

SLAVICA SLOVACA

Ročník 51 • 2016 • 1

SLAVISTIKA

Hlavný redaktor: Peter Žeňuch

Redakčná rada:

Desislava Michajlova Atanasova, Mojmir Benža, Václav Čermák, Mária Dobríková,
Ján Doruľa, Júlia Dudášová-Kriššáková, Adriana Ferenčíková, Martin Hurbanič,
Jaromír Krško, Ján Lukačka, Šimon Marinčák, Zuzana Profantová, Cyril Vasiľ,
Peter Zubko, Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Katarína Žeňuchová

Technický redaktor: Juraj Molčányi

Adresa vydavateľa a sídlo redakcie:

© Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 31750940

© Slovenský komitét slavistov, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 30842913

OBSAH

ŠTÚDIE

P. ZUBKO: O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646	3
P. ŽEŇUCH: Andrej Deško a Bohuň Nosák-Nezabudov o kultúrnych stereotypoch na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v 40. rokoch 19. storočia	10
A. ГИРУЦКИЙ: Имя и реальность в истории культуры и науки и в современном языкознании	33
T. ГРИГОРЯНОВА, М. СТАНИСЛАВОВНА МАТЫЦИНА: „Зависть“ в поэтических и прозаических текстах русского, английского и словацкого языков	44

ROZHĽADY

A. MARIČOVÁ: Typické znaky stredoslovenských nárečí vo Vojvodine	52
J. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ: Významný príspevok slovenských dialektológov k medzinárodnému projektu Slovenský jazykový atlas (OJA)	65
K. ŽEŇUCHOVÁ: Z archívnych prameňov a najnovších výskumov o J. I. Bajzovi	71
E. HORÁK: Nad Slovensko-macedónskym slovníkom	80

SPRÁVY A RECENZIE

S. ZAVARSKÝ: Správa z výskumu v Historickom archíve Kongregácie pre evanjelizáciu národov alebo «De Propaganda Fide» (APF) a v Archive Kongregácie pre náuku viery (ACDF)	83
T. GRIGORJANOVÁ, A. GROMINOVÁ: Ruský jazyk v slovanskom a neslovanskom svete: lingvodidaktický aspekt	84
M. STRÝČKOVÁ: ŽEŇUCHOVÁ, K. (ed.): Ľudová próza na Slovensku v kontexte dejín slavistiky	85
S. VAŠIČKOVÁ: ГАРДЗАНИТИ, М.: Библийские цитаты в церковнославянской книжности	87
C. ВАШИЧКОВА: ВАЛЕНЦОВА, М. М.: Народный календарь чехов и словаков	88
K. ŽEŇUCHOVÁ: Константинова, Д.: Падежите в словашкия език (с оглед на преподаването им на Българи)	90
P. ŽEŇUCH: Празникът на Кирил и Методий. Пространства на духа. Том 1.-2	90
E. DVORNICKÁ: VLADIMÍR HURBAN VLADIMÍROV: Jazykovedné práce	92
P. ŽEŇUCH: Zo správy o činnosti v dvadsiatom roku existencie Slavistického ústavu Jána Stanislava	95
P. ŽEŇUCH: Výročné plenárne zasadnutie Slovenského komitétu slavistov	99

SLAVICA SLOVACA

Ročník 51 • 2016 • 1

SLAVISTIKA

ŠTÚDIE

PETER ZUBKO*

O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646¹

ZUBKO, P.: Commenting on the discovered document of the Uzhhorod-Union. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 1, pp. 3-9 (Bratislava).

Authentic document or text of the Uzhhorod-Union was unknown 370 years. Recent research has confirmed the existence of the document. Therein formulated four conditions, presbyters of the Eastern Rite recognized the Bishop of Eger for his Ordinary and promised him respect and obedience. This article is a critical analysis of the document and explains its content in the historical and canonical-legal context of old Hungary and the Catholic Church. A part of this article is the original Latin text of the document and the signatures of the signatories (in Cyrillic), and Slovak translation.

Union of Uzhhorod, Uniate, Greek Catholics, history canon/church law in the old Hungary.

Obsah dokumentu o Užhorodskej únii z roku 1646 bol doteraz len predpokladaný alebo odhadovaný vo svetle listu z roku 1652, v ktorom boli definované tri podmienky únie ešte predtým, než o nej informovali Svätú stolicu: zachovanie vlastného rítu, právo voľby vlastného biskupa a súbor slobôd kleru tak, ako ich požívali latinskí kňazi.² Tieto podmienky boli zrejme sformulované až v roku 1648 krátko pred potvrdením elektovaným jágerským biskupom Benediktom Kišdym a pred požiadanim primasa a ostrihomského arcibiskupa Juraja Lipaja, aby úniu potvrdil, ktorý tak urobil 14. júna 1648 a následne v jeseni tento akt potvrdila aj krajinská synoda v Trnave.³ Nájdený dokument o únii z 24. apríla 1646 posúva naše poznatky oveľa ďalej.

Dokument o Užhorodskej únii bol nezvestný 370 rokov. Jeho text, ako sa doteraz uvádzalo, bol neznámy už po smrti jágerského biskupa Juraja Jakušiča (1609 – 21.11.1647),⁴ ktorý stál pri jeho vzniku. Text dokumentu sa nikdy priamo necitoval, hoci existujú dohady o existencii najmenej dvoch exemplárov dokumentu vo vlastníctve jágerského biskupa (Karol Esterházi ho mal 31. marca 1767 poslať do Ríma ako súčasť dokumentácie o uniatoch) a mukačevského gréckokatolíckeho biskupa (v roku 1765 sa mal dostať na viedenský cisársky dvor, lebo Adam František Kollár, dvorný archívár Márie Terézie, uvádza údaj o tom, že „originál“ dokumentu mal k dispozícii od Jána Bradača, vyslanca Manuela Olšovského).⁵ Doterajšie archívne výskumy však tieto exempláre nepotvrdzujú.

* Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ Článok je súčasťou riešenia projektu APVV-14-0029 Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia.

² Vasil', C.: Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví. Trnava : Dobrá kniha, 2000, s. 40, 106.

³ Bugel, W.: Ekleziologie užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 48.

⁴ Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Pašteka, Július (ed.). Bratislava : Lúč, 2000, s. 577.

⁵ Lacko, M.: Užhorodská únia karpatských Rusínov s katolíckou Cirkvou. Košice : Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach, 2012, s. 102-104.

Autentický dokument intenzívne hľadal napríklad už Michal Lučkaj (1789 – 1843)⁶ i Michal Lacko SJ (1920 – 1982). Dokument bol nedávno objavený v drugetovskom archíve zásluhou Juraja Gradoša.⁷ Ide o jednoduchý dobový odpis, ktorý obsahuje autentické podpisy baziliánov a popov (hoci viaceré skupiny podpisov vykazujú jeden rukopis). V závere dokumentu sa spomína, že jeho súčasťou sú vlastnoručné podpisy zúčastnených kňazov, ale aj pečať, ktorá na dokumente chýba (na objavenom exemplári ani nikdy nebola), ale v texte sa spomína ako integrálna zložka dokumentu; na odpise sa nenachádza ani zvyčajná značka „LS“ (Locus sigilli – miesto pečate) v kruhu (či bez neho), ako sa to bolo obvyklé v uhorskej administratívnej praxi. Existenciu dokumentu v drugetovskom archíve predpokladal len Michal Lučkaj.⁸ Dokument však nie je originál, ale odpis s autentickým obsahom.

Niektorí autori pokladali (doterajšiu) neexistenciu listiny z 24. apríla 1646 za dôkaz ex silentio, že táto historická udalosť nebola vôbec písomne zaznamenaná, resp. že v roku 1646 nedošlo k žiadnej únii.⁹ Kánonicko-právny rozmer dokumentu je však nepochybný a jeho výskum či interpretácia v historickom a ekleziologickom kontexte prinesie ďalšiu diskusiu, no na niektoré otázky možno odpovedať už dnes.

Dokument z 24. apríla 1646 je napísaný po latinsky, je stručný, úsporný, pretože má kánonicko-právny charakter. Obsah dokumentu je formulovaný jednostranne zo strany signatárov – presbyterov, ktorí slobodne a dobrovoľne vyjadrili vlastnú vôľu pred jágerským biskupom. Vydavateľom listiny sú klerici východného obradu, ktorí tak konali nielen vo vlastnom mene, ale aj v mene svojich potomkov, pod ktorými treba rozumieť ďalšie generácie kňazov. V dokumente sa pravidelne opakuje, že osobou ad quem je jágerský biskup latinského obradu (Juraj Jakušič písomne prejavenu vôľu klerikov východného obradu prijal) a jeho legitímni nástupcovia. Týchto podpísaných presbyteri uznali za svojich ordinárov a za ordinárov východných kresťanov a spolu s latinskými veriacimi sa navzájom nazvali diecezánmi, čo znamená toľko, že de jure sa odvedy nachádzali v tej istej a jedinej diecéze, hoci v dvoch obradových entitách, ako to nakoniec vyplýva aj z ďalšieho obsahu dokumentu.

Dokument definuje štyri okruhy, ktoré nasledujú bezprostredne za sebou, sice nie sú numericky označené, ale dikcia textu cez opakujúcu sa časticu *etiam* (tiež, takisto) nahrádza funkciu enumeratívneho výpočtu, a tak všetky vymenované okruhy kladie na jednu rovinu, nezdôrazňuje jednu pred inou, hoci logicky sú vymenované v istom hierarchickom poradí, lebo tvoria jeden morálny celok:

(1) Jágerský biskup je miestny ordinár východných veriacich, požíva úctu a poslušnosť východných veriacich, ktorí uznávajú biskupovu vnútornú aj vonkajšiu jurisdikciu. Vonkajšia jurisdikcia (*in materialibus*) zodpovedala požiadavkám kánonického práva, znamenala nielen ich prijatie, ale aj rešpektovanie a následne konanie podľa nich; vnútorná jurisdikcia (*in spiritualibus*) znamenala pokorné vnútorné prijatie a stotožnenie sa s navonok prejavenu vôľou zákonodarcu (pápeža, rímskej cirkvi a miestneho biskupa). Išlo o vylúčenie pochybností vo svedomí signatárov a potvrdenie, že sa tak deje skutočne vedome a dobrovoľne, bez nútenia

⁶ Lutskey, M.: *Historia Carpato-Rutenorum Sacra, et Civilis*. Tomus I. Cassoviae 1843; Tomus II. Budae 1843; *Historia Carpato-Ruthenorum* Михайла Лучкая... In: Rusínko, Ivan a kol.: *Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidniku 14. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Svidník – Bratislava – Prešov : Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidniku v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve v Bratislave, oddelení ukrajinskej literatúry v Prešove, 1986, s. 183-184.

⁷ Za objavenie dokumentu vďaka gréckokatolíckemu kňazovi Mgr. Jurajovi Gradošovi, ktorý o tom informoval verejnosť deň po nájdení 10. mája 2016. Porov. Gradoš, J.: Dokument Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In: *Historický časopis*. V tlači.

⁸ *Historia Carpato-Ruthenorum* Михайла Лучкая, s. 184.

⁹ Lacko, M.: *Užhorodská únia*, s. 99-100 (tam aj prehľad všetkých autorov), s. 111.

druhej strany, či zo strachu a bez zisťných dôvodov, hoci isté nemateriálne výhody boli sekundárne predpokladateľné, pretože ich zaručovalo platné právo. Nie bez významu je to, že signatári rozlišovali v jágerskom biskupovi: ordinára, biskupa a preláta (tieto kategórie mali ďalšie hierarchické členenie). Pod každým označením sa chápala osobitná funkcia cirkevného života, resp. význam, hoci navzájom boli úzko prepojené, pretože vznikali tým istým spôsobom: biskup bol vymenovaný kráľom (alebo zvolený kanonikmi), voľbu prijal, bol potvrdený pápežom, prijal biskupskú konsekráciu (ak ju ešte nemal) a ujal sa úradu (bol inštalovaný). Ordinár bol vykonávateľom a reprezentantom kánonického práva v rámci katolíckej cirkvi, zabezpečoval poriadok, mal zákonodarnú, výkonnú a súdnu právomoc; na biskupskú funkciu sa viazali liturgické funkcie, ba niektoré mohol vykonávať len biskup (udeľovanie vyšších kňazských svätení, slávenie pontifikálnych bohoslužieb, nosenie pontifikálií, používanie biskupského erbu); preláti mali v uhorskom partikulárnom práve osobitné postavenie, vybratí vysokí klerici krajiny mali osobitné privilégia, zabezpečenú ochranu, právo na bandériu, vlastný dvor atď.

(2) Signatári neuznávali za svojho iného ordinára, iba jágerského biskupa, pretože rezidovali na území jeho (Jágerskej) diecézy. Znamenalo to nielen vyjadrenie vernosti existujúcemu biskupovi, ale v prípade rozdelenia Jágerskej diecézy to znamenalo aj vernosť novým latinským diecéznym biskupom v tomto priestore podľa teritoriálneho princípu. Súčasne sa vylúčil vonkajší vplyv akéhokoľvek ordinára východného obradu či v domácom uhorskom prostredí alebo spoza hraníc (napr. Przemysl v Poľsku, Kyjev, Sučava v Moldavsku, Konštantínopol); ďalšia prax existujúca až do 18. storočia neuznávala platnosť kňazských vysviacok prijatých v Poľsku.¹⁰ Tu sa tiež uvádza, že toto uznávanie latinského ordinára potvrdzuje dovtedy, pokým tu budú kresťania východného obradu žiť, čiže navždy. Nevylučuje to zmenu právneho postavenia, ako sa vyvinula neskôr v rokoch 1771 a 2008.

(3) Signatári sa zaviazali, že budú rešpektovať plnú jurisdikciu jágerského biskupa, najmä vo veci prijímania kňazských svätení vo všetkých stupňoch a prekladania správcov farností z jednej farnosti do inej. Výnimka sa mohla udiť len so súhlasom jágerského biskupa, pretože už krátko potom sa musela rozvinúť prax bežne uplatňovaná v 18. storočí, že tieto dve jurisdikcie so súhlasom jágerských biskupov vykonával osobne uniatsky biskup, čo bola súčasť jeho práv a povinností ako obradového vikára.

(4) Signatári sa zaviazali, že budú uznávať len tých svojich predstavených, ktorých vymenuje jágerský biskup. Spomína sa sufragán čiže pomocný biskup a archidiakoni vo funkcii vikárov. Mukačevský biskup tak mal byť bezprostredným podriadeným jágerského biskupa. Archidiakoni čiže arcidekani boli morálne nazývaní „okom biskupa“, z hľadiska kánonického práva boli predstavenými niekoľkých dekanátov na území jedného archidiakonátu (čo zodpovedalo územiu približne jednej stolice), od stredoveku mali vikársku jurisdikciu (vonkajšiu aj vnútornú); v 18. storočí sa zmenila len na duchovnú (vnútornú) a v 20. storočí aj táto funkcia úplne zanikla.

Identifikácia podpísaných presbyterov podľa mien a podľa lokalít, kde práve pôsobili, si vyžiada ďalší podrobný výskum využívajúci komparáciu dokumentov administratívno-právneho charakteru i ďalších textov pochádzajúcich z farností východného obradu. Problém pri identifikovaní lokalít je predovšetkým pri tých názvoch, ktoré používali viaceré lokality nachádzajúce sa blízko seba i ďaleko od seba (niekedy aj vo viacerých stoliciach) a dnes sú rozlíšené adjektívami. Z podpisov možno ako isté alebo pravdepodobné lokality určiť z Užskej stolice: Анталовці, Ставне, Кострина, Люта, Сіль, Перечин, (Верховина?) Быстра, Туриця,

¹⁰ Zubko, P.: Zemplínski a abovskí uniati v Barkócziho vizitácii. Ružomberok : Katolícka univerzita, 2013, s. 110; Zubko, P.: Relikty polonik z čias rekatolizácie na východe Slovenska. In: Slavica Slovaca 48 (2013) 2, s. 172-182; Zubko, P.: Skrutiniá uniatskych presbyterov z roku 1749. In: Slavica Slovaca 50 (2015) 3, Supplementum, s. 38.

Новоселиця, Лази, Раково, Стужиця, Великий Березний, Княгиня, Завосина; z tej istej stolice na dnešnom slovenskom a ukrajinskom území majú rovnaký názov Vyšné Remety / Ремети, Orechová / Оріховиця; z Užskej alebo Zemplínskej stolice: Roztoka / Розтока, Veľká Poľana / Поляна; zo Zemplínskej stolice: Roškovce, Klenová, Poľany, Hostovice, Kolonica, Pichne, Krásny Brod, Čabiny, Habura, Volica, Inovce, Ruský Hrabovec. Dominantne ide o drugetovské panstvo v Užhorodskej stolici a na severnom Zemplíne. Krásny Brod bol veľmi vzdialený od Užhorodu, ale úničné myšlienky tam pretrvávali od roku 1613/1614, keď sa tam zamýšľala uzavrieť únia prostredníctvom biskupa Atanáza Krupeckého (1610 – 1652).

Opis priebehu aktu z 24. apríla 1646 poznáme z listu z 15. januára 1652 a pri interpretácii nájdeného dokumentu ho možno aj verifikovať. Hlavným osnoveateľom bol bazilián Peter Partenovič a jeho rehoľný spolubrat Gabriel Kasovič (Kosovický), ktorý rozposlal presbyterom pozývaci list do Užhorodu. Podľa písomnej tradície sa zišlo 63 presbyterov a baziliáni, hoci dokument spomína 82 mien presbyterov; prítomný bol aj jágerský biskup Juraj Jakušič a určite nejakí kňazi z jeho auly či kanonici. V kostolíku na Užhorodskom hrade sa ráno slávila liturgia v cirkevnej slovančine, pred ktorou sa mnohí kňazi vyspovedali. To svedčí o spontánnej a otvorenej atmosfére. Potom zložili vyznanie viery a sľub vernosti v mene svojom a svojich nástupcov: „Veríme súhrnne všetko i v jednotlivých bodoch to, čo naša svätá matka rímska cirkev prikazuje veriť. Nášmu Svätému Otcovi a pastierovi univerzálnej Kristovej cirkvi aj nášmu pastierovi pápežovi Inocentovi X. sľubujeme a po ňom spolu so svojimi nástupcami túžime a chceme vo všetkom byť závislí od neho.“ Potom mali odznieť vyššie spomínané tri podmienky, s ktorými „náš najctihodnejší [latinský – pozn. P. Z.] biskup ľahko súhlasil. To isté v roku 1648 potvrdil aj osvietený jágerský biskup Benedikt Kišdy.“¹¹ Dokument z drugetovského archívu nijaké podmienky neuvádza a zdôrazňuje prísahu či sľub vernosti. Aj keď udalosť dnes nazývame úniou a nasledujúci vývoj sa k nej takto aj správal, samu udalosť vo svetle textu dokumentu možno vnímať ako písomný záznam a deklarovanie starobylého stavu, teda už dávno existujúcej situácie, ktorá tu bola zrejmä a v stredoveku ju zjavne ani nebolo potrebné riešiť, pretože ako samozrejmosť popri sebe existovali obidva kresťanské obrady, preto východní kresťania tu neboli vnímaní ako cudzí. Východný obrad na severovýchode Uhorska má svoju starobylú tradíciu.¹² Východný klérus nebol voči Západu nepriateľsky naladený ešte aj v 13. storočí, ba v Uhorsku ešte aj dlhšie,¹³ zrejme až do zintenzívnenia rekatolizácie, hoci už v období stredoveku prirodzene a spontánne dochádzalo k polatinčovaniu veriacich východného obradu.¹⁴ Zdôrazňovanie udalosti z 24. apríla 1646 ako únie sa, pravda, utvrdzovalo skôr pod vplyvom domácich i zahraničných udalostí, najmä šíriacej sa kalvinizácie a Brestskej únie. Na jednej strane treba vidieť morálne zomknutie sa proti ničiteľom viery i jej vonkajších prejavov, na druhej strane treba za týmto aktom vnímať snahu o zdôraznenie vlastnej svojbytnosti.

V tomto kontexte treba brať do úvahy aj deviatu konštitúciu Štvrtého lateránskeho koncilu z roku 1215 (de diversis ritibus in eadem fide – o rozličných rítoch tej istej viery). Aj preto je obsah listiny o Užhorodskej únii z roku 1646 logický a jasný. Stredoveký lateránsky koncil ustanovil toto pravidlo ako záväzné, teda nebolo akousi svojvôľou jágerských biskupov, ako sa to

¹¹ Lacko, M.: Užhorodská únia, s. 106.

¹² Halaga, O. R.: Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci. Košice 1947, s. 77-78; Žeňuch, Peter: Medzi východom a západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku. Bratislava : Veda, 2002, s. 37; Žeňuch, Peter: K dejinám cyrilskej písomnej kultúry na Slovensku. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015, s. 26-27.

¹³ Bugel, W.: Ekleziologie užhorodské unie, s. 37.

¹⁴ Porov. Zubko, P.: Kult Svätej krvi v Košiciach. Rozprávanie o stratených stredovekých relikviách. Košice : Viliam Ščavnický, 2013, s. 55-57.

často interpretuje, ale vôľou univerzálnej cirkvi, ktorá nielen mala byť, ale aj bola vykonávaná, a tak nemôže byť ani relativizovaná cez súčasné sekularizačné vplyvy spochybňujúce záväznosť noriem zákonodarcov:

„Pretože na mnohých miestach v hraniciach jedného miesta a diecézy sa pomiešali ľudia hovoriaci rozličnými jazykmi majúci jednu vieru, ale rozličné obrady a zvyky, striktné nariaďujeme, aby sa biskupi týchto miest a diecéz postarali o určenie zodpovedných ľudí, ktorí by mohli podľa rozličných obradov a v rozličných jazykoch sláviť pre veriacich bohoslužby, vysluhovať sviatosti, ako aj vyučovať ich ako slovom, tak aj príkladom. Avšak vo všeobecnosti zakazujeme, aby jedno mesto alebo diecéza mala viac biskupov, pretože jedno telo s viacerými hlavami stane sa akýmsi monštrum. Ak by sa z vyšších príčin vyskytla naliehavá potreba, biskup miesta ustanoví katolíckeho preláta tej istej národnosti, ako majú veriaci, za vikára v spomínaných záležitostiach, ktorý mu bude vo všetkom poslušný a podriadený. Ak by niekto konal inak, nech vie, že ho preniká meč exkomunikácie, a ak nepríde k rozumu, bude odstránený od všetkých cirkevných služieb, súčasne s použitím pomoci svetskej moci s cieľom odstránenia tak veľkej opovázlivosti.“¹⁵

V 17. storočí sa odohralo viacero pokusov o úniu, resp. udalostí snažiacich sa o zjednotenie cirkví, z ktorých existujú podrobnejšie záznamy, preto by mohli byť považované za vznik únie. V odbornej literatúre na túto tému existuje diskusia. Reálny život a potreba však za najdôležitejší deň považovala 24. apríl 1646, hoci písomný doklad doteraz absentoval. Aj to však patrí k východnej identite, ktorá si mimoriadne váži pamäť a mnohé informácie odovzdáva ústnym podaním. Cirkevné dejiny patria medzi locus theologicus, cirkev v nich hľadá Božiu prítomnosť a zmysel vlastných dejín. Až čas však ukazuje realitu jadra podania (obnovenie jednoty), no objavené detaily však lepšie objasňujú podrobnosti a ukazujú most medzi prítomnosťou a minulosťou.

Príloha

Kňazi východného obradu uznávajú jágerských biskupov za vlastných ordinárov, sľubujú im úctu a poslušnosť. Užhorod 24. apríla 1646. Jednoduchý odpis s autentickými podpismi. Handrový papier, štvorhárok, 195 x 315 mm. Štátny archív Prešov, fond Drugeth Humenné, inv. č. 652, 8/1646, krabica 267 (stará sign. HH, nro 645).

[pagina 1]

Nos infra scripti, nostro et Successoru nostroru nomine fatemur, | quod nos Ill^m et R^m D. D. Georgium Jakusith etc Eppu | Agrien etc eiusq Legitimos Successores in Eppatu Agrien, pro | ueris et legitimis nostris Eppis, Ordinarijs, Praelatis, et Dioecesa|nis agnoscences, ei uel ijs om-nem debitum honorem et obedientiam, | quantum iurisdictio Sprualis et Ecclsca ipsius, uel eorum requirit, | fide etiam ac iuramento mediante, promittimus et spondemus. Null|lum etia pro Ordinario nro, Eppo aliu praeter dictu, uel dictos Ill^m | et R^m Eppm uel Eppos habentes, quam diu in eiusdem uel eorundem | Dioecesi permanserimus. Et nullo praeterea sine eiusdem, uel eorundem consensu, | ratihabitione, dimissiorialibus Ordinem ullum Sacru suscipere | Parochias mutare, uel quippiam agere, quod ipsius iurisdictioni contra|uéniret atténtabimus. Eos etiam Superiores nostros Subordinatos sine | Suffraganeos, Vicarios, siue Archidiaconos, quos id praefatus Ill^{ms} et | R^{ms} Eppus uel Successores nobis proposuerint, pro ueris et legitimis | Superioribus habituros

¹⁵ Acta conciliorum et epistolae decretales, ac constitutiones summorum pontificum. Tomus septimus. Ab anno MCCXIII. ad annum MCCCIX. Parisiis : Ex typographia regia, 1714, s. 27, 28.

fide nostra Christiana interueniente spondemus. | In cuius rei maiorem firmitatē ac robur has manus nrae subscriptio[n]e et Sigillo munitas Iras dedimus. Vnguarini die 24 Apr. | Anno 1646.

ер[о]монахъ пера ·
анѣталовѣцѣ папѣ лѹкачѣ ·
ѡцѣ ставѣскѣ данилѣи ·
ѡлесе по кострыскій : стефроскій :
иѡа лютанскій ·
ѡцѣ иѡа солѣскій :
стефа^и перечиски
васили
васили БЫСТР[АНСКИ]
ива поп рошѣкѣ ·
петро по тѹрѣкѣ ·
ѡтецѣ стефанъ новосѣскіи :
лазѣи по вѣси василѣи по лазѣи ·
пѣпъ д[и]дри
попъ гнать ·
попѣи васѣи
попъ лѹка ·
п[о]пѣи лиски сѣка ·
попъ вальсколоускій
попъ ѡко ташанскій ·
ташанскіи иѡа
хр[и]стѣи зѣски ·
леновскіи · сѣмко попъ

[pagina 2]

кленѣ[в]ского васила ·
полѣскіи юрко ·
пасѣцкѣи · иѡа ·

ракѣ[в]ски фѣдѣ
ремѣцкѣи · мафѣ
тѹсичѣскіи васѣи
ростѣцкѣи павѣ
гастовицкѣи грѣгорѣи
колонницкѣи павѣлѣ ·
попъ мафѣи ·
сѣмиѡнъ стѹжѣи
мадѣте(sic) грѣцѣ(sic)
ѡленѣсѣс павѣлѣ
иѡа
василѣи ·
иѣнатѣи
петрѣ
василѣи
ѣнѣдрѣи по ѡрѣхѣскѣи
ѡцѣко мѹхѣи
василѣи
фѣдѣ поѡлѣцкѣи
петро пыхѣцкѣи
стѣнѣко

ѣнѣтонѣи краѣнѣврѣскіи
грѣгѣскіи по
демаѣи попъ
ѣнѣтонѣи по борѣскіи
ѣлѣзѣи Великовѣрѣзѣицкѣи
Мака по
Микѣла кнѣгинѣи

лѹка
грѣгорѣи
по фѣдѣ
попъ василѣи
попъ фѣдорѣи ·
по[пѣи] иѡанѣи
попъ иѡанѣи ·
ѣпѣи иѡанѣи ·
попъ хриѡнѣи ·
попъ ѡцѣвѣи
попъ чеѣи[и]скѣи
попъ радѣвѣи ·
иѡанѣи презѣи
иѡанѣи ·
хѣма · балашѣвѣи
д[и]дрѣи · вѣбѣла
иѡанѣи зѣ ѹбѣи
иѡанѣи
ѡковѣи ·
иѡанѣи зѣлѣтскіи
сѣмиѡнъ вѣдрѣскіи
стефа гѣбѣрѣскіи
иѡа борѣскіи
никола волицкѣи
стефа зѣавѣискѣи
гѣвѣрѣи иѡнѣи
ѣнѣдрѣи гравѣскіи
гѣгѣи сѣшѣанскіи ·

Prepis:

Nos infra scripti, nostro et Successoru[m] nostroru[m] nomine fatemur, quod nos Il[ustrisstrissimu]m et R[everendissimu]m D[ominu]m. D[ominu]m. Georgium Jakusith etc Ep[iscopu]m Agrien[sem] etc eiusq[ue] Legitimos Successores in Ep[iscopatu] Agrien[si], pro ueris et legitimis nostris Ep[iscopis], Ordinarijs, Praelatis, et Dioecesanis agnoscentes, ei uel ijs omnem debitum honorem et obedientiam, quantum iurisdictioni Sp[irit]ualis et Eccl[esi]ast[ica] ipsius, uel eor[um] requirit, fide etia[m] ac iuramento mediante, promittimus et spondemus. Nul-lum etia[m] pro Ordinario n[ost]ro, Ep[iscop]o aliu[m] praeter dictu[m], uel dictos Ill[ustris-simu]m et R[everendissimu]m Ep[iscopu]m uel Ep[iscop]os habentes, quam diu in eiusdem uel eorundem Dioecesi permanserimus. A nullo praeterea sine eiusdem, uel eorundem consensu, ra-tihabitione, dimissorialibus Ordinem ullum Sacru[m] suscipere Parochias mutare, uel quippiam agere, quod ipsius iurisdictioni contrauēniret attētabimus. Eos etiam Superiores nostros Subor-dinatos sine Suffraganeos, Vicarios, siue Archidiaconos, quos id[em] praefatus Ill[ustris-simu]s et R[everendissimu]s Ep[iscop]us uel Successores nobis proposuerint, pro ueris et legitimis Superioribus habituros fide nostra Christiana interueniente spondemus. In cuius rei maiorem fir-mitatem ac robur has manus n[ost]rae subscriptione et Sigillo munitas Il[ustre]ras dedimus. Vngu-arini die 24 Apr[ilis]. Anno 1646.

[Nasledujú podpis]

Preklad:

My, dole podpísaní, vyhlasujeme v mene svojom a našich nástupcov, že uznávajúc najosvietenejšieho a najdôstojnejšieho pána, pána Juraja Jakušiča atď., jágerského biskupa atď., a jeho zákonitých nástupcov v Jágerskom biskupstve za našich pravých a zákonitých biskupov, ordinárov, prelátov a diecezánov, jemu alebo im všetkým, a pod prisahou sľubujeme a zaväzujeme sa preukazovať všetku náležitú úctu a poslušnosť v tej miere, ako si to vyžaduje cirkevná a duchovná právomoc alebo taká, aká im prináleží. Tiež nebudeme považovať za nášho ordinára žiadneho iného biskupa okrem spomenutého alebo spomenutých čiže najosvietenejšieho a najdôstojnejšieho biskupa alebo biskupov, pokým budeme zotrvať v jeho alebo v ich diecézach. Bez súhlasu, schválenia, prepúšťačieho listu spomenutého biskupa alebo biskupov sa neopovážime od nikoho prijímať žiadne svätenie, nebudeme prechádzať z farnosti do farnosti, ani nebudeme konať nič, čo by protirečilo ich právomoci. Naším kresťanským čestným slovom sa tiež zaväzujeme, že za našich predstavených budeme uznávať tých podriadených sufragánov, vikárov či archidiakonov, ktorých ten istý spomenutý najosvietenejší a najdôstojnejší biskup alebo nástupcovia ustanovia za našich právoplatných predstavených. V záujme väčšej právnej sily a na potvrdenie uvedeneho záväzku sme vystavili túto listinu chránenú našimi vlastnoručnými podpismi a pečaťou. V Užhorode 24. apríla 1646.

[Nasledujú podpisy]

Commenting on the discovered document of the Uzhhorod-Union

Peter Zubko

Document of the Uzhhorod-Union was unknown 370 years. The Union-content was interpreted in the light of the letter from 1652, which refers about three conditions for the award of the Union: the preservation of ritual right, the election of the bishop and a corpus of rights according to the model of the Latin priests. Discovered document issued the presbyters of the Eastern Rite in its own name and their successors; the contents is referring to the bishop of Eger and his successors. The document has a different content, pronounced the promise of fidelity to the Latin rite bishop of Eger. The document contains four articles: (1) Presbyters accepted an external and internal jurisdiction of the Bishop of Eger of ourselves. (2) Presbyters accepted the Bishop of Eger as his own Ordinary, and their no respected other Ordinaries. (3) Presbyters will respect the jurisdiction of the Bishop of Eger primarily in the scope of ordination and translation of priests from one parish to another parish. (4) Presbyters will accept only those superiors (his ceremonial bishop and the deans), which they confirm the Bishop of Eger. The method and content of the closed Union are distinct from other unions. Already in 1215 the Fourth Lateran Council stated that in regions where lived the minority number of a different rite believers, they should be appointed a ceremonial bishop. Text document from 1646 respects this old church practice. The Western and Eastern Christians in north-eastern Hungary are equally ancient and in medieval and early modern period were not foreign. In the 17th century it took place several attempts Union, respectively events seeking to the church unite, of which there are more records and therefore could be considered for the formation of the Union. By the real life and the need was as the most important day appreciate the April 24, 1646, although a documentary evidence is missing so far. However, it also belongs to the Eastern identity, which highly appreciates a memory and many information transmitted by word of mouth. The church history is the locus theologicus, the church in which is looking for the God's presence and sense of its own history. The time shows the reality of the essence of tradition, but found the details to better explain the details and showing a bridge between the present and the past.

PETER ŽEŇUCH*

Andrej Deško a Bohuš Nosák-Nezabudov o kultúrnych stereotypoch na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v 40. rokoch 19. storočia**

ŽEŇUCH, P.: Andrej Deško and Bohuš Nosák-Nezabudov about Cultural Stereotypes of Eastern Slovakia and Subcarpathian Ruthenia in the 40s of the 19th Century. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 1, pp. 10-32 (Bratislava).

The paper deals with description of cultural, linguistic, confessional and political structure formed in Eastern Slovakia and Subcarpathian Ruthenia in view of Andrej Deško and Bohuš Nosák-Nezabudov. Author reflects the common interest of Slovaks and Rusyns in the most important historical moments of ideological, social, confessional as well as cultural development of the Hungarian society. When comparing two historical sources from the 40s of the 19th century by Andrej Deško and Bohuš Nosák-Nezabudov, these facts are presented.

Byzantine-Slavic Tradition, Ethnographic Analysis, Linguistic, Cultural and Confessional Identity, Slovak-Rusyn Contacts, Travel Book.

I. Úvod

Vývin obyvateľstva východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi spája podobný kultúrny diskurz, ktorý od najstarších čias určovali konfesijné, spoločenské i politické podmienky, v ktorých sa formovala slovenská i rusínska religiózna a kultúrna identita. Práve historický vývin a kultúrne reálne prostredia, v ktorom sa rusínske i slovenské etnikum formovalo, utvorili podmienky pre zachovanie takých tradícií a kultúrnych hodnôt, ktoré im umožnili spoločne vstupovať do prirodzených historických i politicky integrovaných celkov. Takýto model identity založenej na komunikácii a kultúrnych interakciách dokonale vystihuje súžitie slovenského i rusínskeho obyvateľstva pod Karpatmi, kde sa obidve etnické, jazykové a kultúrne spoločenstvá počas storočí vzájomných kontaktov významne ovplyvňovali. Práve tieto aspekty kultúrnej komunikácie medzi Slovákami a Rusínmi sledujeme na príklade dvoch historických dokumentov zo 40. rokov 19. storočia. Opisuje sa v nich vnímanie kultúrnej, politickej, národnej i sociálnej identity obyvateľov východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Prvým dobovým prameňom je cyklus cestopisných poznámok napísaný vo forme listov z roku 1843 z pera Bohumila Timoteja Ignáca Nosáka-Nezabudova. Ide o cestopisné poznámky známe pod názvom *Listy z neznámej zeme k L...* a *Spomjenki pot'isskje* publikované v rokoch 1845-1847 v prílohe Štúrových Slovenských národných novín, v Orlovi tatranskom.¹ Druhým prameňom je opis Karpatskej Rusi

* Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

** Štúdia je súčasťou riešenia projektov Slovensko-slovanské kontexty písomníctva pod Karpatmi (VEGA 2/0013/13) a Ľudová próza v cyrilských rukopisných zborníkoch 18.-19. storočia (VEGA 2/0012/13).

¹ Pozri k tomu *Listy z neznámej zeme k L...* In *Orol tatranský*. roč. I., č. 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18, v Prešporku v Tlačarni Karola Fridricha Wiganda 1845 na s. 77-80, 84-86, 101-104, 108-110, 124-127, 133-136, 139-142; *Spomjenki pot'isskje*. In *Orol tatranský*, 1846, 1847, roč. II. a III. č. 51, 53, 56, 57, 76, 77, 78, 79, s. 402-406, 410-411, 441-443, 449-452, 604-606, 612-613, 621-622, 625-627 a tiež Sedlák, I. (ed.): *Spevy tatranské/Bohuš Nosák-Nezabudov*. Zostavil, textologicky upravil, doslov, vysvetlivky a poznámky napísal Imrich Sedlák. Bratislava: Tatran, 1984; Eliáš, M. (ed.): *Z cestovných denníkov štúrovcov*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2010, s. 36-131.

(*О Карпатской Руси / Краткій этюдъ Андрея П. Дешка*) od jazykovedca a etnografa Andreja Deška, ktorý bol publikovaný v časopise Kyjevská starina v roku 1887 podľa rukopisnej predlohy datovanej do roku 1847.²

Obidva dobové pramene vznikli v približne rovnakom čase a ich spoločným menovateľom je skutočnosť, že Bohuš Nosák-Nezabudov i Andrej Deško sa sústreďujú na opis etnických, náboženských a kultúrnych pomerov na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi, ktoré podávajú na základe empirie i štúdia regiónu.

II. Opis Karpatskej Rusi z roku 1847 od Andreja Deška

Andrej Deško (Андрій Петрович Дешко) bol odchovancom užhorodského bohosloveckého seminára, bol vysvätený za kňaza a istý čas pôsobil ako farár v dedine Veľké Lúčky (Великі Лучки) neďaleko Mukačeva v dnešnej Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Pre konflikty s biskupským úradom bol však roku 1841 pozbavený duchovného stavu. Vo vlastnom záujme však opäť začal študovať v Chuste a neskôr aj na peštianskej univerzite, kde sa v roku 1845/1846 zoznámil s Michalom Baluďanským, ktorý v tom čase cestoval do kúpeľov v Čechách a Budapešť navštívil počas cesty po Uhorsku. V roku 1846 M. Baluďanský prišiel do Budapešti a odtiaľ odcestoval na návštevu svojho rodného kraja (narodil sa totiž vo Vyšnej Olšave v okrese Stropkov roku 1769). M. Baluďanský pozval Andreja Deška do Ruska. A. Deško pozvanie neodmietol a rozhodol sa svoje štúdiá ukončiť na univerzite v Kyjeve. Rok pred skončením štúdiá v Kyjeve, teda v roku 1846, napísal etnografickú prácu *О Карпатской Руси*, ktorú publikoval v časopise Киевлянинъ na 1850 годъ (кн. 3, Москва 1850, s. 19-31); časopis vychádzal v Moskve zásluhou Michaila Maksimoviča. Na začiatok Deškovho textu Michal Maksimovič vložil poznámku, v ktorej sa uvádza, že A. Deško štúdiu napísal na objednávku pre časopis Киевлянинъ v roku 1846.³ V roku 1855 vyšla Deškova štúdia o Karpatskej Rusi aj v literárnom časopise Семейная библиотека, ktorý vydával Jakov Holovacký vo Lvove. Ako je známe, J. Holovacký sa zaujímal o podkarpatsko-ruský jazykový a kultúrny areál a sám ako etnograf a historik jazyka a folklóru Slovanov navštívil tento región za účelom získania etnografického materiálu. Svoje poznatky zhrnul v poznámkach publikovaných v štyroch pokračovaniach v Časopise českého múzea v roku 1841 a 1842 pod názvom *Cesta po halické a uherské Rusi*.⁴

V roku 1887 vyšla etnografická práca A. Deška o Karpatskej Rusi aj v časopise Киевская старина (tomus 19, s. 537-548) so štyridsaťročným odstupom. Pod názvom práce *О Карпатской Руси* je vložená redakčná poznámka – *Краткій этюдъ Андрея П. Дешка* – s vysvetlivkou pod čiarou o pôvode publikovaného etnografického exkurzu. V poznámke pod čiarou sa uvádza, že text štúdie Andrej Deško napísal ešte v roku 1847 a venoval ho podol'sko-kamenskému biskupovi Arsenijovi. Z poznámky vyplýva, že sa text Deškovho etnografického rukopisu o Karpatskej Rusi neznámym spôsobom ocitol v redakcii Kyjevskej stariny, ktorá sa ho rozhodla publikovať v roku 1887 už ako historický dokument:

„Помещаемая здѣсь небольшая статейка о Карпатской Руси извѣстнаго угро-русскаго писателя и этнографа Андрея П. Дешка печатается съ рукописи, составляющей его автографъ и имѣющей видъ небольшой книжечки въ малую четверку, оправленной въ шагреновый переплетъ. На первомъ чистомъ ея листѣ крупными готическими буквами

² Pozri o tom Daniлюк, Д.: Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку ХХ ст.) Ужгород: відкрите акціонерне товариство „Патент“, 1997, s. 193-197.

³ V poznámke sa uvádza: „Статья эта написана для Киевлянина въ исходѣ 1846 года, в Кіевѣ ... природнымъ Карпаторуссомъ переселившимся в Россію лѣтъ за шесть передъ симъ“ (Киевлянинъ 1850, s. 19).

⁴ Pozri Časopis Českého musea. W Praze nákladem Českého musea, 1841, s. 183-223, 302-317, 423-437 a Časopis Českého musea. W Praze nákladem Českého musea, 1842, s. 42-62.

написаны слѣд. слова: *его высокопреосвященству, высокопреосвященѣйшему Арсенію, архіепископу каменецъ-подольскому и брацлавскому*, а въ низу этихъ строкъ поставленъ 1847 годъ. На второмъ чистомъ листѣ нарисованъ видъ мункачевскаго замка, работа, конечно, самаго Дешка, а за нимъ уже идетъ самый текстъ рукописи, тщательно отъ начала до конца писанный однимъ почеркомъ; въ концѣ подпись: *Андрей П. Дешко*. Очевидно, это личное подношение Дешка архіепископу Арсенію, впоследствии кievскому митрополиту; но когда и при какихъ обстоятельствахъ оно сдѣлано, зачѣмъ обращался Дешко къ каменецкому владыкѣ и объ чемъ хлопоталъ предъ нимъ, мы, къ сожалѣнію, ничего объ этомъ сказать не можемъ. Мы не можемъ даже припомнить, какъ давно и отъ кого досталась намъ эта рукопись. Въ Россіи она не была напечатана а только в галицкой «Семейной Библіотекѣ» 1855 г. Не смотря на нѣкоторыя устарѣлыя свѣдѣнія, даемъ ей мѣсто, какъ матеріалу историческому. Очеркъ написанъ живо, совершенно почти правильнымъ русскимъ языкомъ и даетъ намъ вѣрно начерченную картину Угорщины и ея обитателей, столь близкихъ намъ по крови, вѣрѣ и языку. — *Ред.*“

Z citovanej poznámky možno usudzovať, že A. Deško svoj text opisu Karpatskej Rusi viacráť upravoval a dopĺňal informácie pre potreby rozličných redakcií. Nami sledovaný text opisu Karpatskej Rusi Deško spracoval pre podol'sko-kamenského biskupa Arsenija pravdepodobne aj preto, že po skončení univerzitných štúdií v Kyjeve mienil a neskôr aj začal pôsobiť práve v meste Podol'ský Kamenec (Kamenec Podol's'kyj). V akej pozícii však pôsobil, sa nám nepodarilo zistiť, možno však predpokladať, že mal záujem o pôsobenie v blízkosti cirkevnej hierarchie. Neskôr sa však stal profesorom gymnázia v meste Simbirsk (dnes Ul'janovsk) a potom aj profesorom gymnázia v Pskove v Rusku.

Popri etnografických výskumoch sa Andrej Deško venoval jazykovede, skúmal predovšetkým pôvod Maďarov, a v spolupráci s M. Pogodinom vydal v roku 1856 v Sankt-Peterburgu maďarskú gramatiku s komentármi v ruštine (Венгерская грамматика с русским текстом и в сравнении с чувашским и черемисским языками, составленная титулярным советником Андреем Дешко). Túto jeho prácu ruská jazykoveda privítala, keďže išlo o prvú maďarskú gramatiku s ruskými komentármi a výkladovými textami. Uhorská vláda však publikáciu neprijala a zakázala ju v Uhorsku aj šíriť. Andrej Deško aj napriek nepriaznivému ohlasu uhorských úradov udržiaval živé styky s podaktorými podkarpatsko-ruskými učencami, ktorým posielal ruskú odbornú i krásnu literatúru.⁵ Možno tu spomenúť najmä kontakty A. Deška s Ivanom Sil'vajom (Иван Сильвай-Сливка), ktorý je známy práve pod pseudonymom Uriil Meteor. Viacerých ďalších predstaviteľov kultúrneho života uvádza A. Deško vo svojej štúdii o Karpatskej Rusi, spomína tu napríklad Ivana Čurgoviča, Vasil'a Dovhoviča, Ivana Orlaja, Juraja Venelina-Hucu, Vasil'a Hadžegu, Hieronyma Gajdu, Antona Čopeja a ďalších.⁶

Andrej Deško vo svojom opise Karpatskej Rusi predstavuje viaceré zložky kultúrnej identity miestneho obyvateľstva. Výstižne sa vyjadruje o rozličných vrstvách spoločnosti, zameriava sa najmä na identitu obyvateľstva, ktoré je späté s príslušnosťou k byzantsko-slovanskej cirkvi, k jej obradom a tradícii. Práve skutočnosti dokumentujúce religióznu identitu spájajú opis Karpatskej Rusi Andreja Deška s cestopisnými poznámkami slovenského národovca Bohuša Nosáka-Nezabudova.

A. Deško rozlišuje štyri sociálne a kultúrne vrstvy obyvateľstva pod Karpatmi: Do prvej a najväčšej vrstvy spoločnosti zaraďuje také rusínske obyvateľstvo, ktoré sa na pozvanie ze-

⁵ Герасимова, Г. П.: Дешко (Дешков) Андрей Петрович [Электронный ресурс]. Ин Энциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д. Київ: «Наукова думка», 2004. 688 с. (tiež http://www.history.org.ua/?termin=Deshko_A; posledný prístup: 7. 6. 2015). Pozri k tomu aj Данилюк, Д.: Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку ХХ ст.). Ужгород: Патент, 1997, s. 193-197. Поп, И.: Энциклопедия Подкарпатской Руси. Ужгород: Издательство В. Падяка, 2001, s. 155.

⁶ Дешко, А. П.: О Карпатской Руси. (Краткій этюдъ Андрея П. Дешка). In Кіевская старина, том 19, 1887, s. 543.

mepánov usídlilo predovšetkým v málo osídlených oblastiach a podnes tam hospodári. Do tejto skupiny podľa Deška patrí aj autochtónne, domáce obyvateľstvo, ktoré sa riadi zvykovým právom, alebo zákonmi uhorského snemu. Týchto obyvateľov označuje spoločným pomenovaním *kmeťovia*, *kmeťovstvo* a zaraďuje k nim prevažne sedliacke a dedinské obyvateľstvo. Druhú spoločenskú vrstvu tvoria *mešťania*, ktorí podľa Andreja Deška vznikli z remeselníkov a kupcov, ale patria sem aj sedliaci a dedinčania (*kmeťovia*), ktorí sa uchýlili v meste, alebo ukončili gymnaziálne štúdiá a zaoberajú sa osvetovou alebo duchovnou prácou. Podľa A. Deška sa tým vlastne oslobodili od pracovných povinností pred svojim zemepánom. Tretiu vrstvu obyvateľstva tvorí *šľachtický stav*, ktorý rusínske obyvateľstvo počas historického vývinu získavalo najmä za vojenské zásluhy, lebo „руснаки, живучи на границѣ молдавско-трансильванской, всегда первые принимали на себя и отражали напоръ турецкой силы.“⁷ Títo predstavitelia šľachtického stavu majú rovnaké privilégia ako ostatná uhorská šľachta, akurát sú chudobnejší. Majetnosť miestnych šľachticov, pravda, veľmi závisela „отъ раздробленія между дѣтьми благопріобрѣтаемыхъ не слишкомъ большихъ имѣній.“⁸

Štvrtou, ale aj špecifickou vrstvou spoločnosti je duchovný stav, *klérus*, ktorý v prostredí byzantsko-slovanského obradu je utvorený čiastočne z predstaviteľov šľachtického stavu a čiastočne z kmeťov, ktorí dosiahli vzdelanie v bohosloveckom seminári. Po vysvätení nešľachtickí bohoslovci získali aj postavenie a práva, ktoré patria šľachtickému stavu. Všetky tieto šľachtické práva v Uhorsku patrili rovnako rímskokatolíckemu i gréckokatolíckemu duchovenstvu, čo im umožňovalo zúčastňovať sa aj na zasadnutiach šľachty. Všetka moc v gréckokatolíckej cirkvi na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi sa podľa opisu A. Deška sústreďuje v rukách dvoch biskupov, ktorých podľa práva vyberá kráľ spomedzi najdôstojnejších neženatých kňazov – A. Deško ich označuje tradičným termínom *бѣльцы*. Kráľ svoj výber dáva potvrdiť pápežovi. Po zverejnení pápežskej buly nasleduje chirotonizácia takto zvoleného kandidáta na biskupské svätenie. Biskupské svätenie sa uskutočňuje prostredníctvom karpatských (myslí sa tu na rumunských) alebo haličských biskupov.⁹ A. Deško poukazuje aj na skutočnosť, že v jednej z dvoch gréckokatolíckych eparchií žijú aj slovenskí veriaci byzantského obradu: „Епархіи русскихъ двѣ, одна мункачевская, другая пряшевская; къ этой послѣдней принадлежать не одни русскіе, но и словаки.“¹⁰ O biskupovi Vasiľovi Popovičovi Andrej Deško píše, že je prvým biskupom, ktorý nenosí bradu, ani dlhé vlasy,¹¹ a dodáva, že iba podaktorí starí kňazi nosia bradu.¹² Poznámka Andreja Deška o nosení brady istým spôsobom evokuje snahu gréckokatolíckeho kléru pripodobniť sa rímskokatolíckym duchovným, s ktorými ich zrovnoprávnil už diplom kráľa Leopolda I. z roku 1692. Treba však pripomenúť, že vyrovnanie sa gréckokatolíckeho duchovenstva s latinským klérom bol dlhotrvajúci a náročný proces. Leopold diplomom z roku 1692 síce oslobodil s Rímom zjednotených duchovných byzantského obradu od poddanskej povinnosti v Uhorsku, lebo sa zdôrazňovalo, že žiaden katolícky duchovný bez ohľadu na obrad

⁷ Дешко, А. П.: О Карпатской Руси, с. д., s. 540.

⁸ Дешко, А. П.: О Карпатской Руси, с. д., s. 540.

⁹ „Духовная власть сосредоточивается въ особѣ епископовъ, которые избираются королемъ государства изъ достойнѣйшихъ и притомъ безженныхъ священниковъ, бѣльцовъ, а не монаховъ. Потомъ по утвержденіи папскою булою, они посвящаются или въ карпатскихъ епархіяхъ, или въ Галиціи.“ Роговняк Дешко, А. П.: О Карпатской Руси, с. д., s. 540.

¹⁰ Дешко, А. П.: О Карпатской Руси, с. д., s. 540.

¹¹ „До нашего еще времени русскіе епископы, по древнему православному обычаю, носили бороду и длинные волосы, но епископъ мункачевскій Василій Поповичъ первый явился на посвященіе 1838 года въ Львовѣ безъ бороды и съ обстриженными волосами, къ немалому удивленію народа.“ Роговняк Дешко, А. П.: О Карпатской Руси, с. д., s. 541.

¹² „Что касается до священниковъ, то изъ нихъ лишь не многіе старики украшаютъ себя бородами.“ Роговняк Дешко, А. П.: О Карпатской Руси, с. д., s. 541.

nesmie zotrvať v poddanstve. No až diplom Karola III. vydaný roku 1721 oslobodil od poddanských povinností aj rodinných príslušníkov gréckokatolíckeho kléru. V konečnom dôsledku však takáto prax v prostredí byzantskej cirkvi slovanskej tradície v Karpatoch umožnila vznik osobitnej či uzavretej vrstvy, sociálnej skupiny, do ktorej sa iba vo výnimočných prípadoch (najmä vykúpením z poddanstva, tzv. *manumissio*) bolo možné dostať aj iným adeptom (napríklad sedliakom) ako tým, ktorí pochádzali z kňazskej rodiny.¹³

Ludovít Haraksim o sociálnom a kultúrnom postavení duchovných gréckokatolíckej cirkvi v spoločnosti uvádza nasledovné: „Gréckokatolícke duchovenstvo sa však ani po tomto spoločenskom vzostupe nevyčlenilo z rusínskej spoločnosti, ako sa to stávalo s tými Rusínmi, ktorí získali armale a stali sa šľachticmi, alebo s tými, ktorí pri hľadaní obživy prenikli do miest a mestečiek východného Slovenska a Zakarpatska. Títo Rusíni sa spravidla disimulovali, t. j. vyčlenili sa z rusínskej spoločnosti a primkli sa k tým vrstvám nerusínskeho obyvateľstva, ku ktorým patrili podľa svojho spoločenského zaradenia a sociálneho postavenia. V praxi to znamenalo, že drobní zeman a armalisti rusínskeho pôvodu sa pridali k ostatnej šľachte (prevažne maďarskej) a rusínsky mestský živel rozmnožil rady mestskej chudoby. Jedni aj druhí sa vyčlenili z rusínskej spoločnosti, nepodieľali sa na jej živote. Platí to aj o takzvaných rusínskych honoratiónoch, t. j. osobách živiaciach sa duševnou prácou, ktorých počet v období „zlatého veku“ A. Bačinského značne vzrástol. Títo honoratiori pochádzali, okrem nepatrných výnimiek, z mnohოდетných rodín gréckokatolíckych kňazov. Po získaní vzdelania sa nemohli uplatniť v rusínskom prostredí, lebo Rusíni nemali inštitúcie, v ktorých by sa boli uchytli. Hľadali teda existenciu inde, v nerusínskych prostredí, v ktorom strácali rusínsky charakter, rusínske vedomie, odnárodnovali sa.“¹⁴

Nezáujem takejto vyššej spoločenskej vrstvy pochádzajúcej zo slovenských koreňov kritizuje aj Bohuš Nosák-Nezabudov vo svojich Spomienkach potiských, keď hovorí o tom, že mnohí vzdelaní muži sa odvracajú od svojho národa, namiesto toho, aby mu slovom i skutkom pomáhali. Priznáva však, že každému je dovolené slobodne priznať svoju identitu, no príbuzenstvo a spätosť s rodom nemožno zatajiť. Preto však veľmi húževnato svoj rod odsudzujú. Bohuš Nosák píše:

„... daktori naši vlastní pre- alebo visokoučení a vzdělaní mužja tvár svoju od něho [*rozumie ,od národa‘, pozn. P.Ž.*] s opovržením odvracují na mjesto toho, abí před svojim prahom zamjetali, k cudzincom sa i slovom i skutkom i perom i vreckom obracajú a tak daromně vodu do Dunaja nosja. Ich něvernost' bi nás ešte sice tak něbolela, bo je každjemu slobodno vlastnuo přesvědčěnja nasledovať, ale to musí každžú ráznu a šlechetnú dušu něvolou a trvácim hněvom naplniť, keď títo něverníci po svojej vlastnej krvi blatom hádžu, za svoje příbuzenstvo před márnim svetom sa podlo hanbja – a nědbajú, čobi aj len ešte pamjatku ludu nášho z duše svojej, akbi to možná vec bola, vikoreňit' mohli.“¹⁵

Andrej Deško k tomu navyše pridáva opis situácie v školskom systéme, v ktorom sa okrem vyučovania ruského jazyka bazíruje najmä na vyučovaní maďarčiny. Poukazuje najmä na to, že deti v škole sa síce učia cyrilskú abúku čítať, ale necvičia sa v cyrilskom písme a nepíšu cyrilikou. Venujú sa najmä písaniu latinkou a učia sa maďarskú gramatiku. V týchto pomeroch odhaľuje veľké nebezpečenstvo odnárodnenia duchovného i svetského stavu. Navyše poukazuje na to, že aj Lučkajova „*Grammatica slavo-ruthena*“ (1830) je síce venovaná jazyku slovanskej cirkvi byzantského obradu a jeho miestnej podobe, ale je napísaná po latinsky a pre ľud takmer

¹³ Pozri k tomu aj Šoltés, P.: Tri jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesiónálna pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši. Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Pro Historia, 2009, s. 82.

¹⁴ Haraksim, L.: „Zlatý vek“ biskupa A. Bačinského a obrodenské obdobie A. Duchnoviča – dve epochy dejín Rusínov. In Doruľa, J. (ed.): Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodovania po súčasnosť. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 13-14.

¹⁵ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Zpomjenki Pot'isskje. II. Orol tatránski, 1847, roč. II., č. 53, s. 410.

nepoužiteľná.¹⁶ Tú istú skúsenosť vo svojich cestopisných záznamoch z roku 1843 zachytáva aj Bohuš Nosák-Nezabudov, keď kritizuje Michala Lučkaja za to, že svoj spis o dejinách Rusínov (*Historia Carpatho-Ruthenorum*) píše po latinsky, nehľadiac na potreby svojho národa. Zároveň Nosák upozorňuje Lučkaja na to, že časy, keď sa knihy písali po latinsky pre vzdelancov, sa pominuli a teraz treba pozdvihovať národné uvedomenie.¹⁷ Vo svojom etnografickom exkurze Andrej Deško zdôrazňuje, aby sa rodičia snažili deti sami vyučovať národný jazyk, ak to škola i národní predstavitelia neposkytujú v dostatočnej miere:

„Учить дѣтей поставляется въ обязательность всѣмъ родителямъ, такимъ образомъ грамотность, хотя и весьма скудная, принадлежитъ всему карпаторусскому народу. Для ея разширенія надо бы учить не только чтенію, но и письму русскому, но к сожалѣнію въ сельскихъ школахъ учать немножко писать только по венгерски, да и въ самыхъ семинаріяхъ русскому письму учать только нѣсколько дней при изложеніи науки пасторальной. При такомъ бѣдномъ состояніи русскаго письма въ Карпатахъ случается не рѣдко, что священники хотя сочиняють проповѣди по славяно-русски, но пишутъ ихъ буквами латинскими.“¹⁸

Osobitne zaujímavým je svedectvo sedliaka z okolia Užhorodu o sociálnom postavení rusínskeho národa, ktoré dôsledne zaznamenáva Bohuš Nosák-Nezabudov. Práve v Užhorode Nezabudov v rozhovore so sedliakom zaznamenáva príčiny nízkeho sociálneho statusu i národného uvedomenia:

„Jeden z těch Rusínou přiblížac sa ku mně úprimným hlasom sa ma pítav: ‚Odkůd vi hospodiňko?‘ Odpověďjac na jeho otázku a uspokojac jeho zvedavosť, opítav som sa ho ťže: ‚A odkůd vi baťko?‘ ‚Iz Raková od Remetá.‘ ‚Ta od Ondavi?‘ ‚Áno.‘ ‚A kůd idete?‘ ‚Na molotbu.‘ ‚Ščo datha novoho?‘ ‚Och hospodiňko dobroňkij, ništ lem bida, hůrka bida.‘ ‚To ništ Novoho – Rusini vsi ubohi.‘ ‚Och, nevirujte, Rusini vsi bahati, no ni svůda.‘ ‚Mi Krajňaki bi nebidovali, no panščina i židůva beret‘ het čorvone. I molotba bude paňska a židůva – ta Rusin nema chljbja čerez cholodnu zimu.‘ ‚A ščo?‘ pítav sa ho. ‚Lem bandurki (zemjaki).‘ ... Cestou som trůchliu nad ubohými Krajňjakmi a z ich úprimného rozhovoru som sa presvedčiu, že príčina chudobi nášho podtatránskeho ludu ňje je tak ňeurodnosť chotára jako velkje ktore odrábav musí roboti, a hlavě aj ňešťastná krčma.“¹⁹

V tejto súvislosti možno poukázať aj na snahy mukačevského biskupa Andreja Bačinského (1732-1809), ktorý na prelome 18. a 19. storočia, teda v čase predobrodenských snáh národov Uhorska, túžil sociálne i kultúrne pozdvihnúť veriaci ľud a upevniť tak identitu spoločenstva ešte v nerozdelenej Mukačevskej eparchii (pred rokom 1777) prostredníctvom výchovy a katechizácie detí i ďalšieho vzdelávania sedliakov i dedinských kantorov. Povinnosťou kňazov

¹⁶ Andrej Deško pravdepodobne nepoznal cyrilikou napísaný rukopisný text gramatiky od Arsenija Kocaka z roku 1788 s názvom Грамматика русская, или паче рекши славенская не онаа дѣтинская, но паче отроческая ... новосложенная и списанная ... в обители Илмстичевской иже ѣ на горѣ Дзеканской игъмѣна предостойнѣйшаго иерм. Арсения Коцака, ЧСГВ проф. во предѣченной обители Илмстич. р. дѣтїи [1788]. Kocakova Gramatika podobne ako aj jeho gramatika z rokov 1772–1778 bola určená pre študentov ako edukačná príručka pri osvojovaní si miestneho variantu cirkevno-slovanského jazyka. Už zo zhlavlia rukopisu sa možno dozvedieť, že rukopis obsahuje výklad ku gramatike miestneho písaného (literárneho) jazyka. Jeho gramatika nie je určená malým deťom, ktoré sa ešte len učia rozoznávať písmená a snažia sa čítať. Úlohou tejto gramatiky je vychovať mládež k tomu, aby nielen dobre a bez chýb písala a čítala, ale aby aj správne a čisto rozprávala a rozumela všetkým písaným i čítaným cirkevným a svetským textom. Kocakova gramatika je podľa jeho slov duchovnou syntézou gramatiky jazyka, poetiky a rétoriky a je potrebná pre tých, ktorí sa učia správne čítať, písať, spievať a správne porozumieť užitočné a dobré svedectvá kresťanskej náuky. O tom pozri Žeňuch, P.: K dejinám cyrilskej písomnej kultúry na Slovensku. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2015, s. 100-101.

¹⁷ „Bolo to inšie predtím, ale sa to veru už teraz muože čakať že knižki znamenitejšie v jakomkoľvek nárečí Slovenskom bi oňi písanie boli učení Sloveňja kupuvat‘ a čítať budú. A tak že bi sa ňemau obávať, že bi jeho d’ejepis ležať ostau.“ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z ňeznámej zeme k L... I. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 10, s. 78.

¹⁸ Porovnaj Дешко, А. П.: О Карпатской Руси, с. d., s. 542.

¹⁹ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z ňeznámej zeme k L... I. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 10, s. 78

a kantorov v miestnych farských spoločenstvách bolo vyučovať veriacich náuke podľa tradície grécko-slovanskej cirkvi. A. Bačinský vedel, že edukácia a šírenie osvety pomáha rozvíjať a upevňovať historickú pamäť spoločenstva a posilňuje vedomie príslušnosti jej nositeľov k domácejmu a tradičnému kultúrno-konfesionálnemu prostrediu, spoločenstvu a k predkom. Aktivita A. Bačinského v prospech šírenia osvety a vzdelávania v intenciách tradície byzantsko-slovanského obradu boli zamerané na splnenie zámeru, aby gréckokatolícke duchovenstvo ovládalo nielen prirodzený materinský jazyk, ale aj jeho kultivovanú podobu, ktorú veriaci byzantsko-slovanskej cirkvi pod Karpatmi stotožňovali s liturgickým cirkevnoslovanským jazykom, cyrilským písmom a náboženstvom.

Aj Andrej Deško vo svojom etnografickom diskurze si uvedomil, že ak sa veriaci ľud vzdá hodnôt spätých so svojou konfesionálnou a cyrilským písmom, stratí aj svoju identitu. Určujúcim znakom či kvalifikátorom *ruskosti* sa v prostredí historickej Mukačevskej eparchie preto stalo kritérium, ktoré bolo od nepamäti späté s používaním cirkevnoslovanského bohoslužobného jazyka a grécko-slovanského obradu²⁰ ako základných identifikačných znakov obyvateľstva spätého s cirkvou byzantského obradu v Karpatoch.

Práve preto napríklad biskup Andrej Bačinský od svojich kňazov i od uchádzačov o teologické štúdium požadoval dobrú znalosť cirkevného (cirkevnoslovanského) jazyka. Poznanie cirkevného jazyka nevyžadoval z národných pohnútok, ale vychádzal z potrieb každodennej praxe cirkvi. V tejto súvislosti možno porozumieť aj tomu, prečo práve biskup A. Bačinský a spolu s ním aj ďalší „predstavitelia gréckokatolíckeho duchovenstva zdôrazňovali *ruskosti* nielen otcovského či materinského jazyka, ale aj gréckokatolíckej viery, ktorú označovali za *ruské náboženstvo* (русское набоженство), *ruskost'* gréckokatolíckeho duchovenstva (российский клир диоцезии мукачевской), *ruskost'* Mukačevského biskupstva (угорусская диоцезия мукачевская) a pod., čo svedčí o tom, že stotožňovali pojmy *gréckokatolícky* a *ruský* (resp. *rossijskij*) a že ich používali ako rovnocenné ekvivalenty, čo umožňovalo označovať za Rusína aj takého gréckokatolíka, ktorý nebol rusínskej národnosti. Nestávalo sa to v prípade gréckokatolíkov Rumunov a Maďarov, ktorí žili v Mukačevskej diecéze a ktorých národnostná odlišnosť od Rusínov bola, na rozdiel od slovenských gréckokatolíkov, ktorí žili na východe Slovenska, na prvý pohľad evidentná.“²¹

Vzhľadom na akútnu potrebu udržať identitu cirkvi byzantsko-slovanského obradu prostredníctvom cirkevnoslovanského liturgického jazyka ako jej identifikačného znaku v celom národnostne pestrom spektre Mukačevskej eparchie sa biskup A. Bačinský rezervovane postavil aj voči snahám niektorých maďarských kňazov používať maďarčinu v liturgickom procese byzantsko-slovanskej tradície. Maďarčinu ako liturgický jazyk A. Bačinský nedovolil používať, lebo rovnako nepreferoval ani ukrajinčinu, rusínčinu či slovenčinu a pod. Keď sa teda vyjadroval o zachovaní materinského jazyka, išlo mu v prvom rade o zachovanie liturgickej cirkevnej slovančiny, ktorú väčšina gréckokatolíckeho duchovenstva, kantori i veriaci pokladali za svätý a nedotknuteľný jazyk. Vychádzajúc z tejto skutočnosti sa vlastne aj A. Bačinský ocitol v pozícii blízkej celému radu vlastencov a učencov predobrodenského obdobia v Uhorsku. A. Bačinský tak neprijal preklad a výklad k liturgii Jána Zlatoústeho do maďarského jazyka od Juraja Kirčfalušihó (György Kir-

²⁰ Bližšie o tom Žeňuch, P.: Kultúrne a spoločenské podmienky vydania päťzväzkovej Biblie pre gréckokatolíkov Mukačevskej eparchie. In Doruľa, J. (ed.): Historický význam a odkaz diela osobností slovenského národného obrozenia. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2014, s. 131-160 a tiež Žeňuch, P.: Kultúrne stereotypy v byzantsko-slovanskom konfesionálnom prostredí na Slovensku. In Slavica Slovaca, 2014, roč. 49, č. 2, s. 121-137.

²¹ Porovnaj Haraksim, L.: „Zlatý vek“ biskupa A. Bačinského a obrodenské obdobie A. Duchnoviča – dve epochy dejín Rusínov. In Doruľa, J. (ed.): Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrozenia po súčasnosť. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 17-18.

csfalussy),²² ktorý pochopiteľne ani nepovolil. Tento zložitý stav v oblasti jazykovej otázky gréckokatolíckej cirkvi úzko súvisí práve s rigorózne presadzovanou ideou o jednotnom maďarskom národe v Uhorsku, ktorá výrazne vplývala aj na život a organizačnú štruktúru gréckokatolíckej cirkvi²³ a poukazuje na ňu vo svojej etnografickej štúdii o Karpatskej Rusi aj Andrej Deško a rovnako na ňu poukazuje aj Bohuš Nosák-Nezabudov vo svojich cestopisných zápisoch.

Pre zachovanie komplexnosti pohľadu na prácu Andreja Deška treba ešte pripomenúť jeho opis osobitostí rusínskeho jazyka a zaradenie rusínčiny do kontextu východoslovanskej jazykovej vetvy. Ide o dôležité konštatovanie práve v súvislosti s vyjadrením A. Deška o o existencii Slovákov byzantsko-slovanského obradu v Prešovskej eparchii. Práve slovenské etnické a jazykové prostredie podnes dominuje v cirkvi byzantsko-slovanského obradu práve na východnom Slovensku. Jazykovo rusínske prostredie dominuje v podkarpatsko-ruskom regióne. Z jazykového hľadiska však rusínske nárečia tvoria súčasť ukrajinského jazykového areálu, s ktorým utvárajú jeden jazykový celok. Andrej Deško v tomto kontexte uvádza:

„Язык его ясно показывает, что онъ есть вѣтъвь народа южно-русскаго; въ его нарѣчїи есть впрочемъ нѣкоторыя особенности отъ нарѣчїя малороссійскаго и галицкаго, такое напримѣръ твердое г, к, х. По давнему общенію съ венгерцами и въ нарѣчїе карпаторусское вошло много венгерскихъ отдѣльныхъ словъ и даже звуковъ. Этимъ особенно отличается говоръ жителей долинъ, которые и по виду, и по одеждѣ гораздо болѣе обугрились: у нихъ слышится напримѣръ часто звукъ ѣ, столь употребительный въ венгерскомъ языкѣ, почти не извѣстный въ другихъ русскихъ и славянскихъ нарѣчїяхъ. Но и у горцевъ господствуетъ тотъ-же звук и вмѣсто о, какимъ отличается выговоръ украинцевъ и галичанъ. Сами между собою *горцы* называются *лишаками*, а жители *долинъ* *лемаками*, по поговоркѣ *лишь и лемъ*...“²⁴

Aj z tohto Deškovho konštatovania vyplýva, že rusínske nárečia pod karpatským oblúkom zachovávajú starobylé vývinové jazykové zmeny, ktoré sú rovnako typické pre všetky východoslovanské jazyky. Rusínske nárečia vo východoslovanskom i podkarpatskoruskom prostredí

²² Pozri o tom Udvari, I.: *Образчики з історії пудкарпатських Русинув. XVIII. століття. Изгядовання з історії культури і языка. Ужгород: Удавательство В. Падяка, 2000, s. 78. Porovnaj tu tiež Végheő Tamás: Nikolaus Nilles és magyar görög katolikus liturgia ügye. In Végheő Tamás (ed.): *Symbolae. Ways of Greek Catholic heritage research. Papers of the conference held on the 100th anniversary of the death of Nikolaus Nilles SJ. Nyíregyháza: zent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2010, s. 91-97. O tom tiež Kocsis, M.: Két, ruszinok számára nyomatásban megjelent mű (az ún. Bacsinszky-biblia és a Kutka-féle katekizmus) és a legújabb kutatások. In Végheő Tamás (ed.): Bacsinszky András munkácsi püspök. A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Nyíregyháza, 2009. november 12-14., Nyíregyháza 2014. Collectanea Athanasiana, I. Studia; 6, s. 131-136.**

²³ Pozri tu napríklad Coranič, J.: Sonda do národnostnej problematiky v gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia. In Lichner SJ, M. – Marínčák, Š. – Žeňuch, P. (zost.): *Kultúrna identita gréckokatolíkov vo svetle cyrilometodského dedičstva II. Súbor štúdií. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Teologická fakulta Trnavskej univerzity, Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka, Gréckokatolícka bratislavská eparchia, 2013, s. 115-128. J. Coranič (Východná cirkevná tradícia a maďarizačné hnutie v Prešovskom gréckokatolíckom biskupstve v rokoch 1867–1918. In Žeňuch, P. (ed.): *Cyrlské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Slovenský komitét slavistov, 2007, s. 173-192) v súvislosti s maďarizačnými tendenciami v gréckokatolíckej cirkvi uvádza, že maďarské vládne kruhy so súhlasom uhorského primasa predkladali cisárskemu dvoru iba takých kandidátov na gréckokatolíckych biskupov, ktorí boli poplatní promaďarskej politike. Tak sa na biskupský stolec v Mukačeve a po zriadení Prešovskej eparchie aj v Prešove dostali takí kandidáti, ktorí úzko spolupracovali s maďarskými politickými kruhmi na odnárodňovaní vlastných (gréckokatolíckych) veriacich. Dokonca v posledných desaťročiach 19. storočia sa v Uhorsku pre označenie katolíkov východného obradu začalo používať pomenovanie uhorskí gréckokatolíci, čo súviselo s vtedajším programom postupného utvárania jednotného uhorského (rozumej maďarského) národa. Porovnaj aj Žeňuch, P.: *Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae IV. Bratislava – Roma: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Pontificio Istituto Orientale Roma – Slovenský komitét slavistov – Centrum spirituality Východ-Západ M. Lacka, 2013, s. 72.***

²⁴ Porovnaj Deško, A. P.: *О Карпатской Руси, c. d., s. 543-544.*

z hľadiska jazykového vývinu nemožno spájať ani s niektorým zo slovenských nárečí, ktorý sa uplatňuje vo východoslovenskom jazykovom priestore.²⁵

III. Obrodenské stimuly a byzantsko-slovanská tradícia u Slovákov a Rusínov

Národný pohyb v štyridsiatych rokoch 19. storočia, pravda, neobišiel Slovákov, ani Rusínov; pre jedných i druhých znamenal možnosť naplno prejať svoje odhodlanie v zápase o sebaurčenie a identitu. Táto ich vzájomná podpora bola prirodzená, lebo obidve etnické a kultúrne spoločenstvá žili a podnes žijú v rovnakých prírodných, hospodárskych, ekonomických, spoločenských a konfesionálnych pomeroch, ktorých odraz vidno aj tam, kde sa presadila byzantsko-slovanská cirkevná a religiózna tradícia. Tak to dokonca definovala aj 9. konštitúcia Štvrtého lateránskeho koncilu, ktorý sa uskutočnil roku 1215 a podľa ktorej všetci biskupi jednej viery, hoci rozličného obradu a pôsobiaci na území latinskej diecézy, sú povinní podriaďovať sa sídelnému biskupovi latinského obradu. V spomínanej konštitúcii Štvrtej lateránskej synody (1215) sa uvádza nasledovné:

„Pretože na mnohých miestach v hraniciach jedného miesta a diecézy sa pomiešali ľudia hovoriaci rozličnými jazykmi majúci jednu vieru, ale rozličné obrady a zvyky, striktnie nariaďujeme, aby sa biskupi týchto miest a diecéz postarali o určenie zodpovedných ľudí, ktorí by mohli podľa rozličných obradov a v rozličných jazykoch sláviť pre veriacich bohoslužby, vysluhovať sviatosti, ako aj vyučovať ich ako slovom, tak aj príkladom. Avšak vo všeobecnosti zakazujeme, aby jedno mesto alebo diecéza mala viac biskupov, pretože jedno telo s viacerými hlavami stane sa akýmsi monštrum. Ak by sa z vyšších príčin vyskytla naliehavá potreba, biskup mesta ustanoví katolíckeho preláta tej istej národnosti, ako majú veriaci, za vikára v spomínaných záležitostiach, ktorý mu bude vo všetkom poslušný a podriadený. Ak by niekto konal inak, nech vie, že ho preniká meč exkomunikácie, a ak nepríde k rozumu, bude odstránený od všetkých cirkevných služieb, súčasne s použitím pomoci svetskej moci s cieľom odstránenia tak veľkej opovážlivosti.“²⁶

Práve v tomto článku Štvrtej lateránskej synody možno odhaliť aj storočiami vlečúci sa spor o jurisdikciu nad veriacimi byzantského obradu medzi mukačevským a jágerským biskupom. Celý rad sporov vyvrcholil vtedy, keď nový mukačevský vladyka Jána Bradača počas svojej návštevy v Jágrí dňa 15. septembra 1769 odmietol prisahu poslušnosti, ktorú od neho podľa práva v 9. konštitúcii citovanej lateránskej synody vyžadoval jágerský biskup Esterházi.²⁷ Do sporu afirmatívne zasiahla Mária Terézia, ktorá sa snažila vyriešiť zložitú situáciu v prospech gréckokatolíkov. Takéto riešenie vo vzťahu k latinskému jágerskému biskupstvu uľahčovali už dlhodobo sa množiace a opakované sťažnosti mukačevských vladýkov (napríklad bratov Michala a Štefana Olšovskovcov, Jána Bradača a pod.), ktoré nevyhnutne prispeli k vydaniu rigorózneho zákazu, ktorým Mária Terézia nariadila jágerskej biskupskej kancelárii nemiesať sa do vnútornej správy a organizácie Mukačevskej eparchie. Spor nakoniec vyvrcholil tak, že dňa 19. septembra

²⁵ O rozdieloch medzi slovenčinou a rusínsko-ukrajinským nárečovým areálom pozri aj Doruľa, J.: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy na úrovni nárečí a spisovných jazykov. In Doruľa, J. (ed.): Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodovania po súčasnosť. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 152-158 a porovnaj tiež Večerka, R.: Charakteristiky súčasných slovanských jazykú v historickom kontextu, Praha: Euroslavica, 2009. Pozri tiež štúdiu Žeňuch, P.: Stereotypy etnicno-wyznaniowe w środowisku grekokatolików na Słowacji. In GIL, Dorota – Kulczyńska, Marzana (eds.): Słowiańska mozaika kultur wobec historii (nie)tolerancji i waśni religijnych Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne. Tom. 9. Kraków: Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2014, s. 185-186 a Žeňuch, P.: Kultúrne stereotypy v byzantsko-slovanskom konfesionálnom prostredí na Slovensku. In Slavica Slovaca, 2014, roč. 49, č. 2, s. 130.

²⁶ Citované podľa Zubko, P.: Kult svätých Cyrila a Metoda v tradícii latinskej cirkvi. Výbrané kapitoly cyrilo-metodského kultu. Ružomberok: Verbum 2014, s. 19.

²⁷ Pozri Žeňuch, P. – Vasiľ, C.: Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrillské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice: Pontificio Istituto Orientale – Slavistický kabinet SAV – Centrum spirituality Východ-Západ Michala Lacka, 2003, s. 269-270.

1771 Kliment XIV. pod cirkevno-politickým tlakom z habsburského cisárskeho dvora zriadil samostatnú Mukačevskú eparchiu a jej kánonické zriadenie potvrdil bulou *Eximia regalium*. Náklonnosť viedenského cisárskeho dvora potrebám gréckej cirkvi slovanskej tradície v Karpatoch neprestala ani po smrti Jána Bradača (umrel 4. júla 1772); vtedy Mária Terézia nezdržiavala kandidatúru Andreja Bačinského na nového mukačevského biskupa a už dňa 5. augusta 1772 požiadala o vysvätenie Bačinského za biskupa. Dňa 8. marca 1773 Svätý otec potvrdil Andreja Bačinského ako vhodného kandidáta na biskupa a súhlasil s jeho vysvätením. Za mukačevského eparchu bol A. Bačinský vysvätený položením rúk svidnického²⁸ biskupa Vasil'a Božičkovića. Svätenie sa uskutočnilo v prítomnosti cisárovnjej Márie Terézie, ktorá A. Bačinskému darovala mitru, sakkos, biskupský prsteň, kríž a 12000 guldenov.²⁹ Pravda, prítomnosť panovníka na konsekrácii biskupa nebola pravidlom.

Keďže sa vysvätenie A. Bačinského uskutočnilo vo Viedni, účasť panovníčky a prítomnosť ďalších biskupov východného obradu nad rámec bežnej praxe súvisela s blížiacim sa začiatkom Viedenskej synody, ktorá zasadla o osem dní neskôr, teda 16. marca 1773. Na rokovaníach synody sa zúčastnili katolícki biskupi východného obradu (rokovaní sa nezúčastnil iba Meletij Kováč, rumunský varadínsky biskup) z celej habsburskej monarchie a už ako novovysvätený biskup Mukačevskej eparchie sa na rokovaníach zúčastnil Andrej Bačinský. Treba poznamenať, že Viedenskú synodu zvolala Mária Terézia vo februári 1773, teda iba pár dní pred konsekráciou A. Bačinského. Cieľom synody bolo vyriešiť ťaživú situáciu v oblasti prípravy a vydávania cyrilských modlitebných a liturgických kníh a tiež edukačných a katechizačných príručiek pre potreby veriacych byzantsko-slovanskej tradície v habsburskej monarchii. Významnú časť rokovaní synody tvorili otázky právneho, liturgického i spoločenského postavenia cirkvi byzantského obradu zjednotenej s Rímom. Okrem toho sa na synode pričinením Andreja Bačinského prijalo, že veriaci byzantskej tradície zjednotení s Rímom sa budú označovať termínom „grécki katolíci“ alebo „gréckokatolíci.“ Andrej Bačinský sa tak naplno ukázal nielen ako zdatný odchovanec jezuitskej Trnavskej univerzity, ale aj ako organizátor cirkevného, spoločenského a kultúrneho života gréckokatolíkov, keď sa ešte ako kanonik Mukačevskej eparchie zasadzoval nielen za osamostatnenie Mukačevskej eparchie, ale v prostredí svetskej i cirkevnej hierarchie sa pre svoje citlivé vnímanie potrieb spoločnosti zapísal aj ako osvietený a ideový predstaviteľ veriaceho ľudu gréckej cirkvi slovanskej tradície v Uhorsku.

S biskupským pôsobením Andreja Bačinského sa tak v rusínskom prostredí spájajú nielen počiatky rozvoja rusínskej kultúrnej identity, ale aj počiatky národnoobrodenského hnutia rusínskej spoločnosti, ktoré však vyvrcholili v meruôsmych rokoch. Ľudovít Haraksim v súvislosti s tým uvádza, že od najstarších čias Slováci a Rusíni na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi vystupovali vo všetkých dôležitých historických momentoch spoločne; neuskutočnil sa ani jeden spoločenský, konfesiónálny či ekonomický pohyb, nevznikla ani jedna roľnícka vzbura, ani žiadne iné organizované či spontánne hnutie, aby sa na ňom spoločne nepodieľali Slováci a Rusíni. Osobitne tu treba podčiarknuť, že v spomínanom priestore obidve etniká zbližovala aj

²⁸ Označuje biskupov marčianskeho zjednotenia v roku 1611 (Marča, mesto v Chorvátsku, sídlo kláštora), ktorí prijali označenie svidnickí biskupi podľa neobsadenej katedry rímskokatolíckeho svidnického biskupstva v Chorvátsku. „Rímska kurija novu grkokatolícku biskupiju prvo je nazivala „episcopatus Montis Feletrii“, tj. „biskupija uskočih gora“, a od 1670. godine, kad je marčanski biskup Pavao Zorčić imenovan i naslovnim platejskim biskupom po gradu Plateji u Grčkoj, nazivala ju je „Platejskom“. Bečki dvor to nije prihvatio nego je i dalje marčanskim biskupima dodjeljivao svidnički naslov, pa su marčanski biskupi za Beč bili svidnički biskupi, a za Rimsku kuriju i platejski biskupi.“ Porovnaj Kudelić, Z.: Čaplovičeva povijest Marčanske biskupije. In Povijesni prilozi, 2010, Vol. 38, No. 38, s. 136.

²⁹ Pozri Папп, С.: Історія Закарпаття. Том III. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003, s. 123 a tiež Задорожний, І.: Єпископ Андрій Бачинський в єпископській спадщині. До 270-річчя від дня народження. Мукачево: Карпатська вежа, 2002, s. 10 a nasl.

konfesionalita, teda byzantsko-slovanský obrad, cirkevná únia, ekonomické a spoločenské zrovnoprávnenie duchovenstva východného rítu s obradovo latinským kňazstvom, gréckokatolícke vyznanie a orientácia na Rím a pápeža.³⁰ O týchto skutočnostiach svedčí aj Bohuš Nosák-Nezabudov v *Listoch z neznámej zeme k L...*, keď uvádza, že „istotne musja Slováci život Rusínou a Rusíni život Slovákou bližšie poznať, lebo ich k tomu mnohje vážnje príčini tak rečeno nůťa.“³¹ Osobitnú rolu v tomto procese zohrala aj jezuitská Trnavská univerzita, na ktorej študovali významné osobnosti kultúrneho a konfesijného života miestnej slovenskej i rusínskej spoločnosti. Práve táto skutočnosť prispela k upevneniu pozitívnych vzťahov rusínskej inteligencie so slovenskou kultúrou. Toto zbližovanie sa však dialo predovšetkým prostredníctvom latinských spisov, ktorých autormi boli významní predstavitelia slovenského kultúrneho a spoločenského života. Išlo najmä o osobnosti ako Matej Bel, slovenský polyhistor a vlastenec, ktorý v opisoch východoslovenských stolíc podáva aj obraz o rusínskom etniku, ďalej k nim patrili napríklad František Adam Kollár, ktorý pôsobil pri cisárskom dvore vo Viedni ako kustód a učenec. Pripravil súpis argumentov podporujúcich starobylosť gréckej cirkvi slovenskej tradície v Uhorsku. Jeho práca *De ortu, progressu et incolatu nationis Ruthenicae in Hungaria* vznikla v roku 1769, no ostala v rukopise a slúžila potrebám cisárskej kancelárie. Poslúžila však veľmi dobre aj biskupovi M. M. Olšovskému i A. Bačinskému v argumentácii v prospech starobylosti slovenskej cirkevnej tradície v habsburskej monarchii.³² Treba tu spomenúť aj to, že gréckokatolíckym duchovným boli známe tiež práce Samuela Timona, slovenského jezuitu a polyhistora, najmä jeho dielo *Obraz starého Uhorska (Imago antiquae Hungariae)* z roku 1733. Práve prostredníctvom Timonovho diela sa v priestore cirkvi byzantského obradu pod Karpátmi interpretovali výklady o autochtónnosti Slovanov v stredodunajskom priestore a o ich dôležitosti pri formovaní Uhorského kráľovstva. Práve Timonove výklady o autochtónnosti Slovanov na strednom Dunaji a o počiatkoch kresťanstva pomáhali viacerým gréckokatolíckym vzdelancom (napríklad gréckokatolíckemu historikovi M. Bradačovi) pri dokazovaní cyrilo-metodského odkazu a tradície v prostredí mukačevskej byzantsko-slovanskej cirkvi.³³

O spolupráci rusínskych predstaviteľov so slovenským národnoobrodenským hnutím v 19. storočí svedčí aj účasť exponentov rusínskeho obrodzenia (napr. Adolfa Dobrianskeho, Jozefa Šoltýsa, Alexandra Danického, Michala Visianika) pri formulovaní *Memoranda uhorských Rusínov* v roku 1849, ktoré vzniklo podľa *Žiadostí slovenského národa* z mája 1848. Rusíni národovci v ňom podľa slovenského príkladu žiadali zavedenie ruského jazyka do škôl a do úradov v rusínskych oblastiach Uhorska, vydávanie rusínskych novín, primerané zastúpenie v úradoch a armáde. Miestny rusínsky básnik Michal Visianik aj publikoval svoje texty v Orlovi tatranskom, iní publikovali v slovenských literárnych almanachoch, napr. Petro Jančovič, Danylo K. Najtman, A. Rubij, A. Labanc. Viacerí predstavitelia rusínskej inteligencie boli členmi Matice slovenskej, alebo spolupracovali s ňou, takým bol biskup Jozef Gaganec, Viktor Dobrianskij, Kornel Dobrianskij, Viktor Ladomerský, Peter Petrašovič a mnohí ďalší.

³⁰ Možno tu uviesť napríklad vzbury roku 1614 v Krásnom Brode, povstanie východoslovenských stolíc roku 1631 pod vedením Petra Časara, kurucké i rákociovské povstania koncom 17. a začiatkom 18. storočia či východoslovenské roľnícke povstanie roku 1831, v ktorých slovenskí i rusínski sedliaci bojovali spoločne. Porovnaj k tomu Haraksim, E.: Z dejín Ukrajincov na východnom Slovensku. Martin: Osveta, 1957, s. 3-5 a tiež Sedlák, I.: Východné Slovensko v letokruhoch národa. Martin: Matica slovenská, 2012, s. 466.

³¹ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z neznámej zeme k L... IV. In Orol tatranskij, 1845, roč. I., č. 14, s. 108.

³² Pozri Pop, I.: Podkarpatská Rus. Praha: Nakladatelství Libri, 2013, s. 67-68.

³³ Porovnaj k tomu Žeňuch, P. K dejinám cyrilскеj písomnej kultúry na Slovensku. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2015, s. 23-24, 89-90; Žeňuch, P.: Kultúrne a spoločenské podmienky vydania päťväzkovej Biblie pre gréckokatolíkov Mukačevskej eparchie. In Doruľa, J. (ed.): Historický význam a odkaz diela osobností slovenského národného obrodzenia. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2014, s. 131-160.

Aj predstavitelia slovenského národnoobrodenského života sa živo zaujímali o rusínske prostredie, napr. Viliam Paulíni-Tóth, Ján Francisci, Andrej Radlinský, František Vít'azoslav Sasinek, Jonáš Záborský, Ľudovít Štúr a pred nimi aj Juraj Ribai, Matej Bel, ale najmä Pavol Jozef Šafárik, ktorý vo svojom spise *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí* nazval región východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi *terrou incognitou*, čo bolo motivované predovšetkým nedostatočnými poznatkami z oblasti rozšírenosti rusínskeho jazyka:

„Rusínčina vo východnej Galícii, Bukovine a v severovýchodnom Uhorsku na poli jazyka a histórie je ešte *terra incognita*. V Galícii a Bukovine najpočetnejšou časťou obyvateľstva sú Rusíni. Rusíni v Uhorsku medzi Hornádom a Tisou v stoliciach Berehovskej, Marmarošskej, Užhorodskej, kde tvoria väčšinu, a Zemplínskej, Šarišskej, Ugočskej, Spišskej, Satmárskej, Sabolčskej, Gemerskej, Biharskej, Tornskej, kde tvoria menšinu obyvateľstva, dovedna 350 tisíc, sú potomkovia svojich červenoruských bratov.”³⁴

Práve Šafárikovo označenie *terra incognita* inšpirovalo Bohuša Nosáka-Nezabudova nazvať časť svojho cestopisu po východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi príznačne – *Listy z neznámej zeme k L*³⁵ Bohuš Nosák-Nezabudov cestu absolvoval po dohode v Hurbanovom Spolku cestovateľov. Študentský cestovateľský spolok vznikol najmä zásluhou Jozefa Miloslava Hurbana, Bohuša Nosáka-Nezabudova a Agustína Horislava Škultétyho v roku 1838 so záujmom spoznávať slovanské kraje, z ktorých sa majú pripraviť podrobné správy o živote a slovanskej vzájomnosti a tie potom publikovať za účelom šírenia vedomostí o slovanských národoch a krajoch.³⁶

Okrem záujmu spoznávať slovanské kraje bolo cieľom Hurbanovho Spolku cestovateľov primäť študentov k sporivosti, aby z úspor potom mohli členovia spolku čiastočne financovať aj svoje cesty po slovanských krajoch.³⁷ Z jednotlivých príspevkov venovaných opisom ciest a z cestopisných záznamov sa podľa idey slovanskej vzájomnosti Jána Kollára usilovali poskladať mozaiku venovanú charakteru obyvateľstva v málo známych slovanských krajoch.³⁸ Inšpiráciu pre takéto cestovateľské počiny slovenskí predstavitelia národného života nachádzali v rozličných cestopisoch slovenských i zahraničných cestovateľov. Dlhodobé a finančne zabezpečené cesty organizovali predovšetkým ruskí slavisti už od začiatku 19. storočia. Na Slovensko cestovali však aj poľskí, srbskí i chorvátski i mnohí českí vzdelanci. Osobitne zaujímavými sú však také správy z ciest, ktoré popri opise kraja prinášajú cenný etnografický a folklórny materiál, ktorý slúži ako dokument o živote, kultúrnych stereotypoch a o identite miestneho obyvateľstva. Dôležitú rolu pri tvorbe takýchto cestopisov však zohráva autenticnosť a dokumentárnosť záznamu, hoci často nemožno eliminovať ani autorský vklad, ktorý sa do textov takýchto záznamov dostáva vďaka reflexívnym poznámkam cestovateľa, ktoré oživujú dokumentárnosť takéhoto textu. Sám vklad autora je preto často cenným historickým dokumentom, lebo zväčša prezentuje aktuálny postoj spoločnosti v období, v ktorom sa konkrétny opis cesty uskutočnil.³⁹ Okrem

³⁴ Šafárik, P. J.: *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. Spisy. I. Red. P. Petrus. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1992, s. 94.

³⁵ Porovnaj F. Tichý, Bohuš Nosák a podkarpatskí Rusíni, s. 2.

³⁶ V tejto súvislosti Rastislav Molda cituje z dobového dokumentu: „Medzi zvláštnymi podnikaniami Ústavu nášeho i na predsevtí, co rok cestovatele do rozličných končin Slovanska vyslati a jej potřebnými k tomu prostředky opatřiti, aby sám se stavem a duchem národa se obeznámil a lásku a vzájemnost slovanskou rozšířoval; při navracení pak svém věrnou zprávu o ceste své řádne Ústwu podal, která by se potom i tiskem u veřejnost uvedla.“ Pozri bližšie Molda, R. (ed.): *Cestopisné denníky štúrovcov*. Martin: Matica slovenská, 2014, s. 251.

³⁷ Pozri k tomu Lazar, E.: Bohuš Nosák-Nezabudov. In Čepan, O. (ed.): *Litteraria. Štúdie a dokumenty*. II. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959, s. 53.

³⁸ Porovnaj Tichý, F.: Bohuš Nosák a podkarpatskí Rusíni. – *Sborník Matice slovenskej pre jazykozpyt, národopis, dejepis a literárnu históriu*. roč. 5, č. 1-2. Nákladom Matice slovenskej vydáva Maticná správa 1927, s. 1-2; Z. Klátik, Vývin slovenského cestopisu, s. 146.

³⁹ Porovnaj k tomu napríklad Molda, R., c. d., s. 238 a nasl.

toho opisované javy (stereotypy) tvoria akýsi model pre zaradenie jednotlivcov do konkrétnej society a zároveň sú východiskom pri odlišovaní viacerých pozorovaných identít. Stereotypy tak reprezentujú integračný modus identity, prostredníctvom ktorých sa formuje aj obraz o nás samých. Aj tento rozmer záujmu slovenských vlastencov bol motiváciou poznávať vzdialenejšie slovenské kraje, aby sa ukázal spoločný jazykový i kultúrny základ všetkých Slovanov.

Bohuš Nosák-Nezabudov svoje putovanie po rusínskom kraji začína v Užhorode, hlavnom meste tohto národa, „kde jeho biskup, statoční Sloven, stráž drží nad ním jako verní jeho arcipastier.“⁴⁰ Pred gréckokatolíckou farskou budovou v Užhorode Nezabudov stretol Michala Lučkaja, ktorý ho vrúčne privítal a zaviedol ho do svojej pracovne, kde mal rozpísané svoje dejiny miestnej cirkvi – *Historia Carpatho-Ruthenorum*, ktoré písal po latinsky. Zároveň Nosákovi ukázal aj niekoľko veršov z prekladu *Ovidia*. Nezabudov presviedčal M. Lučkaja, aby dejiny Rusínov napísal v ľudovom jazyku, nie v latinčine, no Lučkaj dôvodil, že „píše pre učeních a k tomu že je najpríhodnejšia reč laťinská“,“⁴¹ nehl'adiac na potreby národa.

„Hlaďeu som ho presvedčiť, že bi d'ejepis jeho vetší odpredaj a puosobeňje mau, kebi bou v Rusínčine písaní, lebo bi to bou takmer prví v nářečí tomto a tak dačo novjeho, vítaného. Bolo to inšje predtím, ale sa to veru už teraz muože čakať že kňižki znameňitejšje v jakomkoľvek nářečí Slovenskom bi oni písanje boli učení Sloveňja kupuvať a čítať budú. A tak že bi sa němau obávať, že bi jeho d'ejepis ležať ostau. Všetko uznau – to ale ňevjem či historiú svoju po Rusínski vidá, lebo už hodňe bou z ňej napísau. No ale čokoľvek sa staňe, ona bud'e vzácnu pomocou k d'ejepisu cirkevnejmu Rusínskej cirkve v Uhorskej zemi.“⁴² (s. 78)

Lučkajovo počínanie Nezabudov kritizuje, lebo časy, keď sa knihy písali po latinsky pre vzdelancov, sa pominuli, a teraz treba pozdvíhať národné uvedomovanie. Práve toto prebúdzanie národného sebauvedomovania Rusínov B. Nosákovi-Nezabudovovi chýbalo, hoci videl ich hrdosť prejavujúcu sa na religióznej úrovni, najmä v dodržiavaní zvyklostí spojených s byzantsko-slovenským obradom a cirkevnou slovančinou ako liturgickým jazykom, ktorý prenikal aj do každodenného života ľudu.⁴³ Je všeobecne známe, že od najstarších čias väčšina vzdelancov vydávala svoje diela po latinsky. K tejto forme šírenia poznatkov však pristúpili gréckokatolícki vzdelanci práve teraz. Predtým svoju literárnu produkciu písali prevažne v jazyku, ktorý vznikol postupnou transformáciou a prispôsobovaním liturgického jazyka (cirkevnej slovančiny) rozličným potrebám písomnej kultúry v literárnom, administratívno-právnom, liturgickom i duchovnom prostredí.⁴⁴

Nezabudov je prekvapený bohatosťou knižnice, ktorú Lučkaj vlastnil. Vedľa seba v nej stáli knihy latinské a talianske i mnohé ruské a maďarské. Lučkaj sa Nezabudovovi pochválil aj tým, že chystá na vydanie zbierku ľudových rusínskych piesní. Bohuš Nosák prosil Lučkaja, aby mu nejaké piesne dal na pamiatku, no nedostal žiadnu pieseň, lebo Lučkaj, ten dobrý starček, ako ho nazýva Nezabudov, „tak bou zanoviti v tom ohľade, že sa žjadnimi prosbami ňedau nahovoriť, abi z ňich daktorú cudzjemu daruvav.“⁴⁵

Od Lučkaja sa Nezabudov pobral ku gréckokatolíckemu biskupovi. V biskupskom paláci v Užhorode sa Nezabudov stretol s biskupským sekretárom Vasilom Hadžegom, rusínskym historikom, na ktorom si Nezabudov všimol dobrú výchovu i vysoký stupeň vzdelanosti. Kým

⁴⁰ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z nežnámej zeme k L... I. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 10, s. 78.

⁴¹ Tamže.

⁴² Tamže.

⁴³ Porovnaj Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 13, s. 103.

⁴⁴ Pozri o tom Žeňuch, P.: Cirkevná slovančina vo východoslovenskom kultúrno-historickom a jazykovom priestore – Historický časopis, 1998, roč. 46, č. 4, s. 649-662.

⁴⁵ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z nežnámej zeme k L... I. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 10, s. 78.

Vasiľ Hadžega ohlásil Nezabudova u biskupa, Bohuš Nosák si prezeral aj jeho knižnicu, z bohatstva ktorej bol opäť uveličený:

„Tu ma na jednej policičke víтали náš Šafárik, Jungman, Kollár atď. tam zase na druhej srbski Vuk, Dosithey Obradovič a druhí. Añi poľski Mickjevič a ruskí Puškin ñechibeli. Ñemeckich klasikou añi ñespomeñjem na ktorich táto knižhoveñ je veľmi bohatá. Takúto krásnu knižhoveñ som ñeočakávau u Rusínskeho popa, ktorich nám opisovali jako hrubích a ñevzďelaních ludí. Jak náležiťe som sa tu o inšom presvedčiu. ... Ukazuvau mi p. Kačega aj ‚Quodlibet‘ čo on sám ešťe jako klerik v tunajšom semeñisku zhotoviu, v ktorom sa mi nájmje kyrilské pismeni páčili. Kebi som sa už predtím ñebou presvedčiu, že je azbuka kyrilská ñje písmo barbarskuo, jako ho daktori prezívajú, ale tak dobroo jako latinskuo, teda bi sa to istotñe teraz pri viďeñí od pána Kačegu kresleních písmen kyrilských bolo stalo.“⁴⁶

Nezabudov si vysoko vážil prijatie u biskupa Vasiľa Popoviča, ktorého označuje za horlivého Rusína, no najmä Slovena, ktorý pozná najlepšie diela učencov zaoberajúcich sa dejinami a kultúrou Slovanou. Popovič sa pred Nezabudovom vyznáva z toho, že sa veľmi čuduje takým rusínskym vzdelancom, ktorí pachtia iba po cudzom a že sa o svoje vôbec nezaujímajú, ba zkladajú si na tom, že vedia čítať knihy po francúzsky, anglicky, taliansky, ale o „svojej maťerčine añi počuť ñechcú.“⁴⁷ Obdivuje síce ich múdrosť, no treba, aby sa aj oni pričínili o osvetu jednoduchých ľuďí. Biskup Popovič sa teší z toho, že Slováci si od kráľa žiadajú podporu na vydávanie Slovenských národných novín a pevne verí, že noviny písané po slovensky pomôžu upevniť slovenského ducha. Popovič vyjadril presvedčenie, že aj nad rusínskym národom raz svitnú lepšie časy. Bohuš Nosák-Nezabudov o biskupovi v komentári podotýka, že sa pre svoju národnú zanietenosť dostal do nemilosti mnohých „zañesencou svojho biskupstva“,“⁴⁸ ktorí mu píšu urážlivé listy a všakovako sa z neho vysmievajú. O Vasiľovi Popovičovi je známe, že podporoval ľudový liturgický spev a založil školu pre cirkevných spevákov, ktorí pôsobili nielen ako kantori pri jednotlivých farnostiach, ale boli aj učiteľmi na základných cirkevných školách. Práve biskup Popovič patrila k horlivým obranom ľudového jazyka a počas svojho úradu nariaďil používať rusínčinu na biskupstve ako administratívny jazyk.⁴⁹

O vyučovanie rusínskeho jazyka sa zaslúžil aj Cyril Sabov, ktorý v Užhorode v roku 1865 vydal *Граматику письменного русского языка*.⁵⁰ Gramatika sa používala na užhorodskom, prešovskom a mukačevskom gymnáziu. Sabov v nej objasňuje fonetické osobitosti rusínskych dialektov. Dôraz síce položil na etymologický princíp, ktorý pokladal za dôležitý nielen pri opise rusínskeho jazyka, ale aj pre jeho kodifikáciu. Žiaľ, pri koncipovaní učebnice použil už existujúcu ruskú gramatiku. Túto skutočnosť zdôvodnil tým, že literárny jazyk Rusínov nemôže obsahovať fonetické osobitosti uplatňujúce sa v rusínskom nárečovom prostredí. Tak sa Sabovova gramatika poznačená ruským jazykom na dlhý čas stala jedinou učebnicou pre rusínske školy v Mukačevskom a Prešovskom biskupstve. Bohuš Nosák-Nezabudov sa s Cyrilom Antonovičom Sabovom, jazykovedcom rusofilskej orientácie, stretol práve v Užhorode koncom augusta roku 1843. V tom čase tam Sabov prednášal na gymnáziu pastorálnu teológiu a jazykové cvičenia.

Stretnutia s významnými rusínskymi národnými dejateľmi však pomohli Bohušovi Nosákovi-Nezabudovovi rozptýliť nepravdivé chýry o tom, že miestne obyvateľstvo sa živí iba zboj-

⁴⁶ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z ñeznámej zeme k L... I. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 10, s. 79.

⁴⁷ Tamže.

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ Žeñuch, P. – Vasiľ, C.: Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice: Pontificio Istituto Orientale – Slavistický kabinet SAV – Centrum spirituality Východ-Západ Michala Lacka, 2003, s. 276-277.

⁵⁰ Сабо́въ, Кири́ллъ, А.: Грамматика письменнаго русскаго языка. Ужгородъ: Карлъ Іергеръ, 1865.

ničením a zlodejstvom a že klérus byzantského obradu je rovnako nevzdelaný ako jeho veriaci ľud. Pravda, vzdelanostná úroveň kléru i jednoduchého ľudu vždy závisí od úrovne osvetovej a školskej činnosti miestnej vzdelaneckej society.

V Užhorode sa B. Nosák-Nezabudov ešte dozvedel, že Slováci i Rusíni tvoria menšiu čiastku odsúdencov, keďže „v ťemňiciach stoličných najmeňej Rusinou a Slovákou sedí. Medzi 150 rabmi nemáte vjacej od 30 Rusinou a 20 Slovákou. Ostatní sú, jako mi to očití svedok rozprávau, všetko Maďari. Rusíni sú takmer všecci z Verchovíni, hornatej krajiny podkarpatskej. Sedja aj so Slovákmí najviac pre takje zločinstvá, ktorích sa v opilstve dopustili. Odstraňme krčmi, zakladajú spolki mjernosti a uvidíme, že pomali sa aj tjeto hrjechi vikoreňja. Maďari že najvjac sedja pre krádež koňi a pre náročki spáchanú vraždu.“⁵¹

IV. Terra incognita a Bohuš Nosák-Nezabudov

Bohuš Nosák-Nezabudov získal inšpiráciu na uskutočnenie cesty po východnom Slovensku a po Podkarpatskej Rusi od Jakova Holovackého, predovšetkým z jeho zápisov vo forme listov či denníka. Jakov Holovacký svoje zápisky nazvané *Cesta po halické a uherské Rusi* publikoval v štyroch pokračovaniach v Časopise Českého musea v roku 1841 a 1842. Holovackého zápisy natoľko inšpirovali Bohuša Nosáka-Nezabudova, že sám potom pri opise svojej cesty využil rovnaký štýl a spôsob opisu navštívených oblastí. Svoj denníkový štýl Nezabudov obohatil priamou rečou, zápsmi z úst miestneho ľudu tak, ako to vo svojich opisoch urobil aj Jakov Holovacký. Priamu reč však B. Nosák-Nezabudov neuvádzal iba pre beletristické skrášlenie opisu cesty, ale snažil sa predovšetkým o fonetickú transkripciu výpovedí a o zápisy piesňového repertoáru. Tak všetko, čo počul, snažil sa verne zachytiť, zaznamenať. O tejto skutočnosti svedčí napríklad opis situácie, ktorá sa udiala neďaleko mukačevského hradu dňa 29. augusta 1843. Bohuš Nosák-Nezabudov sa snažil zapísať text piesne, ktorú spievala istá Rusínka, no nestihol ho zaznamenať. Požiadala ju preto, aby mu ho pre zápis zopakovala. Ona však z hanblivosti pieseň zaspievala iba utiahnutá v kukurici:

„V tom zazrem medzi kukuricou (tengerica) Rusínku. Priblížiu som sa k nej a ona hanblivo zašeptala: ‚Daj Bože dobríj deň.‘ ‚Daj Bože dobre zdorovje‘ zaďakuvav som prosjac ju abi zaspjevala tú dumku, ktorú len čo spjevať prestala. Ale nebolo možné nahovoriť ju na to. Sotvá som ale dakolko krokou od nej ďalej odišjeu a ona sa do hustej kukurice utjahlá, zaspjevala žalostnú dumku.“⁵²

Bohuš Nosák-Nezabudov povzbudený štúdiom cestopisu Jakova Holovackého i plný dojemov zo stretnutia s Izmailom Sreznevským, vydáva sa dňa 13. augusta 1843 z Liptova do Levoče cez Poprad a v ten istý deň prechádza cez Spišské Podhradie až do Širokého neďaleko Prešova. Zo Širokého odchádza dňa 14. augusta cez Fričovce, Jarovnice, Ražňany do Sabinova, kde sa zastavuje na jeden celý deň, a 16. augusta vycestuje do Prešova a Chmeľova. Dňa 20. augusta skoro ráno odcestoval do dediny Sol' a cez Hrušov ďalej do Pozdišoviec. Zdržal sa tu, lebo sa v Pozdišovciach i neďalekých Krásnovciach zaujímal o históriu a legendy o vinianskom a brekovskom hrade. Z Pozdišoviec odišiel cez Krásnovce, Lastomír, Rebrín (dnes Zemplínska Široká) a Bežovce do Záhora, kde ukončil cestovanie po Zemplíne. Od 24. augusta do 1. septembra cestoval po Podkarpatskej Rusi. Zo Záhora odišiel do Užhorodu, Seredného, Nového Klenovca a do Mukačeva, o čom svedčí aj jeho list datovaný dňa 26. augusta 1843. Odtiaľ prichádza cez Dunkovicu do Chustu, potom sa plavil po Tise na plti do Veľkej Kopane a ďalej cestoval povozom do Sevl'ušá (dnes Vinohradiv), Vyloky (maď. Tiszaújlak) v Zakarpatskej Ukrajine a ďalej

⁵¹ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z nežnámej zeme k L... II. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 10, s. 80

⁵² Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z nežnámej zeme k L... II. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 11, s. 86.

do Berehova. Z Berehova ho rusinsky zeman odviezol opäť k Tise. Posledný list Nezabudov napísal 1. septembra 1843 za Tisou vo Vásárosnámenye. Odtiaľ putoval do Ilky, Kisvárdy, kde opisuje jarmok, potom do Kótaja neďaleko Nyíregyházy a do Tokaja, Miškovca, Putnoku, odkiaľ sa ponáhlal domov do Gemera cez Jelšavu a Revúcu do Tisovca k potiskému superintendantovi Pavlovi Jozefimu. Predpokladá sa, keďže žiaden záznam neexistuje, že svoje putovanie ukončil medzi 6.-10. septembrom 1843 v Tisovci.⁵³ Cesta B. Nosáka-Nezabudova tak trvala tri augustové a jeden septembrový týždeň roku 1843.

Nosákov reflexie života slovenského i rusínskeho ľudu zachytené v jeho cestopisných zápisoch z Podkarpatskej Rusi a východného Slovenska však vyvolali kritiku. Odsúdili ho najvýznamnejšie maďarské noviny Pesti Hírlap. V čísle 626 obvinili B. Nosáka-Nezabudova z panslavistického a protimaďarského zmýšľania, z prekrúcania historických faktov a z narúšania dobrých vzťahov medzi národmi Uhorska⁵⁴ aj preto, že pomenoval a opísal úbohé postavenie obyvateľstva a duchovenstva v Mukačevskej a Prešovskej gréckokatolíckej eparchii. Okrem toho sa Nezabudov dočkal kritiky aj za svoje vysvetlenia vlasteneckého vzťahu nemadžarských národov k Uhorsku. Nezabudov o tom píše:

„Uhorská zem! Sladkuo utěšenuo je to meno! Kolko krve tĕjklo za slávu mena tohto! Ale tá krúť nebola len jedného národa: do svätej zeme Uhorskej sjakli potoki krve junákou a sokolou Tatjer a Karpata, od Velebita a prudkej Sávi, Dunaja a Tisi a zo širích pustatín dolnej zeme. Maďar a Slovan, Němec a Valach jednako svoj život obetovali za ňu. Drahá vlast' moja, zem Uhorská, vrúcou láskou bije srdce moje za t'eba, a tisíc rázi vrúcejšie bo som t'a k srdcu muojmu pritískau, kebi spoluobčanja moji ňetajili, že i ja sin rodu Slovenskjego mám čjastku v oslávěni a bráňěni teba!“⁵⁵

Toto vyznanie je esenciou o zmýšľaní Nezabudova ako uhorského vlastenca, ktorý síce ešte nepoznačený tvrdosťou maďarizácie práve v uhorskom štáte videl uplatnenie sa všetkých národov pri zachovaní ich rovnosti a identity:

„Všecci sme dĕtjki jednej matki vlasti Uhorskej, a tak máme čjastku v jej dĕďictve. Uhorská zem je mať rozličních dĕťi. Tak Maďar jak Slovan tak Němec jak Valach sú tvoritel'mi a zakladatel'mi jej histórie. Kdo daktorí národ z histórie tejto vlasti vitvára, ten vitvára svojich bratou z dĕďictva vlastnej matki Uhorskej zeme.“⁵⁶

Na inom mieste Nezabudov o láske k národu píše aj toto:

„... nosme v srdci svojom národ náš, kde bi sme kolvek boli, priznávajme sa k ňemu pred kímkolvek a medzi akimíkolvek ľudmi bi sme bývali. Kdo takto v cudziňe zadržau, ten či skorej či pozdĕjšje príďe do lona ozorních a velebních Tatjer, buďe lúbit' národ svoj i doma a keď zaň v cudziňe sa ňehanbiu, tím meňej sa buďe doma, keď zaň medzi cudzími ľudmi tolko, ako bi bou chceu, pracovať ňemohou, buďe pilňejšie puosobiť zaň doma.“⁵⁷

Na obranu Nezabudovových postojov sa postavil Ľudovít Štúr, keď v Slovenských národných novinách zdôraznil právo všetkých slovanských národov Uhorska na plnohodnotný národný a kultúrny život.⁵⁸

Práve vyššie uvedené citáty z cestopisných poznámok slúžia na dokreslenie ideového záujmu Bohuša Nosáka-Nezabudova vycestovať do prostredia východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Treba však aspoň nakrátko pripomenúť aj inšpiráciu, ktorú Bohuš Nosák-Neza-

⁵³ Opis cesty porovnaj aj v práci Ervina Lazara: Bohuš Nosák-Nezabudov. In Čepan, O. (ed.): Litteraria. Štúdie a dokumenty. II. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959, s. 69-70.

⁵⁴ Pozri o tom Klátik, Z.: Vývin slovenského cestopisu. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968, s. 143.

⁵⁵ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z ňeznámej zeme k L... IV. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 14, s. 109.

⁵⁶ Tamže.

⁵⁷ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z ňeznámej zeme k L... VII. In Orol tatránski, 1846, roč. I., č. 18, s. 139.

⁵⁸ Štúr, L.: Prjehlad časopisou. In Slovenskije národňje novini, 1846, č. 63, s. 1-2.

budov získal počas pomerne emotívneho stretnutia s Izmailom Ivanovičom Sreznevským. Pri opise podobností v speve Rusínov a Ukrajincov Nezabudov využíva práve poznatky od Izmaila Sreznevského a svoje súhlasné stanovisko k jeho charakteristike piesňovej kultúry vyjadruje vo forme fiktívneho dialógu s týmto ruským slavistom:

„Srezňevskij profesor Slovenskej literatúry v Charkive mi povedau, že u nich tak spjevajú, že človeka ten ustaviční spev na ostatok aj domrzí. „Ja“ hovoriu mi on pošepki „nepoznám národ, ktorí bi taki spjavajú bou jako Maloruski“ (...) A ja muožem povedat', že Rusini, najme pod Tatrami v dolinách a na úbočach, nje sú horši od svojich bratou Ukrainských. Všetko vám to aj tu pri roboťe alebo rozprávalo alebo spjevalo. Jak mladuo tak aj staruo; všetko vám je to na jedno kopito. Hoj, hoj, hojsasa! Zaspjeva a zadupčí Rusinski molodec jako kozácki ataman.“⁵⁹

Bohuš Nosák-Nezabudov, keď sprevádzal Izmaila Sreznevského po Liptove, Demänovskej jaskyni a bol s ním aj pri výstupe na Kriváň, sa snažil získať čo najviac informácií o Podkarpatskej Rusi i o východnom Slovensku. Pri rozlúčke so Sreznevským v Kráľovej Lehote koncom júna 1842 Nezabudov Sreznevskému zanechal list, v ktorom ho prosí o informácie zo Spiša, Prešova i Gemera. Píše sa v ňom:

„V kapse máte slovníček Krotův, neco z gemerčiny a Nápěvy zemplínske a šarišské. Popsání doliny Prosěcké v Levoči obdržíte, poněvadž nemožná mi nyní všecko vyplniti, oč ste mě tak upřímně žádal. Bůh Vás zprovázej! K srdci Vás v duchu svém přivinuji a líbám mnoho, mnohokrát. Prosíme Vás, pište nám z Prešova: jak se Vám vodilo v Gemeru, v Spiši atd. ... Verte mi, že sem já dost Rusů již viděl, ale Vám podobné duše ruské nikdy! S Bohem! Rozpomínejte sa na Kriván a na Vašeho spolucestovatele.“⁶⁰

I. Sreznevskij sa najskôr vydal do Gemera, kde, pravda, nazbieral veľké množstvo materiálu.⁶¹ Miestni slovenskí vzdelanci Sreznevskému odporučili, aby tu navštívil aj zjednotené ruské cirkvi v Telgárte a Šumiaci. Izmail Sreznevskij tento kraj navštívil 1. júla 1842; odtiaľ sa vydal do Levoče, Kežmarku a do Prešova a 13.-15. júla 1842 prechádzal cez Pozdišovce, Michalovce, Lúčky do Užhorodu a nakoniec do Mukačeva, kde opustil Uhorsko a vrátil sa do vlasti.⁶²

Bohuš Nosák-Nezabudov reflexie o živote Slovákov, Rusínov, Nemcov, Maďarov a Židov s veľkou dávkou empatie i kritiky prehľadne zapisuje do svojich *Listov z neznámej zeme k L...*,⁶³ ktoré pravdepodobne adresuje Ľudovítovi Štúrovi. Listy zo svojej úvodnej časti cestovania po východnom Slovensku s názvom *Spomienky potiské*⁶⁴ pripisuje Jankovi Kadavému. Ako vidno z dátumov v jeho itineráriu, najmä však podľa navštívených lokalít, miest a dedín, zápisky kopírujú jeho cestu zo Spiša cez Šariš a Zemplína od 1. augusta 1843. Bohuš Nosák-Nezabudov teda pri ceste na Podkarpatskú Rus musel najskôr navštíviť slovenské oblasti. Dokonca na Zemplíne, v Pozdišovciach, našiel sprievodcu, ktorý ho priviedol až pod Mukačevský hrad a ku Chustu.

⁵⁹ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: *Listi z neznámej zeme k L...* IV. In *Orol tatranský*, 1845, roč. I., č. 14, s. 109.

⁶⁰ Citované podľa Brtán, R.: *Slováci a Sreznevskij*. In *Slovensko-slovanské literárne vzťahy a kontakty*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1979, s. 51.

⁶¹ Porovnaj Brtán, R.: *Slováci a Sreznevskij*. In *Slovensko-slovanské literárne vzťahy a kontakty*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1979, s. 45-46.

⁶² Na svojich cestách sa okrem zachytenia jazyka miestneho obyvateľstva I. Sreznevskij sústreďuje na zapisovanie ľudovej slovesnosti, robí nákresy poľnohospodárskych nástrojov, zaujíma sa o pomenovania späté s tradičnou materiálnou kultúrou, odievanim a pod. Pozri k tomu Gašparíková, V.: *Cesta Izmaila I. Sreznevského po Slovensku a jej význam pre poznanie slovenskej ľudovej kultúry*. In *Slovenský národopis*, 1998, roč. 46, č. 3, s. 260 a nasl.

⁶³ Text rukopisu bol uverejnený v prvom ročníku časopisu *Orol tatranský* (1845-1846 – č. 10, s. 77-80; č. 11, s. 84-86; č. 13, s. 101-104; č. 14, s. 108-110; č. 16, s. 124-127; č. 17, s. 133-136; č. 18, s. 139-142) v siedmich pokračovaniach a tvorí ich sedem listov. Zo skratky *L...* možno usudzovať, že cestopis B. Nosák adresoval Ľudovítovi Štúrovi.

⁶⁴ Ani tento rukopis sa nezachoval. Text bol publikovaný v druhom a treťom ročníku časopisu *Orol tatranský* (1846-1847 – č. 51, s. 402-406; č. 52, s. 410-411; č. 56, s. 441-443; č. 57, s. 449-452; č. 76, s. 604-606; č. 77, s. 612-613) na pokračovanie v šiestich dieloch, ktoré tvorí osem samostatných listov adresovaných Jánovi Kadavému.

Počas pobytu v Pozdišovciach navštevoval aj okolité dediny, kde sa snažil opísať život obyčajného ľudu a sústredil sa aj na opis jeho duchovného rozvoja a na starostlivosť miestnej inteligencie o jeho osvetu. Nosák v tejto súvislosti a tiež ako reakciu na nedávne roľnícke povstanie na východnom Slovensku (roku 1831) píše, že sa treba starať o osvetu a vzdelanie ľudu najmä zo srdečnej a čistej náklonnosti k nemu, lebo keď sa o toto nebudeme starať, kto zaručí, že sa ešte väčšej ukrutnosti a hroznejšieho surovstva nedopustí. Bohuš Nosák-Nezabudov argumentuje aj tým, že na oslávenie vlasti, na zušľachtenie ľudskosti má byť snaha o osvetu ľudu ustavičnou myšlienkou opravdivého priateľa človečenstva, lebo „najvernejší sin vlasti je ten, kto sa usiluje chmáravi tmi a ňevzd'elanosti rozplasiť – kto chce ľud osvieťiť. Keď ňemáš lásky k ľudu, ňemuožeš opravdive ľúbiť ani kráľa, ani vlast.“⁶⁵ Túto skutočnosť ukazuje na kňazovi Lintnerovi, ktorý sa síce narodil liptovskej Slovenske, ale žil v maďarskom prostredí, kde medzi chlapcami na ulici sa naučil aj po maďarsky. Po skončení škôl sa stal maďarským kňazom v Košiciach, neskôr v Gemerskej Panici a nakoniec prišiel do Pozdišoviec, kde ho našiel Bohuš Nosák-Nezabudov. Tu Lintner od roku 1829 mal vykonávať cirkevné povinnosti pre Slovákov v maďarčine, no podľa záznamov z cestopisu Bohuša Nosáka-Nezabudova jeho láska k svojim mu prikázala slúžiť a vyučovať Slovákov po slovensky: „Pán Lintner je živí príklad toho, že Slovák, ktorého srdce je len celkom ňje pokazenou. Čo bi do akích ňeprajních okolností prišjeu, predca sa národa svojho pridrža a hoc aj bi dakedi na chvílu naň pozabudnuv, jeho sa v čudnom dákom rozhorčení odreknuv, k ňemu zase sa nazpet vracja.“⁶⁶ Jonáš Záborský, významný slovenský vlastenec, ktorý ako evanjelický kaplán v rokoch 1834-1839 pôsobil v Pozdišovciach a neskôr ako katolícky kňaz až do svojej smrti pôsobil ako farár v Župčanoch pri Prešove, však spomína na Lintnera ako na maďaromana, opilca a kartára.⁶⁷

Nezabudov vo svojom cestopise spomína aj Ondreja Serdayho, ktorý bol v rokoch 1839-1853 učiteľom v Pozdišovciach. Serday sprevádzal B. Nosáka zo Sabinova do Pozdišoviec a po okolí Pozdišoviec. Možno predpokladať, že aj vďaka Serdaymu sa Nosák dozvedel mnoho informácií o Rusínoch v Podkarpatí, keďže Ondrej Serday študoval v Chuste.

Bohuš Nosák-Nezabudov opisuje Pozdišovce ako dedinu, ktorá leží na hranici „troch živlov: slovenskeho, rusínskeho a maďarskeho.“ A vyslovuje sa aj o tom, že miestne duchovenstvo a inteligencia šíria medzi miestnym obyvateľstvom iba svornosť a bratskú lásku: „Páni títo z jednej strani bratskú lásku a vzájemnosť rozširujú medzi Slovákmí a Rusínmi a z druhej ale na odpor sa stavajú bezprávnemu a násilnému vtjeraňu sa maďarstva.“⁶⁸ Nezabudov si vysoko cení, že Rusíni na východnom Slovensku čítajú slovenskú tlač, čo svedčí o prepojení všetkých krajov Slovenska i o úzkom spojení Slovákov a Rusínov nielen v mnohých dôležitých historických momentoch, ale aj v ich každodennom živote.

Bohuš Nosák-Nezabudov svoj záujem o Rusínov prejavuje už v Pozdišovciach, keď sa v sprievode pozdišovského evanjelického kaplána Ondreja Tkáčika stretne s laškovským grékokatolíckym kňazom Jánom Tóthom. Predstavuje mu ho ako horlivého a učeného muža, ktorý je známy vo svojej cirkvi i medzi ľudom. O jeho známosti v cirkevnom prostredí svedčí aj odporúčací list, ktorý Ján Tóth napísal igumenovi mukačevského kláštora, aby Bohuša Nosáka-Nezabudova, keď pricestuje do mukačevského kláštora, bezodkladne a v rúcne prijal. O svojom prijatí v kláštore Nosák píše takto:

⁶⁵ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Spomjenki Poťisskje. V. In Orol tatránski, 1847, roč. III., č. 76, s. 604.

⁶⁶ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Spomjenki Poťisskje. V. In Orol tatránski, 1847, roč. III., č. 76, s. 605.

⁶⁷ Zubko, P.: Kňaz nie každodenný. Jonáš Záborský v službe Košickej diecézy. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013.

⁶⁸ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Spomjenki Poťisskje. V. In Orol tatránski, 1847, roč. III., č. 76, s. 605-606.

„Nasleduje muoj vilet do ňed'alekneho Rusínskeho manastira (kláštor). (...) V chodbe (Gang) sa prechádzalo dakolko Vaziliánou (Basiliani), ktorí ma veľmi ochotne upravili k ihumenovi (prior) manastira p. Druhoveckjemu. (...) V bočnej chiži stáli dve osobi: mladí muž s čiernou peknou bradou a fúzami a starec ťžež bradatí s bistríma očima. Tamten bou ihumen p. Druhovecki, tento p. Jásin provinciális. Obidvaja po prečítaní lista od p. Tótha, Rusínskeho kňaza v Laškovciach ňed'aleko Pazdišoviec v Zemplínskej stolici, mi danjeho, srďečne ma prjali.“⁶⁹

Ján Tóth pôsobil ako farár v Laškovciach v rokoch 1840-1847, ordinovaný bol v roku 1839, no už ako študent sa pravdepodobne zaujímal o cirkevný spev a duchovnú piesňovú tvorbu. Patril medzi miestnych literátov, no okrem svojej literárnej činnosti pravdepodobne zapisoval aj duchovné piesne, ktoré spievali gréckokatolícki veriaci v chrámoch i pri rozličných pobožnostiach. Poukazoval by na to aj spevník, ktorý je signovaný Jánošom Thótom v roku 1828. Uložený je v Zemplínskom múzeu v Michalovciach. Práve spevník Jánoša Tótha obsahuje piesne v šarišsko-zemplínskom type kultúrnej (kultivovanej) slovenčiny⁷⁰ a podľa signifikácie na titulnom liste spevníka možno predpokladať, že patril spomínanému Jánovi Tóthovi. Okrem toho sa mu pripisuje aj báseň s názvom „Rusinam,“ ktorú napísal B. Nosákovi-Nezabudovovi.⁷¹ Jozef Šeleppec však vyslovuje pochybnosť o jeho autorstve spomínanej básne a pripisuje ju haličsko-ukrajinskému básnikovi Rudolfovi Mochovi.⁷²

Rozpor medzi konfesionálnymi a národnými stereotypmi Bohuš Nosák-Nezabudov dobre odporozoval práve medzi slovenskými kalvínmi v Bežovciach a Lastomíre. Ukazuje, že hoci ide o slovenské dediny, predsa tu dominuje kalvínska viera. Poukazuje aj na to, že o osvetu a duchovný rast slovenských kalvínov sa starajú iba študenti kalvínskeho bohoslovnia z Blatného Potoka (maď. Sárospatak), ktorí nevelmi slovenský ľud vedia vyučiť a osvietiť, lebo sami nepoznajú „aňi mravi, aňi náklonnosťi, a tím vjac reč a cnosťi jeho.“⁷³ Treba tu pripomenúť, že na prelome 19. a 20. storočia sa aj jazykovedec a etnograf Samuel Cambel venoval jazykovým a náboženským pomerom, zaznamenával zvyky, tradície, povery a ľudové zvláštnosti, predovšetkým v hraničnom slovensko-ukrajinskom a slovensko-poľskom priestore. Ako smerodajné kritérium však odmietol náboženskú príslušnosť obyvateľstva, podľa ktorej sa v 18., ba ešte aj v 19. storočí určovala etnická príslušnosť obyvateľov. Podobne ako Bohuš Nosák-Nezabudov navštívil Bežovce, kde medzi miestnymi veriacimi kalvínskej i gréckokatolíckej viery zistil, že nimi používaný jazyk v každodennej komunikácii je čistá slovenčina.⁷⁴

Aj Bohuš Nosák-Nezabudov zaznamenáva jazykovú situáciu v spomínaných obciach na základe rozhovoru s miestnym obyvateľstvom:

„... keď som sa Lastomirčana opitovau: ‚Ako vam kažu u koscele?‘ vo svojej prostoře odvetiú: ‚No ta i tak paňski i tak slovenski alebo sedljacki.‘ Hľa čo narobí tá prevráťenosť ultristov maďarských, ktorí chťjac mať ešte len i v kostoloch všetko na jedno kopito, ňedbajú na to, že národ zo dňa na d'ňen tím horšie upadá a hlúpe. – Veru tak ako v Bežovcach, v predostatňej d'ed'iňe od Uhvára na cest'e z rovín zemplínskich, kde medzi 90 hospodármi, ako mi tamošní hospodár Pavljuška viprávau, aňi 5ťi po maďarski ňerozumejú, a predca sa po maďarski službi božje odbavujú, aj inďe ľud náš sa kántriť buďe, teda kďe že sa vezme medzi ňím osveta a vzd'elanosť!“⁷⁵

⁶⁹ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z ňeznámej zeme k L... III. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 13, s. 103.

⁷⁰ Bližšie o tom Žeňuch, P.: Patria cyrilské paraliturgické piesne do kontextu slovenskej kultúry? In Slavica Slovaca, 2008, roč. 43, č. 2, s. 97-107.

⁷¹ „... ja zanuotím na rozlučnú tichú dumku od p. Tótha Rusínskeho kňaza v Laškovciach mi napisanú.“ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z ňeznámej zeme k L... VII. In Orol tatránski, 1846, roč. I., č. 18, s. 142.

⁷² Pozri v časopise Dukľa 1971, roč. 19, č. 1, s. 70-71.

⁷³ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Spomjenki Poťisskje. VI. In Orol tatránski, 1847, roč. III., č. 77, s. 613.

⁷⁴ Bližšie o tom napríklad Žeňuchová, K.: Samuel Cambel na pomedzí vedných disciplín. Zberateľské dielo Samuela Cambela v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku. Bratislava – Martin: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Matica slovenská, 2009.

⁷⁵ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Spomjenki Poťisskje. VI. In Orol tatránski, 1847, roč. III., č. 77, s. 613.

V súvislosti s konfesionalitou miestneho obyvateľstva hodno uviesť aj zistenie Andreja Deška, ktorý na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi identifikuje niekoľko kláštorňých komplexov. Podľa Andreja Deška je kláštorňý komplex v Máriapóci (maď. Máriapócs) jedným z najvýznamnejších centier duchovného života gréckokatolíkov. Vo svojom článku píše, že v čase, keď celá Halič prichádza do Počajeva pokloniť sa zázračnému obrazu, celá Karpatská Rus i všetci katolícki veriaci z blízkeho okolia prichádzajú k máriapócskej zázračnej ikone. Ani skutočnosť, že sa táto mariánska svätyňa nachádza v obkolesení maďarskými kalvínmi, nespôsobila zánik slovenskej religiozity, preto slúži ako príklad konfesionalnej asimilácie a prostredníctvom nej aj ako príklad asimilácie národnej. Pre zaujímavosť treba uviesť, že na toto mariánske miesto počas každoročných odpustových slávností na sviatok Usnutia Bohorodičky, kde slzila ikona Bohorodičky, sa konali pravidelné procesie nielen gréckokatolíkov a rímskokatolíkov, ale často tu prichádzali aj veriaci reformovanej protestantskej cirkvi (kalvíni). Ukazujú to napríklad štatistické údaje, ktoré spracoval István Udvari,⁷⁶ ktorý uvažuje aj o tom, že s najväčšou pravdepodobnosťou títo kalvíni sú apostatmi, lebo sa zriekli svojej príslušnosti a identity spätéj s gréckokatolíckou cirkvou.

Pravda, v dejinách spoločnosti sa možno často stretnúť s odpadlivosťou od viery a cirkvi, alebo aj od národnej identity. Takéto odpadlivosť vznikajú v rozličných krízových momentoch. Možno tu ako príklad spomenúť Andreja Špácaiho, ktorý apostatoval ako gréckokatolícky kňaz. V Barkóciho vizitácii sa o Špácaim možno dozvedieť, že apostatoval od rusínov (*minister calvinicola Andreas Spácza ... qui ex Rutheno apostatasse*) ku kalvínom a že sa o ňom povára, že krstí, sobáša i pochováva nielen kalvínov, ale aj katolíkov.⁷⁷ Počas Barkóciho vizitácie rokoch 1743-1754 pôsobil v Malčiciach ako kalvínsky kazateľ.⁷⁸

O zložitých otázkach súvisiacich s národnými a konfesionalnými prejavmi svedčí aj Nezabudovov opis situácie v slovenskej remeselníckej rodine, ktorá žila v Serednom na Podkarpatskej Rusi (lebo „Slováci ako remeselníci všade sú po Rusínskom kraji roztraťení“⁷⁹). Pred večerou sa deti začali modliť po maďarsky, čo Bohuš Nosák-Nezabudov hodnotí ako svedectvo o cielej národnej a jazykovej asimilácii Slovákov i Rusínov aj prostredníctvom náboženstva:

„Práve som sa do postele ukladam, keď sa d'eti kováčove začali modliť. Načúvam, načúvam v jakej reči bi sa modlili? Ale som dlho zved'ieť ňemohou čo bi to bola za reč, lebo ju tak ňemilosrdne lámali až ma strach prejímau. Keď už modlitbu dokončevali, presvedčiu som sa že to maďarskí. 'Či vi rozumjeťe čo sa modlit'e?' spítau som sa ich. 'Ňje.' 'A prečo?' 'Kedz nas ňe-uča.' 'Ale prečo že vám to p. učiteľ ňevisvetlí, abi s'te aspon ved'eli zač pána Boha v tej modlitbe žadaťe?' 'Ta pan rektor besedujú, že dosc kedz pan Boh rozumi.' V tom ich matka začala hrešiť, že nač sa teda modlja keď ňerozumejú a rozkazuvala im, abi sa po Slovenskí modlili. Ale d'eti ňeorjotka začali sa veriť, že im p. rektor povedau: 'Dzeci, po Uherski že še mi doma modlice, bo kedz ňe ta vas zbijem; ja čujem každiho či še po Uherski a či po Slovenski modli, bo ja mam take uši co na dva milje čuju!' K tomu vari ňetrebá žjadnej vísvetlivki.“⁸⁰

O duchovnom živote slovenského ľudu pod Karpatmi sa Nezabudov dozvedá aj pozitívne správy práve v Novom Klenovci, kde sa stretáva s ďalšími Slovákmí. Ide o presídlené obyva-

⁷⁶ Štatistické údaje o návšteve pútnického miesta od roku 1881 sú uložené v Budapešti. Pozri o tom v práci Istvána Udvariho: *Образчики з історії пудкарпатських Русинув XVIII. Століття. Изглядования з історії культури и языка. Ужгород: Удавательство В. Падыка 2000, s. 159.*

⁷⁷ Pozri aj Zubko, P.: *Kult svätých Cyrila a Metoda v tradícii latinskej cirkvi. Vybrané kapitoly cyrilo-metodského kultu. Ružomberok: Verbum, 2014, s. 78-80.*

⁷⁸ Andrej Špácai bol vzdelaný a talentovaný, keď spolu s Andrejom Rákocim (Rákóczy) sa podieľal na prekladaní kalvínskych bohoslužobných a biblických textov do východoslovenského nárečia. Barkóciho vizitácia z roku 1749 zachytila prípad, ktorý sa týka zrejme tohto gréckokatolíckeho kňaza, pretože naň text Barkóciho vizitácie podozrivo upozorňuje. Bližšie o tom pozri Zubko, P.: *Zemplínski a abovskí uniati v Barkóciho vizitácii. Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia. IV. Ružomberok: Verbum, 2013, s. 26-27.*

⁷⁹ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: *Listi z nežnámej zeme k L... II. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 11, s. 85.*

⁸⁰ Tamže.

teľstvo z Gemera a Malohontu, ktoré tu pracuje v medených hámroch a hutách. Títo Slováci z malohontského Klenovca do tohto kraja nielenže prišli za prácou, ale priviedli si aj svojho luteránskeho kňaza, ktorý im odbavoval služby Božie v čistom slovenskom jazyku. Robotníci ho milovali tak, ako milujú dietky svojho otca. Pred smrťou tento slovenský kňaz prosil svojich veriacich, aby mu na pohrebe iba po slovensky dali kázať. A práve na túto skutočnosť Bohuš Nosák-Nezabudov osobitne poukazuje ako na nevyhnutnosť, aby sa medzi pánmi a jednoduchým ľudom mohla aj v otázke jazyka naplňať spravodlivosť a porozumenie:

„Ja myslím, že bi sa touto cestou najlepšie dala dôvera medzi poddanými a pánmi upevniť, keď bi predstavení uctíli reč a narodnosť svojich poddaných. A v terajších časoch nič je ňje potrebnéjšie vlasti našej Uhorskej, jako táto vzájemná dôvera medzi všetkimi stavmi a národmi v Uhorskej. Učme sa všecci z hore uvedeného príkladu Uhorského pána jak treba s ľudom zachádzať. Len priateľivosť, ľudskosť a úcta k reči a običajom národa jakjehokolvek, muožu znovuzrodiť pozhnanú zem našu.“

O jazykovej, konfesionálnej a etnickej diverzite obyvateľstva pod Karpatmi svedčí aj Nosákov opis tržnice v Mukačeve. Už letmý pohľad na trhovisko cudzinca presvedča, že sa nachádza v daktorom z hlavných miest Uhorska, lebo práve jazykov tu nie málo. Prevláda však rusínsky, ktorý sa mieša so slovenčinou, nemčinou a maďarčinou. Počut' tu však aj rumunských i poľských obchodníkov. Špecifický je nielen Nosákov opis krojov jednotlivých národností, ale predovšetkým príznakové vlastnosti, stereotypy, ktorými disponovali ich nositelia. Napríklad Poliaka opisuje v čiernej huni a sivých nohaviciach s ľahkými krpami, pričom ho charakterizuje ako roztržitého a nezladeného človeka. Rusíni boli oblečení do dlhej gubane, širokých gatí a vysokých hovädzích čižiem, ponášali sa na Maďarov, no odlišovali sa od nich širokým opaskom ozdobeným spiežovými prackami. Neustále boli zhovorčiví a starali sa o svoje ženy. Naopak Maďari iba kedy-tedy niečo povedali, knísavo sa prechádzali po trhovisku. Najobratnejší sa Nosákoví zdali Slováci – Zemplínčania odetí do plátených nohavíc s ľahkými gubkami na pleciah a obutí do krpov ľahko vykračovali od jedného stánku k druhému. „Medzi touto hromadou ľudstva prechádzajú sa Židja v čjernich, až po peti dlhích poľských kabátoch, ruky majúc na zadku krížom preložené a práve tak vizerajú ako podzemní duchovja. Žida nájdeš pri každom kráme (šjator); vidíš ho všade, kde jednačky stoja; nechibí tam, kde sol nakladajú; ťahá za gubu Maďara, ponúkajú mu svoj tovar; prezíva Rusína „hľupij“ keď mu málo dáva za stužku (pantlík), paťelat, kartún atď. Slovom Žid v Mukačove opravdiví d'jablik. A Rusín ho inakšie aňi ňepozve len: „Židovskij čort“.“⁸¹ Nezabudov rozdeľuje Rusínov ešte na Verchovincov a Krajniakov, medzi ktorými vidí rozdiely najmä v temperamente i spôsobe života. Rusíni sú podľa Nezabudova robotní, no najrobotnejší a najstatočnejší z Rusínov sú Verchovinci, ktorí sa sami diferencujú od Rusínov z okolia Užhorodu. Vrchovinci sú striedmejší ako ostatní Rusíni. Rozdiel medzi Vrchovinou a Krajňou je podľa Nezabudova v tom, že Verchovina má viac prirodzenej, veličiznej divosti a Krajňa je typická v jemnosti pochádzajúcej z tichých a pokojných pahorkov. Národ v týchto dvoch krajoch možno charakterizovať aj tak, že Krajniak je náchylnejší k opilstvu než Verchovinec a je aj temperamentnejší. Pohostinné a vďačné sú však obidve spoločenstvá Rusínov rovnako.⁸²

Nezabudov sa stretáva aj s predstaviteľmi mukačevského kláštora. Prichádza k nim s listom od lašovského gréckokatolíckeho farára Jána Tótha. V rozhovore s igumenom Drohobeckým a provinciálom Jásinom B. Nosák-Nezabudov zisťuje, že sama ruská cirkev má problémy so zachovaním svojho liturgického cirkevnoslovanského jazyka i svojho obradu. Obidvaja predstavitelia

⁸¹ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z ňeznámej zeme k L... III. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 13, s. 102.

⁸² Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z ňeznámej zeme k L... VI. In Orol tatránski, 1846, roč. I., č. 17, s. 134.

kláštora sa sťažujú na zlé pomery, keď „daktori zaňesenci, chťjac naše obradi (lithurgiu) z Rusínskych cirkví viťisnúť – ale dokja! trvá Rusínsko-zjednotená cirkev a náš sokoloví národ, všaďe sa bude ozívať staroslovenčina vo svatiňach Rusínskych tak, jako sa ozíva laťinčina v katolíckich.“⁸³ Práve na tomto príklade možno ukázať, že Bohuš Nosák-Nezabudov pri používaní označenia „rusínsky“ nerozlišuje medzi jazykovou a konfesionálnou príslušnosťou obyvateľov terra incognita. Označenie „rusínsky“ aj v cestopisných zápiskoch Nezabudova kumuluje dva významy – konfesionálnu i etnickú identitu. Za Rusínov, ktorých Nezabudov uvádza v počte 474.000, pokladá všetkých gréckokatolíkov. Vidno to aj z toho, že k etnickým Rusínom pripočítal tiež veriacich v troch čisto slovenských obciach: Šumiac, Telgárt a Vernár, ktoré patria do Prešovskej eparchie.

„Bívajú Rusíni v nasledujúcich stolicach: v Marmarošskej 130.000, v Beregskej 72.000, v Uhvarskej 65.000, v Satmárskej do 15.000, v Ugočskej do 26.000, v Zemňanskej do 90.000, v Šarišskej 62.000 a vo Spišskej zo 20.000, teda vo všetkých dovedna 474.000. Pán Orlay istí v knižke svojej: Trudi občestva istor. i drevn. Ross. 1826. č. III. str. 221, že je v Uhrách 800.000 Rusínou, ba mñe vážni Rusín písau, že ich je do 900.000. Ale kolko kolvek ich je, oñi sú dobří, statoční ľudia, len keby sa mali k národñjemu životu. Biskupstvá majú tri: Mukačovskuo, Prašovskuo a Velkováradskuo. Mukačovskí biskup bíva v Uhvari, Prašovskí v Prašove a Velko-Várad. vo Velkom Varadě. Pod Mukačovskú diocezu patria: Marmar, Beregská, Ugočská, polovic Satmárskej a Zemňanskej a skoro celá Sabolčská. Prašovská eparchia vsťahuje sa na stolice: Šarišskú, Spišskú, Gemerskú (Šumjac, Telgart a Vernar), Torňjansku, Abaujvársku, Boršodskú a polovicu Zemňanskej stol. Velkováradskuo biskupstvo spravuje cirkve zjednoteno-Rěcke v týchto stolicach: v Aradskej, Biharskej, Čanádskej, Sabolčskej, Temešskej, Solnočkej a Satmárskej. Kňazstva svetského do vedna bez rozdñjelu hodností v týchto biskupstvách jesto jedno 815 a Vaziliánskych mñíchou je do 55. Cirkví farských je zo 799 a filiálnych 318. Vaziliánskych kláštorou je 7. V Uhvari, Pršove a Velko-Váradě sú semeňiská pre mláďez duchovnú. Chodja mladí Rusíni aj do druhých rímsko-katol. semeňisk, ako je Pešťjansko, Trnavskuo a konvikt Vjeděnský.“⁸⁴

Aj na tomto príklade možno zistiť, že konfesionálna zložka obyvateľstva v prostredí „terra incognita“ prevládala v celom Nezabudovom cestopise. Aj preto štatistické údaje uvedené v cestopise Bohuša Nosáka-Nezabudova sú veľmi všeobecné a výrazne poznačené identitou pôvodcov, od ktorých ich získal (od Michala Lučkaja a Jakova Holovackého). Na porovnanie preto možno uviesť ešte štatistické údaje od Jána Čaploviča, ktorý začiatkom 19. storočia počas svojich ciest na Podkarpatskú Rus mapoval jazykovú a konfesionálnu štruktúru obyvateľstva severovýchodného Uhorska. Svoje zistenia zhrnul v práci *Obrázky z Uhorska*. Z celkového počtu 2.200.000 Slovákov vyčlenil 153.000 slovenských gréckokatolíkov.⁸⁵ Etnických Rusínov vo všetkých uhorských župách J. Čaplovič vyčíslil na 359.000 duší.⁸⁶ Časť z nich však pokladá za takých, ktorí sú z jazykového hľadiska bližšie etnickým Slovákom ako etnickým Rusínom. Možno preto predpokladať, že J. Čaplovič takýmto spôsobom vyčleňuje slovenských gréckokatolíkov (resp. príslušníkov cirkvi byzantsko-slovanského obradu), ktorí pri bohoslužbách používali a podnes používajú cirkevnú slovančinu. U pozorovateľov neznalých pomerov môže používanie cirkevnoslovanského jazyka v chrámoch byzantského obradu vyvolať predstavy o zdanlivo rovnakej jazykovej a etnickej príslušnosti všetkých gréckokatolíkov. J. Čaplovič slovenských gréckokatolíkov lokalizuje najmä v Šarišskej a Zemplínskej župe, kde tvoria väčšinu obyvateľstva východného obradu.⁸⁷ Uvedené údaje sú hodnovernejšie,

⁸³ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z ñeznámej zeme k L... III. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 13, s. 103.

⁸⁴ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z ñeznámej zeme k L... VII. In Orol tatránski, 1846, roč. I., č. 18, s. 141.

⁸⁵ Pozri o tom Čaplovič, J.: Etnografia Slovákov v Uhorsku. Z rukopisu preložil, poznámky a doslov napísal R. Britáň. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997, s. 120.

⁸⁶ Porovnaj Čaplovič, J.: O Slovensku a Slovákoch. Zostavila, preložila, doslov a poznámky napísala V. Urbancová. Bratislava, Tatran 1975, s. 83.

⁸⁷ Ibidem, s. 87.

najmä ak si uvedomíme, že J. Čaplovič svoje zistenia overoval priamo v teréne, nakoľko bol od roku 1819 direktom správy Schönbornovských majetkov na Podkarpatskej Rusi.⁸⁸

Špecifický pohľad na stereotypy prevažujúce u jednotlivých národov Uhorska zachytáva Bohuš Nosák-Nezabudov ešte aj z úst mladého drotára z Veľkej Divinej pri Žiline, ktorý pochodil mnohé kraje v Uhorsku, Poľsku, Rumunsku, Srbsku i v Rusku. Nezabudov sa s ním stretol neďaleko Sabinova v polovici augusta 1843, keď prechádzal cez šarišský región do Zemplína. Drotár dobre poznal nielen uhorské kraje, ale aj ich bohatstvo i chudobu a poznal aj temperament ľudí žijúcich v jednotlivých lokalitách Uhorska. O svojich skúsenostiach preto hovorí striedmo, no zároveň irečito vysvetľuje, že „Nemci na nás psov huckajú; Maďari na nás teremtetujú; Slavonci nás častujú; Rusovja nám dobre platja; Kozáci sa jednú a Prusjaci sa nás boja.“⁸⁹

V. Záver

Historické dokumenty faktografického i literárneho charakteru sú svedectvom nielen o opísaných javoch a aktuálnej dobe, ale sú svedectvom aj o ideovej štruktúre spoločnosti a vzťahoch medzi jednotlivcami, ktoré takéto spoločenstvo utvárajú. Andrej Deško i Bohuš Nosák-Nezabudov sa upriamili na opis kultúrnej, jazykovej, konfesionalnej i politickej štruktúry spoločnosti vytvorenej v prostredí východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi s prihliadnutím na religiózne, spoločenské, hospodárske i politické stereotypy, ktoré formovali nielen jednoduché obyvateľstvo, ale aj predstaviteľov národnoobrodenského života v štyridsiatych rokoch 19. storočia. Hoci iba A. Deško bol autochtónom, ktorý z vlastnej autopsie poznal pomery v priestore Podkarpatskej Rusi, ani Bohuš Nosák-Nezabudov nijako nezaostával v množstve vedomostí, ktoré získal pred začiatkom cesty i počas putovania po východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Dokonca sa vo svojich opisoch nevychýlil z rámca, ktorý v konečnom dôsledku priniesol celý rad informácií, ktoré môžeme oceniť práve pri systematických slavistických výskumoch karpatského regiónu i pri ďalších výskumoch zameraných na jazykové, etnické a konfesionalné stereotypy, na jazykovú a kultúrnu diverzitu jeho obyvateľstva.

Andrej Deško and Bohuš Nosák-Nezabudov about Cultural Stereotypes of Eastern Slovakia and Subcarpathian Ruthenia in the 40s of the 19th Century

Peter Žeňuch

Historical factual and literary documents testify not only about described phenomena and current period, but also about ideological structure of society and its individual relations. Andrej Deško and Bohuš Nosák-Nezabudov described cultural, linguistic, confessional and political structure of society of Eastern Slovakia and Subcarpathian Ruthenia taking into account the religious, social, economic and political stereotypes that formed not only simple population, but also representatives of national-revival life in the 40s of the 19th century. Although only A. Deško was indigenous who knew conditions in Subcarpathian Ruthenia by his own autopsy, Bohuš Nosák-Nezabudov had also knowledge acquired before and during the travels in Eastern Slovakia and Subcarpathian Ruthenia. Even his descriptions brought a wide range of information that can be appreciated in the systematic Slavistic researches of the Carpathian region and other researches focused on linguistic, ethnic and confessional stereotypes as well as linguistic and cultural diversity of its population.

⁸⁸ Práve na Čaploviča myslí Bohuš Nosák-Nezabudov, keď vo svojich Listoch z neznámej zeme k L... píše: „;„Kebi vás, ľudja, počuv takto kľajť ten stárki vo Viedni, čo tak ozaj junácki zastáva Slovenskú národnosť v Uhorskej!“ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Listi z neznámej zeme k L... III. In Orol tatránski, 1845, roč. I., č. 18, s. 103. Svoje sídlo mal Ján Čaplovič vo Viedni a grófske majetky navštevoval pravidelne raz ročne, vždy inou trasou, vďaka čomu dokonale poznal krajinu a ľud veľkej časti Uhorska. Porovnaj Urbancová, V.: Ján Čaplovič v slovenskej kultúre a národnom obrodení. – In: Čaplovič, J.: O Slovensku a Slovákoch. Zostavila, preložila, doslov a poznámky napísala V. Urbancová. Bratislava, Tatran 1975, s. 237.

⁸⁹ Porovnaj Nosák-Nezabudov, B.: Spomjenki Poťisskje. III. In Orol tatránski, 1847, roč. II., č. 56, s. 442.

АНАТОЛИЙ ГИРУЦКИЙ*

**Имя и реальность в истории культуры и науки
и в современном языкознании**

GIRUTSKI, A. Name and Reality in the History of Culture and Science and in Contemporary Linguistics. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 1, pp. 33-43 (Bratislava).

The paper examines the correlation between name and reality in the history of culture and science. It provides the characteristics of contemporary philosophical, natural scientific, physical and mathematical as well as linguistic approaches to this problematics. It also mentions the specific role personal name plays in both ontological and sociocultural perspectives. The paper introduces the topological model of the structure of the word together with its main features. The resulting topological model of the name is unfolded into the matrix of the Absolute. The core axioms of the model of the word are formulated, and “The Matrix of the Absolute” project is proposed.

Name and reality, personal name, topological method, the principle of structural isomorphism, key names of culture, topological structure of the word, the matrix of the Absolute, axiomatic description of the structure of a word, “The Matrix of the Absolute” project.

1. Введение

1.1. Проблема соотношения имени (слова) и реальности является одной из древнейших в культуре, философии, науке. Она проходит через всю их историю, сохранив актуальность до наших дней. Истоки культуры, философии, науки ученые находят в языке. Так, известный польский языковед Я. Розвадовский¹ утверждал, что задолго до появления каких бы то ни было «наук», а также «религий» и «искусств», у человека в его собственной повседневной жизни уже были элементы и предпосылки всего этого, воплощенные в фактах языка. Вместе с проявлениями человеческой жизни развивалось все, что называется наукой и философией, религией и поэзией. Все они берут начало из того, что уже существовало раньше в соответствующих понятиях языка. Мысль о первичности языка по отношению к культуре и науке становится еще более очевидной, если учесть, что древнейшие проявления культуры – мифы, сказания и легенды – отводят Слову созидательную роль: посредством его творится сам мир и человек.

В сжатом виде приведем несколько примеров из мифологических и религиозных представлений о Слове как творящем начале и основе мироздания: египетский Мемфисский богословский трактат: Логос-Слово созидает мир; священные книги древнеегипетского Бога Тота: мысль есть Бог-Отец, Слово – его Сын, создающие в единении жизнь; космологические представления африканского племени догонов: мир создан Богом Амма из его

* Проф. Анатолий Антонович Гируцкий, др. фил.н., Кафедра общего и русского языкознания; Филологический факультет, Белорусский государственный педагогический университет им. Максима Танка; ул. Советская 18; 220050 Республика Беларусь.

¹ Розвадовский, Я. М.: Значение науки о языке. In: Косовский, Б. И. Общее языкознание. Хрестоматия. Минск: Вышэйшая школа, 1976, с. 19-20.

имени; Библия: «В начале было Слово, и Слово было у Бога, и Слово было Бог»²; иранская Авеста о центральном месте имени Бога Ахурамазды в мироздании и др.

1.2. «Духовная» концепция соотношения языка и реальности, в которой язык творит реальность и соответствует ей, из наивных представлений о мире переходит затем в древнейшую культуру, а из нее – в философию и филологию как области научного знания. В античности возникает теория именования, основу которой составляет проблема соотношения имени и предмета. Идеи античной теории именования получают свое развитие в эпоху средневековья. Для средневековой философии доминирующей является идея о том, что «вещи зримые суть явленные образы вещей незримых» (Д. Ареопагит³), а в качестве прообразов для творимых вещей выступают идеи, «слова ума». В XVII в. создатели «Всобщей рациональной грамматики» считали, что «дух других людей благодаря способности к слову», не проникая в наше сознание, «может постичь все наши помыслы и все разнообразные движения нашей души»⁴.

В языкознании XIX в. «духовная» концепция соотношения языка и реальности наиболее ярко воплотилась в учении В. фон Гумбольдта, выдвинувшего тезис о языке как энергии и деятельности духа. Методологической основой «духовной» концепции языка Гумбольдта выступили учения Г. Гегеля, Ф. Шеллинга и ряда других философов о духе как первооснове всего сущего и источнике развития мировой истории.

1.3. Позднейшая философия и лингвистика не обходят вниманием эту проблему. В философии XX века тема имени (шире – языка), его сущности, его соотношения с вещью в том или ином виде представлена у Э. Гуссерля, Э. Кассирера, Л. Витгенштейна, М. Хайдеггера, Г. Гадамера, К. Ясперса и других зарубежных ученых. Афористично трактовка этой темы формулируется М. Хайдеггером: «Язык есть дом бытия»⁵. Философия имени является важнейшей в работах русских философов-космистов П. А. Флоренского, С. Н. Булгакова, А. Ф. Loseва, которые путь в разрешении философских проблем, проблем бытия искали в естественном языке, в раскрытии его соотношения с реальностью. А. Ф. Loseв считал, что «проблема вещи и отношения ее к имени есть труднейшая проблема в философии вообще, и, кроме того, это – одна из основных ее проблем»⁶. Для работ этих ученых характерно понимание имени (слова) как энергетической и космической сущности. С. Н. Булгаков: «Слово космично в своем естестве, ибо принадлежит не сознанию только, где оно вспыхивает, но бытию, и человек есть мировая арена, микрокосм, ибо в нем и через него звучит мир<...>»⁷. В лингвистике нового времени ведущей становится мысль о структурном сходстве языка и действительности. Так, известный датский лингвист Л. Ельмслев в одной из своих работ подчеркивает, что «структура языка может быть приравнена к структуре действительности или взята как более или менее деформированное отражение ее»⁸.

² Библия. Москва: Издание Московской патриархии, 1992, с. 1127.

³ Цит.: Леонтьев, А. А.: Генезис семантической теории: античность и современность. In: Гируцкий, А. А. – Камлевич, Г. А. Общее языкознание: практикум. Минск: Асар, 2008, с. 25.

⁴ Арно, А. – Лансло, К.: Грамматика общая и рациональная Пор-Рояля. In: Гируцкий, А. А. – Камлевич, Г. А.: Общее языкознание: практикум. Минск: Асар, 2008, с. 33.

⁵ Хайдеггер, М.: Письмо о гуманизме. In: Время и бытие: Статьи и выступления. Москва: Республика. 1993, с. 192.

⁶ Loseв, А.Ф.: Бытие – имя – космос. Москва: Мысль, 1993, с. 811.

⁷ Булгаков, С. Н.: Философия имени. Икона и иконопочитание. In: Сочинения: В 2-х т. Т. 2. Москва: Искусство; Санкт-Петербург: Инапресс, 1999, с. 26.

⁸ Ельмслев, Л.: Прологомены к теории языка. In: Новое в лингвистике. Вып. I. Москва: Издательство иностранной литературы, 1960, с. 267.

1.4. Особый философский смысл имеет проблема личного имени. В онтологическом плане эта проблема рассматривается уже в мифологии и религиозных учениях. Например, в православии существует религиозно-философская доктрина «имяславие», связанная с энергиями и сущностью имени Бога. Онтологический смысл личного имени рассматривается в ряде философских работ (С. Н. Булгаков, П. А. Флоренский, А. Ф. Лосев и др.). Однако личное имя несет в себе особое не только онтологическое, но и культурно-духовное и социальное содержание. В укоренении ключевых имен нации в ее сознание большую роль играет художественная литература. В художественно-литературном дискурсе национальные герои предстают как живые люди с их эмоциями и страстями, взлетами и падениями, великими деяниями и заблуждениями, что делает их близкими, обычными, «достижаемыми» для читателя (Л. Н. Толстой – Кутузов и Наполеон, А. К. Толстой – Петр Первый и др.).

В народной философии имя получает интерпретацию в связи с фольклорно-мифологическими сюжетами и религиозными началами образности, что нашло отражение в сближении аксиологического смысла имен Бог и Правда, например, в известном фольклорном сюжете поиска Правды. В стихотворении на основе этого сюжета белорусский поэт XIX в. Ф. Богушевич возвращение Правды на землю связывает с молитвой об этом к Богу, сочетает с упоминанием библейского сюжета мук Христа, актуализируя при этом смысл всеобщей справедливости⁹. Образ Христовых ран в белорусской поэзии начала XX века в стихотворении «Молитва» А. Гаруна привязывается к идее молитвы, в которой философия просьбы усиливается и получает эмоционально-ценностное развитие посредством использования разных канонических и традиционных (в том числе в звательной форме) именований Бога: *Ойча, Пане, Мiлы, Мiласцiвы, Святы, Божа, Вялiкi*¹⁰; см. также о речевом этикете с лексемой *Бог – iдзi з Богам*¹¹.

Как одна из универсалий культуры, личное имя выполняет функцию хранения и передачи традиций, истории, культуры народа. В именах, по словам А. Ф. Лосева¹², все наше культурное богатство, накопленное в течение веков. Культурно значимые имена не исчезают бесследно из памяти народа, сохраняя историческую память о связи времен, масштабности деяний его лучших представителей. Ключевые имена культуры присутствуют в сознании народа как вехи, символы его достижений, героической истории, знаки национальной культуры. Исследование таких имен позволяет выявить имена, значимые, актуальные для современного политического и духовно-культурного развития общества, целенаправленно формировать национальное самосознание.

1.5. До недавнего времени принято было считать, что проблема языка играет в естественных и физико-математических науках подчиненную роль. Однако с развитием квантовой механики, когда произошел пересмотр оснований физики, отношение к проблеме языка принципиально изменилось. В современной науке актуальным остается требование полной ясности в изложении теории при допущении неизбежной неточности и недостаточности понятий для выражения ее полного содержания. Язык математики не решает

⁹ Ляшук, В. М.: Развіццё лексічных сродкаў беларускай паэзіі. Мінск: ДУ «БелІСА», 2012, с. 49-51.

¹⁰ Ляшук, В. М.: Развіццё лексічных сродкаў беларускай паэзіі, с. d., с. 77.

¹¹ Čašuková, V. (Ляшук, В. М.): Folklorný vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monografia 104 (AFPh UP 262/344). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2009, s. 135.

¹² Лосев, А. Ф.: Бытие – имя – космос, с. d., с. 628.

всех проблем, поскольку, с одной стороны, требует окончательной смысловой интерпретации полученных результатов с помощью естественного языка, а с другой — остается неясным, насколько математический язык применим ко всем явлениям. Крупнейший физик XX века, лауреат Нобелевской премии В. Гейзенберг по этому поводу замечает: «Ситуация, с которой мы сталкиваемся в наших попытках «понять», может привести к мысли, что существующие у нас средства выражения вообще не допускают ясного и недвусмысленного описания положения вещей <...>. В атомной физике мы используем весьма развитой математический язык, удовлетворяющий всем требованиям ясности и точности <...> Было бы, однако, слишком преждевременным требовать, чтобы во избежание трудностей мы ограничились математическим языком. Это не выход, так как мы не знаем, насколько математический язык применим к явлениям. Наука тоже вынуждена в конце концов положиться на естественный язык, ибо это единственный язык, способный дать нам уверенность, что мы действительно постигаем явления»¹³.

Здесь возникает языковой парадокс: с одной стороны, язык математики позволяет наиболее точно, однозначно и непротиворечиво описывать разные явления, а с другой — чтобы понять окончательный смысл полученных результатов, необходимо прибегать к природному языку с его менее строгим понятийно-формальным аппаратом.

В. Гейзенберг, говоря об этом парадоксе, отмечает, что в атомной физике пользуются разными способами описания, исключаяющими, но также и дополняющими друг друга, адекватное же описание процесса достигается в конечном счете только игрой различных образов. Физик, когда говорит о событиях в мире атомов, «нередко довольствуется неточным метафорическим языком и, подобно поэту, стремится с помощью образов и сравнений подтолкнуть ум слушателя в желательном направлении, а не заставить его с помощью однозначной формулировки точно следовать определенному направлению мысли»¹⁴.

Энергетическая и информационная «вплетенность» естественного языка в самую реальность находит свое подтверждение в биологии, в исследованиях, посвященных структурному изоморфизму генетического кода и естественного языка. Биологический взгляд на язык как естественный организм возник еще в XIX веке (А. Шлейхер, М. Рапп, В. Уитни и др.) — натуралистическое направление в языкознании. В новейшее время проблема структурного сходства генетического кода и естественного языка возникает в научном пространстве едва ли не более чем через десятилетие после открытия генетического кода. Из биологов одним из первых к ней обращается лауреат Нобелевской премии французский биолог-генетик Ф. Жакоб, а из лингвистов — Р. О. Якобсон. Свое дальнейшее развитие эта проблема получает в работах других биологов и лингвистов — В. А. Ратнера, Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванова и др. В дальнейшем к исследованию генетического кода подключаются физики, математики, представители других областей знаний. Возникают матричная генетика, инженерная генетика, медицинская генетика, компьютерная генетика и другие направления, в которых создаются свои модели генетического кода и его сходства с другими системами. Развивается биополевая модель Гурвича-Любищева-Казначеева. Разрабатывается так называемая ГБВ-модель, или модель образно-волнового генома Гаряева-Березина-Васильева. В ней геном выс-

¹³ Гейзенберг, В.: Шаги за горизонт. Москва: Прогресс, 1987, с. 121.

¹⁴ Гейзенберг, В.: Шаги за горизонт, с. d., с. 218.

ших организмов рассматривается как биологический компьютер, формирующий пространственно-временную структуру биосистем.

Новую актуальность эта проблема получила в связи с попытками создания искусственного интеллекта, биороботов, с развитием нанотехнологий. В большинстве этих направлений в той или иной степени затрагивается и вопрос структурного изоморфизма естественного языка и генетического кода.

Несмотря на накопленный богатый материал о структурном изоморфизме генетического кода и естественного языка, оставалось неясным, как непротиворечиво объяснить этот феномен и объединить все в единую схему.

«Каким образом, — пишет Р. О. Якобсон, — следует интерпретировать все эти бросающиеся в глаза соответствия между генетическим кодом, который «в своей основе является единым для всех организмов» <...> и базисной моделью, лежащей в основе вербальных кодов всех человеческих языков и, *notabene*, не имеющей аналогий среди любых семиотических систем, кроме естественного языка. Вопрос об этих изоморфных чертах становится особенно поучительным, если мы примем во внимание тот факт, что они не имеют параллелей ни в одной из систем коммуникации животных»¹⁵.

1.6. В современной фундаментальной математике и физике единых теорий является общепринятым представление о том, что в основе мироздания должна лежать геометрическая фигура. Один из создателей квантовой механики, лауреат Нобелевской премии, австрийский физик-теоретик Э. Шредингер пишет: «В эйнштейновской теории гравитации представление о материи и ее динамических взаимодействиях базируется на понятии геометрической структуры, внутренне присущей пространственно-временному континууму. Идеальным устремлением этой теории, ее конечной целью является не более не менее как доказательство следующего утверждения: четырехмерный континуум, наделенный определенной внутренней геометрической структурой, структурой, которая подчинена определенным, присущим ей чисто геометрическим законам, должен представлять собой адекватную модель или картину «окружающего нас реального мира в пространстве и времени» со всем, что он содержит, описывающую его поведение как целого, — картину всех событий, разыгрывающихся в нем»¹⁶. Понятно, что подобная геометрическая модель может быть лишь чистой формой, абстракцией, идеальным построением, отвлеченным от форм изучаемых физических объектов. Однако к этой модели должны быть приложимы фундаментальные физико-математические, естественнонаучные и гуманитарные законы об устройстве микромира, человека и Вселенной.

Поиски лингвистикой единой внутренней структуры языка оказались тесно связанными с главной тенденцией современной фундаментальной науки — поиском непротиворечивой основы мироздания в виде геометрического образа и созданием на этой базе общей теории науки. Попытки построения такой грандиозной объединяющей теории привели многих ученых к мысли, что это, по-видимому, невозможно в рамках стандартной системы идей и что здесь требуется привлечение новых представлений и методов.

Главная тенденция современной фундаментальной науки поставила общую теорию языка перед необходимостью представления внутренней структуры языка в виде геометрической модели.

¹⁵ Якобсон, Р. О.: Избранные работы. Москва: Прогресс, 1985, с. 400.

¹⁶ Шредингер, Э.: Пространственно-временная структура Вселенной. Москва: Наука. 1986, с. 10.

2. Методы и принципы исследования

2.1. Важной предпосылкой для получения модели имени (слова) явилось учение Аристотеля о чистой форме как одной из реальностей бытия. Свое воплощение это учение находит в современной математике, в таком ее разделе, как топология. Топология изучает наиболее общие свойства геометрических фигур, остающиеся неизменными при любых преобразованиях этих фигур. И в этом смысле язык как сущность может иметь одну общую форму, независимую от национальных форм различных языков. Р. О. Якобсон, для которого, как известно, центральным понятием лингвистики был инвариант, считал, что наиболее адекватное представление это понятие находит в топологии. Для построения геометрической модели слова был использован топологический метод, который позволил отвлечься от форм конкретных слов многочисленных языков, объединив их общими для всех структурными элементами и их отношениями.

2.2. Центральным принципом в получении такой «чистой» (топологической) формы явился принцип структурного изоморфизма. Этот принцип характеризует соответствия между структурами объектов. Две структуры, рассматриваемые отвлеченно от природы составляющих их элементов, являются изоморфными друг другу, если каждому элементу первой структуры соответствует лишь один элемент второй и каждой связи в одной структуре соответствует связь в другой, и наоборот. Такое взаимоднозначное соответствие называется изоморфизмом. Он может быть полным лишь между идеализированными, абстрактными объектами. Изоморфизм связан не со всеми, а лишь с некоторыми фиксированными свойствами и отношениями сравниваемых объектов, которые в других своих отношениях и свойствах могут отличаться.

3. Основные результаты

3.1. Топологический образ имени (слова) был получен нами в виде додекаэдра (двенадцатигранника, рисунок 1). В полученной модели соблюдены все заданные начальные условия, включающие как фундаментальные структурные свойства слова, его элементы и их отношения, так и геометрические законы для построения подобных структур. Она удовлетворяет требованиям поворотной, зеркальной и моноклинной симметрий¹⁷. Можно выделить, по крайней мере, четыре пары топологических свойств полученной модели: континуальность и дискретность, симметричность и асимметричность, комплементарность и зеркальность, горизонтальность и вертикальность. Эти свойства должны сохраняться в любых объектах, вовлеченных в круг исследования, независимо от их физического облика. Следует подчеркнуть, что набор топологических свойств может быть увеличен как при дальнейшем описании данной простейшей модели слова, так и при ее усложнении, заполнении пропусков в структуре. Ценность полученной модели и выявленных топологических свойств будет тем выше, чем большее число объектов и явлений можно будет описать с их помощью.

Геометрический образ “слово-словоформа” по своей сущности является идеальным объектом, чистой сущностью, но это реальный объект, поскольку он представляет собой структурированную реальность сознания. Элементы верхней пирамиды структурируют понятия, нижней – образы. Топологическая модель слова дает возможность впервые получить представление о структуре сознания.

¹⁷ Гируцкий, А. А.: Структура слова. Минск: БГПУ, 2005, с. 118-124.

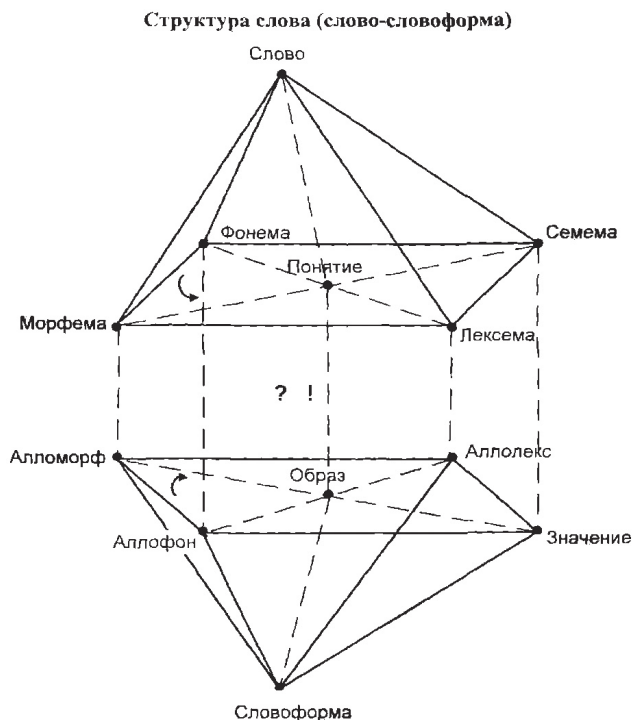

Рисунок 1. Топологическая модель структуры слова

3.2. Полученная геометрическая структура позволила синтезировать данные философии, целого ряда конкретных наук и культуры в одной научной парадигме, что является одной из предпосылок дальнейшего исследования на общей основе структурных феноменов, вовлечения в их круг других объектов. Топологический образ слова (имени) объединяет в одной модели микромир (фундаментальные физические силы), человека (включая его сознание, мышление, мозг, язык и генетический код) и макромир (Абсолют, космические системы – планетарные, звездные, галактические). Сегодняшняя наука не располагает другим геометрическим образом, обладающим такой же огромной объясняющей силой для фундаментальных явлений действительности, как представленная геометрическая модель слова. Эта модель представляет собой матрицу имени Абсолюта, с помощью которой он создает мир и управляет им¹⁸.

Крупнейшие физики XX века – А. Эйнштейн, В. Гейзенберг, Н. Бор и др. – считали, что если удастся проникнуть в сокровенные глубины материи, то окажется, что там она превращается в энергию. Само же возникновение и существование Вселенной, по их предположениям, обязано полю более тонкому, чем энергия, полю более похожему на информацию или сознание. Таким полем для нас выступает сознание Абсолюта, заключенное в матрицу его имени.

Если считать, что два совпадения – это тенденция, три совпадения – закономерность, то в данном случае можно говорить об открытом законе, поскольку в матрице насчитыв-

¹⁸ Гируцкий, А. А.: «Единая теория» и возможности ее практического применения In: Известия Национальной академии наук Беларуси, серия гуманитарных наук, 2013, № 3, с. 19-20.

вается тринадцать совпадений. В законченном виде матрица Абсолюта может быть представлена следующим рисунком (рисунок 2).

Фактически, матрица Абсолюта – это главный компьютер мироздания. Матрицы всех иных объектов – галактик, звезд, планет, человека – матрицы более низкого уровня, входящие в матрицу Абсолюта на правах «локальных сетей». Каждая из них обладает своим статусом и возможностями в космической иерархии, установленной Абсолютом. Выход из локальной сети в матрицы более высокого уровня заблокирован Абсолютом.

Информационная емкость матрицы Абсолюта практически безгранична, в то время как емкость матрицы человека ограничена определенным количеством байтов. Даже совокупная емкость матриц всего населения Земли это всего лишь ничтожно малая точка в безграничном информационном пространстве матрицы Абсолюта.

Выявленный структурный изоморфизм объектов допускает существование у них таких фундаментальных свойств, которые могут в каких-то своих частях точно описываться математическим аппаратом.

3.3. Современное представление об общей культуре человека вместе с гуманитарными ценностями включает в себя владение им определенным естественнонаучным и математическим знанием. Как отмечают математики, их наука не отличается от других форм культурной деятельности. Образованные люди должны иметь представление о некоторых математических структурах, уметь строить непротиворечивые классификации, отделять существенные признаки от несущественных, как это делается в аксиоматических теориях¹⁹.

Точность математики как науки послужила в свое время основной причиной математизации гуманитарного знания. Однако вслед за этапом, на котором математика исполняла роль «королевы наук», наступил этап сближения, на котором математика выступает на службе остальных наук, создавая для гуманитарных наук особый логический аппарат.

По мнению Р. Г. Пиотровского, необходимость в создании такого аппарата объясняется тем, что традиционный математический аппарат был первоначально предназначен для описания «жестких» и сравнительно простых систем неживой природы. В силу этого он оказывается недостаточно адекватным при моделировании сложных гуманитарных систем, имеющих полиморфную структуру²⁰.

В таком же общем логико-математическом ключе могут быть сформулированы и некоторые аксиомы полученной матрицы Абсолюта. Приведем несколько таких аксиом в качестве примера:

- 1) Пара «слово-словоформа» имеет геометрический образ, которому она эквивалентна.
- 2) Любому слову соответствует один и только один набор словоформ, и, наоборот, любому набору словоформ соответствует не более одного слова.
- 3) Слово состоит из следующих единиц: фонема, морфема, лексема, семема.
- 3') Словоформа состоит из следующих единиц: аллофон, алломорф, аллолекс, значение.
- 4) Понятие и образ являются символами друг друга.
- 5) Понятие первично по отношению к образу.
- 6) Каждому понятию соответствует не менее одного слова, и каждому слову соответствует не менее одного понятия.

¹⁹ Еровенко, В. А.: Основы высшей математики для филологов: методические замечания и примеры: курс лекций. Минск: БГУ, 2006, с. 5.

²⁰ Пиотровский, Р. Г. – Бектаев, К. Б. – Пиотровская, А. А.: Математическая лингвистика. Москва: Высшая школа, 1977, с. 359.

- 6') Каждому образу соответствует не менее одной словоформы, и каждой словоформе соответствует не менее одного образа.
- 7) Понятие первично, слово вторично.
- 7') Образ первичен, словоформа вторична.
- 9) Понятия порождают образы, образы порождают материальные формы.
- 10) Элементы слова и словоформы находятся в двух зависимостях, которые будем называть горизонтальными (синтагматическими) и вертикальными (парадигматическими).
- 11) Элементы слова и словоформы находятся в отношениях, которые будем называть симметриями: зеркальной симметрией, поворотной симметрией и моноклинной симметрией.

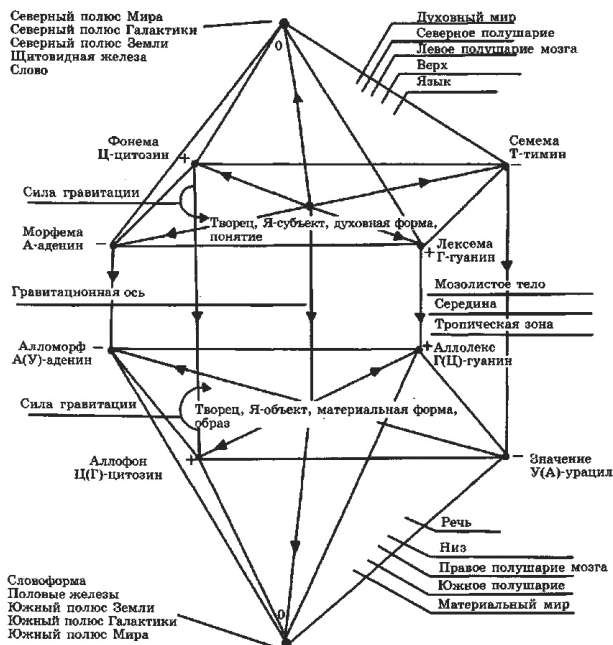

Рисунок 2. Матрица Абсолюта

Предлагаемое аксиоматическое описание структуры слова (имени Абсолюта) не исчерпывает всего набора аксиом, основных понятий и отношений, необходимых для создания математической модели. Оно является лишь первым приближением к построению аксиоматической теории слова (имени Абсолюта).

Смоделировать структуру сознания Творца можно было с опорой только на такой, достаточно общий логико-математический аппарат. Сущность и особенности этого аппарата в концентрированном виде ярко выражаются в ответе выдающегося математика XX века С. Банаха на вопрос, кто может называть себя математиком: «Математик – это тот, кто умеет находить аналогии между утверждениями; лучший математик тот, кто устанавливает аналогии доказательств; более сильный математик тот, кто замечает аналогии теорий; но можно представить себе и такого, кто между аналогиями видит аналогии»²¹. При создании общих теорий исследователю придется проходить все отмеченные С. Банахом логические

²¹ Еровенко, В. А. Основы высшей математики для филологов: методические замечания и примеры: курс лекций, с. d., с. 5.

этапы мысли. Любой масштабный объект исследования, вовлеченность в общую парадигму множества других объектов будут вынуждать исследователя, не владеющего аппаратом «количественной» и «качественной» математики, пользоваться подобным общим логико-математическим аппаратом.

3.4. Следует еще раз подчеркнуть тесную связь полученной матрицы Абсолюта не только с достижениями современной науки, но и с историей культуры. Матрица концентрирует в себе множество различных древнейших символов. Отметим только один из них – пирамиду Хеопса.

Рисунок 3. Пирамида Хеопса

Существуют гипотезы, будто пирамида Хеопса является подлинной каменной библией, воплощением науки древних египтян, будто ее размеры и их соотношение содержат основные формулы Вселенной. По мнению некоторых исследователей пирамид, пирамида была не только эталоном измерений и геометрическим и математическим отображением науки первобытной культуры, но она также передавала систему хронологических пророчеств, тесно связанных, с одной стороны, с Новым и Старым заветом, а с другой – с «Книгой мертвых»²². Точность математики как науки послужила в свое время основной причиной математизации гуманитарного знания. Однако вслед за этапом, на котором математика исполняла роль «королевы наук», наступил этап сближения, на котором математика выступает на службе остальных наук, создавая для гуманитарных наук особый логический аппарат.²³

4. Заключение

Перспектива практической реализации и коммерциализации полученных результатов будет связана с экспериментальной проверкой теории физико-математическими, естественнонаучными и техническими методами. Это может быть реализовано в проекте «Матрица Абсолюта».

В ходе реализации проекта предполагается решать следующие задачи, которые могут быть уточнены при планировании проекта: 1) дешифровка кода матрицы Абсолюта и кода доступа в нее; 2) поиск механизма доступа в иные матричные сети, входящие в матри-

²² Лауэр, Ж. Ф. Загадки египетских пирамид. Москва: Наука, 1966. 224 с.

²³ Пиотровский, Р. Г. – Бектаев, К. Б. – Пиотровская, А. А. Математическая лингвистика. Москва: Высшая школа, 1977, с. 359.

цу Абсолюта; 3) выявление когнитивных механизмов упаковки информации в матрице; 4) установление матричных соответствий между элементами генетического кода и элементами имени Абсолюта; 5) изучение воздействия энергии имени Абсолюта на организм человека, другие биологические организмы; 6) разработка технологий такого воздействия; 7) изучение возможностей зеркальных систем в создании благоприятной физической среды для развития живых организмов, включая человека; 8) разработка самих зеркальных систем, материалов и технологий для их создания; 9) заполнение пропусков в структурной организации матрицы Абсолюта; 10) создание общедоступной компьютерной базы данных о матрице Абсолюта; 11) изучение гуманитарных аспектов использования матрицы Абсолюта в практических целях.

Литература

- Арно, А. – Лансло, К.: Грамматика общая и рациональная Пор-Рояля. In: Гируцкий, А. А. – Камлевич, Г. А.: Общее языкознание: практикум. Минск: Асар, 2008, с. 32-37.
- Библия. Москва: Издание Московской патриархии, 1992. 1371 с.
- Булгаков, С. Н.: Философия имени. Икона и иконопочитание. In: Сочинения: В 2-х т. Т. 2. Москва: Искусство; Санкт-Петербург: Инапресс, 1999, с. 13-240.
- Гейзенберг, В.: Шаги за горизонт. Москва: Прогресс, 1987. 368 с.
- Гируцкий, А. А.: «Единая теория» и возможности ее практического применения. In: Известия Национальной академии наук Беларуси, серия гуманитарных наук, 2013, № 3, с. 17-21.
- Гируцкий, А. А.: Структура слова. Минск: БГПУ, 2005. 251 с.
- Ельмслев, Л.: Прологомены к теории языка. In: Новое в лингвистике. Вып. I. Москва: Издательство иностранной литературы, 1960. 463 с.
- Ерошенко, В. А.: Основы высшей математики для филологов: методические замечания и примеры: курс лекций. Минск: БГУ, 2006. 175 с.
- Лауэр, Ж. Ф.: Загадки египетских пирамид. Москва: Наука, 1966. 224 с.
- Леонтьев, А. А.: Генезис семантической теории: античность и современность. In: Гируцкий, А. А. – Камлевич, Г. А.: Общее языкознание: практикум. Минск: Асар, 2008, с. 25-29.
- Лосев, А. Ф.: Бытие – имя – космос. Москва: Мысль, 1993. 958 с.
- Ляшук, В. М.: Развіццё лексічных сродкаў беларускай паэзіі. Мінск: ДУ «БелІса», 2012. 304 с.
- Пиотровский, Р. Г. – Бектаев, К. Б. – Пиотровская, А. А.: Математическая лингвистика. Москва: Высшая школа, 1977. 383 с.
- Розвадовский, Я. М.: Значение науки о языке. In: Косовский, Б. И.: Общее языкознание. Хрестоматия. Минск: Вышэйшая школа, 1976, с. 12-23.
- Хайдеггер, М.: Письмо о гуманизме. In: Время и бытие: Статьи и выступления. Москва: Республика. 1993. 447 с.
- Шредингер, Э.: Пространственно-временная структура Вселенной. Москва: Наука. 1986. 224 с.
- Якобсон, Р. О.: Избранные работы. Москва: Прогресс, 1985. 460 с.
- Čašuková, V. (Ляшук, В. М.): Folklorňy vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka. Acta Facultatis Philo-sophicae Universitatis Prešovensis. Monografia 104 (AFPh UP 262/344). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2009. 308 s.

Name and Reality in the History of Culture and Science and in Contemporary Linguistics

Anatolij Girutskij

The paper deals with the correlation between name and reality in relation with the history of the development of language and culture, including the formation and application of main scientific approaches in various disciplines of the humanities, physical and mathematical sciences as well as natural sciences. Russian and Slavic studies are included into the interdisciplinary context to create the matrix of the Absolute based on the correlation between linguistic and extralinguistic structural elements.

ТАТЬЯНА ГРИГОРЯНОВА*
МАРИНА СТАНИСЛАВОВНА МАТЫЦИНА**

**„Зависть“ в поэтических и прозаических текстах русского,
английского и словацкого языков**

GRIGORJANOVÁ, T. – MATYTCINA, M. S.: „Envy“ in poetic and prose texts of Russian, English and Slovak languages. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 1, pp. 44-51 (Bratislava).

The article describes the verbalization of emotion „envy“ on the basis of illustrative examples of literary works in Russian, English and Slovak languages. The investigation of linguistic reflection of emotion envy as the fragment of the emotional inner world of man helps to understand a linguistic worldview in general and contributes to the study of ethno-semantic personality in Russian, English and Slovak linguistic cultures.

Linguistics, metaphors, envy, emotion, Russian, English, Slovak.

Зависть наряду с любовью, ненавистью, уважением, презрением, состраданием и пр., принадлежат к числу моральных чувств, позволяющих человеку непосредственно, без рассуждений и раздумий, давать этическую оценку событиям, совершать нравственный поступок. Зависть – „болезнь красных глаз“, как ее называют в Китае, „из всех страстей самая упорная и неугомонная“¹ – один из структурных элементов морального зла, привлекала внимание исследователей и художников, пожалуй, немногим меньше, чем любовь. Ею занимались Платон и Аристотель, Б. Спиноза и Р. Декарт, Д. Локк и Ф. Бэкон, Ф. Ницше и З. Фрейд.

Зависть чаще всего выражается в неприязненном, враждебном отношении к успехам, популярности или материальному положению другого человека. А. Шопенгауэр писал: „Зависть показывает, насколько люди чувствуют себя несчастными, а их внимание к чужому поведению и положению – как сильно они скучают“.² Аристотель отмечал, что „...люди завидуют тем, кто к ним близок по времени, по месту, по возрасту и по славе...“.³

Зависть понимается психологами не однозначно. К. К. Платонов полагает, что зависть является чувством, структура которого включает соревнование, страдание от мысли, что у другого есть то желанное, чего у себя нет, и, и вызванную этим ненависть.⁴ Зависть рассматривается Л. А. Дьяченко и М. И. Кандыбович как социально-психологическая черта личности, проявляющаяся в недоброжелательстве, недовольстве по отношению к другим

* Doc., PhDr. Tatjana Grigorjanová, CSc., Katedra rusistiky, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Nám. J. Herdu 2, Trnava.

** Doc. Marina Stanislavovna Matytcina, CSc., Department of Foreign Languages, Faculty of Arts, Social Studies and Law, Lipetsk State Technical University, Lipetsk, 30 Moscow street, 398600, Russia.

¹ Бэкон, Ф.: Опыты и наставления нравственные и политические. Сочинения в 2 т. Москва: Мысль, 1978. Т. 2., с. 369.

² Шопенгауэр, А.: Афоризмы и истины. Москва: ЭКСМО-Пресс Фолио, 2000, с. 571-572.

³ Еремишин, О.: Афоризмы. Золотой фонд мудрости. Москва: Просвещение; 2006, с. 34.

⁴ Платонов, К. К.: Краткий словарь системы психологических понятий. Москва: Мысль, 1984, с. 96-97.

людям, которым сопутствует удача, которые достигли благополучия⁵. Они понимают зависть как порок, как признак мелочности характера и ограниченности ума. Э. Фромм пишет о зависти как о синдроме, который враждебен самой жизни, опасен для нее.⁶ Г. Олпорт, рассматривает зависть как одну из форм личностной агрессии, приводящей к разрушительным эффектам в личной жизни.⁷ А. Маслоу говорит о зависти как о непреодоленном пережитке психологического нездоровья.⁸

Зависть является очень многослойным феноменом и у нее очень глубокие корни. Такого рода зависть следует отличать от так называемой „незлой“ зависти, когда человек не испытывает к другому враждебного чувства, но, при этом, хочет иметь то, что имеет другой. Выделяют и „белую“, восхищенную зависть, когда, завидуя, человек не испытывает враждебных чувств к преуспевающему человеку. „Белая зависть“ в этом случае может даже стать стимулом для соревнования с другим человеком. Следует отметить, что признаки „белой“ и „черной зависти“ были обнаружены во всех трех исследуемых лингвокультурах: *черная зависть, завидовать черной завистью – vile / malignant envy / ill-meant envy / be green with envy – zožierala ma čierna závisť*; *белая зависть – have a good-natured envy / friendly envy / well-meant envy / envy without ill will – závidieť v dobrom, úprimná / prajná závisť*. Однако стоит отметить, что в словацком языке нет сочетания *белая зависть*, да и *черная зависть* встречается крайне редко.

П. Куттер отмечает, что при остром приступе зависти человек бледнеет, поскольку сжимаются кровеносные сосуды, и повышается артериальное давление, или желтеет, поскольку кровь насыщается желчью.⁹ Считается, что зависть разрушает завистнику печень и портит цвет лица: у завистников обыкновенно бывает свинцовый цвет лица, „то есть смешанный из желтого с черным, точно цвет крови мертвеца, почему зависть по-латыни носит название *livor*, то есть *синева*“.¹⁰ Фраза *побледнеть от зависти* в английском языке звучит как *pale with envy*, т.к. человек в момент зависти испытывает сильную душевную боль и страдания. В моменты эмоционально-психологических переживаний, доставляющих человеку сильные муки, лицо завистника может зеленеть, о чем свидетельствует фраза: *green with envy*. Нелишне заметить, что английское слово *jaundice* (желтуха), которое контекстуально используется как синоним *envy*, происходит от латинского слова *galbinus* (зеленовато-желтый) а ранее, возможно, от про-индо-европейского *ghel* (желтый, зеленый) и старо французского *jaunisse* (желтизна), что опять указывает на связь между завистью и зелено-желтым цветом. Прослеживается этимологическая связь между *зеленый – завистливый* и *зеленый – больной*, т.к., когда человек завидует, меняется не только цвет лица, но и ухудшается его самочувствие в целом. Подобное сравнение используется и в словах Отелло в одноименном произведении В. Шекспира: „О, *beware, my lord, of jealousy; // It is the green-eyed monster which doth mock // The meat it feeds on*“. Цветовая метафора зависти в словацкой лингвокультуре также представлена в бледном, желтом и зеленом цветах: *zblednúť od závisťi; byť žltý od závisťi; od závisťi môžete prasknúť, zblednúť, ale i zozelenieť*.

Исследование фразеологического фонда всех трех языков показывает, что каждый язык использует свои наименования для создания фразеологических единиц, выражающих та-

⁵ Ильин, Е. П.: Психология зависти, враждебности, тщеславия. Санкт-Петербург: Питер, 2014. с. 3.

⁶ Фромм, Э.: Анатомия человеческой деструктивности. Москва: АСТ: Астрель, 2012, с. 352.

⁷ Олпорт, Г.: Становление личности. Избранные труды. Москва: Смысл, 2002, с. 155.

⁸ Маслоу, А.: Мотивация и личность. Санкт-Петербург: Питер, 2003, с. 193.

⁹ Куттер, П.: Любовь, ненависть, зависть, ревность. Психоанализ страстей. Санкт-Петербург: Б.С.К., 1998.

¹⁰ Декарт, Р.: Страсти души. Сочинения в 2 т. Перевод с лат. и франц. Москва: Мысль, 1989. Т.1, с. 70.

кое человеческое чувство как зависть. Разница обусловлена национальной спецификой культуры, образа жизни, образного восприятия внешнего мира народами. Складываясь в различных исторических условиях, английские, русские и словацкие поговорки и пословицы для выражения одной и той же или сходной мысли часто использовали различные образы, которые, в свою очередь, отражают различный социальный уклад и быт народов и часто не являются абсолютными эквивалентами.¹¹

По данным „Этимологического словаря русского языка“ слово *зависть* берет начало от лат. *invidia*, а глагол *завидовать* происходит от *видеть*, предположительно основанного на „представлении о дурном глазе“.¹² По данным „Краткого этимологического словаря русского языка“, слово *завидовать* имеет „общеславянское происхождение и образовано на базе общеславянского существительного *завида – зависть*, являющегося производным от глагола *завидѣти – завидовать*“.¹³ Зависть как „чувство недоброжелательства и нерасположения к кому-л.“ зафиксировано в древнерусском языке с XI в., а прилагательное *завистливый* появилось в словарях примерно с 1771 г.¹⁴

По свидетельству „Краткого этимологического словаря английского языка“ Уолтера Уильяма Скита, слово *envy* является лексическим дублетом, попавшим в английский язык в 1200–1300 гг. из старофранцузского языка в виде лексемы *envie*, которая, в свою очередь, происходит от латинского *invidia < invidus (косо смотреть, смотреть злобно); invidus – вызывать ненависть или зависть = лат. invidere, завидовать*. Англ. *envie < ст.-фр. envie < лат. invidiāre < invidia*.¹⁵

Лексеме *зависть* в словацком языке соответствует эквивалент *závist'*. Благодаря весьма развитому словообразовательному гнезду лексема *závist'* и ее производные (*závistlivec, závistlivkyňa, závistný, závistlivý, závideniahodný, závistlivo, závistlivosť, závidieť*) употребляются так же активно, как и русское *зависть*. Лексема *závist* также этимологически мотивирована глаголами зрения *видеть* и *зреть*. В сочетании с приставкой *за-* данные глаголы исходно обозначали, по-видимому, способность видеть то, что находится за каким-либо препятствием, нечто скрытое. Переносные значения глаголов *зазирати* и *завидти*, а также их производных развивались, возможно, под влиянием верований в дурной глаз. Так, сначала появились значения ‘смотреть косо, зло’ и ‘видеть проступки’, а затем семантика данных лексем развивалась в сторону обозначения отрицательных этических понятий. Например, глагол *зазирати* мог иметь в древнерусском языке значения ‘осуждать, порицать’ и ‘ревновать’; субстантив *ззорь* обозначал ‘грех, стыд, позор, подозрение, укор, упрек’ и, наконец, ‘зависть’; прилагательное *ззоривъ* имело значение ‘завидный’.¹⁶

Очевидно, что этимология слова *зависть* в словацком языке не оставляет возможности его положительного трактования. По данным „Исторического словаря словацкого языка“ наряду с синонимичными лексемами *závist', zázrivý, závistlivý, zázrosť* использовалась также лексема *krivý* как антоним к *pravdovravný* (см. антонимическую пару *krivda – правда*) со значением ‘кривой, лживый, лжесвидетельствующий, несправедливый’. Слово *зависть* использовалось в быту, а *кривой* и его дериваты – в суде при квалификации некоторых видов преступлений, связанных с дачей ложных показаний (напр. *krivý svedok* – лжесви-

¹¹ Григорянова, Т. – Матыцина, М. С.: Лингвокультурное исследование фразеологизмов с компонентом „зависть“ (на материале русского, английского и словацкого языков). In: Opera Slavica, XXV, 2015, č. 4, s. 18-26.

¹² Фасмер, М.: Этимологический словарь русского языка: в 4 тт. Москва: ИДДК, 2004.

¹³ Шанский, Н. М.: Краткий этимологический словарь русского языка. Москва: Просвещение, 1971.

¹⁴ Черных, П. Я.: Историко-этимологический словарь современного русского языка в 2 т. Москва: Русский язык-Медиа, 2008.

¹⁵ Skeat, W. W.: A Concise etymological dictionary of the English language. New York: Capricorn Books, 1963.

¹⁶ Стефанский, Е. Е.: Концепты „зависть“ и „ревность“ в русской, польской и чешской лингвокультурах. In: Русский язык в центре Европы, 2006, č. 9, s. 16.

детель, *krivá prísaha* – ложные показания, *krivé obvinenie* – ложное обвинение). Предполагаемой мотивацией такого поступка могла бы быть и зависть. Лексемы *zázrosť*, *záživý* – архаизмы и в современном словацком литературном языке не употребляются.¹⁷ Таким образом, словарные источники показывают, что концептуальная корреляция *завистливое око*, *дурной глаз* характерна для всех трех рассматриваемых языков.

Исследование понятийной составляющей зависти в прозе позволило выявить наличие сходных признаков в иллюстративном корпусе английского, русского и словацкого языков – признак ‘быть предметом зависти’ или ‘желание обладать тем, что достойно стяжания’:

Но ничему я не завидовал столько, как счастливому, благородно откровенному характеру Володи, особенно резко выражавшемуся в ссорах, случавшихся между нами (Л. Толстой. Отрочество).

He actually envied Jolyon the reputation of succeeding where he, Soames, had failed (J. Galsworthy. In Chancery).

To, čo som tu najviac závidel však bola jeho tvorivá spolupráca s našimi špičkovými odborníkmi z oblasti fyziky a astronómie (E. Farkašová, M. Marcelli (Ed.). *Filozofia v kultúrnom kontexte*).

Признак ‘чувство досады, недоброжелательства, злобы’ проявляется в том, что зависть становится сродни мстительной враждебности, ненависти:

Княгиня с дочерью явилась из последних; многие дамы посмотрели на нее с завистью и недоброжелательством, потому что княжна Мери одевается со вкусом (М. Лермонтов. Герой нашего времени); *Живут жадностью, живут завистью. Все рады зло сделать* (М. Горький. Мать).

Even as gentle and saint-like an Intuitionist as Michael Faraday aroused the envy and hatred of Humphry Davy (I. Asimov. *The Gods Themselves*).

Odkedy sa narodil Fedor, bočila som od ľudí, závidela som im, že neboli postihnutí ako ja, zanevrela som na nich, kvôli bezstarostnosti... (E. Farkašová. *Deň za dňom*).

Признак ‘профессиональная зависть’ основывается на соперничестве и желании сравняться. Наиболее завистливыми считаются люди искусства, науки, писатели, поэты:

Это зависть. Людям не талантливым, но с претензиями, ничего больше не остается, как порицать настоящие таланты (А. Чехов. Чайка).

Artists are notoriously an envious race (I. Murdoch. *The Black Prince*).

Pomaly, zamyslene sa prechádzal a v srdci mu kvitla závisť aj pokora, lebo cítil, že videl vystúpenie majstra, aký nemá páru, ktorému sa on ani jeho druhovia zďaleka nevyrovnajú (J. Lenčo. *Cesta na morské dno*).

Диапазон зависти настолько широк, что каузатором может выступать не только что-то материальное, но и что-то духовное:

Но не ясно ли: блаженство и зависть – это числитель и знаменатель дроби, именуемой счастьем (Е. Замятин. Мы).

Envy is that Baseness in our Nature, which makes us grieve and pine at what we conceive to be a Happiness in other (B. Mandeville. *The Fable of the Bees*).

A čo je pre tvorivého ducha silnejšou vzpruhou ako závisť a nenávisť? (J. Lenčo. *Cesta na morské dno*).

В поэзии *зависть* можно описать в рамках гуманистической психологии самоактуализации А. Маслоу, согласно которой считается, что в любви мир видится целостно, без привязки к сиюминутным нуждам, человек забывает о своем „Я“, оказывается вне пространства и времени, остро ощущает позитивные ценности окружающего мира. В такие моменты человек ощущает себя самым собой, решительным и целеустремленным, спонтанным, честным, самодостаточным, творческим. „Пиковые переживания“ представляют

¹⁷ Kuchar, R.: *Krívda, krivý – krivé* a iné odvodené a synonymné slová. In: *Kultúra slova*, roč. 47, 2013, č. 3, s. 134-136.

собой состояния чистой радости, которые не служат для достижения чего-либо другого. И поскольку это самодостаточный опыт, человек испытывает сильные позитивные эмоции. Зависть утрачивает негативную семантику и приобретает значение „восхищения“:

Я завидую влюбленным / Хорошо счастливым быть (А. Дементьев. Ах, как хочется влюбиться!).

I envy every flower that blows / Along the meadow where she goes (H. Van Dyke. A Lover's Envy).

A tá jeho závisť bola iba poctou prírodnému úkazu (D. Dušek. Vták na jednej nohe).

Vzávisťi jeho druhov, prenikavo si teraz uvedomuje, bolo čosi priateľské, žičlivé, dobromyselné (Ján Lenčo. Socha z Venuše).

Восприятие общехристианских моральных ценностей существенно не различается во всех исследуемых культурах. Эти ценности универсальны. Зависть осуждается и рассматривается как нарушение христианских моральных норм, считается пороком, грехом в русском поэтическом сознании: „Чужому успеху завидовать грех...“ – / *Когда-то мне дед говорил. / <...> / Чужая удача вам сил не придаст, / Коль зависть вам душу горчит. / И чей-то успех не обрадует вас. / Простите, скорее он вас огорчит* (А. Дементьев. Найди свою радость). В русской поэзии зависть считают чувством, которое тщательно скрывают от других: *Я скрою зависть. / Буду улыбаться. / Я притворюсь, как будто я простак* (Е. Евтушенко. Зависть); *Везде встречаю лезть и вижу преступления, / И зависть тощую под маской доброты, / И глупость, и позор, и злость, и клеветы!* (А. Шишков. К Эмилию).

Схожий пример мы находим и в словацкой поэзии XVIII века: *Závisť štedrý nasleduje, skaziti ho usiluje. / Z veľkej d'ábelskej závisťi jiste se poznáva, / že musí byť neomylné v nebi veľká sláva. / Kďyž Lucifer z nebe spadé, zvedel, jako je tam, / aby sme my tam nepřišli, úklady činí nám. / Usiloval se Adama do hrichu privést, / aby ho mohel pozbaviť nebeského štedrý. / Víme dobre, že žádnému žáden nezávidí, / jestli na nem jaké štedrý okem nevidí. / Skúsena vec, že za štedrým závisť v päťách chodí, / čím je vetšé štedrý, tým se vetšá závisť plodí. / Jiste v nebi musí býti veľká sláva Páne, / kďyž ju tak d'ábel závidí lidem neslýchane* (H. Gavlovič. Škola kresťanská).

Анализ образно-метафорической составляющей обнаруживает высокую степень распространённости антропоморфной метафоры с компонентом *зависть* в исследуемых лингвокультурах. Уподобляясь человеку, зависть может рождаться и умирать:

Зависть прежде нас родилась; Зависть родилась не с нами и не с нами умрет (А. Кушнер. С Гомером долго ты беседовал один...).

When I look upon the tombs of the great, every motion of envy dies in me (Th. Hardy. Jude the Obscure); *Some Frenchman said that jealousy was born with love, but did not die with love* (I. Murdoch. The Black Prince).

Зависть наделяются такими качествами, как жестокость:

Cruel jealousy! selfish fear! / Self-destroying, how can delight / Renew in these chains of darkness / Where bones of beasts are strewn / On the bleak and snowy mountains, / Where bones from the birth are buried / Before they see the light? (W. Blake. The Book of Ahania).

Зависть очень коварна – она разрушает. / Зависть также жестока – она унижает (О. Широков. О зависти).

...práve v tomto prípade sa prejavila tak krutá závisť, osočovanie a obviňovanie tých, ktorí sa snažia pomôcť svojim spoluobčanom v ťažkých situáciách (Pod Vihorlatom 2002/03).

Растительная метафора представлена примерами, из которых следует, что зависть можно посеять и она способна расти:

Однако же зависть в дворянском дитяти / Посеять нам было бы жаль (Н. Некрасов. Крестьянские дети); *В нем давно вызревала зависть к писателям прошлого* (В. Гаков. „Дважды два“ свободы и достоинства).

The house negroes of the County considered themselves superior to white trash, and their un-

concealed scorn stung him, while their more secure position in life stirred his envy (M. Mitchell. *Gone with the Wind*, Part 1).

Nuž bolo čo závidieť Korabovcom, a závisť veru rástla ako voda pri povodni (A. Habovštiak. *Zlaté dukáty v Choči*).

По частеречной принадлежности выделяется адъективная метафора зависти:

Зачем от мирных нег и дружбы простодушной / Вступил он в этот свет, / завистливый и душный (М. Лермонтов. *Смерть поэта*);

No envious cloud o'ercast his evening ray; / No wrinkle furrowed by the hand of care, / Nor ever sorrow add one silver hair! (R. Burns. *Lines on John M'Murdo, Esq.*); *Flagged with grey-browed snows and thunderous visages, the jealous wings waved over the deep* (W. Blake. *A Song of Liberty*); *I cast envious looks at yet another Great Southern Hotel* (R. Kerridge. *Jaunting through Ireland*).

Ziarlivosť je hriešny cit, ktorý sa liahne v podozrievavom a závistlivom srdci (J. Nižnánsky. *Lásky Zofie Bosniakovej*).

Za lakeť ma ťahal nabok, a zatiaľ čo sa mi do chrbta zabodávali závistlivé šípy celej eskorty podriadených, prihovárал sa mi dôverným, sprisahanecky priškteným tónom (J. Puškáš. *Smrť v jeseni*).

Характерными для исследуемых лингвокультур являются метафоры зависть-пропасть, зависть-тоска, зависть-холод, зависть-огонь, зависть-злоба:

От похвал или оаций / От удач, идущих вверх, / Кто-то в зависть мог сорваться (А. Деметьев. *Мне всегда бывает грустно...*); *Невинность – гений милый / С Беспечностью – сестрой; / И их улыбки силой / Ни Скукою унылой, / Ни мрачной Суетой, / Ни Алчностью урюмой, / Ни Мести грозной думой, / Ни Зависти тоской* (В. Жуковский. К Батюшкову); *Но, кроме зависти холодной, / Природы блеск не возбудил / В груди изгнанника бесплодной / Ни новых чувств, ни новых сил* (М. Лермонтов. *Демон*); *Природный персиковый цвет ее лица вызывал у многих жгучую зависть* (Т. Моспан. *Подиум*); *Завидуют наичернейшей завистью, пряча под улыбкой и дружескими поцелуями лютую зависть!* (М. Милованов. *Естественный отбор*).

Zahníedzila sa vo mne závisť, páľčivá a znepokojujúca závisť (J. Lenčo. *Zlaté rúno*).

Zas boli nespokojné s tým, aké sú, a jedna aj druhá blčala závisťou a túžbou, aby bola navlas taká, aká je jej družka (J. Lenčo. *Pravidlá a výnimky*).

A pocítila som aj akúsi temnú zlobu na tú zlú čarodejnicu, zlobu a závisť za to, že mi patria... (J. Lenčo. *Odyseus, bronz a krv*).

Внешнее проявление зависти имеет форму неконтролируемой физиологической реакции на причину, ее вызывающую. Лицо субъекта может бледнеть, синеть, зеленеть. Синий цвет, связанный с описанием кожи человека, означает „сильно побледневший, приобретший оттенок этого цвета“. В обыденном сознании бледность лица связывается с болезнью и нездоровьем. Но лицо может бледнеть и тогда, когда человек испытывает сильную душевную боль и страдания:

The maiden-lilies at her fight Wax'd pale with envy, and from thence grew white (A. Cowley. *Constantia and Philetus*). Позеленеть – означает „сильно бледнеть, изменяться в лице под воздействием гнева, злости“. В моменты эмоционально-психологических переживаний, доставляющих человеку сильные муки, может возникнуть похожая физиологическая реакция:

Vinck had been green with envy (J. Conrad. *An Outcast of the Islands*); *The boys will be green with envy when they see me in the glory of my new coat and sash* (M. Mitchell. *Gone with the Wind*). Цветовая метафора зависти в русской лингвокультуре приобретает белый, бледный, черный цвета, в английской – черный, зеленый и бледный, в словацкой – бледный, зеленый, желтый, серый, черный.

Но вас хвалить никто не смеет, – Пред вами нищий – наш язык: Отважный юноша робеет, / И зависть тайная бледнеет, / И изумляется старик (Фет. Л. И. Офросимовой); И зависть бледная, усилившись, синела, / Которая в устах его всегда сидела (Я. Княжнин. Бой стихотворцев. Песнь первая); Всякий посетитель, если он, конечно, был не вовсе тупицей, попав в Грибоедова, сразу же соображал, насколько хорошо живется счастливым – членам Массолита, и черная зависть начинала немедленно терзать его (М. Булгаков. Мастер и Маргарита); Вас-ли черная зависть клянет (Д. Хармс. Бесстыдники (сборник)).

There cannot be those numberless offenses / "Gainst me, that I cannot take peace with; no black envy / Shall make my grave. Commend me to his Grace" (W. Shakespeare. King Henry VIII).

Zvyšní členovia uzavretej spoločnosti boli zelení od závisťi, keď videli, ako si rozumieme (D. Mitana. Hľadanie strateného autora).

Musím priznať, môj ročník bol pravdepodobne posledný, ktorý mal ešte v ľudovej škole krasopis, ale keď som čítal túto jej kaligrafiu, bledol som od závisťi (D. Šimko. Gubbio. Kniha udavačov).

Ale aj popolaveli v tvárach od závisťi, že nemôžu nakuknúť z okna na námestie... (P. Jaroš. Pacho, hybský zbojník).

Зависть появляется как наполнитель сосуда, где сосуд – душа человека: *Затем все исчезло, и души юнкеров наполнились завистью, злобой и тревогой (М. Булгаков. Белая гвардия); He was discontented, ungrateful, turbulent; a man full of envy and ready for intrigue, with brave words and empty promises for ever on his lips (J. Conrad. An Outcast of the Islands).*

Čo ak by ten z našich radov najlepšie videl nielen do našej dielne, ale aj do našich, závisťou preplnených duší... (L. Ťažký. Ľudia nie sú anjeli).

Ospravedlňujem útočníka, odpúšťam mu, lebo viem, že duša preplnená závisťou bolí... (L. Ťažký. Ľudia nie sú anjeli).

Mňa medzitým naplnila závisť až po temeno (P. Karvaš. Nedokončená pre detský hlas).

Зависть причиняет душевную боль, грызет, терзает, пожег, сосет, кусает, жалит, колет, ранит, точит:

Затем, что зависть жжет его, как ржа (И. Северянин. Медальоны); Зависть гложет сердце Йомы, / Злая зависть к белой Райде (К. Жаков. Биармия); Киру грызла зависть (Д. Донцова. Доллары царя Гороха).

"Sure, it's swell for you," returned Clyde, burning with envy and disappointment (T. Dreiser. An American Tragedy); The boys were all eaten up with envy... (M. Twain. The Adventures of Tom Sawyer).

Nie bez ostňa závisťi v srdci pozorujú vychudnutí, všelijako pozošívání, všeličím utrúpení pacienti chirurgickej kliniky zdravím prekypujúcich mládencov (A. Baláž. Chirurgický dekameron).

Najviac však preto žrala závisť kdekoho, že sa mladí mali radi a že i Kršula sa pri nich akoby zmenila (A. Habovštiak. Zlaté dukáty v Choči).

I začala ho zhrýzať závisť (A. Habovštiak. Trojaké husličky).

A veru im preukrutne stískala srdcia závisť, keď videli, za koho sa vydáva ich sestra (A. Habovštiak. Tri pišťalôčky).

Umierame od závisťi, že nemôžeme vidieť južnú Čínu... (A. Hykisch. Dovolanka v Pekingu).

Пагубное вредоносное чувство зависти сравнивается с болезнью, недугом или с их источником – ядом, заразой во всех трех исследуемых языках:

Пусть злобна зависть яд свой льет, / Пусть свой язык, ярься, грызет; / То наша радость презирает (М. Ломоносов. Ода блаженный памяти государыне императрице Анне Иоанновне на победу над турками и татарами и на взятие Хотина 1739 года); Кто завистью не болен? Кто участие своей доволен? (С. Аксаков. Роза и пчела).

Even so was it that into the gall of envy (H. Melville. Billy Budd).

Musím len trpezlivo čakať, ktorá osa alebo koľko ôs ma pichne... ich žihadlo bude namočené do jedu závisťi... (L. Ťažký. Márie a Magdalény).

Ó, vyjdi, slnko, zabi bledú lunu, i tak je dávno chorá závisťou... (P. Karvaš. Priestory v divadle a divadlo v priestore).

Исследование понятийной и образно-метафорической составляющей на материале прозаических и поэтических текстов позволяет утверждать, что в русских, английских и словацких текстах широко представлены антропоморфная, зооморфная и растительная метафоры. Во всех лингвокультурах осмысление зависти происходит посредством апелляции к цветоощущению. Во всех исследуемых языках выявлено уподобление зависти содержанию вместилища, жидкому веществу, которое можно пить и изливать. Зависть принимает облик вспыхнувшего огня и бушующего пожара, причиняет душевную боль, грызет, терзает, колит, сравнивается с болезнью, недугом и с их источником. Различия, обнаруженные в результате изучения способов метафорической реализации в русском, английском и словацком языках не представляются значительными с точки зрения проявления этноспецифики.

Литература

- Бэкон, Ф.: Опыты и наставления нравственные и политические. Сочинения в 2 т. Москва: Мысль, 1978. Т. 2. 575 с.
- Григорянова, Т. – Матыцина, М. С.: Лингвокультурное исследование фразеологизмов с компонентом „зависть“ (на материале русского, английского и словацкого языков). In: Opera Slavica, roč. XXV, 2015, č. 4, s. 18-26.
- Декарт, Р.: Страсти души. Сочинения в 2 т. Перевод с лат. и франц. Москва: Мысль, 1989. Т.1. 654 с.
- Еремишин, О.: Афоризмы. Золотой фонд мудрости. Москва: Просвещение, 2006. 1695 с.
- Ильин, Е. П.: Психология зависти, враждебности, тщеславия. – Санкт-Петербург: Питер, 2014. 208 с.
- Куттер, П.: Любовь, ненависть, зависть, ревность. Психоанализ страстей. Санкт-Петербург: Б.С.К., 1998. 120 с.
- Маслоу, А.: Мотивация и личность. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 352 с.
- Несветаилова, И. В.: Зависть и ревность как эмоциональные концепты русской и английской лингвокультур. Автореф. дис. канд. филол. наук. Волгоград, 2010. 24 с.
- Олпорт, Г.: Становление личности. Избранные труды. Москва: Смысл, 2002. 462 с.
- Стефанский, Е. Е.: Концепты „зависть“ и „ревность“ в русской, польской и чешской лингвокультурах. In: Русский язык в центре Европы, 2006, č. 9, s. 14-21.
- Фромм, Э.: Анатомия человеческой деструктивности. Москва: АСТ: Астрель, 2012, 635 с.
- Шопенгауэр, А. Афоризмы и истины. – Москва: ЭКСМО-Пресс Фолио, 2000. 734 с.
- Kuchar, R.: *Krivda, krivý – krivé a iné odvodené a synonymné slová*. In: Kultúra slova, roč. 47, 2013, č. 3, s. 132-138.

Использованные словари

- Платонов, К. К.: Краткий словарь системы психологических понятий. Москва: Мысль, 1984. 174 с.
- Фасмер, М.: Этимологический словарь русского языка: в 4 тт. Москва: ИДДК, 2004.
- Черных, П. Я.: Историко-этимологический словарь современного русского языка в 2 т. Москва: Русский язык-Медиа, 2008. 1182 с.
- Шанский, Н. М.: Краткий этимологический словарь русского языка. Москва: Просвещение, 1971. 542 с.
- Skeat, W. W.: A Concise etymological dictionary of the English language. New York: Capricorn Books, 1963. 656 p.
- KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- HSSJ – Historický slovník slovenského jazyka. Z – Ž. Dodatky. Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. Bratislava: Veda 2008. 542 s.

Источники языкового материала

- Национальный корпус русского языка. – [Электронный ресурс] – Код доступа: <http://www.ruscorpora.ru/>.
- Web Corpora & Corpus Linguistics Portal. – [Электронный ресурс] – Код доступа: <http://ucts.uniba.sk/>.
- The British National Corpus. – [Электронный ресурс] – Код доступа: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>.

„Envy” in Poetic and Prose Texts of Russian, English and Slovak Languages

Tatjana Grigorjanová – Marina Stanislavovna Matytcina

The article deals with verbalization of emotion „envy” on the material of Russian, English and Slovak languages that allows us to determine the specifics of functioning the emotion under investigation in different types of texts. The authors make an attempt of a comprehensive conceptual analysis of the objectification of emotion envy as the fragment of the national linguistic worldview in languages with different structures: Slavic languages in comparison with a Germanic language, and to establish some specific features of emotional worldviews in the studied linguistic cultures. The study and the description of emotions are in the centre of the interests of anthropological linguistics because reflecting separate fragments of the linguistic worldview helps to show the nations’ mentalities through the language. The issue of universality, on the one hand and cultural identity of emotions on the other hand, is one of the leading topics of the discussion in the mainstream of contemporary linguistics. The article shows that study of emotions as an element of ethnic identity of an individual speaker and a group of people contributes to a better understanding of cultural peculiarities in Russian, English and Slovak worldviews.

ROZHLEDY

ANNA MARIČOVÁ*

Typické znaky stredoslovenských nárečí vo Vojvodine¹

Maričová, A.: Characteristic Features of Central Slovak Dialects in Vojvodina. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 1, pp. 52-64 (Bratislava).

Slovak dialects in Vojvodina have preserved the features of the 18th century vernacular. This research aims at establishing their origin and development. This paper pays special attention to typical residual and innovative phonetic and morphological features. The analysis relies on the vernacular of Stara Pazova and compares it with other Slovak vernaculars in localities where Slovaks live. The emphasis is placed on similarities and differences in the reflexes of proto-Slavic phonemes and new phenomena. Some of the features occur in the vernaculars in Slovakia, while others have emerged in a new setting.

Central Slovak dialects, features, Slovaks, Vojvodina, Serbia.

1. Pri skúmaní vojvodinských nárečí si treba uvedomiť skutočnosť, ktorá určila ich vývin a štruktúru. Slovenské nárečia na Dolnej zemi boli pred vyše dvesto rokmi akoby vytrhnuté zo súvislého slovenského územia so svojimi nositeľmi a presadené do nového prostredia – inorečového a inonárodného. Nositelia slovenských nárečí v jednotlivých novozaložených osadách boli neraz veľmi zmiešaní, lebo pochádzali z rozličných – zemepisne vzdialených – krajov Slovenska. Ich vzájomná odkázanosť vo všetkých oblastiach života, v tradičnej kultúre a v reči, vzájomná pomoc a spolupráca vplývali na zblížovanie. Týmto spôsobom dochádzalo k miešaniu, križeniu, stieraniu odlišností a k spĺvaniu do nového celku charakteristického pre celú obec. Tak vznikali nové nárečové štruktúry pozostávajúce z pôvodných znakov v inom vnútornom usporiadaní. Styk s inými jazykmi vplýval na postupné preberanie cudzích rečových prvkov. V nových nárečových systémoch sa popri približovaní začínajú ukazovať aj odchýlky alebo odklony zapríčinené mimojazykovými činiteľmi. Hoci sa dolnozemske nárečia líšia od tých na Slovensku vlastným vývinom a novými jednotkami, J. Štolc ich nazýva mladšími členmi tej istej rodiny nárečí na súvislom slovenskom území a nepochybuje o ich slovenskosti.²

Väčšina Slovákov v Báčke, Banáte a v Srijeme pochádza zo stredného Slovenska a je evanjelického augsburského vierovyznania. Prví osadníci prišli na územie dnešnej Vojvodiny v Srbsku roku 1745 z Peštianskej stolice a predtým boli pôvodom z východnej časti Hontu, zo susednej západnej polovice Novohradu, zo západného Gemera, Zvolenskej, čiastočne z oblastí Liptova, Oravy a iných stolíc alebo regiónov Slovenska.³ Celkové osídľovanie sa datuje od polovice 18. stor. do konca 19. storočia.⁴ Slováci dnes tu žijú v kompaktných spoločenských celkoch a hovoria nárečím južnostredoslovenského typu.

* Prof. Dr. Anna Maričová, Oddelenie slovakistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade, Dr. Zorana Djindjića 2, 21 000 Nový Sad, Srbsko.

¹ Príspevok je súčasťou projektu Ministerstva Srbskej republiky: Diskurzy menšinových jazykov, literatúr a kultúr v juhovýchodnej a strednej Európe (č. 178017).

² Štolc, J.: *Reč Slovákov v Juhoslávii*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 230.

³ Dudok, D.: O petrovskom nárečí. In: *Petrovec 1745 – 1995. Báčsky Petrovec: Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec*, 1995, s. 388-401.

⁴ Sirácky, J.: *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*. Martin: Matica slovenská, 1971.

V novom prostredí sa pôvodné nárečia stále menili. Postupom času v nových pomeroch vznikajú nové nárečia, ktoré dnes nemožno stotožniť ani s jedným konkrétnym nárečím na Slovensku, hoci podľa znakov možno zistiť, z ktorej nárečovej oblasti prišli ich nositelia. Po vyše dvestoročnom vývine v novom prostredí nárečia vojvodinských Slovákov majú dnes svoj stabilný systém. Vo vývine sa početné rozdiely stierali, vyvíjali sa iným smerom, vyrovnávali sa alebo zanikali, a tak sa vyvinuli osobitné nárečové systémy slovenského jazyka – charakteristické pre jednotlivé lokality, v ktorých žijú Slováci. Jednotlivé nárečia postupne nadobudli aj niektoré zvláštne znaky, ktorými sa dodnes odlišujú od ostatných slovenských nárečí vo Vojvodine. Nejde tu o výrazné odlišnosti, ale pozorným porovnávaním a skúmaním zisťujeme ich prítomnosť vo všetkých jazykových rovinách v rozličnom rozsahu.

Nárečie je stabilný štruktúrny útvar odlišný od spisovného jazyka. Je najvernejším sprievodcom tradičnej ľudovej kultúry a základným dorozumievacím prostriedkom v dedinskom prostredí. Slovenskými nárečiami sa hovorí vo Vojvodine tak v Báčke, v Banáte, ako i v Srijeme. Už od založenia, keď v bezprostrednej blízkosti bolo viacero obcí v súvislom celku, procesy zblížovania zasahovali celok a presahovali rámec jednej obce. Nárečie v takýchto celkoch bolo takmer rovnaké. Podľa D. Dudka v Báčke tvorili celok Petrovec ako ústredná obec a okolité slovenské dediny Hložany, Kysáč, Kulpín, Silbaš, Bajša a trochu vzdialenejšie Selenča, Lalit a Pivnica. V Banáte boli v približne rovnakom čase založené dve väčšie slovenské obce Kovačica a Padina, ktorých nárečie je takmer rovnaké. Neskoršie založené osady Aradáč, Biele Blato, Jánošík, Hajdušica a Vojlovica sú od seba vzdialené a nemali bližšie styky. V tomto prípade nemožno hovoriť o nárečí s pevnou spoločnou štruktúrou pre Banát, dokonca sa v nich vyskytujú početné nárečové zvláštnosti, zvlášť v Aradáči.⁵ Najväčšia slovenská obec v Srijeme Stará Pazova bola založená prvotnou migráciou roku 1770 na území Vojenskej hranice, ktorá nepatrila pod civilnú správu a neplatili v nej civilné zákony. Nárečie tejto obce je pevné a mnohé charakteristické znaky možno sledovať i v osadách, do ktorých sa druhotnou migráciou sťahovali staropazovskí Slováci. Ide o Slankamenské Vinohrady (Brehe), Boľovce, Dobanovce, Ašaňu, Šimanovce. Vo vzdialenejších slovenských osadách v Srijeme, akými sú Erdevík, Binguľa, Luba, Ilok, Šíd, Lug a iné, sa natrvalo v najväčšej miere usadzujú Slováci z Báčky, a preto sú nárečové sústavy bližšie týmto nárečiam.

Nárečová podoba jazyka mala už v najstaršom období najširšie spoločenské uplatnenie. Tak tradičná ľudová kultúra, ako aj nárečová podoba jazyka fungovali v plnom rozsahu. V Báčskom Petrovci a v jeho susedstve sa od založenia uplatňovala aj spisovná podoba slovenského jazyka v oveľa širšom rozsahu než v Banáte a Srijeme. Na to poukazuje najmä slovná zásoba, napr. ukázať, pamätať, rýchlo, sušiarne, ponáhľať sa, remeselníci, krajčíri, modliť sa, teba, posledná, šikovná, dospelá, zamestnaná, zostať (Petrovec, Kulpín, Kysáč, Hložany, Selenča), omáčka, paradjková, čistiť (Kovačica), slepačia (Aradáč) a iné.

Slovenské vojvodinské nárečia sú starobylé, pretože obsahujú archaické prvky a zachovávajú pôvodný stav z 18. storočia, keď sa Slováci sťahovali na Dolnú zem. Predmetné nárečia, ktoré patria k dolnozemskej stredoslovenskej nárečovej komplexu, charakterizujú početné zvláštnosti vo vzťahu k ostatným nárečiam slovenského jazyka. Nárečový systém každej lokality obsahuje prvky pôvodných nárečových systémov. Takmer všetky prvky jestvujú v nárečiach pôvodných obcí, ale nie ako komplex v jednej konkrétnej obci. Prvky, ktoré v nich fungujú ako časti uceleného systému, často nachádzame v zemepisne najvzdialenejších nárečových oblastiach súvislého slovenského územia, ktoré pred príchodom neboli v žiadnom vzájomnom kontakte.

Na utváranie stredoslovenských nárečových systémov vo Vojvodine v prvom rade vplýval počet osadníkov a na rás obce náboženská príslušnosť, celkový vývin, kultúra a zvyklosti obyvateľstva. Ďalším rozhodujúcim činiteľom bolo to, či skupina obyvateľstva bola zakladateľom

⁵ Dudok, D.: O nárečí a tradičnej kultúre Kovačičanov v rámci slovenských nárečí a tradičnej kultúry Slovákov vo Vojvodine a na bývalej uhorskej Dolnej zemi. In: Kovačica 1802 – 2002. Kovačica: Miestne spoločenstvo Kovačica, 2002, s. 104.

obce alebo prišla neskoršie a prispôbovala sa už usporiadanému životu v nej. Krajovo najpočetnejšia skupina obyvateľstva dávala obyčajne rozhodujúcu pečať formovaniu tradičnej duchovnej kultúry a reči obce.

V tomto príspevku vychádzame z nárečia Starej Pazovy⁶ a s ním porovnávame javy v ostatných nárečiach južnostredoslovenského typu vo Vojvodine. Doklady na ilustráciu sme excerpovali zo študentských zápisov nárečových textov, zo seminárnych a diplomových prác, zo Štolcovej monografie,⁷ z Dudkovej Čítanky nárečových textov⁸ a z Nárečia Aradáča v Banáte.⁹ Orientujeme sa najmä na javy charakteristické a zväčša odlišné od spisovného jazyka. Nárečia všetkých slovenských lokalít, na ktoré sa mienime odvolávať, si na jednej strane zachovávajú archaické prvky prinesené zo starej vlasti, na druhej zasa vo svojom vývine nadobúdajú inovácie, ktoré ich charakterizujú. Dominujú v nich pôvodné reziduálne javy ako cenné pozostatky z najstarších období, ktoré sa vyskytovali už na území Slovenska. Nadobudnuté inovácie ich charakterizujú vo vzťahu k nárečiam na súvislom slovenskom území, ale aj k iným nárečiam vo Vojvodine. Sústreďme sa tu na hláskoslovné a tvaroslovné znaky, ale nevyhneme sa ani lexikálnym javom.

Nárečie Starej Pazovy, ako aj ostatné stredoslovenské nárečia vo Vojvodine, má mnohé znaky podobné ako modrokamenské nárečia. Takýmto nárečím hovoria aj mnohí Slováci na území Maďarska (Kiskörös), čo svedčí o tom, že Slováci neprišli sem rovno zo Slovenska. A podľa J. Štolca modrokamenské nárečie už v minulosti prešlo mnohými zmenami pod vplyvom reči kolonistov, ktorí postupovali zo severnejších regiónov na juh. Tak na formovanie dolnozemskej náreči vplývali aj zmeny v nárečiach na súvislom slovenskom území, ale aj vývin v novom prostredí, kde lokality neboli izolované, ale vyvíjali početné kontakty, aktivity, uzavierali rodinné vzťahy a sťahovali sa do iných obcí.¹⁰

Kontakty nositeľov slovenských dolnozemskej náreči s inorečovým prostredím vnášajú do týchto systémov špecifické prvky, zvlášť v oblasti lexiky, čiastočne v prozódii a v syntaxi (ktorej sme tu nevenovali pozornosť). Ide o styky s jazykmi, ktoré v určitých obdobiach boli štátnymi alebo v určitej oblasti povinnými dorozumievacími jazykmi – maďarský, nemecký, srbochorvátsky a srbský jazyk. Okrem nich značný vplyv v oblasti lexiky mal na naše nárečia turecký jazyk prostredníctvom srbčiny.

2. Typické stredoslovenské hláskoslovné znaky v staropazovskom nárečí a v iných stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine – v Báčskom Petrovci, Hložanoch, Kulpíne, Kysáči, Silbaši, Selenči, Laliti, Kovačici, Padine a v Aradáči sú:

2. 1. Za pôvodné jery sú samohlásky: za mäkký jer je samohláska o: *edom, prázom, žiadam*, ktorá sa vyskytuje aj za tvrdý v slovách *moch* (v Kulpíne je aj *mach*), *rost', todí, ko mñe, vo, voka*; za tvrdý jer je niekedy samohláska a (v spis. jaz. je o): *daska, daštička, dašteñi*. Rovnako samohlásky sú vo všetkých stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine. (V Pazove je v slove *šjom* (сѣмъ) dvojhláska. *V noci sa mi snívať strašni šjom*.)

– po labiálnych spoluhláskach *b* a *v* a po predpodnebnom *d* a zadopodnebnom *k* je za *a* samohláska *e*: *chibeť, zarábeť, virábeľi, krívet', staveť, staveñja; d'eťel'ina, d'eťel'inka; kemem, kečka, sked'e, ked'ečo, ukezuvať*... Takéto formy sú nie len v Starej Pazove, ale i v nárečí Petrovca,

⁶ Marićová, A.: Slovenské nárečie Starej Pazovy. Nadlak – Bratislava: Vydavateľstvo Ivan Krasko, Vydavateľstvo ESA, 2006; Marićová, A.: Dynamika slovenského nárečia mimo Slovenska (na príklade staropazovského nárečia). In: Jazyko-vedné štúdie, 26. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Bratislava: VEDA, 2009, s. 175 – 183; Marićová, A.: Slovenská nárečová lexika Starej Pazovy. Stará Pazova: Kanadem, 2010.

⁷ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii, c. d.

⁸ Dudok, D.: Čítanka nárečových textov Slovákov v Báčke, Banáte, Srijeme a Slavónsku. Vedecké zošity. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2010.

⁹ Dudok, D.: Nárečie Aradáča v Banáte (na pozadí vzniku a vývinu obce). Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2013.

¹⁰ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii, c. d.

Hložian, Kysáča, Kulpína, Aradáča, Kovačice, Selenče, Silbaša. V Pazove je *čeber*, *gati*,¹¹ v Báčke je *d'ješka*, *gelatka*, *čaber*, *gat'e*¹² a v Aradáči tiež *čaber*,¹³

– za pôvodnú samohlásku *a* je v slabike *já* a v prípone *-ák* dlhé *á* v slovách: *pomiják*, *voják*, *ubiják*, *šijáca mašina*, *vrchnák*, *snuváke* a v slovách prebratých zo srbčiny *čardák*, *budák* a iné, a za pôvodnú dlhú samohlásku *á* je zasa dvojhláska *ia* v slovách *ukíazat'*, *ukíjažem*, *ukíjašte*; *ríast'*, *naríasl'i*, *viríasl'i*. Tak je to v Pazove, ale i v Hložanoch, kým v Petrovci, Kysáči a Kulpíne je častejšie *ukázat'*. V Silbaši a v Aradáči sa vyskytujú oba tvary *ukíazat'/ukázat'*. Pre Starú Pazovu je charakteristická podoba *cesnák*, ktorá je zaznamenaná aj v Kovačici, kým ďalej je *cesnak* ako jediná podoba. V Aradáči sa dvojhláska *-ia-* vyskytuje v slove *voľiake* (voľajaké > *voľiake*), v Kulpíne je dvojhláska *ia* za krátke *a* v slove *slamiáče*. Tak v Starej Pazove, ako aj v iných vojvodinských nárečiach (Hložany, Kulpín, Kysáč) je dlhé *á* aj v tvaroch *tám*, *táš*, *tá*, *táme*, *táte*, *tájd'em*, *tájd'u* (v Kovačici je *tájsť*, *tád'em*, v Kulpíne *nájsť*), o ktorých J. Štolc hovorí, že vznikli v tomto dolnozemskom prostredí,¹⁴

– za pôvodné *e*, *ě* je samohláska *a* v slovách: *bladí*, *boľast'*, *nak*, *nahat'*, *sňach*, a v krátkej polohe sa ako reflex vyskytuje samohláska *e* v slove *vetor* (za *ie*); *želúdok* (*e* za *a*). Tak je to vo všetkých slovenských obciach v Srieme, v Báčke a čiastočne aj v Banáte, iba v Aradáči je *snech*,¹⁵

– pôvodná deminutívna prípona *-ькѣ* má vo všetkých stredoslovenských lokalitách vo Vojvodine podobu *-ok*: *darčok*, *hrnčok*, *chlapčok*, *kalapčok*, *kemenčok*, *kl'ínčok*, *kúšťok*, *kúšťičok*, *pršťok*, *supčok*, *střončok*, *šulčok*,

– za očakávané *e* je dvojhláska *ie* v slovách *povíedať*, *povíedal'i* (vyrovnanie s *poviem*, *poviete*) a opačne: *mesto*, *namesto* (neho), *na mest'e* (*Vom bóu človeg na mest'e.*), *pesem* (v Hložanoch a v Kulpíne),

– v nárečí Starej Pazovy sa za skupiny *-ieŭ-* a *-iel* vyskytujú charakteristické skupiny *-ioŭ* a *-oŭ/-óŭ*: *dróŭ/droŭ/drioŭ*, *d'ioŭka*, *d'ioŭča*, *d'ioŭcence*, *pol'ioŭka*, *išoŭ*, *tašoŭ*, *najšoŭ*, *prišoŭ*, *l'óŭč*, *cijóŭka* (v Hložanoch, v Petrovci a v Kulpíne sa tento tvar strieda s formou *cjeŭka*, kým v Kysáči, v Aradáči a v Silbaši je iba *cjeŭka*). Predná samohláska *e* sa v týchto prípadoch pod vplyvom obojperného *ŭ* pri artikulácii mení na zadné *u* a *o/ó*, rovnako aj *sl'ieŭka* > *sl'uoŭka* > *sl'úka*.

– za pôvodné samohlásky *o*, *uo* (*ô*) sa ako reflex po labiálnych spoluhláskach a na začiatku slova vyskytuje dlhé *ó*: *móžem/móš*, *ňemóžem/ňemóš*, *pójďem*, *pójdu* (v Petrovci je aj *pódu*, v Hložanoch sa vyskytlo *pód'eme*), *pomóšť*, *ósmi*, tiež v stiahnutých tvaroch: *póm*, *póš*, *pó*, *póme*, *póte*; *bóm*, *bóš*, *bó*, *bóme*, *bóte*, *mój*, *tvój*, *vóla*, *vóna*, *vósta* (v Pazove je aj *kóu*, *stóu*, ale i *póst*, *pórod/t* – oproti *puost*, *puorod/t*, ktoré sa vyskytujú v ostatných stredoslovenských nárečiach). Tieto formy s dlhým *ó* sú vo všetkých vojvodinských nárečiach,

– dlhé *ó* sa v skupine *-óŭ-* vyskytuje i v koreni domácich a prebratých slov, vždy pred bilabiálnym *u*. Tak je napr.: *cijóŭka*, *dažd'óŭka*, *fajóŭka*, *fijóŭka*, *heróŭka*; *holóŭnič/a*, *kl'inóŭnik*, *krumpl'óŭka*, *litróŭka*, *róŭmo*, *vitlóŭka*, *židóŭka*; *beŭčóŭ*, *bóŭt*, *kucóŭ*, *Pazóŭcam*, *Petróŭčaňia*, *Havranóŭci*, *Tirindóŭka*. Vyskytuje sa i v tvaroch privlastňovacích a vzťahových prídavných mien vo viacerých pádoch: *bratóŭ*, *bratóŭho*, *bratóŭmu*, *dedóŭmu*, *ocóŭmu*, *sinóŭ*, *susedóŭho*, *zat'kóŭho*; *gazdóŭski*, *ocóŭski*, *pazóŭski*.

– za pôvodné *u* je v stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine samohláska *i* v slovese *mi-sjeť*, *misím*, *misel'i*, *ňemisíte*,

2. 2. Spoluhlásky *d'*, *t'*, *l'*, *ň* sa mákko vyslovujú vo všetkých stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine. Spoluhlásky *d'* a *t'* sa vyslovujú s úzkym dotykom jazyka a s ľahkou asibiláciou (čo pôsobí trochu

¹¹ Marićová, A.: Dynamika slovenského nárečia mimo Slovenska (na príklade staropazovského nárečia), c. d.

¹² Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii, c. d.

¹³ Dudok, D.: Nárečie Aradáča v Banáte (na pozadí vzniku a vývinu obce), c. d.

¹⁴ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii, c. d.

¹⁵ Dudok, D.: Nárečie Aradáča v Banáte (na pozadí vzniku a vývinu obce), c. d.

tvrdšie). Spoluhláska *l'* sa veľmi často vyskytuje v domácich slovách (aj za spisovné *l*): *piľi, robili, volaľi; aľe, aľebo, ľem; pľitko, ľižička, mľim*, ako i v cudzích slovách: *poľitika, teľefòm, teľevízija* a iné.

– slabičné *l'* je všeobecne v slovách *klbása* a *slzina* vo všetkých stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine,

– za očakávané *l'* je všade tvrdé *l* v slovách: *velkí, velká, velkųo, veľkĕ, kelko, kelki, s kelkich, telko, velmo, veľmi, veľmĕj*,

– za pôvodné *l* je vo vojvodinských stredoslovenských nárečiach na konci slova v *l*-ovom príchasti (v základnom tvare minulého času) mužského rodu obojperné *u*: *bóų, išóų, kopóų, mohóų, prišóų, spadóų, ukradóų, ušóų, zedóų*, ako i na konci slabiky vnútri slova: *paųce, teųce, teųná*. Táto systémová zmena je častá i pri podstatných menách, pri zlomkovej číslovke a pri príslovkách, napr.: *kostóų, kóų, orlóų, popóų, stóų, stóųčok; póų, dóų, dóųka, dróų/drioų*,

– za pôvodné *v* sa v tunajších stredoslovenských nárečiach ako reflexy vyskytujú: dlhé *ú* v slove *krú* („*r*“ tu stráca slabičnosť a „*v*“ sa mení na *ú*); *f* na začiatku slov a v predložke pred nasledujúcou neznelou spoluhláskou, napr.: *fčera, prefčerom, fták, f pol'i*, alebo sa na začiatku slova v spoluhláskovej skupine *v/f* jednoducho vynecháva: *čela, dovica, d'ačňe, d'ačňi, táča, šad'e, šecko, šeci, zjat'/zala* (v Petrovci aj *čera*), *tedi*, v lokáli sa často vynecháva predložka *v*: *apríľe, Bóľoųcach, Novon Sád'e, Pešt'i, kostol'e, marci, škol'e, pol'i, sobotu*, ale v tvare 3. os. sg. osobného zámena sa objavuje protické *v*:- *vom*,

– nazály *m, n* a *ň* sa v týchto nárečiach vždy na hranici slova vyslovujú ako *m*: *aspom, bubem, d'em, edom, kųom, ľem, ohem, sim, tem, /v/om, Šťefam*,

– za pôvodné *h* a *ch* sa objavujú spoluhlásky *k* a *h*, napr.: *dlkšje, drakši, kcjet', kcem, skovat', skodi* (v Aradáči *schodi*), *sukši; nahať, nahávaľi, nátka*... Tak je to vo všetkých stredoslovenských nárečiach. V Starej Pazove, v Kysáči a v niektorých iných obciach je *k* za *ť* v slove *naspek* (naspät'),

– spoluhláskové skupiny *-dl-, -dn-/dň-, -stn-, -zdn-* sa v strede slova obyčajne vo všetkých nárečiach zjednodušujú, napr.: *hrlo, moľit'sa, operalo, salo, viľi, zubalo; choňik, stuňa, poluňia, preňi, zaňi, sreňi, kršňi, masňi, prážňi, dovena*. V niektorých prípadoch nejde o dôsledný jav, napr.: *krađnut'/kranuť, sadňi'te si/saňi'te si, spadnuť/spanuť, uhadnuť/uhanuť, zabudnuť/zabunuť* (v Pazove aj *jedla/jela*). Skupina *-dn-* sa niekde mení na *-dl-* *smedľi* (tak je v Pazove, v Aradáči), v Petrovci je *smelá, smel'i*. Skupina *str-* sa všeobecne zjednodušuje na *sr-*: *sreda, sriěblo, sretnuť, prosriědok/prosriědok* a iné,

3. Tvaroslovné znaky

Najviac charakteristických stredoslovenských znakov, ktoré sa vyskytujú vo vojvodinských nárečiach, možno uviesť pri podstatných menách, pri slovesách, pri prídavných menách, zatiaľ čo pri číslovkách a zámenách je iba zopár. Ide o formy, ktoré sú charakteristické tak pre nárečie Starej Pazovy, ako i pre nárečie Petrovca, Hložian, Kysáča, Kovačice, Aradáča a iných lokalít.

3. 1. Podstatné mená ženského rodu (vzor *žena*) majú všeobecne v gen. sg. príponu *-e* (oproti spisovnému *y*): *od Aňe, mame, z hlave, do krčme, zo slaňiňe, zo straňe, z roboťe, od rod'iňe, o sestre, z vlňe, z voďe, žeňe*. Pri mäkkom vzore *ulica* je *-i* (namiesto *e*): *do cibuli, š čerešňi, s chiži, do viňici, z višňi, zo sl'uki, zo staňici, s post'el'i, zo Sel'enči, zo zemi, na košel'i* a ďalšie.

– pri podstatných menách mužského rodu cudzieho pôvodu, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *dub* v lok. sg. je prípona *-e* (za spisov. *-i*): *v apríľe, v hotel'e, na kanál'e, v lavóre, vo februváre*. (Analogiou je tu prebratá základná prípona za variantnú príponu),

– podstatné mená ženského rodu, ktorých kmeň sa končí na *k, g, h, ch*, prešli od vzoru *žena* k vzoru *ulica* a ich prípony sa vyrovnali s mäkkým vzorom. V gen., dat. a lok. sg. majú príponu *-i*: *z ruki, na firangi, o kňiški, gu zahratki, na geregi, na nohi, na zabijački* a v nom. a akuz. pl. zasa príponu *-e*: *blche, d'ioųke, hurke, kuchárke, morke, nohe, paprike, starige, pazuche, šunke* atď. Príponu *-e* v nom. a akuz. pl. majú aj neživotné mužské podstatné mená s kmeňom zakončeným na *k, g, h, ch*, ktoré sa inak skloňujú podľa vzoru *dub*: *batohe, hrebenčoke, hrnčoke, jazike, koláčike, koche, pampúche, ručňiĕke, štränge, roke*,

– pri mužskom životnom podstatnom mene *chlap* je v nom. pl. prípona *-ia* namiesto *-i*: *chlapia* (analogiou podľa: bratia, ľudia, synovia). V Starej Pazove je to jediný tvar a stretávame ho i v Petrovci, Hložanoch, Kulpíne, Selenči, kým v iných slovenských lokalitách sa niekedy vyskytuje aj spisovná podoba s *-i* na konci. Tak v Aradáči a v Kovačici je iba podoba *chlapi* a v Padíne sa vyskytujú obidve,

– do gen. pl. sa analogiou z mužského rodu do ženského dostala prípona *-óu/-ou*. z *d'jero**u*, z *dasko**u*, do *hípkou*, ot *klbáso**u*, s *pecó**u*, ot *post'eľó**u*, zo *stuňó**u*, o *dženó**u*, z *metló**u*, *t'ehló**u*, *hruškó**u*, s *kňiškó**u*. Pri podstatných menách *ovce* a *vajcia* sú bežné formy *oviec* a *vajec*. V Selenči sa vyskytuje spisovná podoba v tvare *do črie**u*, v Pazove sú obe *črie**u*/*črevó**u*. Taká situácia je aj vo všetkých stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine a v spisovnom jazyku,

– podstatné mená mužského rodu a substantívum *d'eťi* majú v lok. pl. príponu charakteristickú pre ženský rod *-ách/-ach*, prípona *-och* sa nevyskytuje (ojedinele je v Hložanoch – v *Hložanoch*): o *chlapách*, *chotárach*, *cigánach*, o *d'eťách*, *domách*, na *koňách*, na *kočách*, na *prstách*, *pluhách*, *stĺpach*, *stolách*, po *rodákach* (v Kulpíne), *vencách* (v Petrovci). Istý počet podstatných mien všetkých troch rodov si zachoval starú príponu *-iech*, najmä u príslušníkov staršej generácie: *ostála hambiech*, *boľi zme na hrobiech*, *mest'iech padalo*, *bíva sused'iech*... Takto je v Pazove, v Hložanoch, v Aradáči, v Petrovci je aj *f'kol'eňiech*, po *dom'iech*,

– v inštr. pl. v mužskom rode sú prípony: *-ma*, *-áma/-ámi/-jami* (*-ama*, *-ami*; *-i*): s *chlapma*, zo *sudma*, z *učit'eľma*; *batoháma/batohámi*, *hrncáma/hrncámi/hrnci*, *klúčama/klúčami*, *vecht'jami* (v Aradáči). V ženskom rode sa paralelne vyskytujú prípony *-áma/-ámi* (*-ama/-ami*, *-jami*, *-i*): *d'io**u*/*káma/-ámi*, *handroškáma/-ámi*, *krumpl'áma/-ámi*, s *krumpl'jami* (v Aradáči), *tehláma/-ámi*; *škatul'áma/-ámi/-ma*; *handráma/-ámi/-i*, *nohámi*, *cokul'jami* (v Petrovci), *nožničiami* (v Padíne) a iné. V strednom rode sú prípony *-ámi/-áma/-ma*: z *očkáma*, z *jablkáma*, s *písmami*, z *d'eťma*. V inštr. všetkých troch rodov sa môže vyskytnúť aj prípona *-i/-i*, ktorá sa na rozdiel od predchádzajúcich prípon nevyskytuje v rovnakom rozsahu v jednotlivých vojvodinských nárečiach, napr.: s *chlapci*, s *kurenci*, z *mlád'enci*/z *mlád'enci*, s *cigáni*, s *pajtáši*, z *vojáci*, zo *psi*, zo *svadobníci*, zo *žiaci*, zo *speváci*; z *d'io**u*/*čenci*, z *húsen-cí*, z *mač'enci*, s *prastí*, zo *sem'iački*; z *handri*. (Uvedené tvary sa vyskytujú v nárečí Starej Pazovy.¹⁶ Niektoré z uvedených podôb sú známe i v Kysáči, Selenči a v Petrovci je zachytený tvar z *ňevesti*,

– v strednom rode je v nom. sg. prípona *-ia/-a*, napr. *paz'der'ia*, *per'ia*, *šťast'ia*, *ňešťast'ia*, *znan'eňia*; *liš'ta*, *prú'ta*, *šúš'ta*, v zhode s nárečiami na strednom Slovensku (p. mapu č. 4 v 2. zväzku Atlasu slovenského jazyka),

– v podstatných menách označujúcich rozličné jedlá sa v Starej Pazove vo forme nom. sg. stredného rodu používajú tvary čiastkového genitívu, napr.: *t'epl'jo chľeba*, *krumpl'jo**u*/*ňika*, *l'ep-ňika*, *pampúcha*, *rějteša/reteša*, *retešika/rějtešika*, *sira*, *tvaroha*. Tak je aj v iných slovenských obciach a v Petrovci, Kulpíne je aj *koláča*, *kapusňika*, *paprovňika*, *makovňika* atď.

3. 2. Nom. sg. a pl. akostných prídavných mien mužského rodu so spoluhláskou *n* a *l* pred príponou sú v Starej Pazove vždy mätko zakončené na *-ňi/-ňi*, *-l'i/-l'i*: *krásňi*, *krsňi*, *pekňi*, *slá**u*/*ňi*, *šeňi*, *vľneňi*; *biel'i*, *opil'i*, *smedl'i*,

– v tvaroch nom. a akuz. sg. stredného rodu je v tvrdej adjektívnej flexii typická stredoslovenská prípona *-jo/-o*: *bl'adjo*, *dobr'jo*, *drobn'jo*, *druh'jo*, *červivo*, *stud'en'jo*, *pekn'jo*, *mal'ičk'jo*, *mlad'jo*, *nareseľ'ivan'jo*, *pohuben'jo*, *spraven'jo*, *star'jo*, *upečen'jo*, *velk'jo*, *zel'en'jo*; *horkavo*, *novo*, *d'eravo*, *svínsko* a iné vo všetkých stredoslovenských nárečiach. V Aradáči je aj *svínsko**u*,

– prechýlené formy ženských priezvisk majú vo väčšine vojvodinských lokalít so stredoslovenským nárečím krátku príponu za očakávanú dlhú, napr.: v Pazove je *Dvorňicka*, *Čemerska*, *Vestegova*, *Kukučkova*, *Balázova* a v Kysáči *Beréd'ova*, *Mihál'ova*, *Madackova*...

– v nom. pl. prídavné mená ženského, stredného a mužského rodu neživotné majú príponu *-ie*, ktorá vplýva na zmäkčovanie spoluhlások *l* a *n*: *drobňie*, *kemeňie*, *kožeňie*, *smedľie*, *mal'ie*, *pl'eťeňie*,

¹⁶ Marićová, A.: Slovenské nárečie Starej Pazovy, c. d.

pitvorňje, vesel'je, žalosňje; druhje, hrubje, ňemje, starje, trojakje, velkje. V Selenči, v Aradáči, Padine sa *n* nezmäkčuje: *gadňje, pečenje, pekňje, plňje, sviatočňje, narobenje, pomiešanje, štepenje, naprišivanje, viobljekanje; svinskje* (Padina), *petrouskje* (Kulpín) – v Pazove *svínske, petróuske*,

– v gen., dat. a inštr. sg. (v nepriamych pádoch) mužského a stredného rodu sú iba tvary s krátkym *-i*: *drobňiho, druhiho, eňiho, pjaťiho, pekňiho, istiho, každiho, mladiho, mŕtviho, no-viho, slatkiho, smedľiho, sjeđmiho, suchiho, šeňiho, tricjatiho; dreveňimu, kožeňimu, krsňimu, kerimu, pekňimu, vlňeňimu; s pekňim, z drobňim, zo šeňim*. V banátskych obciach sa zmäkuje iba *l*, nie aj *-n* a tak je aj v Kysáči, Laliti a v Selenči: *edniho, enimu*. V Petrovci a v Hložanoch sa mätko vyslovuje *-ňi/-ňje* a *-ľi/-ľje* takmer dôsledne.

3. 3. Osobné zámeno 1. os. má v inštr. sg. tvar *mňóu*.

– osobné zámeno 2. os. sg. a zvrtné zámeno majú v gen. formy *tebe, sebe*,

– osobné zámeno 3. os. sg. má v mužskom rode tvar *vom*, ktorý sa vyskytuje vo všetkých stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine,

– vo väčšine týchto nárečí sa v gen./ak. a dat. osobného zámena 3. os. množného čísla vyskytujú tvary s *j*- na začiatku: *jim, jich* (Hložany, Kulpín, Selenča, ojedinele Pazova),

– ako osobitosti sa pri zámennej flexii takmer pravidelne v nárečiach vo Vojvodine vyskytujú južnostredoslovenské tvary: *keri, kelki, kelko, telko, šeci* a *tentoka, tjetoka, taktoka, totoka, tutoka*, – vymedzovacie zámeno *nič* má všade podobu *ňišť*.

3. 4. Základná číslovka jeden má vo všetkých stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine podoby bez *j*:- *edom, edna/ena, edno/eno, edňi/eňi/edni/eni, edňje/eňje/ednje/enje*. (Tvrdé *n* je v nárečiach, kde nemáme zmäkčovanie.)

3. 5. 1. Neurčitok sloves sa vo väčšine stredoslovenských nárečí končí na *-ť*, kým v Aradáči (ojedinele aj v Kovačici) a v Laliti sa vyskytuje aj zakončenie na *-ti* (tiež v Honte a východnom Novohrade, p. ASJ 2, s. 261), rovnako ako aj v západoslovenskej Pivnici: *robiť, chod'ť, varit' – robiťi, kupovaťi; prebívatiť, znaťi*. V starých textoch pesničiek, riekaniek, prísloví sa vyskytujú tvary neurčitku na *-ti* aj v ostatných nárečiach, napr.: *piťi, biťi* (v Pazove), *biťi, piťi, stáťi, znaťi* (v Kulpíne), *piťi, biťi* (v Kysáči).

Neurčitok slovesa *ísť* má v slovenských vojvodinských obciach viacej podôb, napr.: *iť* je v Pazove, Petrovci, Hložanoch, Kysáči, Aradáči a *íst'* je v Kulpíne, Silbaši, Laliti, Kovačici, Padine a v evanjelickej časti Selenče (tu je aj tvar *-it'*). Podľa D. Dudka v Srieme sa vyskytujú tri podoby: *iť, ist'* a *íst'*. Podobne je aj s tvarmi tohto predponového slovesa, ktoré nie sú ustálené v jednotlivých obciach, napr.: *prít' – príst', nájt' – nájsť, zínst' – zínť* a ďalšie.¹⁷ V spomenutých nárečiach sa dodnes zachovali tvary: *tájt', tajšľi/tašľi, tájšlo/tajšlo/tašlo, préj'de, prejšóu/prešóu, vánd'e, zánd'e* (v Kulpíne je *zít'*), v Kovačici je *tájst'* a *príst'*, v Padine zasa *odínst'* a *únst'* a v Starej Pazove *odínť* a *únt'*.

– 3. os. pl. prez. pomocného slovesa byť má vo všetkých nárečiach tvar – *sa* (oproti spisovnému sú): *Oňi sa chorí*,

– záporné tvary pomocného slovesa *byť* – *som* majú všeobecne v prítomnom čase formy: *ňi som, ňi si, ňi je, ňi zme, ňi s'te, ňi sa* (tak je aj u Štolca, 1968),¹⁸

– záporný tvar slovesa *jesto* v zápore znie *ňinto*, kým staršia generácia používa aj formu *ňint* (napr. v Starej Pazove, v Hložanoch a inde),

– formy rozkazovacieho spôsobu charakteristické pre tunajšie nárečia sa na súvislom slovenskom území často vyskytujú vo vzdialených oblastiach, napr.: *budz, budzme, buč'e, choj, choj'e, pome* a iné,

– osobitosťou je i sloveso *načim* namiesto slovesa potrebovať alebo vetnej príslovky treba, ktoré sa vyskytuje vo všetkých stredoslovenských nárečiach. V Starej Pazove je záporný tvar *ňenačim* a v Petrovci je *ňinačim*,

¹⁷ Dudok, D.: Miesto hložianskeho nárečia medzi nárečiami slovenského jazyka. In Zborník Spolku vojvodinských slovakistov 10, Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1988, s. 81-117.

¹⁸ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii, c. d.

– záporný tvar slovesa *mať* je *ňemať* (v prezente *ňemam, ňemame, ňemaju*), kým v Petrovci má podoby: *ňima, ňimam, ňimajú*. V Kulpíne je *ňimala*, v Kysáči *ňimame*, v Aradáči je tiež *ňimala* a v Silbaši sú obe *ňimam/ňemali*.

3. 5. 2. Najfrekventovanejšie a najcharakteristickejšie príslovky v stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine sú: *velmo/velmej/velmėj/velmi, večmo/večmej/večmėj, dróu/droú/drioú, horka, doŕka/dóŕka, tuvoka/voka, nuka, tatam, tatanka, s'atoka, tedi/todi*.

3. 5. 3. Charakteristické častice v týchto nárečiach sú: *čak/čák* vo význame „však“, záporná častica *ňi*.

4. Mnohé slová zo slovnej zásoby stredoslovenských nárečí vo Vojvodine poukazujú na krajový pôvod tohto obyvateľstva a zaraďujú nárečia slovenských vojvodinských obcí do nárečia južnostredoslovenského typu na území Slovenska, napr.: *žito* (pšenica), *bŕop* (fazuľa), *vál'ok, krumpľe, lační, ručník* (šatka na hlavu), *ručník'ok, vačok, prhlava, garád't, hambár* (sýpka z dosák na uskladnenie obilia), *chrp'tina, tŕoňa* (tieň), *chiža* (izba), *paláš* (povala), *lojtra* (rebrík), *mlačok* (kladivo), *š'etka, post'iel'kiňa* (žena po pôrode), *apo, báci, dovena, čikútkať, pl'ach, lúčať* (hádzat'), *švibaľke/švibaľke* (zápalky), *kl'inovník/kl'inóuňik* (uterák), *kaľit' mŕ* (líčiť stenu), *bjel'it' krumpľe, škvarka, mraŕka* (mravec), *Slováčka, choňík, púťec*,¹⁹ *škamrina* (karpina) je v Báčke, Srijeme a v Banáte okrem Kovačice a Padiny, kde je *škamra*.

5. Inovácie sú v jazyku tesne späté s dynamikou. Prítomné sú tak v spisovnom jazyku, ako aj v nárečiach. Jazykové javy prechádzajú procesom, ktorý sa najprv prejavuje inováciami a potom vyúsťuje zovšeobecnením a rozšírením javu. Dynamika sa v tunajších nárečiach najvýraznejšie prejavuje v lexike, v tvarosloví, v syntaxi a prozódii. Ide tu o zvláštnosti, ktoré nie sú charakteristické pre slovenské dolnozemske nárečia ako celok. V tejto štúdii poukážeme iba na niektoré znaky.

5. 1. V nárečí Starej Pazovy sa spoluhlásky *n, ň* na konci slov menia na *-m*, ako aj v ostatných nárečiach, no pri vlastnom mene Martin (v nom.) sa koncové *n* nemení na *m*, ale sa vynecháva, napr.: *Edon sa volaŕ Marti, druhí Jano... Mój Marti sa velmo dobre učíu. Mišo, Marti – poťe večerať!*²⁰ Takýto stav nie je zachytený v ostatných stredoslovenských obciach vo Vojvodine.

5. 2. Pre nárečie Starej Pazovy je charakteristická dlhá adjektívna prípona *-ěj* v gen., dat. a lok. sg. ženského rodu. Tak je pri prídavných menách, zámenách a číslovkách. Rytmický zákon sa však neporušuje, napr.: *chit'ľavěj, krsňěj, smedľěj, zrelěj; od ňěj, mojěj, tvojěj, těj, tějto, kerěj, čijěj, každěj, šeckěj, eňěj, druhěj; bjel'ej, krásňěj*... Tak je i vo väčšine vojvodinských nárečí, napr. v Petrovci, v Hložanoch, v Kulpíne a v Kysáči. Dôkazom dĺžky sú i príklady zo žiackych a študentských písomných prác, z diktátov a zo záverečných prác. O tejto dĺžke v staropazovskom nárečí píše A. Marićová v monografii Slovenské nárečie Starej Pazovy.²¹ J. Štolc tento jav neuvádza,²² D. Dudok ho iba sporadicky registruje pri novších opisoch vojvodinských nárečí, napr. pri nárečí Aradáča hovorí, že tu niekedy zaznieva „predĺžená výslovnosť“ *é*. Toto dlhé *é* obyčajne nedosahuje dĺžku samohlásky *é* v slove *céra*,²³ no M. Týr v nepublikovanej magisterskej práci o hláskoslovnej sústave petrovského nárečia hovorí o dlhej prípone, ktorú jedni vyslovujú dlho, iní polodlho.²⁴

Na základe literatúry možno uzavrieť, že dlhá adjektívna prípona *-ěj* nemá pôvod v južných stredoslovenských nárečiach, skôr v susedných gemerských, kde sa vyskytuje dlhé *-é* (*dobré: é<ei<ej*). V stredoslovenskej nárečovej oblasti je podľa ASJ 2 (1981, mapa s. 150) prípona *-ěj* v Turci. Stanislav uvádza nárečový tvar *dobrěj*,²⁵ E. Pauliny tiež tvar *dobrěj*²⁶ a A. Ferencíková tvar *pek-*

¹⁹ Atlas slovenského jazyka. I – IV. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968–1984.

²⁰ Marićová, A.: Dynamika slovenského nárečia mimo Slovenska (na príklade staropazovského nárečia), c. d., 182.

²¹ Marićová, A.: Slovenské nárečie Starej Pazovy, c. d.

²² Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii, c. d.

²³ Dudok, D.: Nárečie Aradáča v Banáte (na pozadí vzniku a vývinu obce), c. d., s. 23.

²⁴ Týr, M.: Glasovni sistem slovačkog govora Bačkog Petrovca. Nový Sad, 1972. (Rukopis.)

²⁵ Stanislav, J.: Dejiny slovenského jazyka 2. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 278.

²⁶ Pauliny, E.: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1990, s. 128.

něj.²⁷ V západoslovenských nárečiach sú tieto tvary bežné v strednom a dolnom Ponitří a v okrese Vrábľe so stredoslovenským tekovským nárečím, napr. *těj, hlbokěj, cudzěj, o něj, jěj*, a na Záhorí: *dobrěj, mladěj*.²⁸ Podľa D. Dudka dlhé tvary sú bežné i v pivnickom nárečí vo Vojvodine.²⁹

5. 3. Výskyt dlhej samohlásky *ó* je v staropazovskom nárečí oveľa častejší, než by sa dalo očakávať. Kombinácia dlhej samohlásky *ó* s bilabiálnym *u* v menných príponách a v koreni slov tiež súvisí s dynamikou. Niektorí slovenskí lingvisti (M. Hattala, F. Mráz, J. K. Viktorin), ako aj český lingvista V. Vážný pokladali aj bifonematické spojenie *-ou* za dvojhlásku.³⁰

5. 3. 1. Dĺžka sa najčastejšie vyskytuje v pádových príponách menných slovných druhov:

– tak je v inštr. sg. ženského rodu pri podstatných menách, prídavných menách, radových číslovkách a zámenách dlhá prípona *-óu*, napr.: *z hrstóu, s pestóu, z riečicóu, z vodóu, z d'eravóu varečkóu, s krsnóu mamóu, z metlíňovóu metlóu, ľavóu nohóu, druhóu rukóu, za tretóu bandérou, s tóu mátkou, z mojóu sestrou, so množóu, podo množóu* a pod.,

– v gen. pl. pri všetkých podstatných menách mužského rodu a v akuz. pl. pri životných podstatných menách oproti spisovnému *-ov* je *-óu* tak v nárečí Starej Pazovy, ako i v stredoslovenských nárečiach Banátu a Báčky, napr.: *bratóu, čertóu, Maďaróu, Srbóu, sinóu, z bagreňou, hrncóu, s kotlóu, listokóu, vencóu, žiakou, náđničiarou*. Výnimkou sú iba niektoré podstatné mená, ktoré majú príponu *-í* tak v nárečí, ako i v spisovnom jazyku (*ľudí, dňí, peňazi...*).

Najväčšia časť podstatných mien ženského rodu má tiež v gen. pl. túto charakteristickú mužskú príponu na prvom mieste, napr.: *kňiškóu, ňevestóu, učiteľkóu, žabóu, cibulóu, košelóu, molóu, mrežóu, chižóu, hrstóu, pecóu, postelóu* a iné. Niektoré podstatné mená, ktoré sa v nominatívne singuláru končia samohláskou, majú dvojtvary: *-Ø/-óu*, a tie, ktoré sa končia na spoľuhlásku zasa *-óu/-i/-Ø*, napr.: *blch/blchóu, dovíc/dovicóu, kráv/kravóu, múch/muchóu, stolíc/stolícóu, dlaňi/dlaňóu, hús/husóu*.

– v lok. pl. mäkkých substantív ženského rodu sa vedľa seba vyskytujú prípony s dvojhláskou *-ia-* a s dlhým *-á-*: *f chižách/chížiach, o krumpľách/krumpľiach, na cokulách/cokul'iach, po nožnicách/nožnič'iach* atď.,

– v mäkkých substantívach s kmeňom končiacim sa na *-ica* je v nárečí Starej Pazovy v nom. a akuz. sg. nulová prípona v slovách *ulic, políc, holóuňic*. Tvary *viňic* a *kukuric* sa vyskytujú v Kovačici a v Padine.

Vo vojvodinských stredoslovenských nárečiach je to tiež novší jav, o ktorom sa nehovorí v monografii *Reč Slovákov v Juhoslávii*.³¹ D. Dudok pri opise jednotlivých stredoslovenských nárečí vo Vojvodine hovorí o ňom takmer akoby mimochodom. Podľa neho dĺžka pred obojpermým *u* (v Aradáči) „nie je pravidlom a obyčajne je to iba trochu predĺžená výslovnosť krátkej samohlásky *o*“.³² M. Týr hovorí o výskyte dlhého *ó* v petrovskom nárečí a dokumentuje ho i spektrogramom a oscilogramom privlastňovacieho prídavného mena *ocóu*.³³ Podľa A. Maričovej táto dĺžka je bežná v staropazovskom nárečí.³⁴ J. Stanislav hovorí, že v stredoosravskej náreči a miestami v Gemeri bola v inštr. sg. ženského rodu pôvodne dlhá koncovka *-óu*, ktorá sa neskoršie zjednodušila na *-ó* tak, že najprv prišlo k asimilácii a potom k splynutiu. Podľa neho z podstatných mien mužského rodu v gen. pl. prípona *-ou* preniká k ženským podstatným menám. Podľa J. Stanislava tvary *-óu* sa vyskytujú od Pešti na juhovýchod: *žatvóu, hrpkóu*.³⁵ Konštantín Palkovič tento jav

²⁷ Ferenčíková, A.: Výskum kvantity v slovenských nárečiach. In Považaj, M. (ed.): Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 2.-3. apríla 2001 v Budmericiach. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2005, s. 136.

²⁸ Štolc, J.: Slovenská dialektológia. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1994, s. 50.

²⁹ Dudok, D.: Nárečie Pivnice v Báčke. Martin: Matica slovenská, 1972.

³⁰ Ferenčíková, A.: Výskum kvantity v slovenských nárečiach, c. d., s. 132.

³¹ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii, c. d.

³² Dudok, D.: Nárečie Aradáča v Banáte (na pozadí vzniku a vývinu obce), c. d., s. 26.

³³ Týr, M.: Glasovni sistem slovačkog govora Bačkog Petrovca, c. d.

³⁴ Maričová, A.: Slovenské nárečie Starej Pazovy, c. d.

³⁵ Stanislav, J.: Dejiny slovenského jazyka 2., c. d., s. 151, 157.

považuje za západoslovenský a tvary s dlhým *ó* uvádza v južnej časti vrábeľských nárečí: *žobrá-kóu, bób/bóu*, v trnavských nárečiach uvádza tvary na *-óf* a *-óv*: *rokóf, chlapóf* (gen. pl. muž. r.); *krumplóv, fazulóv, lipóv* (vzťahové prídavné mená), v topoľčianskych a nitrianskych nárečiach *-óv* (*domóv, prišóv*).³⁶ Z uvedeného vyplýva, že väčšina tvarov s príponou *-óu* má pôvod v západoslovenských nárečiach. Pri prenikaní prípony dochádzalo k desonorizácii (*v > ť*). Tvary s *-óu* sa podľa našich zistení vyskytujú vo všetkých stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine.

6. Pri slovesných tvaroch sa odchýlky najčastejšie prejavujú v kvantite:

6. 1. V 3. os. pl. v prítomnom čase je v staropazovskom nárečí vždy krátke *-u*, napr.: *beru, češu, hundru, kladu, klamu, kupuju, meraju, nesu, režu, seju, vedu, vezu, žiju*.³⁷ Také tvary sa vyskytujú v turčianskych, liptovských, hontianskych a ipeľských nárečiach.³⁸

Vo vojvodinskom prostredí krátka prípona môže byť čiastočne podporená i vplyvom kontaktového srbského jazyka a snahou po vyrovnaní tvarov, lebo v srbsčine je tiež krátka prípona: *beru, češljaju, daju, jedu, lažu, kupuju, mogu, plaču, seju, režu*.

V Štolcovej monografii sa v stredoslovenských vojvodinských nárečiach tiež uvádzajú tvary s krátkou príponou *-u*, D. Dudok vo väčšine prípadov v petrovskom, hložianskom, aradáčskom nárečí uvádza dvojtvary³⁹ a M. Týr uvádza iba tvary s dĺžkou (rytmický zákon sa, pravda, uplatňuje),⁴⁰ kým A. Maričová hovorí iba o krátkych tvaroch v nárečí Starej Pazovy.⁴¹ Na základe našej excerpcie možno uzavrieť, že krátke tvary sú oveľa častejšie než dlhé v Kulpíne – *budu, hľadaju, spítuju sa, obľegu*, v Silbaši – *idu, mješaju, prevádzaju, viprávaju*, v Hložanoch – *ňedaju, rospľetaju, sa zachováavaju*, v Laliti – *idu, ňemaju*, v Selenči – *dávaju, chovaju, obžeru sa, študíraju, sa volaju, žaluju* – a v Kovačici – *idu, čerņeju sa, dozreju, d'eru, ihraju sa, odhaňaju, peču, vedu, virábeju, žeru, žuju*. Tvary s dlhým *-ú* sa v týchto nárečiach takmer nevyskytujú, podobne ako aj v Starej Pazove.

6. 2. Jozef Štolc hovorí o krátkej a dlhej neurčítkovej kmeňotvornej prípone *-nú-*, o dĺžke v minulom príchasti trpnom a v I-ovom príchasti v stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine⁴² a D. Dudok o dvojtvároch v petrovskom nárečí a v nárečiach okolitých obcí.⁴³ V staropazovskom nárečí sú to vždy tvary s krátkou príponou, napr.: *kl'aknuť, kradnuť/kranuť, prevrhnuť, sadnuť si, spadnuť/spanuť, zakruťiť, zahrnuť, zamoknuť, zohnuť, zdochnuť; spadnuťu, zdochnuťi, zahrnuťu, odvisnuťi; podopretu/podoprenu, uvenutu, zohnutá, pohinuťi* atď.⁴⁴ Formy s dlhou slabikou v príchasti minulom trpnom sú príznačné pre Hložany: *zomrjeti, uvenutiťe, zdochnuti, podoprijeti, utrijeti, zapichnúta*, ktoré sa vyskytujú i v Petrovci, Kysáči, Kulpíne, Silbaši a príznačné sú i pre slovenské obce v Banáte, napr.: *zaprijeti, dozrieto, zatknúti, podoprijeti, zamrznúto, očernúto, spadnúto, zaprhnúto*.⁴⁵ Pri excerptovaní sme sa v kovačickom nárečí stretli s dokladmi: *zomrjeti, vistrijeti, zapriahnúte*.

6. 3. Pri type sloves s neurčítkovou kmeňotvornou príponou *-je-* sú i formy, kde sa vyskytuje *-e-*, napr. oproti: *pozrieti, podoprieti, zomrieti, začrieti, zotrieti, pod'ieti (sa)*, v staropazovskom nárečí sú i tvary: *červeňet sa, čerňet sa, hrmet, hľad'et, horeť, kipeť, le'et, m'et, p'et, rozumet, sed'et, smrd'et, stareť sa, svrbet, trpet, vraveť, ved'et, viseť* a iné.⁴⁶ Niektoré z týchto tvarov sa vyskytujú aj v iných stredoslovenských nárečiach, napr. najviac ich je v nárečí Aradáča⁴⁷ a oje-

³⁶ Palkovič, K.: Slovenské nárečia. Príručka pre terénny výskum. Banská Bystrica: Krajské osvetové stredisko, 1981.

³⁷ Maričová, A.: Slovenské nárečie Starej Pazovy, c. d.

³⁸ Atlas slovenského jazyka II/1, c. d.

³⁹ Dudok, D.: Miesto hložianskeho nárečia medzi nárečiami slovenského jazyka, c. d.; Dudok, D.: O petrovskom nárečí, c. d.

⁴⁰ Týr, M.: Glasovni sistem slovačkog govora Bačkog Petrovca, c. d.

⁴¹ Maričová, A.: Slovenské nárečie Starej Pazovy, c. d.

⁴² Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii, c. d.

⁴³ Dudok, D.: O petrovskom nárečí, c. d.

⁴⁴ Maričová, A.: Slovenská nářečová lexika Starej Pazovy, c. d.

⁴⁵ Dudok, D.: O slovenskom jazyku v Juhoslávii. Báčsky Petrovec: Kultúra, 1996.

⁴⁶ Maričová, A.: Slovenská nářečová lexika Starej Pazovy, c. d.

⁴⁷ Dudok, D.: Nárečie Aradáča v Banáte (na pozadí vzniku a vývinu obce), c. d.

dinele ich uvádza J. Štolc⁴⁸ v Kovačici, Petrovci, Kysáči. Formy s -e- sú pravidelné v západoslovenských nárečiach Pivnice a katolíckej časti Selenče.

6. 4. V staropazovskom nárečí je pravidelná kmeňotvorná prípona -uva- na mieste spisovného -ova: *d'akovať, kupovať, maľovať, murovať, polazovať, riktovať, tancovať, bengézovať, jeduť, spituť sa, spiľovať, rošťahovať*. V ostatných nárečiach je tiež pomerne častá táto prípona, napr. v Petrovci, Hložanoch, Kulpíne, Kysáči, Kovačici, Padíne, Aradáči sa stretávame s dokladmi: *visluhovať, napreduvať, prešovať, špricuť, odbavovať, žartovať sa, pripravovať sa, opatruvať, raduť sa, banuť, varuť, vinšovať, košťovať, poopkrajuť, opaľovať, zbližovať sa, zhrabuť, vihrabuť*. Len ojedinele sa v takýchto prípadoch vyskytne prípona -ova.

7. Základná číslovka štyri má v stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine formu *štiri/štiri* a *štiria/štiria*, kým v staropazovskom nárečí má podoby *štiri* (pre žen. r., stred. r. a muž. r. neživot.) a *štéria* (osoby). V gen. sa vyskytujú dva tvary: *štieroch* a *štjer*. Podľa R. Krajčoviča tento druhý tvar, ktorý sa vyskytuje v južnej časti strednej slovenčiny, je pôvodný (z psl. *čътырь*).⁴⁹ U J. Štolca sa táto podoba v stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine nevyskytuje, ale ho zaznamenáva v okrese Banská Štiavnica.⁵⁰ V Atlase slovenského jazyka (II/1) sa vyskytuje v Hontianskej stolici, v okolí Modrého Kameňa.

J. Štolc v monografii uvádza, že v hontiansko-novohradskom vrchárskom nárečí u starej generácie sa ešte zachováva tvar základnej číslovky *štieri*, v ktorom došlo k zmene *y>e*.⁵¹ V staropazovskom nárečí sa pri ohýbaní číslovky štyri vo všetkých pádoch vyskytuje *e* za *y*: – v dat. je tvar *štierom*, v lok. *štieroch* a v inštr. *štjerma* a *štjerma*. Napr.: *Mi zme boli štjerja bratja. Viberte si eňiho z ná štieroch. Čo si počne zo štjerma d'etma? Pre čtjerma rokma višli z domu*.⁵² V nárečí Starej Pazovy má tvar *štjer* príliš široké použitie, nielen v gen., ale i v podobe petrifikanta, napr.: *Do štjer sa hadam vrátíme. Utakmica sa začína o štjer. Rano son stála o štjer, abi son šecko stihla porobiť. Pójdú o štjer hodím*. Takýto stav je zaznamenaný i v čabianskom nárečí v Maďarsku. Podľa P. Ondrusa genitívna forma *štjer* v čabianskom nárečí predstavuje zvyšok menného skloňovania a inštrumentálna forma *štjerma* má pôvod v nárečiach vo východnom Novohrade a v západnom Gemeri a jej vznik sa vysvetľuje vplyvom zákona posunutej dĺžky.⁵³

8. V stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine platí rytmický zákon o krátení dlhej slabiky po predchádzajúcej dlhej slabike – ako aj v spisovnej slovenčine. Sú aj výnimky, pokiaľ ide o kvantitu vôbec. Kvantitatívne pomery sa v staropazovskom nárečí niekedy líšia od očakávaných stredoslovenských, napr. vždy sa krátko vyslovuje: *rano, nemam, vihaňať, kranuť, moknuť, sretnuť; z moim, s kim, o tichto* a naopak, dlhé sú: *cesnák, méter* (tak je i v Kysáči a v Hložanoch); *móre, slúha, bič, eňi* (čisl.), *šecká* (vymedz. zám. -tk-> -ck-), alebo sa porušuje rytmický zákon: *d'jasná, hñjezdá, koljieská, povrieslá, teljieská; zo semjački* atď. V hložianskom nárečí platí rytmický zákon, ale sa vyskytujú i formy s druhou dĺžkou: *d'joukám, d'joukách, hñjezdá, hñjezdách, priatkách*, keď je v predchádzajúcej dlhej slabike dvojhláska. Dĺžka sa v lok. a v dat. pl. vyskytuje takmer vo všetkých stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine. V Aradáči je dĺžka i v slovách *ñigdá, december, štiricáť*, v Kovačici *cesnák, slúha, zajtrá*, v Padíne *ñekto, ñegde*, v Selenči *srcá, gazd'ínéj, o d'etách, na priatkách*, v Kysáči *narás* a podobne.

9. V niektorých slovenských lokalitách sa namiesto dvojhlások ako pádových prípon po mäkkých spoluhláskach vyskytujú dlhé samohlásky, čo svedčí o prenikaní západoslovenského javu do stredoslovenských nárečí. Tak sú v Hložanoch pri mäkkých prídavných menách ženského rodu formy *cudzja* aj *cudzá*. V Laliti sa vyskytujú tvary: *najbliša, slepačá, treťá, veselša*

⁴⁸ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii, c. d.

⁴⁹ Krajčovič, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988.

⁵⁰ Štolc, J.: Slovenská dialektológia, c. d.

⁵¹ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii, c. d.

⁵² Maričová, A.: Dynamika slovenského nárečia mimo Slovenska (na príklade staropazovského nárečia), c. d.

⁵³ Ondrus, P.: Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1956.

a iné a v Selenči – v stredoslovenskom nárečí: *d'eťacá, krajšá, ľepšá, staršá, cudzá, milšú, menšú, cudzú, večú*. V Kulpíne je takých príkladov tiež hodne, napr.: *mlačá, najmlačá, največá, staršá, treľá*. V Laliti sa tieto formy pravdepodobne vyskytujú pod vplyvom západoslovenského nárečia z neďalekej Pivnice. Západoslovenské nárečie určite malo i v Selenči dominantné postavenie a vplývalo na ujetie niektorých západoslovenských foriem medzi Slovákmi hovoriacimi stredoslovenským nárečím. V Hložanoch je forma *cudzá* tiež západoslovenský jav a mohla sa tu ujať, napr. ak nositelia tohto typu nárečia mali dominantné postavenie v osade – napr. farár, učiteľ, obchodník. V Kulpíne tieto tvary možno vysvetliť rovnakým spôsobom.

10. V niektorých stredoslovenských nárečiach sa pri adjektívnom skloňovaní vyskytuje tvrdá výslovnosť koncovej slabiky *-ni, -nje, -ne, -ní*, čiže badať tu neprítomnosť zmäkčovania. Tak to je v banátskych obciach, ale i v Kysáči. Napr. v Selenči hovoria: *pekní, peknje, peknich, zelenich, uvarenje, okeďeve, smutní, smutniho, smutnimu*. Zmäkčovanie nenastáva ani v nom. pl. podstatných mien *ženi, rani* a *oni/oňi*. V Laliti je tiež tvrdá výslovnosť v prípade napr. *duchní*. V Petrovci sme sa stretli s tvarom *ední*, v Hložanoch *navjazanie, zachovanie*, v Kulpíne *adventnje, dohovoreni, naobliekanie, naučení, naprišivanie, naštikuvanie, obliečenie, opravenie, otvorenie, pomiešanie, póstne, slamení*, ako aj *ženi, hostíni*; v Kysáči *oni, gadnje, drevení, dašťeni, enje/enje, enimu, eniho, naľakani, otchilenje, orincuvani, robotní, sprevádzani, viobliekanie, viperenima* a *ženi*; v Silbaši *oni, ženi*; v Kovačici *lační, obojruční, smutní, do stud'enej, zafúl'ani, zamast'eni* a *jel'eni, oni, eniho/edního, enje, slzini, ženi*; v Padíne *običní, z mamičkinej, prázne, plnje, šťepenie, zněmožnení* a *ženi, mašini, eniho*; v Aradáci *d'esat'roční, moderní, narobenje, obliečení, pečenie, peknje, spravení, svjatočnje* a *ženi, cukrovini, rod'ini, gazd'inye*; v Silbaši – *koruni, Zuzani, oni, ženi*.

11. Lexika prebratá v novom, inorečovom prostredí charakterizuje tak nárečie Starej Pazovy, ako aj ostatné slovenské vojvodinské nárečia oproti nárečiam na Slovensku. Takto prevzatá lexika má pôvod v maďarčine, nemčine, turečtine a srbčine. K najfrektovanejším cudzím slovám možno zaradiť tieto: *bôjd/t* (obchod), *dinctuvať* (kuch. dusiť), *divániť* (rozprávať (sa)), *féder* (pružina), *frušťik* (raňajky), *furt* (stále), *góľa* (bocian), *kasa* (pokladnica), *kelner* (čaušník), *kířľa* (rožok), *kočijáš* (kočiš), *kormám* (kormidlo na bicykli alebo motorke), *lópou* (zlodej), *pégľajs* (žehlička), *plac* (trhovisko), *resel'ou* (strúhadlo), *supa* (polievka), *šnicla* (rezeň), *šrajtof* (peňaženka), *šteker* (zástrčka), *tréger* (plecnice) atď.; *baš* (práve, celkom), *bandéra* (kandeláber), *bólnica* (nemocnica), *boluvaňa* (zdravotná dovolenka), *briga* (starosť), *čestítka* (blahoželenie), *frizider* (chladnička), *gúžva* (tlačenica), *kamata* (úrok), *kupatilo* (kúpeľňa), *kuvarica* (kuchárka), *molba* (prošba), *nesreťa* (nešťastie), *podrum* (pivnica), *pritisak* (tlak), *sok* (šťava), *strúja* (elektrina), *ugovor* (zmluva), *zamrzivác* (mraznička), *zgrada* (budova), *žalba* (sťažnosť) a iné.

12. Slovenské lokality vo Vojvodine charakterizuje i výskyt nezvyčajných lexikálnych jednotiek, napr.: – v Aradáci: *mi sa zovjeme, ako sa zovje* a v Kovačici *ako sa zovješ* vo význame menovať sa, – v Kulpíne, Silbaši, Laliti, Starej Pazove tí najstarší hovoria *Kurpím* (*Pazóučanke si chod'ili do Kurpínu kupuvať kolovrati.*), – v Silbaši a Hložanoch hovoria *Sil'baš*, – v Aradáci mäso *dimja* a v Pazove, Selenči ho *keďja*, – príslovka *šorom* vo význame „radom“ sa vyskytuje vo väčšine týchto nárečí, kým v Starej Pazove sa namiesto nej používa srbská lexéma *rědom*. Pazovčania použijú príslovku *šor*, keď chcú zdôrazniť, že je niečo v poriadku, alebo nie je, napr.: *To je ňi do šoru, čo vraví. Už aňi ňediváni do šoru*. V Pazove hrajú na *harmuňikách* a v Petrovci a v okolí na *harmol'ike*; v Hložanoch, Kulpíne spievajú *pesem, pesne* a v Pazove *njuoti*; v Pazove je *mamrančok* (harmanček), v Hložanoch, Petrovci, Kuplíne *marvančok* a v Kovačici *marmančok*; v Pazove a v Kysáči *sa diváni*, v Petrovci a v Silbaši *zovárajú*, v Aradáci *sa dovrávajú*, v Selenči *zasa zovárajú* (hovoria) *njekomu* a inde *sa rospráva* alebo *sa zhovára*; v Aradáci je *koňica* a inde je *staja*; v Pazove sú *obl'ievári* a v Kulpíne *obl'ieváci* a podobne.

13. Na základe výskumu možno uzavrieť, že nárečia stredoslovenského typu vo Vojvodine majú všetky základné znaky stredoslovenských nárečí na Slovensku. V štúdiu sme prezentovali niektoré hláskoslovné, tvaroslovné a lexikálne znaky charakteristické tak pre nárečie Starej Pa-

zovy, ako aj pre nárečia iných stredoslovenských obcí vo Vojvodine. Ide o jednotlivé reziduálne znaky, ktoré sú známe v nárečiach na súvislom slovenskom území, ale na rozdiel od vojvodinských sa nevyskytujú v každodennej komunikácii. Sú to archaické znaky, ktoré ukazujú na spoločný pôvod. Tieto znaky bližšie vymedzujú miesto dolnozemsých stredoslovenských nárečí medzi nárečiami slovenského jazyka a začleňujú ich do širšieho stredoslovenského nárečového celku. Niektoré znaky sa vyskytujú na menšom území a o to presnejšie určujú miesto jednotlivých nárečí medzi ostatnými nárečiami pôvodnej vlasti a krajov, z ktorých prišli vojvodinskí Slováci. Štúdium nárečí dopĺňa historické dokumenty, ktoré hovoria o vzniku a rozvoji slovenských dolnozemsých obcí a štúdium ich stavby má mimoriadny význam pre určenie vnútorných dejín a poznanie národnej minulosti.

Uvedené znaky svedčia o tom, že stredoslovenské nárečia vo Vojvodine sú veľmi blízke, že tvoria vyhranený celok, čo neznamená, že každé z nich nemá aj určité zvláštnosti (na niektoré sme v práci aj ukázali). Nárečia Srijemu a Báčky majú viac spoločných znakov oproti nárečiu Banátu. Napríklad v prvých je výslovnosť spoluhlások *t'* a *d'* mäkká a v druhých tvrdá *t* a *d*, v prvých sa neurčitok končí na *-t'* a v druhých na *-ti*. Príslahovalci z rozličných krajov a obcí pôvodnej vlasti položili základ novým nárečovým celkom v novom prostredí. Ďalší vývin týchto jazykových útvarov sa formoval vo vzájomných kontaktoch ich nositeľov s nositeľmi iných nárečí a s inorečovým prostredím.

Cieľom tohto príspevku nebolo vyčerpať celé bohatstvo nárečia. Snažili sme sa poukázať na typické javy a na určité zmeny vo vojvodinských stredoslovenských nárečiach, ktoré sa používajú mimo kompaktného slovenského územia, s dôrazom na staropazovské nárečie, ktoré je nám najbližšie, pretože je naše materinské nárečie.

Literatúra

- Atlas slovenského jazyka. I – IV. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968 – 1984.
- Dudok, D.: Nárečie Pivnice v Báčke. Martin: Matica slovenská, 1972.
- Dudok, D.: Miesto hložianskeho nárečia medzi nárečiami slovenského jazyka. *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*, 10, Nový Sad: SVS, 1988, s. 81 – 117.
- Dudok, D.: O petrovskom nárečí. In: Petrovec 1745 – 1995. Báčsky Petrovec: Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, s. 388–401.
- Dudok, D.: O slovenskom jazyku v Juhoslávii. Báčsky Petrovec: Kultúra, 1996.
- Dudok, D.: O nárečí a tradičnej kultúre Kovačičanov v rámci slovenských nárečí a tradičnej kultúry Slovákov vo Vojvodine a na bývalej uhorskej Dolnej zemi. In: Kovačica 1802 – 2002. Kovačica: Miestne spoločenstvo Kovačica, 2002, s. 103–108.
- Dudok, D.: Nárečie Aradáča v Banáte (na pozadí vzniku a vývinu obce). Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2013.
- Dudok, D.: Čítanka nárečových textov Slovákov v Báčke, Banáte, Srijeme a Slavónsku. Vedecké zošity. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2010.
- Ferenčíková, A.: Výskum kvantít v slovenských nárečiach. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 2. – 3. apríla 2001 v Budmericiach. Ed. Matej Považaj. Bratislava: VEDA, 2005, s. 130–144.
- Krajčovič, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: SPN, 1988.
- Maričová, A.: Slovenské nárečie Starej Pazovy. Nadlak – Bratislava: Vydavateľstvo Ivan Krasko, Vydavateľstvo ESA, 2006.
- Maričová, A.: Dynamika slovenského nárečia mimo Slovenska (na príklade staropazovského nárečia). In: Jazykovedné štúdie, 26. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Bratislava: VEDA, 2009, s. 175–183.
- Maričová, A.: Slovenská nárečová lexika Starej Pazovy. Stará Pazova: Kanadem, 2010.
- Ondrus, P.: Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike. Bratislava: SAV, 1956.
- Palkovič, K.: Slovenské nárečia. Príručka pre terénny výskum. Banská Bystrica: Krajské osvetové stredisko, 1981.
- Pauliny, E.: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963.
- Pauliny, E.: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: VEDA, 1990.
- Sirácky, J.: Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí. Martin: Matica slovenská, 1971.
- Stanislav, J.: Dejiny slovenského jazyka 2. Bratislava: SAV, 1958.
- Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii. Bratislava: SAV, 1968.
- Štolc, J.: Slovenská dialektológia. Bratislava: SAV, 1994.
- Týr, M.: Glasovni sistem slovačkog govora Bačkog Petrovca. Nový Sad, 1972. (Rukopis.)

JÚLIA DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ*

Významný príspevok slovenských dialektológov k medzinárodnému projektu Slovanický jazykový atlas.

ОБЩЕСЛАВЯНСКИЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АТЛАС

Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 4. Сельское хозяйство.

Отв. ред. А. Ференчикова. Братислава: Международный комитет славистов Комиссия
Общеславянского лингвистического атласа – Словацкая академия наук Институт
языкознания им. Людовита Штура – Университет им. Коменского Философский
факультет 2012. 268 с.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: Important linguogeographic Work of the Slovak Dialectology from the international project The Slavic Linguistic Atlas (OLA). *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 1, pp. 65-70 (Bratislava).

This volume of the lexico-morphological series of the Slavic Linguistic Atlas (hereafter OLA) presents regional differentiation among the Slavic dialects in the lexicon of agriculture, one of the oldest production activities of the Slavs. It is the result of the work of an international collective of authors. By decision of the OLA International Commission, the Slovak National Commission of the OLA was charged with the editing and publication of this volume (A. Ferenciková, editor in chief; editorial Board of Volume: A. Ferenciková, M. Chochol, L. Králik, P. Žigo (Bratislava), H. Jenč (Budyšin), J. Siatkowski (Warszawa), Ž. Ž. Varbot (Moskva).

Slavic Linguistic Atlas, Slavic dialects, lexicon of agriculture, Slavic language territory.

1. *Slovanický jazykový atlas* a *Celokarpatský dialektologický atlas* sú dve významné diela slovenskej a svetovej jazykovedy z druhej polovice 20. stor. Boli vyvrcholením takmer polstoročného úsilia slovanických i neslovanických dialektológov o realizáciu medzinárodného jazykového atlasu. Prvým bezprostredným impulzom nielen pre vznik týchto lingvogeografických diel, ale vôbec pre konštituovanie novodobej slovenskej dialektológie bol I. zjazd slovanických filológov roku 1929 v Prahe.¹ Na tomto prvom kongrese slavistov boli schválené *Tézy Pražského lingvistického krúžku* (celkove bolo schválených desať téz), z ktorých piata, šiesta a siedma téza sa bezprostredne týkali slovenskej dialektológie.² V téze číslo päť *Problémy fonetickej a fonologickej transkripcie v slovanických jazykoch* autori formulujú zásady fonetickej transkripcie a zásady fonologickej transkripcie. Téza číslo šesť *Zásady lingvistickej geografie, jej použitie a pomer k etnografickej geografii na slovanском území* sa venuje otázkam metodiky a metodológie dialektologického výskumu. Metóda jazykovej geografie má podľa autorov slúžiť na stanovenie

* Prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc., Prešovská univerzita v Prešove, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, Ul. 17. novembra č. 15, 080 78 Prešov.

¹ I. zjazd slovanických filológov sa konal 6. – 13. októbra 1929 v Prahe pri príležitosti 100. výročia úmrtia patriarchu slavistiky J. Dobrovského. Roku 2019 si svetová slavistika pripomenie 90. výročie konania pražského slavistického kongresu a 190. výročie úmrtia J. Dobrovského (1756-1829), zakladateľa slavistiky. Podrobnejšie porov. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: Kapitoly zo slavistiky II. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis*. Monografia 95. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2008, s. 248-256.

² Pražský lingvistický kroužek. Teze předložené prvnímu sjezdu slovanických filologů v Praze 1929. In: *U základů pražské jazykovědné školy*. Edit. J. Vachek, Praha 1970, s. 35-65; 53-56.

priestorových hraníc medzi jednotlivými jazykovými javmi. Siedma téza nesie názov *Problémy všeslovanského lingvistického atlasu, najmä lexikálneho*, v ktorej sa naskladajú otázky praktickej realizácie takéhoto typu jazykového atlasu. V tejto téze je formulovaná postupnosť krokov, počínajúc zrodom takejto myšlienky a končiac vydaním atlasu a jeho finančným zabezpečením.

Okrem uvedených téz na pražskom zjazde slovanských filológov odznali viaceré referáty z problematiky slovanskej dialektológie, v ktorých našli svoj odraz najnovšie bádateľské metódy v lingvistiky a ktoré súviseli s nástupom modernej jazykovedy v dvadsiatych rokoch 20. stor. O slovanskom jazykovom atlase predniesli referát *Projet d'un Atlas Linguistique Slave* dvaja francúzski autori – A. Meillet a L. Tesnière (1932, s. 592 – 593).³ Idea slovanského jazykového atlasu zaneprázdňovala mysle francúzskych lingvistov aj v medzizjazdovom období, o čom svedčí referát, ktorý A. Meillet a L. Tesnière predniesli na II. medzinárodnom zjazde slavistov 1934 vo Varšave *Rapport sur l'activité du Comité d'Organisation de l'Atlas Linguistique Slave*.⁴ Z názvu referátu možno usúdiť, že už na pražskom zjazde 1929 bola schválená komisia pre slovanský jazykový atlas. Okrem referátu týchto bádateľov boli prihlásené dva referáty z problematiky jazykovej geografie v poľských a slovenských nárečiach (J. Tarnacki, V. Vážný).⁵ Na III. medzinárodnom zjazde slavistov, ktorý sa mal konať 1939 v Belehrade, ale ktorý sa pre vojnové udalosti nekonal, sa s menami A. Meilleta a L. Tesnière už nestretávame. V jazykovednej sekcii ohlásil svoj referát V. Vážný *O dokumentární hodnotě lingvistického atlasu polského*: M. Małeckí i K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* (Kraków 1934), ktorý neskôr prepracoval, doplnil a rozšíril a vydal ako osobitnú publikáciu (Praha 1948).⁶ Fakt, že s referátom na tému slovanský lingvistický atlas vystúpili na prvom a druhom medzinárodnom zjazde slovanských filológov v Prahe a vo Varšave dvaja francúzski jazykovedci, nebol náhodný. Veď francúzski lingvisti boli spolu s nemeckými bádateľmi priekopníkmi uplatňovania modernej metódy lingvistickej geografie pri výskume dialektov (G. Wenker, J. Gilléron, A. Meillet, L. Tesnière).⁷

1.1. Otázka prípravy *Slovanského jazykového atlasu* bola nastolená s plnou nálehavosťou až na IV. medzinárodnom zjazde slavistov 1958 v Moskve. Preto sa zvyčajne za začiatok systematickej práce na tomto medzinárodnom projekte pokladá rok konania moskovského zjazdu. Ako však z povedaného vyplýva, príprava tohto medzinárodného projektu bola dlhodobá záležitosť, projekt má svoju prehistóriu, a kým sa prešlo od zámerov vytvoriť projekt k jeho realizácii, prešlo celých devätnásť rokov. Toľko trvalo medzizjazdové obdobie medzi tretím (neuskutočneným) zjazdom 1939 v Belehrade a štvrtým medzinárodným zjazdom slavistov 1958 v Moskve. Podkladom na rokovanie o Slovanskom jazykovom atlase 1958 v Moskve bol referát od dvoch významných ruských lingvistov R. I. Avanesova a S. B. Bernštejna *Лингвистическая география и структура языка. О принципах общеславянского лингвистического атласа*⁸ ako aj od poľského slavistu Z. Stieberta *O projekcie ogólnosłowiańskiego atlasu dialektologicznego*.⁹ O týchto referátoch sa podrobne diskutovalo, boli podrobené všestrannej analýze, čo bolo neskôr publikované v zjazdových materiáloch.¹⁰ Na zjazde bolo prijaté uznesenie, že vydanie Slovanského ja-

³ Prednášky a resumé spomínaných referátov sú uverejnené v zjazdovom zborníku: *Sborník prací I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929*. Sv. II. Prednášky. Usporiadal J. Horák, M. Murko, M. Weingart a S. Petíra. Praha: Výbor I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1932. 1137 s.

⁴ Księga referatów. Sekcja I – Językoznawstwo. Warszawa 1934, s. 74-78.

⁵ Tarnacki, J.: Rozmieszczenie geograficzne nazw z zakresu kultury materialnej na Mazowszu w świetle statystyki; Vážný, V.: Několik ukázek z lingvistické geografie lexikální na Slovensku a její význam pro slovenskou jazykovědu.

⁶ III. mezinárodní sjezd slavistů (slovanských filologů). Ljubljana – Beograd – Zagreb 18. – 25. 9. 1939. Bibliografie. Sest. E. Velinská. Praha 1978.

⁷ O rozvoji dialektologie a lingvistickej geografie v poslednej štvrtine 19. stor. pozri podrobnejšie vo vysokoškolskej učebnici: Černý, J.: *Malé dějiny lingvistiky*. Praha: Portál 2005, s. 101-105.

⁸ Москва, Издат. АН СССР 1958. 30 с. АН СССР. Советский комитет славистов.

⁹ In: *Славянская филология*. I. Москва 1958, s. 129-135.

¹⁰ IV. Международный съезд славистов. Материалы и дискуссии, т. 2. Издат. АН СССР, Москва 1962, s. 355-386.

zykového atlasu patrí k najdôležitejším úlohám slovanskej jazykovedy. Zároveň na moskovskom zjazde bola zriadená tzv. *iniciatívna skupina*, ktorej členmi sa stali ruskí, ukrajinskí, bieloruskí, českí, slovenskí, poľskí, bulharskí a srbskí jazykovedci: R. I. Avanesov, S. B. Bernštejn, M. Biry-la, F. Žylko, B. Havránek, F. Trávníček, J. Bělič, E. Pauliny, J. Štolc, K. Nitsch, W. Doroszewski, Z. Stieber, K. Dejna, S. Urbańczyk, S. Stojkov, P. Ivič. Táto iniciatívna skupina bola v roku 1961 reorganizovaná na stálu Komisiu OLA pri Medzinárodnom komitáte slavistov.¹¹ Za predsedu tejto iniciatívnej a neskôr stálej komisie OLA bol zvolený R. I. Avanesov. Systematický výskum vo vyše 850 slovanských lokalitách ležiacich v 13 krajinách sa začal v roku 1965 po vydaní dotazníka: *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа* (Москва 1965). Slovanský jazykový atlas vychádza v dvoch sériách: lexikálno-slovotvornej a foneticko-gramatickej.¹²

1.2. Ako vidno, S. B. Bernštejn bol blízkym spolupracovníkom R. I. Avanesova, spolu pripravili referát na moskovský zjazd, obidvaja boli členmi iniciatívnej skupiny a neskôr stálej komisie pre Slovanský jazykový atlas. Obidvaja teda od začiatku vyvinuli veľké úsilie, aby sa v prípade OLA prešlo od slov k činu. Od roku 1961 sa na základe uznesenia prvého koordinatívneho zasadnutia komisie pre aktuálne problémy slavistiky začala práca nad novým projektom *Karpatský dialektologický atlas*. O dva roky neskôr S. B. Bernštejn uverejnil v časopise *Вопросы языкознания* (1963, s. 72 – 74) štúdiu *Карпатский диалектологический атлас*, v ktorej predložil nový projekt, venovaný výskumu príbuznosti ukrajinských nárečí v juhozápadnom areáli najmä s južnoslovanskými jazykmi, ale aj s jazykmi v karpatskom jazykovom areáli. To bol vlastne začiatok systematického výskumu problematiky jazykových kontaktov najskôr na ukrajinskom území, neskôr v karpatskom jazykovom areáli.

Výsledky tohto výskumu napokon viedli k myšlienke autorov Karpatského dialektologického atlasu vydať *Celokarpatský dialektologický atlas* (CKDA), ktorú podporili mnohí dialektológovia zo slovanských a neslovanských krajín (Poľsko, Československo, Maďarsko, Bulharsko, Juhoslávia). Projekt realizácie CKDA bol predložený slavistickej verejnosti na VII. medzinárodnom zjazde slavistov 1973 vo Varšave. Bol to ďalší významný úspech slovanskej i svetovej lingvistiky. Autori návrhu CKDA mali o to ľahšiu situáciu, že už vtedy mohli čerpať z bohatých skúseností svojich kolegov participujúcich na Slovanskom jazykovom atlase. Kým predseda Komisie pre Slovanský jazykový atlas pri MRK R. I. Avanesov na varšavskom zjazde informoval slavistickú verejnosť o tom, že práce na OLA úspešne pokračujú, že už bol ukončený výskum v daných lokalitách, že bola ukončená práca nad úvodným zväzkom a nad prvými dvoma zväzkami OLA v dvoch edíciách, S. B. Bernštejn ako iniciátor nového medzinárodného lingvogeografického diela *Celokarpatský dialektologický atlas* predložil svetovej slavistickej verejnosti vo Varšave tento nový projekt na schválenie.

Celokarpatský dialektologický atlas je v súčasnosti uzavreté dielo, ktoré sa realizovalo v rokoch 1973 – 2003. Celkove bolo publikovaných sedem zväzkov, úvodný zväzok, dotazník a ako posledná časť tohto medzinárodného projektu bol v roku 2012 vydaný súpis karpaticizmov, obsahujúci český, slovenský, poľský, ukrajinský, maďarský, rumunský, srbský, chorvátsky, albánsky a macedónsky index mapovaných i nemapovaných materiálov vo všetkých siedmich zväzkoch.¹³

¹¹ Podrobný opis udalostí v rokoch 1958 – 1978, čiže medzi moskovským a záhrebským zjazdom, je v referáte R. I. Avanesova na VIII. medzinárodnom zjazde slavistov v Záhrebe. Pozri poznámku č. 12.

¹² V kolektíve riešiteľov tejto medzinárodnej úlohy je zaužívaná skratka ruského názvu OLA (Общеславянский лингвистический атлас). V slovenskej jazykovede je zaužívaný názov Slovanský jazykový atlas, ale z pragmatických dôvodov sa používa skratka ruského názvu OLA. (Porov. Žigo, P.: Spolupráca slovenských a poľských jazykovedcov na príprave „Slovanského jazykového tlasu“. In: SLOVENSKO-POESKO. Bilaterálne vzťahy v procese transformácie. Slovensko-poľská komisia humanitných vied. Ed. J. Hvišč. Bratislava: LUFEMA 2008, s. 232-237).

¹³ *Общекарпатский диалектологический атлас. Указатели /Atlas dialectologique des Carpathes. Les index/ Karpacki atlas dialektologiczny. Indeksy.* Ред. Я. Ригер. Краков: Институт польского языка Польской академии наук 2012. 214 s. V publikácii sú uvedené popri národných indexoch všetky relevantné údaje o tomto významnom medzinárodnom lingvistickom projekte.

2. Na obálke a na titulnej strane všetkých zväzkov atlasu sa uvádza ruský názov *Общеславянский лингвистический атлас*, potom nasleduje slovenský názov *Slovanský jazykový atlas* (OLA), resp. iný slovenský názov, podľa miesta vydania príslušného zväzku, francúzsky *Atlas linguistique Slave* (OLA) a anglický názov *The Slavic linguistic Atlas* (OLA). V týchto štyroch jazykoch je uverejnená prvá časť úvodných materiálov atlasu: Введение (Úvod, Introduction, Foreword). Všetky ostatné materiály sú v ruštine vrátane máp a komentárov. Ruština je základným rokovacím jazykom Komisie pre Slovanský jazykový atlas, v ruštine bol publikovaný dotazník pre výskum slovanských dialektov pod názvom *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа* (Moskva 1965). Po zozname 13 národných akadémií vied slovanských krajín, ktoré sa podieľajú na realizácii tohto projektu, nasleduje zoznam zakladateľov Slovanského jazykového atlasu: R. I. Avanesov (Moskva), A. Belić (Belehrad), S. B. Bernštejn (Moskva), B. Havránek (Praha), W. Doroszewski (Varšava), S. Stojkov (Sofia), Z. Stieber (Varšava). Za ním nasleduje zoznam 47 členov Komisie pre Slovanský jazykový atlas (MK OLA), v rámciku sa uvádzajú mená nežijúcich členov. Redakčnú radu 4. zväzku tvoria štyria slovenskí (A. Ferenčíková, M. Chochol, L. Králik, P. Žigo) a traja zahraniční dialektológovia [H. Jenč (Budyšin), J. Siatkowski (Varšava), Ž. Ž. Varbot (Moskva)]. Vedeckou redaktorkou zväzku je A. Ferenčíková z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ktorá je tiež autorkou úvodu.

V Úvode (s. 9–20) čitateľ nájde všetky informácie týkajúce sa realizácie tohto medzinárodného projektu. Zväzok *Poľnohospodárstvo* sa pokladá za výsledok tvorivej práce medzinárodného kolektívu autorov. Teoretická koncepcia sa formovala na pravidelných pracovných zasadnutiach MK OLA, na ktorých sa riešili aj konkrétne problémy súvisiace s kartografickým spracovaním nárečového materiálu. Prirodzene, vychádzalo sa aj z doterajších skúseností pri publikovaní predchádzajúcich siedmich zväzkov tejto série, ktoré vyšli v Moskve (1. zv. 1988, 6. zv. 2007), vo Varšave (2. zv. 2000, 8. zv. 2003), v Minsku (3. zv. 2000) a v Krakove (9. zv. 2009). Ako z uvedeného vyplýva, slovenský kolektív bol po prvý raz poverený prípravou a vydaním jedného zväzku OLA.

Materiálová báza zväzku pozostáva z nárečových údajov z 853 lokalít, ktorých prevažná časť leží na slovanskom jazykovom území a v malej miere aj v prihraničných oblastiach Talianska, Rakúska, Maďarska, Moldavska, Rumunska, Grécka, Albánska a Turecka. Materiál sa zbieral v rokoch 1962 – 1990 priamym terénnym výskumom vo všetkých 853 lokalitách, ktoré tvoria sieťku bodov na podkladovej mape. Bod číslo jeden tvorí slovinská lokalita *Solbica* (Stolvizza) v Taliansku a posledný bod číslo 853 tvorí bulharská lokalita *Jana* v Turecku. Na slovenskom jazykovom území sieťku bodov tvorí 26 lokalít, ktoré sú rovnomerne rozložené na celom území Slovenska: 208 Čáry, okr. Senica, 209 Ivanka pri Dunaji, okr. Senec, 210 Bučany, okr. Trnava, 211 Trnovec nad Váhom, okr. Šaľa, 212 Nedanovce, okr. Partizánske, 213 Kubrica, okr. Trenčín, 214 Vrtížer, okr. Považská Bystrica, 215 Klubina, okr. Čadca, 216 Krivá, okr. Dolný Kubín, 217 Slovany, okr. Martin, 218 Liptovský Ján, okr. Liptovský Mikuláš, 219 Horná Žďaňa, okr. Žiar nad Hronom, 220 Zvolenská Slatina, okr. Zvolen, 221 Vieska nad Žitavou, okr. Zlaté Moravce, 222 Hontianske Moravce, okr. Krupina, 223 Horné Strháre, okr. Veľký Krtíš, 224 Turičky, okr. Lučenec, 225 Sirk, okr. Revúca, 226 Spišské Tomášovce, okr. Spišská Nová Ves, 227 Plavnica, okr. Stará Ľubovňa, 228 Dlhá Lúka, okr. Bardejov, 229 Sedlice, okr. Prešov, 230 Trstená pri Hornáde, okr. Košice, 231 Bánovce nad Ondavou, okr. Michalovce, 232 Žalobín, okr. Vranov nad Topľou, 233 Čabalovce, okr. Medzilaborce.

2.1. *Dotazník OLA* obsahuje otázky z desiatich tematických okruhov: (1) poľnohospodársky obrábaná pôda, (2) kultivácia pôdy, (3) ovocné dreviny a ich plody, (4) zelenina a olejiny, (5) obilniny, ich časti a vegetačné fázy, (6) úroda a jej ochrana, (7) krmoviny, (8) činiteľa a činnosti, (9) názvy náradí, ich častí a vlastností, (10) časové úseky spojené s jednotlivými poľnými prá-

cami. V Dotazníku OLA boli otázky formulované tak, aby sa získali údaje o lexikálnych (L), slovotvorných (SL) a sémantických (Sm) javoch. Signatúra Sm sa uvádza ako sprievodná v časti otázok so signatúrami F (fonetika), FP (fonetika a prozódia), FM (fonetika a morfológia), lebo otázky zamerané na sémantické javy sú v samostatnej sémantickej kapitole (dotazník, s. 213 – 230). Ako sa ďalej uvádza v úvode, viaceré údaje o diferencovanosti slovanského jazykového územia na sémantickej rovine možno získať z lexikálnych, lexikálno-slovotvorných a slovotvorných máp zväzku, lebo tie isté názvy alebo ich deriváty sa opakujú v rozličných významoch na viacerých mapách. Prevažná väčšina máp dokumentuje lexikálne aj slovotvorné rozdiely rozmanitého stupňa územnej diferencovanosti. Preto čisto lexikálnych alebo slovotvorných máp sa vyskytuje v tomto zväzku pomerne málo. Na mnohých mapách možno sledovať, ako sa cudzie javy včleňujú do morfológického a slovotvorného systému slovanských dialektov. Informácie o výpožičkách sú súhrnne predstavené na osobitných mapách výpožičiek z latinčiny, z románskych jazykov, z gréčtiny, turko-tatárskych jazykov, litovského, staroškandinávského, albánskeho z maďarského jazyka (mapy číslo 101 – 106). Vysoký počet výpožičiek z nemčiny je najmä v slovinčine, lužičtine a poľštine, hoci nemecké prevzatia sa vyskytujú na celom slovanskom území (mapa číslo 104).

Prvý oddiel druhej časti zväzku tvoria *analytické mapy* (číslo 1 – 89) a ich poradie zodpovedá radeniu otázok uverejnených v Dotazníku OLA. Druhý oddiel tvoria *syntetické slovotvorné mapy* (č. 90a, 90b, 91, 95–100), *nominatívne mapy* (92, 93) a jedna *motivačná syntetická mapa* (č. 94). Tretí oddiel tvoria *syntetické mapy výpožičiek*. Nasleduje *nemapovaný materiál* z otázky F (Sm) 509 *лупиць* (s. 244–245). V závere zväzku sa uvádzajú dva súhrnné indexy mapovaných materiálov: abecedný (s. 246–255) a retrográdny (256–266).

2.2. Aké sú zásady mapovania? Jazyková mapa je umiestnená na pravej strane a index materiálov na ľavej strane. Názov mapy je zhodný s názvom otázky v Dotazníku OLA a je umiestnený v ľavej hornej časti mapy, za ním nasledujú spisovné názvy mapovaného javu vo všetkých slovanských jazykoch. Mapované lexémy sa uvádzajú v zovšeobecnenej morfonologickej transkripcii. Predpokladaná podoba slova bola rekonštruovaná na základe metódy vnútornej rekonštrukcie. Geografická diferencovanosť jednotlivých javov sa vyjadruje pomocou systému znakov. Rozdiely prvého stupňa (rozdielne koreňové morfémy, odlišné významy slov, odlišné motivačné príznaky) sa zobrazujú odlišnými geometrickými znakmi. Vo vnútornej ploche geometrického znaku sa zaznamenávajú rozdiely v afixálnych morfédoch názvov s rovnakým koreňom. Súčasťou legendy sú aj opisné konštrukcie, ojedinelé slová alebo významy a zoznam iných znakov (používaných na mape). V pravej dolnej časti mapy je komentár, v ktorom sa uvádzajú doplnujúce informácie k mape, napríklad s ktorými mapami súvisí daná mapa alebo ktoré ďalšie ojedinelé názvy sa vyskytujú v niektorých lokalitách.

V závere úvodu sa uvádzajú podrobné údaje o redakčných prácach, na ktorých sa podieľali slovenskí i zahraniční autori: A. Ferenčíková, M. Chochol, L. Králik, J. Siatkowski, H. Jenč, M. O. Forróová, Ž. Varbot. Počítačová kartografická verziu všetkých máp pripravil M. Chochol na základe kartografického počítačového programu MAPola, ktorého autorom je S. Rehuš. Uvádza sa aj zoznam máp zväzku, ktoré pripravili autori zo všetkých zúčastnených krajín. Autorkou alebo spoluautorkou máp číslo: 8, 9, 21, 22, 51, 56, 60, 73, 86a, 86b, 91, 92, 93, 94–106 je A. Ferenčíková (mapy s podčiarknutými číslami boli pripravené v spoluautorstve); A. Habovštiak je autorom alebo spoluautorom troch máp č.: 56, 67, 73; M. Chochol zostavil všetky tri mapy v spoluautorstve (č. 90a, 90b, 93) a podobne aj L. Králik mapu č. 15 v spoluautorstve. Na realizácii zväzku *Pol'nohospodárstvo* sa zúčastnili: členovia Medzinárodnej komisie OLA, morfonologická subkomisia a lexikálno-slovotvorná sekcia OLA, členovia všetkých národných komisií a členovia redakčného kolégia. Redakcia zapracovala dodatočne sprístupnené bulharské materiály do všetkých máp a príslušných indexov. Ako je známe, v roku 1981 na základe rozhod-

nutia Predsedníctva Bulharskej akadémie vied vystúpil kolektív bulharských jazykovedcov zo všetkých medzinárodných projektov: Slovanský jazykový atlas, Celokarpatský dialektologický atlas a Európsky lingvistický atlas. O vyše dvadsať rokov neskôr bolo toto rozhodnutie prehodnotené a bulharskí kolegovia dodatočne zverejnili indexy skúmaných lexém podľa jednotlivých dotazníkov. To umožnilo aj redakčnej rade tohto zväzku doplniť nárečový materiál z bulharského jazykového územia do všetkých máp a materiálov. V Celokarpatskom dialektologickom atlase tvorí bulharské jazykové územie biele miesto na jednotlivých mapách a index bulharských nárečových foriem nebol zahrnutý do záverečnej publikácie *Общекарпатский диалектологический атлас. Указатели* (2012).¹⁴ Za úvodom nasleduje *Systém fonetickej transkripcie*, ktorý pôvodne pripravil poľský bádateľ Z. Stieber. Po prvý raz ho predniesol v roku 1963 na zasadnutí MK OLA v Sarajeve. Tento systém transkripcie prešiel oponentúrou, boli doplnené niektoré znaky a diakritické znamienka; išlo predovšetkým o odlišenie palatalizovaných a palatálnych konsonantov v rôznych slovanských jazykoch. Transkripcia vyšla tlačou dvakrát: raz v osobitnom zborníku OLA (1964) a druhý raz v Dotazníku OLA (1965, s. 9-19). Uvedený systém transkripcie našiel uplatnenie aj v medzinárodnom projekte *Celokarpatský dialektologický atlas*.

Napokon nasleduje *Systém zovšeobecňujúcej transkripcie* (s. 25-26), ktorá sa charakterizuje ako postup uplatňovaný pri vnútornej rekonštrukcii, ktorý umožňuje priradiť k jednej slovnej forme rozmanité fonetické varianty mapovanej lexémy. Rekonštruovaná podoba slova sa vníma ako hypotetická a má čisto praktický charakter. V ďalšej časti je uvedený *Zoznam skúmaných lokalít* (s. 27-32). Počínajúc stranou č. 34 nasledujú *Mapy a materiály*; celkove je v tomto zväzku uverejnených 106 máp, z toho 89 analytických máp a 18 syntetických máp (s. 34-243).

3. Ako uvádza A. Ferenčíková, vedúca redaktorka zväzku, „jazykovozemepisný pohľad na situáciu v dialektoch ako prirodzene sa vyvíjajúcich územných variantoch národných jazykov ponúka mnoho nových poznatkov nielen pre dialektológiu a pre historickú jazykovedu, ale i pre výskum jazykových kontaktov, pre všeobecnú jazykovedu, sociolingvistikú, etnolingvistikú i samu etnológiu.“ (s. 16). Slovanský jazykový atlas patrí k základným moderným dielam o lingvogeografickom spracovaní slovanských dialektov, je názorným príkladom vysokej teoretickej úrovne slovanskej dialektológie a jej výskumných metód. Významným spôsobom prispieva tiež k prehĺbenému poznaniu problematiky členenia slovanských jazykov. Slovenský zväzok *Polnohospodárstvo* je dôstojným príspevkom slovenských dialektológov k rozvoju slovenskej i slovanskej dialektológie a lingvogeografie. Je tiež ukážkou moderného kartografického spracovávanía nárečových údajov na základe počítačového programu MAPola. *Slovanský jazykový atlas* je výsledkom dlhodobého medzinárodného výskumného projektu, ktorý obstál vo všetkých skúškach spoločensko-politických otrasov v deväťdesiatych rokoch 20. stor. a ktorý sa navždy zapísal do análov modernej slovanskej i svetovej lingvistiky.

¹⁴ Podrobnejšie Dudášová-Kriššáková, J.: Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Ústav rusínskeho jazyka a dialektológia 2015, s. 231–270.

KATARÍNA ŽEŇUCHOVÁ*

Z archívnych prameňov a najnovších výskumov o J. I. Bajzovi

ŽEŇUCHOVÁ, K.: From The Archives and Newest Research of J. I. Bajza. *Slavica Slovaca*, 51, 2016, No. 1, pp. 71-79 (Bratislava).

The paper looks into the persona of a writer from the Age of Reason, who had a leading role in the cultural life of Slovakia J. I. Bajza in context with new research. The chosen objects of research belong to the exposition of his literature and biography in Dolné Dubové. The author compares her results with archival articles, which publish present findings in scientific literature.

Jozef Ignác Bajza, codification of Slovak language, biographical and literary exposition in Dolné Dubové.

Osobnosť J. I. Bajzu nie je vo vedeckej literatúre neznáma. Pozornosť mu venovali významní bádatelia z rozličných oblastí vedy – historici, jazykovedci, literármi historici i literárni teoretici. Reflexia diela i osobnosti J. I. Bajzu je vo vedeckej literatúre značne kritická¹ a možno povedať, že neraz i jednostranná. Štúdiom literárnohistorickej či lingvistickej vedeckej literatúry získame o J. I. Bajzovi obraz, ktorý určujú atribúty: *sebavedomý človek*,² *neústupčivý*, *samolúby*, *tvrdohlavý*, *prchký*, *rozkolník* a *jazykový separatista*,³ či dokonca *hlavatý trucovník bernolákovského hnutia*.⁴

V roku 2013 sa v Dolnom Dubovom, v dlhoročnom knazskom pôsobisku J. I. Bajzu, uskutočnila vedecká konferencia venovaná 230. výročiu jeho príchodu na dolnodubovskú faru. Odborníci z viacerých vedných odborov sa vrátili k osobnosti a dielu J. I. Bajzu a pokúsili sa priniesť vo svetle súčasných poznatkov nový pohľad, na ktorom postupne padá starý mýtus o Bajzovi ako o škriepnom, prchkom a zatrpknutom človekovi, ktorý na sklonku života rezignoval, začo si vyslúžil u cirkevnej vrchnosti kanonický titul.⁵ Literárna historička Gizela Gáfríková upozornila, že ideologicky motivované posudky či skôr predsudky voči osobnosti J. I. Bajzu pretrvávajú (s príznačnou rezistenciou) podnes a nachádzame ich aj v najnovšej vedeckej spisbe.⁶ V našom príspevku zacieme pozornosť na niekoľko príkladov, ktoré neustále živia a ďalej rozširujú mnohokrát skreslené a ideologicky interpretované informácie o J. I. Bajzovi začínaj-

* Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 01 Bratislava.

¹ Pozitívne sa o J. I. Bajzovi vyjadril S. H. Vajanský v *Národných novinách* v roku 1897 ako o osobnosti „najhlbšieho ducha medzi spisovateľmi pred Hollým.“ (Vajanský-Hurban, S.: Jozef Ignác Bajza. In: *Národné noviny*, roč. 28, 1897, č. 143, s. 4.)

² Kotvan, I.: K sporu a polemikám J. I. Bajzu s bernolákovcami. In: *Bernolákovské polemiky*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1966, s. 21.

³ Jakubec, J.: *Dějiny literatury české II. Od osvícenství po družinu Máje*. Praha: Jan Laichter, 1934, s. 82n., 226n.

⁴ Baník, A. A.: Rok zo života Juraja Fándliho. Poznámky k jeho polemickéj činnosti. In: *Slovenské pohľady*, 1950, roč. 66, č. 6, s. 524.

⁵ Príspevky z konferencie boli vo forme vedeckých štúdií publikované v zborníku *Centra excelentnosti SlovSlav SAV Žeňuchová, K. (ed.): Jozef Ignác Bajza v kultúrnom a literárnom kontexte*. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Obec Dolné Dubové, 2013, 168 s. Príspevok Jany Skladanej *Jazyk v diele Jozefa Ignáca Bajzu* vyšiel v podobe vedeckej štúdie časopisu *Slavica Slovaca*, 2014, roč. 49, č. 1, s. 37-41.

⁶ O tom pozri Gáfríková, G.: Bajzov polemický koncept slovenskej (literárnej a kultúrnej) minulosti a prítomnosti. In: Žeňuchová, K. (ed.): *Jozef Ignác Bajza v kultúrnom a literárnom kontexte*, op. cit., s. 45.

úc nie príliš lichotivými charakterovými vlastnosťami, cez nesprávne biografické údaje, ktoré sa bez akéhokoľvek historiografického výskumu preberajú z jednej publikácie do druhej, končiac nepravou podobizňou J. I. Bajzu.

K vzniku stereotypného obrazu o Bajzovom egocentrizme a samolúbosti do značnej miery prispela i Bajzova známa okridlaná metafora o prvenstve v lámaní ľadov na ceste Slovákov ku knihám, s ktorou sa podnes spája národný a kultúrny odkaz J. I. Bajzu.⁷ Treba napokon uznať, že J. I. Bajza na viacerých miestach svojho románu poukazuje na pasivitu predkov, ktorí necibrili a nekultivovali svoj jazyk, a sám sa vlastnou literárnou tvorbou pokúšal prebudiť záujem o domácu kultúru.⁸ V jazyku svojich diel sa usiloval ustanoviť grafickú i gramatickú normu jednotného jazyka pre všetkých Slovákov. J. I. Bajza vo svojich dielach (1782 – *Rozličných werssuw, které zložil Jos. Ign. Bajza*; 1783, 1785 – *René Mlád'enca Prihodi, a Skusenosti*) predložil jeden z prvých individuálnych návrhov na budúcu podobu spoločného slovenského jazyka.⁹

Ak však zohľadníme ideovo-filozofické východiská Bajzovho osvieteniského modelu jazyka a k tomu pridáme aj národnú motiváciu jeho činov, je takmer nemožné vidieť Bajzov postup len ako výsledok egocentrických snáh. Veď v druhom zväzku románu *René J. I. Bajza o sebe v úlohe Reného sprievodcu* píše: „*Ani nie tak dávno sa ktosi podujal — povzbudený terajšou literárnou slobodou — taktiež písať a chcel vydaním rozličných knížiek využiť túto vhodnú príležitosť na dobro svojej krajiny... Keďže bol Slovák, písal po slovensky, lebo si myslel, že ak aj nebude mať jeho úsilie inakší výsledok, vydráži aspoň cestu iným, rozumnejším a učenejším podpichne, aby už raz aj Slováci, teda Slaviani tejto krajiny vybrdli z odvekej hniloby...*“¹⁰

J. I. Bajzovi sa tradične priznávajú tri prvenstvá: 1. priznáva sa mu spomínaný prvý pokus o kodifikáciu spisovnej slovenčiny; 2. autorstvo prvého slovenského románu; a 3. vo svojej poézii v epigramoch nastoľuje aj prozodické otázky slovenčiny, lebo ako prvý v slovenskej literatúre začal písať epigramy časomerným veršom.¹¹

Prvolezectvo Bajzovho diela v žánrovej oblasti však nepatrí len románu, ale ako prvý uvádza do slovenskej literatúry ďalší nový žáner, a to epigram. Prvenstvo mu patrí i v tom, že je autorom prvej tlačenej knihy humoristického obsahu *Weselé učinky, a řeční, které k strávenú trůchlivých hod'in zebrał, a widál Jos. Ign. Baiza. Farár Dolnodubovský*. Ide o zbierku krátkych humoristických próz, ktorá vyšla v Trnave v tlačiarni u Václava Jelinka v roku 1795 a J. I. Bajza ju v predhovore venuje všetkým Slovákom „k lechčejšému smutných hod'in strávenú veselými učinkami a řeční, v kterích mišané sú hádky místami.“¹² Zábavné žánre literárna estetika odsúvala na okraj umeleckej literatúry; pre ich nenáročnú formu sa v nich videli prejavy literatúry z okra-

⁷ „...Viš, tú čest sem já mál, bich prvny ke knihám slovákým led lámal.“ (Bajza, J. I.: Slovenské dvojnásobné epigramata. Ed. Kotvan, I. (ed.): Bernolákovské polemiky. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966, s. 265.)

⁸ Brtánová, E. (zost.): J. I. Bajza. Dielo. Bratislava: Kalligram, Ústav svetovej literatúry SAV, 2009, s. 10.

⁹ O Bajzovom jazykovom systéme podrobnejšie pozri: Doruľa, J.: Bajzova slovenčina v románe René Mlád'enca Prihodi, a Skusenosti. In Žeňuchová, K. (ed.): Jozef Ignác Bajza v kultúrnom a literárnom kontexte, op. cit., s. 31-44.

¹⁰ Brtánová, E. (zost.): J. I. Bajza. Dielo, op. cit., s. 200.

¹¹ Bajza sa v roku 1782 pokúsil vydať zbierku Rozličných werssuw, které zložil Jos. Ign. Bajza, kde do tlače pripravil 300 epigramov, ktoré po zásahu cirkevnej vrchnosti nevyšli. K tomuto žánru sa vracia po 12 rokoch v 1794 v prepracovanej a doplnenej podobe vydáva dvojdielne *Slovenské dvojnásobné epigrammata*. Literárny historik Michal Babiak k tomu uvádza: „Do prvej knihy zaradil 200 sylabických rýmovaných epigramov a v druhej knihe nachádzame 220 časomerných epigramov. Už samotné množstvo epigramov je dôkazom toho, že z Bajzovej strany nešlo o vyskúšanie si pera aj v tomto žánri, ale o programovo cieľenú činnosť. J. I. Bajza si uvedomoval exkluzivitu svojho diela, veď v slovenskom literárnom a kultúrnom kontexte bol priekopníkom tohto žánru, rovnako ako v prípade románu. Navyše, je potrebné si uvedomiť aj tú skutočnosť, že Bajza je prvým autorom, ktorý v slovenskej literatúre začal písať časomerným veršom.“ (Porovnaj Babiak, M.: Epigramy Jozefa Ignáca Bajzu. In Žeňuchová, K. (ed.): Jozef Ignác Bajza v kultúrnom a literárnom kontexte, op. cit., s. 64.)

¹² Bajza, J. I.: *Weselé učinky, a řeční, které k strávenú trůchlivých hod'in zebrał, a widál Jos. Ign. Baiza Farár Dolnodubovský*. W Trnawe, u Wáclawa Gelinka, 1795, s. (4).

ja, ktorá sa neprezentovala v tlačенých knižkách, ale sústredovala sa prevažne v rukopisných zborníkoch, pričom nemalú úlohu zohrávalo aj orálne udržiavanie v rozprávačskom repertoári tradičného folklórneho spoločenstva.¹³

Jozef Minárik zdôrazňuje mimoriadne dôležitý editorský počin J. I. Bajzu a na margo zbierky krátkych humoristických próz hovorí: „Bajzova kniha nezaujima zvláštne postavenie len v autorovej literárnej tvorbe, ale predstavuje mimoriadnu edičnú udalosť v súvekom slovenskom kultúrnom živote. Ani pred Bajzom a ani dlho po Bajzovi sa u nás neukázala tlačaná kniha humoristického obsahu.“¹⁴

Treba upozorniť aj na osobitné postavenie 119 hádaniek, ktoré J. I. Bajza rovnomerne v skupinách rozmiestnil po celej zbierke *Weselé učinky, a rečeňi*.¹⁵ Z hľadiska histórie zbierania, zapisovania a vydávanie tohto folklórneho žánru treba zdôrazniť tú skutočnosť, že v Bajzovom zborníku boli po prvýkrát publikované aj zápisy hádaniek. Práve preto folkloristi považujú Bajzovu tlačnú zbierku *Weselé učinky, a rečeňi* za jeden z najstarších prameňov k štúdiu o vývine hádankového žánru na našom území.¹⁶ Prvé hádanky zo slovenského folklórneho prostredia publikoval český folklorista Čeněk Zíbrt v časopise Český lid až o sto rokov neskôr v roku 1899 pod názvom *Slovenské hádanky*.¹⁷ Č. Zíbrt pripravil do tlače najstarší zachovaný rukopisný prameň slovenských hádaniek: rukopisnú zbierku anonymného autora z 2. polovice 17. storočia, ktorá sa mu dostala do rúk vďaka láskavosti Terézie Vansovej. Neskôr v roku 1914 publikoval na stránkach časopisu Český lid aj jednu novšiu rukopisnú zbierku hádaniek slovenskej proveniencie datovanú rokom 1720.¹⁸ Bajzova Zbierka *Weselé učinky, a rečeňi* má teda v slovenskom kultúrnom kontexte dvojnásobnú iniciačnú úlohu a rozširuje zoznam Bajzových prvenstiev.¹⁹

Najviac životopisných dát o J. I. Bajzovi zozbieral Imrich Kotvan, chýbajú nám biografické údaje najmä z obdobia detstva, mladosti a štúdií. Spomínané 230. výročie príchodu Jozefa Ignáca Bajzu na dolnodubovskú faru v roku 2013 sa stalo vhodnou príležitosťou aj na vznik literárno-biografickej expozície zriadenej v pôvodnej farskej budove v Dolnom Dubovom, kde J. I. Bajza 22 rokov žil. Predsavzatím autorov expozície bolo prezentovať verejnosti dôveryhodné a čo najpresnejšie a najaktuálnejšie poznatky.²⁰ Neupierajúc výsledky výskumov našich vedeckých predchodcov sme pri príprave expozície stavili na vlastný archívny historiografický výskum. Ukázalo sa, že domáce pamäťové inštitúcie – archívy a knižnice v Martine, v Trnave, Skalici, v Bytči, ale aj zahraničné archívy vo Viedni, v Ostrihome či v Budapešti doposiaľ ukrývali množstvo historických dokumentov, na základe ktorých sme mohli viacero jednoznačných a triviálnych údajov o živote či štúdiách J. I. Bajzu poopraviť, spresniť či doplniť.

Upozorníme iba na tie skutočnosti zo života J. I. Bajzu, ktoré sa nám podarilo pri príprave expozície získať a posúvajú naše doterajšie poznanie o krôčik vpred. Presný dátum jeho narodenia vlastne ani nepoznáme, ale podľa záznamov v matrike pokrstených, ktorá je uchovaná v Štátnom archíve v Bytči, bol 5. marca 1755 v Predmieri pokrstený Jozef, syn Andreja Bajzu

¹³ Minárik, J.: Anonymná próza v rukopisných zborníkoch v 18.-19. storočí. In Slovenský národopis, 1973, roč. 21, č. 4, s. 535-552.

¹⁴ Minárik, J.: Bajzova kniha humoru. In: Bajza, Jozef Ignác: Veselé príbehy a výroky. Bratislava: Tatran 1978, s. 273.

¹⁵ Množstvo hádaniek z Bajzovho zborníka prebral Juraj Fándly do svojho diela Pilný domajší poľný hospodár z roku 1800 pod názvom Kratochvílné hádky.

¹⁶ Leščák, Milan: Slovenské ľudové hádanky z folkloristického hľadiska. In: Slovenské ľudové hádanky. Bratislava: Tatran 1981, s. 125-138.

¹⁷ Zíbrt, Č.: Slovenské hádanky. In Český lid, roč. 8, 1899, s. 113-140.

¹⁸ Zíbrt, Č.: Slovenské hádanky z r. 1720. In Český lid, roč. 16, 1914, s. 429-430.

¹⁹ Bližšie o Bajzovej zbierke humoristických príbehov pozri Žeňuchová, K.: Humoristická a zábavná próza v diele J. I. Bajzu medzi literatúrou a folklórom. In Žeňuchová, K. (ed.): Jozef Ignác Bajza v kultúrnom a literárnom kontexte, op. cit., s. 71-88.

²⁰ Expozíciu sprístupnenú 27. 9. 2013 v Dolnom Dubovom pripravili Rastislav Kocán a autorka tohto príspevku Katarína Žeňuchová.

a Barbory rodenej Blaškovej, krstnou matkou bola Anna Vaclaviková. V archívnych záznamoch o študentoch, ktoré sú uložené v Primaciálnom archíve v Ostrihome a dokumentujú jeho štúdiu na Pazmáneu, sa opakovane uvádza dátum narodenia J. I. Bajzu 11. marec 1755. Z literatúry vieme iba to, že pochádzal zo šoltýsskej rodiny; až testament prezrádza niečo viac o Bajzovej rodine, že mal dvoch bratov Andreja, Jána a dve sestry Annu, vydatú Hájkovú, a Zuzanu, ktorých potomkovia bývali v Predmieri.²¹

O detstve a elementárnom vzdelaní J. I. Bajzu či jeho stredoškolských štúdiách nám chýbajú akékoľvek údaje. Základnú školu pravdepodobne vychodil v Predmieri, vyššie školy v Žiline.²² Prvé doteraz známe informácie o štúdiách Jozefa Ignáca Bajzu viedli do čias teologických štúdií na viedenskom Pazmáneu v rokoch 1777-1780. Pri našom výskume v univerzitnom archíve v Budapešti sa podarilo nájsť dokument, ktorý rozširuje poznatky o štúdiách J. I. Bajzu pred rokom 1777. Máme k dispozícii *Zoznam študentov Generálneho seminára*²³ v Trnave z roku 1774-1775, kde je J. I. Bajza zapísaný ako študent 1. ročníka filozofie.²⁴ Štúdium filozofie bolo podľa dobovej praxe predpokladom pre následné štúdium teológie. V tom istom zozname študentov trnavského Generálneho seminára v nasledujúcom školskom roku 1775-1776 sa však medzi študentmi 2. ročníka filozofie nenachádza, dokonca ho nenájde ani v zozname študentov 1. ročníka teológie.

Výskum historických dokumentov v Archíve Arcibiskupského úradu v Trnave vnáša trochu viac svetla do nejasností okolo štúdia J. I. Bajzu na Pazmáneu. Dostupné archiválie dokumentujú až skutočnosť, že v roku 1777 je J. I. Bajza študentom 2. ročníka teológie na viedenskom Pazmáneu. Matriky viedenského Pazmánea by nám síce mohli presnejšie určiť, kedy začal J. I. Bajza svoje štúdiá vo Viedni a kde študoval 1. rok teológie. Pri sondážnom výskume vo viedenských archívoch sme zistili, že matriky Pazmánea sú v súčasnosti uložené priamo v Pazmáneu. Zistili sme však, že materiály zo 17. a 18. storočia sú relatívne skromné a akékoľvek historické listiny o študentoch Pazmánea z rokov 1765-1784 chýbajú.²⁵ Hypoteticky sa ale predpokladalo, že ak Bajza študoval druhý rok teológie na Pazmáneu, tak aj 1. ročník teologických štúdií by bol mal absolvovať vo Viedni. Túto hypotézu môžeme na základe štúdia archívnych dokumentov vyvrátiť. Nenašli sme doposiaľ historický dokument, ktorý by potvrdil, že J. I. Bajza študoval na viedenskom Pazmáneu aj pred rokom 1777, ako sa to uvádza v niektorých sekundárnych zdrojoch.²⁶ Práve naopak. Zoznamy študentov Pazmánea z ostrihomskej kapituly, ktoré sú uložené v Archíve arcibiskupského úradu v Trnave, neeviduujú meno J. I. Bajzu medzi študentmi v roku 1776/1777, ale až v spomínanom roku 1777/1778. Túto informáciu potvrdzujú aj archiválie pochádzajúce z Primaciálneho archívu z Ostrihomu.²⁷ Táto skutočnosť nám dovoľuje tvrdiť, že Bajza až v školskom roku 1777/1778 začal študovať na Pazmáneu, a to v 2. ročníku teológie.

²¹ Novacká, M.: Testament najdostojnejšieho pána kanonika Jozefa Bajzu zverejnený dňa 1. decembra 1836 (preklad z latinčiny). In Brtáňová, E. (zost.): Jozef Ignác Bajza. Dielo, op. cit., s. 491-499.

²² Porovnaj Floriš, E.: Sviatostné kazateľstvo kňaza Jozefa Ignáca Bajzu. Čadca 2005, s. 32.

²³ Ide o trnavský Generálny seminár, tzv. Rubrorum alebo seminár červených klerikov, ktorý slúžil bohoslovcom Teologickej fakulty Trnavskej univerzity.

²⁴ *Diarium Coll. Gen. cler. Reg. Hungarie Novitatus continens...* (Dokument je uložený v Archíve Univerzity Eötvösa Lóránda v Budapešti).

²⁵ Citujeme z listu Dr. Istvána Fazekasa, pracovníka Haus-, Hof- und Staatsarchiv vo Viedni z 23. 3. 2013: „Leider sind die archivalischen Überlieferungen aus dem 17. und 18. Jahrhundert nach der zwei Übersiedlungen relativ spärlich. Aus der Zeit von 1627 und 1803 sind nur 3 Kartonen mit Dokumenten vorhanden. Der wertvollste Teil des Archivs sind die Matriken des Instituts, die eine fast ununterbrochene Serie von Anfang an bilden. Eine Epoche ist nur problematisch, die Zeit zwischen 1765 und 1784, also gerade Zeit, als Josef Bajza dort studierte. Aus Dieser Jahren bleiben keine richtige Matriken.“

²⁶ Pozri napríklad vo vyššie citovanej práci editorky E. Brtáňovej J. I. Bajza. Dielo, kde sa na s. 569 uvádza, že J. I. Bajza začal v roku 1775 študovať teológiu na viedenskom Pazmáneu.

²⁷ V archívnom dokumente *Informatio de alumnis Collegii Pazmaniani pro Anno 1776* sa J. I. Bajza nenachádza. (Primaciálny archív v Ostrihome).

Svoje teologické štúdiá vo Viedni ukončil v roku 1880. Pri hľadaní odpovede na otázku, kde J. I. Bajza študoval 1. rok teológie sa môžeme domnievať, že to bola práve Trnavská univerzita. Známa skutočnosť, že na nariadenie Márie Terézie z 26. septembra 1777 sa Trnavská univerzita existujúca od roku 1635 prenáša do Budína aj s tlačiarňou a veľkou časťou univerzitnej knižnice by mohla slúžiť ako indicia k tomu, že práve prisúdenie univerzity by mohlo byť jedným z dôvodov, prečo J. I. Bajza pokračoval v štúdiu 2. ročníka teológie vo Viedni. Túto hypotézu, žiaľ, nepotvrdzujú publikácie o dejinách Trnavskej univerzity, keďže zoznamy neregistrujú J. I. Bajzu medzi študentmi teológie na Trnavskej univerzite.²⁸

Niektoré sekundárne pramene uvádzajú, že J. I. Bajza bol vysvätený za kňaza v roku 1780 v Ostrihome.²⁹ V tomto na prvý pohľad triviálnom a hodnovernom vyjadrení sa stretávajú dve nesprávne tvrdenia. Archívny záznam pochádzajúci z Diecézneho archívu vo Viedni z 9. júla 1779 dosvedčuje, že kardinál Jozef Baťaň odporúča J. I. Bajzu na vysvätenie za subdiakona, diakona a kňaza. Ďalšie dokumenty z knihy svätení, ktorá je uložená takisto v Diecéznom archíve vo Viedni, potvrdzujú, že J. I. Bajza bol 8. septembra 1779 na sviatok Narodenia Božej Matky vo Viedni v Kaplnke sv. Kataríny ordinovaný za diakona; za kňaza ho vysvätili 18. septembra 1779 vo viedenskom Dóme svätého Štefana. J. I. Bajza bol vysvätený za kňaza v roku 1779 ešte pred absolvovaním 4. ročníka teológie, ktorý ukončil až v roku 1780. Obidve vysviacky prijal z rúk Edmunda Mariu grófa z Artzu a Lassay (Edmund Maria Graf von Artz und Vassegg), teoského titulárneho biskupa a svätiaceho biskupa a generálneho vikára Viedenskej arcidiecézy.

Kameňom úrazu je v biografii J. I. Bajzu aj miesto, kde po vysvätení za kňaza pôsobil. Často sa mylne tvrdí, že od roku 1780 až do príchodu na dolnodubovskú faru v roku 1783 bol prebendátom (kaplánom) v Ostrihome.³⁰ Pravda je však taká, že pôsobil ako prebendát pri metropolitnej katedrále ostrihomskej kapituly, ktorá mala vtedy sídlo v Trnave (1543-1820). Ako metropolitný katedrálny chrám ostrihomskej kapituly v tom čase slúžil trnavský Chrám svätého Mikuláša.

Náš výpočet lapsusov o J. I. Bajzovi dopĺňa i príbeh jeho podobizne. Je známe, že reálne stvárnenie skutočnej podobizny J. I. Bajzu sa nezachovalo. Portrét na pamätnej tabuli pri vchode do krypty Dómu sv. Martina vytvoril Jozef Pospíšil na základe charakterových a osobnostných črt J. I. Bajzu. Podobne je umeleckou fikciou i busta Stanislava Bíroša, ktorá sa nachádza v Predmieri. Napriek uvedeným skutočnostiam sa na viacerých laických ale i profesionálne garantovaných webových stránkach³¹ nachádza portrétová fotografia J. I. Bajzu, ktorá však patrí jeho menovcovi Józsefovi Bajzovi (1804-1858), maďarskému básnikovi, ktorý žil o polstoročie neskôr. Tieto omyly nachádzame aj v učebniciach pre žiakov základných škôl,³² čo odkrýva laxnosť, ľahostajnosť a výrazné slabiny profesionálnej vedeckej prevádzky.

²⁸ Dejiny Trnavskej univerzity 1635-1777, 1992-2010. Eds. A. Hološová, A. – J. Šimončíč. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, vydavateľstvo Trnavskej univerzity v Trnave, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva SAV, 2010. 370 s.; Hološová, A. a kolektív: Trnavská univerzita vo svetle dejín. Kraków – Trnava: Towarzystwo Slowaków w Polsce, Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave. 443 s.

²⁹ Pozri napríklad Cabadaj, P.: J. I. Bajza. Slovenský Prometheus (1755-1836-2005). Žilina: Regionálne osvetové stredisko v Žiline, 2005, s. 5; Brtáňová, E. (zost.): J. I. Bajza. Dielo, op. cit., s. 569; Floriš, E.: Sviatosťné kazateľstvo kňaza Jozefa Ignáca Bajzu, c. d., s. 33; Tibenský, J.: J. I. Bajza. Odtlačok úvodnej štúdie k René mládenca príhodi a skusenosti. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1955, s. 9 a iné.

³⁰ Pozri napríklad Cabadaj, P.: J. I. Bajza. Slovenský Prometheus (1755-1836-2005), c. d., s. 5; Floriš, E.: Sviatosťné kazateľstvo kňaza Jozefa Ignáca Bajzu, c. d., s. 33; Tibenský, J.: J. I. Bajza. Odtlačok úvodnej štúdie k René mládenca príhodi a skusenosti. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1955, s. 9 a iné.

³¹ <http://litenky.ff.cuni.cz/clanek.php?id=2376/sablona-tisk>; <http://www.zenskyweb.sk/jozef-ignac-bajza>; http://zlattyfond.sme.sk/.../Bajza_Prihody-a-skusenosti...; <http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=1703>; <http://www.shopkabinet.sk/.../Port.../Jozef-Ignac-Bajza.html>; <http://www.databazeknih.cz/autori/jozef-ignac-bajza-9092>; http://www.ezahorie.sk/index.php?option=com_content...

³² Krasnovský, B. – Bednárová, M. – Ulrichová, B.: Dejepis pre 8. ročník základnej školy a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom. Vydavateľstvo: Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. r. o., 2011.

Aj údaje o autorovi pamätnej tabule osadenej pri vchode do krypty v Dóme sv. Martine sa rozchádzajú. Niekde sa uvádza ako autor Alojz Riegele,³³ iné sekundárne pramene hovoria o Jozefovi Pospíšilovi. Autorom reliéfu je vskutku Jozef Pospíšil, čo potvrdzujú i publikácie venované histórii Dómu sv. Martina.³⁴ Ak sa však pozornejšie zahľadíme na pamätnú tabuľu v Dóme sv. Martina, zistíme, že údaj o spornom autorstve nie je jediným problémom. Na tabuli sa udáva i nesprávny rok narodenia J. I. Bajzu – 1754.³⁵

Vo viacerých publikáciách o J. I. Bajzovi i vo vydaniach románu sa v rámci obrazovej prílohy „recykluje“ obrázok titulnej strany údajne zachovaného rukopisu románu *René*.³⁶ Ide však iba o zámernú rekonštrukciu úvodnej strany prvého zväzku rukopisu románu, ktorá je vlepená do pôvodného tlačeneho vydania Bajzovho románu. Tento – jeden z mála zachovaných exemplárov pôvodného vydania románu sa teraz nachádza v Slovenskej národnej knižnici v Martine a pochádza z knižničného fondu Michala Rešetku. Na základe tejto skutočnosti sa vo verejnosti vytvára ilúzia domnelej existencie rukopisu prvého zväzku románu. Nikto doposiaľ „expressis verbis“ nepotvrdil ani nevyvrátil dohady o existencii rukopisu, ktoré vznikli práve na základe fotokópií spomínanej prvej strany. Vieme však s istotou potvrdiť, že rukopis prvého zväzku nie je známy. Na margo pôvodnej rukopisnej predlohy druhého zväzku románu sa aj z literatúry dozvedáme, že sa nezachoval, existujú len 2 nedotlačené exempláre, na základe ktorých v roku 1955 (po 170 rokoch) vyšiel prvýkrát v edícii Jána Tibenského do novodobej slovenčiny.³⁷

Niekoľko nejasností sprevádza i začiatky Bajzovej kňazskej služby. V liste z 29. augusta 1783 trnavský farár barón Imrich Perényi odporúča za správcu fary v Dolnom Dubovom dvoch adeptov – šipického farára Jána Gáboru³⁸ a prebendáta hlavnej kapituly J. I. Bajzu.³⁹ Miesto na fare v Dolnom Dubovom napokon obsadil J. I. Bajza; dátum jeho oficiálneho príchodu na dolnodubovskú faru však nezodpovedá datovaniu na liste odporúčania baróna Imricha Perényiho. Za deň oficiálneho príchodu na dolnodubovskú faru pokladá L. Némethy v *Series parochiarum et parochorum* 18. august 1783,⁴⁰ čo je v rozpore s dátumom na listine, ktorú vydal barón Imrich Perényi 29. augusta 1783 v Trnave. Nepochybne je zaujímavý ešte jeden historický dokument pre rozriešenie tejto otázky, a to dolnodubovská matrika sobášených z obdobia Bajzovho pôsobenia. Máme však k dispozícii iba xerokópiu jednej strany zo sekundárneho prameňa z monografie E. Floriša z roku 2005.⁴¹ V čase nášho výskumu v roku 2013 sa, žiaľ, matrika z neznámych príčin už nenachádzala v farskom archíve v Dolnom Dubovom. Na strane 37 z dobovej matriky je v ľavom hornom rohu vlastnoručný Bajzov podpis a dátum 18. august 1783. ... V Dolnom Dubovom J. I. Bajza zotrval 22 rokov a vo februári 1805 na „vlastnú žiadosť“ odchádza za farára do Prietrže, kde si vymenil post s Jánom Koreskom.⁴² Odchod z dolnodubovskej fary sprevádzajú isté podozrenia, že Bajza bol nepriamo donútený odísť z Dolného Dubového.⁴³ Vo svojej žiadosti o výmenu dôvodil vlastnou chorľavosťou, veľkosťou farského hospodárstva a napokon i tým, že sa chce venovať literárnej činnosti v prospech cirkvi a slovenského národa.⁴⁴ Isté nejasnosti

³³ Porovnaj napríklad Cabadaj, P.: J. I. Bajza. Slovenský Prometheus (1755-1836-2005), c. d., s. 6.

³⁴ Porovnaj Haľko, J. – Komorný, Š.: Dóm. Katedrála svätého Martina v Bratislave. Bratislava: Lúč 2010.

³⁵ Správny rok narodenia J. I. Bajzu je 1755.

³⁶ Cabadaj, P.: J. I. Bajza. Slovenský Prometheus (1755-1836-2005), c. d., s. 41; Brtňáková, Erika (zost.): J. I. Bajza. Dielo, op. cit., obrazová príloha.

³⁷ Bajza, J. I.: René mládenca príhodi a skusenosti. Úvod a poznámky napísal Ján Tibenský. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1955.

³⁸ Ján Gábor: 1782 – 1786 farár v Šipici v Hontianskej stolici.

³⁹ Dokument je uložený v Literárnom archíve SNK v Martine.

⁴⁰ Némethy, L.: Series parochiarum et parochorum archidieocesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque ad annum MDCCCXCIV. Strigonii: Buzárovits, 1894, s. 6.

⁴¹ Floriš, E.: Sviatosťné kazateľstvo kňaza Jozefa Ignáca Bajzu, op. cit., s. 218.

⁴² V Archíve Arcibiskupského úradu v Trnave je uchovaná žiadosť J. I. Bajzu o výmenu fary s Jánom Koreskom.

⁴³ Kotvan, I.: Prečo J. I. Bajza vymenil Dolné Dubové za Prietrž? In Slovenská literatúra, 1966, roč. 13, č. 6, s. 633-636.

⁴⁴ Archív Arcibiskupského úradu v Trnave.

a pochybnosti sa objavujú aj pri dátume Bajzovho odchodu do Prietrže. V Dolnom Dubovom Bajza oficiálne pôsobil do 31. januára 1805, dňa 1. februára 1805 bol uvedený na faru v Prietrži.⁴⁵ Podľa L. Némethyho sa Bajzov nástupca J. Koreska stal farárom v Dolnom Dubovom dňa 7. februára 1805.⁴⁶ V knihe príjmov a výdavkov farnosti Dolné Dubové⁴⁷ je však posledný záznam písaný rukou J. I. Bajzu zo 17. februára 1805; prvý záznam J. Koresku je z 10. marca 1805.

V Prietrži pri Senici pobudol desať rokov, keď v roku 1815 prešiel do Zbehov. Mnohorát sa nekriticky opakuje v literatúre fakt, že v porovnaní s dolnodubovskou farou išlo o fary menšie, konfesionálne zmiešané, napr. v Prietrži bolo len 40 – 50 katolíkov.⁴⁸ Dobové schematizmy Ostrihomskej diecézy však uvádzajú, že farnosť Zbehy mala v roku 1825 aj s filiálkami vyše 1500 veriacich, čo je dvakrát viac ako bolo veriacich v Dolnom Dubovom a vo filiálnej obci Radošovce. Tento naoko málo relevantný fakt spomíname preto, že sa často od Bajzovho bohatstva vyvodzujú aj jeho charakterové a povahové vlastnosti – sebavedomosť, nafúkanosť, povýšeneckosť. J. Tibenský i I. Kotvan v tejto súvislosti upozorňujú, že dolnodubovská fara patrila vo svojom okolí k tým zámožnejším.⁴⁹ Podľa kanonických vizitácií z roku 1782 (teda rok pred Bajzovým príchodom do Dolného Dubového) ročné farské príjmy v Dolnom Dubovom sú v porovnaní s jednotlivými farnosťami v Smolenickom dekanáte takmer najnižšie. Vizitátor v jednej z vizitácií osobitne poznamenáva, že dolnodubovská fara má najnižšie príjmy. Aj Zuzana Loptaková na základe štúdia vizitačných protokolov uvádza, že fara v Dolnom Dubovom patrila k najchudobnejším v celom Smolenickom dekanáte.⁵⁰ V literatúre sa môžeme dokonca dočítať, že z jeho údajného bohatstva pramenilo aj podceňovanie chudobného Juraja Fándlyho, pôsobiaceho na neďalekej fare v Naháči. O tom však nenasvedčuje dokument z 27. septembra z roku 1787, kde Martin Palšovič, farár z Brestovian, v liste trnavskému vikariátu opisuje stav farských budov v Dolnom Dubovom po požiari v Dolnom Dubovom.⁵¹ Ako je v liste uvedené, budovy boli už skoro rok v ruinóznom stave, dokonca niektoré bez strechy a kvôli blížiacej sa zime hrozilo ich zrútenie. Bohatý Bajza by určite nenechal svoju faru a seba samého v takýchto podmienkach, ak by mal peniaze na ich opravu. Treba skôr zdôrazniť, že J. I. Bajza bol šikovný aj ako hospodár a ekonóm. Vieme, že farské polia obrábal vo vlastnej réžii, archívne pramene dokumentujú aj pálenicu,⁵² v Dolnom Dubovom začal viesť knihu farských príjmov a výdavkov, ktorý sa ako jedna z mála priamych svedectiev po J. I. Bajzovi zachovala vo farskom archíve v Dolnom Dubovom.⁵³ Všetky transakcie a dispozície s finančnými čiastkami sú formulované veľmi precízne a dokladajú skutočnosť, že J. I. Bajza vedel veľmi racionálne a účelne spravovať nielen vlastné, ale i farské a kostolné financie.⁵⁴

Z obdobia pastoračného pôsobenia J. I. Bajzu v Dolnom Dubovom sa v archívoch nachádza veľa pramenného materiálu, vďaka ktorému sa dozvedáme aj zaujímavé informácie o povahe J. I. Bajzu; tie dokresľujú jeho ľudský profil a jeho úprimný záujem o univerzálne ľudské

⁴⁵ Archív Arcibiskupského úradu v Trnave.

⁴⁶ Némethy, L.: *Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque ad annum MDCCCXCIV*. Ostrihom: 1894, s. 700.

⁴⁷ Archív Rímskokatolíckeho farského úradu v Dolnom Dubovom, Liber continens perceptiones, et erogationes Ecclesiae Alsó-Dombensis a 1. Ianuarii 1787 sub Parocho Jos. Ign. Bajzam.

⁴⁸ Frimmová, E.: Profil J. I. Bajzu, jednej z najvýraznejších osobností slovenského osvietenstva. In Žeňuchová, K. (ed.): Jozef Ignác Bajza v kultúrnom a literárnom kontexte, op. cit., s. 20.

⁴⁹ Tibenský, J.: *Kalendárium života a diela Jozefa Ignáca Bajzu*. In Jozef Ignác Bajza: Príhody a skúsenosti mladíka Reného. Ed. J. Tibenský. Bratislava: Tatran, 1976, s. 361; Kotvan, I.: Literárne dielo J. I. Bajzu. Bratislava: SPN 1975, s. 21.

⁵⁰ Loptaková, Z.: Jozef Ignác Bajza a jeho pôsobenie vo farnosti Dolné Dubové. In Žeňuchová, K. (ed.): Jozef Ignác Bajza v kultúrnom a literárnom kontexte, op. cit., s. 137.

⁵¹ Archív Arcibiskupského úradu v Trnave

⁵² Bajzova pálenica sa spomína v šiestom bode listu Š. Kováča: Literárny archív SNK Martin, fond Jozef Ignác Bajza (1755-1836), list Š. Kováča zo 16. augusta 1790.

⁵³ Archív Rímskokatolíckeho farského úradu v Dolnom Dubovom, Liber continens perceptiones, et erogationes Ecclesiae Alsó-Dombensis a 1. Ianuarii 1787 sub Parocho Jos. Ign. Bajzam.

⁵⁴ O tom pozri Loptaková, Z.: Jozef Ignác Bajza a jeho pôsobenie vo farnosti Dolné Dubové. In Žeňuchová, K. (ed.): Jozef Ignác Bajza v kultúrnom a literárnom kontexte, op. cit., s. 140-141.

a nadčasové hodnoty, ktoré sa výrazne odlišujú od zažitých charakteristík známych z literatúry.

Je známe, že rok po príchode do Dolného Dubového (1784) sa J. I. Bajza dostal do sporu so zemepánom a patrónom, trnavským farárom, vacovským biskupom a ostrihomským kanonikom, barónom Imrichom Perénim. Bezprostredným podnetom k sporu bolo protiprávne prisvojenie si základiny (80 zl.) patrónom, ďalej poškodzovanie dolnodubovského farára pri výbere šesťnástiny z cirkevného desiatku, ktorého árendátorom bol barón Imrich Peréni, a napokon aj zanedbávanie patronátnych povinností ohľadom kostola a fary. Spor sa dostal pred svetskú i cirkevnú vrchnosť a ťahal sa až do roku 1796, teda 12 rokov. Keď po opakovaných Bajzových výzvach rozhodnutie neprichádzalo, J. I. Bajza sa 22. júla 1796 na vikariát obrátil so sťažnosťou, kde žiada, aby spor rozhodol. Vo svojej sťažnosti sa Jozef Ignác Bajza na svojho zemepána žaloval, že nedostal odpoveď ani od provízora, ani od zemepána, trnavského farára Imricha Peréniho. Podrobne vysvetľuje svoj postoj k jednotlivým bodom jeho obžaloby a reaguje aj na vážne obvinenia proti jeho cti a životu – obvinenia zo sukníckárstva a pomerov s viacerými ženami, napríklad s jeho kuchárkou či so slúžkou.⁵⁵

Spor sa formálne ukončil až 1. októbra 1796 s tým, že pravda je na strane J. I. Bajzu. Prchkosť a výbušnosť Bajzovej povahy je často opakovaná charakteristika jeho osobnosti. Dnes nemožno nijako dokázať, aký vskutku bol v súkromí, lež jeho neúnavné a trpezlivé viac ako desaťročie trvajúce domáhanie sa spravodlivosti v tomto prípade svedčí o inom. Spomenieme ešte jednu skutočnosť, že v roku 1795 údajne pomohol J. I. Bajza svojim farníkom, poddaným z Dolného Dubového skoncipovať sťažnosť na zemepána, baróna Imricha Peréniho.⁵⁶ Krátko na to v rámci spomínaného sporu s Perénim bol prostredníctvom Štefana Kováča opäť obvinený z poburovania poddaných proti ich zemepánovi. J. I. Bajza však poprel, žeby ich sám podnecoval, alebo dokonca sám písal sťažnosti Dolnodubovčanov na stoličnú vrchnosť, čo je evidentné aj z rukopisu sťažnosti, ktorý neprináleží J. I. Bajzovi.⁵⁷ Zároveň však poznamenal, že je nielen jeho kresťanskou, ale najmä farárskou povinnosťou zverený ľud brániť proti akémukoľvek bezprávniu. Odvaha, ľudskosť a zmysel pre spravodlivosť, to sú vlastnosti, ktoré neodškriepiteľne charakterizujú povahu J. I. Bajzu.

J. I. Bajza zomrel ako bratislavský kanonik. Za deň jeho úmrtia sa pokladá 1. december 1836. V nekrológu, ktorý vyšiel v novinách *Pressburger Zeitung* 6. decembra 1836, teda pár dní po Bajzovej smrti, sa však píše, že zomrel v noci na 30. novembra 1836, pohrebné obrady vykonal Ján Boskovič 2. decembra 1836. V najnovšej publikácii bratislavského pomocného biskupa Jozefa Hal'ka sa uvádza, že Bajza bol pochovaný vo štvrtok 1. decembra 1836.⁵⁸

O jeho osobnom živote vypovedá testament, ktorý objavil Imrich Kotvan vo veži Dómu sv. Martina.⁵⁹ Text závetu Bajza napísal vo svojom byte 12. mája 1836, čiže sedem mesiacov pred smrťou; 24. júna toho istého roku vznikli ešte 2 dodatky. Testament potvrdili dvaja bratislavskí kanonici Ján Boskovič a Jozef Nagy. Testament má desať častí a odkazuje vyše 7000 florénov na rozličné cirkevné a dobročinné účely. Začína sa informáciou o mobilných veciach z interiéru, kde si zasluhuje pozornosť dispozícia o knižnici; v druhej časti testamentu dáva Bajza pokyny na skromný pohreb, v ďalšej o almužnách pre žobrákov pri dóme a radnici a o slušnej sume pre bratislavský sirotinec.

Dôležitá je tá časť testamentu, kde sa píše, ako sa má naložiť s ďalšími financiami pre fary, kde Bajza pôsobil: v Prierži dal postaviť kamennú kalváriu a pridal dotáciu 200 zlatých pre spev

⁵⁵ Originál Bajzovej sťažnosti uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine. O historických kontextoch pôsobenia J. I. Bajzu na fare v Dolnom Dubovom pozri Lopatková, Zuzana: Jozef Ignác Bajza a jeho pôsobenie vo farnosti Dolné Dubové. In Žeňuchová, Katarína (ed.): Jozef Ignác Bajza v kultúrnom a literárnom kontexte, op. cit., s. 135-146; Frimmová, E.: Profil J. I. Bajzu, jednej z najvýraznejších osobností slovenského osvietenstva. In Žeňuchová, K. (ed.): Jozef Ignác Bajza v kultúrnom a literárnom kontexte, op. cit., s. 11-30.

⁵⁶ Sťažnosť obyvateľov Dolného Dubového na zemepána, ktorú pomáhal zostaviť J. I. Bajza je uložená v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine.

⁵⁷ Dokument je uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine.

⁵⁸ Porovnaj Hal'ko, J. – Komorný, Š.: Dóm. Katedrála svätého Martina v Bratislave, c. d., Bratislava: Lúč 2010.

⁵⁹ Bratislava: Slovenský národný archív, Archív Bratislavskej kapituly – sign. Capsa P, Fasc. 12, N° 3, fol. 6-7.

pri slávnostných omšiach. V Dolnom Dubovom založil hlavnú základinu 300 zlatých ako fundáciu na údržbu sochy Kalvárie, ktorú dal vystavať, sviečky a omše. Na rovnaké účely dostala 300 zlatých aj farnosť Zbehy. Pre rodný Predmier tiež vymedzil finančné prostriedky 1200 zlatých, z čoho malo ísť aj na údržbu kamennej kalvárie, ktorú dal vyhotoviť v roku 1799, zriadil základinu pre sirotinec a pre dvoch študentov ročne. Nezabudol na dve sestry Zuzanu a Annu s deťmi a na potomkov po bratoch Andrejovi a Jánovi žijúcich v Predmieri. Zvyšné peniaze rozdelil medzi kapitolu a príbuzných a 100 florénov maliarovi Mauschovi, aby zreštauroval sv. obrazy na vonkajších múroch meštianskych domov, čo vypovedá aj o jeho umeleckom cítení.⁶⁰ V dodatku dorovnal sumu pre Prietrž, Dolné Dubové a Zbehy na 300 zlatých, kapitule 2100 zlatých, ktorá mohla s peniazmi slobodne každoročne nakladať.

Testament zachytáva jeho poslednú životnú etapu, dotvára jeho charakter i obraz o ňom, ako aj o jeho vzťah k rodnej obci a k svojim príbuzným. Vlastne iba na základe testamentu vieme, že J. I. Bajza mal dvoch bratov Andreja, Jána a dve sestry Annu, vydatú Hájkovú, a Zuzanu, ktorých potomkovia bývali v Predmieri. Jeden z potomkov spomínal na Bajzu ešte po 100 rokoch (1895) s úctou a s rešpektom pri osobnom stretnutí s Jozefom Kohúthom, ktorý svoj rozhovor zaznamenal takto: „*V Predmieri Štefan Bajza, kurátor kostola, pravnuk nášho J. I. Bajzu [sic!] vyprával za otcom i dedom svojim, že menovaný ich strýc bol muž mocný v slove i v skutku, múdry, výrečný, bohatý. V jednej vraj, fare vystavil potrebný kostol svojim nákladom a mocou práva prinútil patróna k náhrade. Miesto prechádzky rád sa vraj previezol na štvorke, súc milovníkom bystrých koní. Pri takej príležitosti stala sa mu raz nehoda: paripy ho s kočom prevrhli – poranil sa značne; od toho času nerád videl kone.*“⁶¹ V tomto spomienkovom rozprávaní zaznamenanom ako „oral history“ jeden z Bajzových príbuzných pravdepodobne hovorí nie o vystavaní ale o rozsiahlej prestavbe kostola v Dolnom Dubovom, ktorá začala v roku 1794. V spomínanej sťažnosti adresovanej na vikariát sa J. I. Bajza žалуje na zanedbávanie farských budov, ktoré sú v dezolátnom stave. Ukazuje sa, že J. I. Bajza sám prestavbu a rozšírenie kostola manažoval na vlastné náklady, resp. dokázal obstaráť finančné prostriedky. Vedel veľmi konštruktívne a racionálne riadiť stavbu a spravovať financie, správal sa ekonomicky. Dá sa predpokladať, že s vyhratým súdnym sporom z roku 1796 súvisí aj dokument uložený v archíve arcibiskupského úradu v Trnave, ktorý potvrdzuje, že Imrich Peréni, patrón Dolného Dubového v roku 1797 uhrádza náklady súvisiace s prestavbou kostola, vyše 2444 florénov. Teda tri roky po prestavbe kostola a pol roka po ukončení súdneho sporu. Iste aj sťažnosť Bajzu na Perénioho v roku 1794, ako aj žiadosť o konečné rozhodnutie z roku 1796 nebola len akýmsi rozmarom jeho údajne výbušnej povahy, ale dôsledkom mimoriadnej finančnej náročnosti tejto prestavby. Po vyhratom súdnom spore mu časť nákladov v roku 1797, teda 3 roky po prestavbe kostola, refundoval patrón Imrich Peréni.⁶²

J. I. Bajza bol celkom iste svojráznou osobnosťou s vyhraneným charakterom, pracovitý, trepezlivý, cieľavedomý, vzdelaný a ambiciózny, húževnatý najmä ako spisovateľ. Možno tvrdošíjny a neoblomný, ale vždy v snahe po spravodlivosti a po jasnom doriešení všetkých väčších i menších problémov, za čo narážal na odpor a neporozumenie zo strany svetskej i cirkevnej vrchnosti.

Drobné nepresnosti či väčšie omyly o Jozefovi Ignácovi Bajzovi, ktorým sme venovali pozornosť v tejto štúdii, neznižujú význam výskumov našich predchodcov, ale dávajú nám nádej, že ani teraz nie je neskoro vymaniť sa zo zažitých učebnicových stereotypov. Hoci sa na prvý pohľad zdá, že osudy osobnosti našich slovenských kultúrnych dejín sú dostatočne preskúmané a uzavreté, predsa však je potrebné opätovne sa venovať výskumu prameňov.

⁶⁰ Kotvan, I.: Testament J. I. Bajzu. In: Duchovný pastier, 1965, roč. 40, č. 5, s. 111-114; Melníková, M. – Frimmová, E.: Kanonické obdobie J. I. Bajzu a jeho Testament. In Patráš, Milan (ed.): Slovenské učené tovarišstvo 1792-1992. Trnava: Západoslovenské múzeum, s. 120-124; Novacká, M.: Testament najdostojnejšieho pána kanonika Jozefa Bajzu zverejnený dňa 1. decembra 1836 (preklad z latinčiny), op. cit., s. 491-499.

⁶¹ Porovnaj Kohúth – Kyrill, J.: Jozef Ignác Bajza a slovenské prebudenie. In: Tovaryšstvo II. Ružomberok, 1895, s. 22.

⁶² Dokumenty sú uložené v Archíve Arcibiskupského úradu v Trnave.

EMIL HORÁK*

Nad Slovensko-macedónskym slovníkom¹

HORÁK, E.: Slovak-Macedonian Dictionary. Slavica Slovaca, 51, 2016, No. 1, pp. 80-82 (Bratislava).

The paper reviews creation of the „Slovak-Macedonian dictionary“ (2014) under current (unsatisfactory) conditions of Slovak-Macedonian linguistic relations. Applied „second hand“ method in dictionary does not allow to apply direct confrontation of each lexeme meanings of two languages, which is markedly negative reflected in the entire dictionary. In addition, this „method“ contravenes also to ethical aspect of scientific work as it allows authors of dictionary make author of its initial part as anonymous.

Macedonian studies in Slovakia, Slovak studies in Macedonia, application of „second hand“ method in creating a bilingual dictionary.

Napriek tomu, že macedónsky národ už pred sedemdesiatimi rokmi dosiahol svoju národnú samobytnosť a pred štvrtstoročím i štátnu suverenitu, slovensko-macedónske kultúrne styky a vzťahy nikdy neboli, a stále nie sú na primeranej úrovni vzťahov dvoch slovanských národov. Opodstatnenosť tohto tvrdenia potvrdzuje najmä úroveň našich jazykových a literárnych vzťahov, ktoré sú pre celkové posudzovanie kultúrnych vzťahov určite symptomatické. A preukazuje to dosvedčuje už bibliografia prekladov macedónskych literárnych diel do slovenčiny, keďže od kodifikácie spisovnej macedónčiny v roku 1944, teda za sedemdesiat rokov od začiatku novodobej macedónskej literatúry dodnes vyšlo u nás v preklade iba 26 knižných titulov (z toho 7 dramatických textov), pričom prvý knižný preklad z macedónskej literatúry vyšiel až v roku 1967, teda po 23. rokoch.

Okrem toho macedónska literatúra sa u nás ešte stále poväčšine prekladá, a treba si to kriticky priznať, „metódou z druhej ruky“, teda prostredníctvom druhého jazyka, do ktorého macedónske literárne dielo bolo ako originál preložené, a to spravidla prekladaním z vydaného srbského alebo bulharského či českého prekladu. Takéto prekladanie z macedónskeho jazyka nás určite nečítá, čo osobne vnímam ako neúctu k jazyku diela originálu, teda k macedónskemu spisovnému jazyku, a tým napokon i k macedónskemu národu. Príčina takejto „prekladateľskej praxe“ nepochybne väzí práve v neuspokojivej úrovni našich vzájomných jazykových slovensko-macedónskych vzťahov na inštitucionálnej úrovni, keďže sa u nás macedónska filológia nepestuje na univerzitnej či akademickej úrovni, v dôsledku čoho, prirodzene, nemáme na Slovensku ani filologicky kvalifikovaných odborníkov či prekladateľov z macedónčiny.

Napriek nášmu nezájmu či neschopnosti rozvinúť jazykové a literárne k vzťahy s Macedónskom na univerzitnej či akademickej úrovni predsa len v macedónskej prekladovej literatúre zaznamenávame 42 knižných prekladov zo slovenskej literatúry, teda o vyše tretiny viac. Spočiatku sa i slovenská literatúra do macedónčiny prekladala, obdobne v dôsledku absencie filologickej slovakistiky, sprostredkované „metódou z druhej ruky“ pomocou kontaktového srbského

* Doc. PhDr. Emil Horák, CSc., Teplická 27/98, 921 01 Piešťany.

¹ Цветановски, Г. – Митревски, Лб. – Танески, З.: Словачко-македонски речник / Slovensko-macedónsky slovník. Скопје: Винцент Графика 2014. 478 с.

či chorvátskeho alebo nám kontaktového českého jazyka. Avšak od začiatku 80. rokov minulého storočia sa sústredil na preklady zo slovenčiny prekladateľ z viacerých slovanských jazykov Stojan Lekoski, dnes autor takmer troch desiatok knižných prekladov zo slovenskej literatúry i tucta rozhlasových drám. Na Slovensku nám takáto osobnosť znalca macedónskej literatúry stále chýba, a bude nám naisto chýbať dovtedy, kým macedónsku filológiu nepozdvihneme na úroveň štúdia ostatných slovanských filológií. Lebo bez filologickej macedonistiky nielenže nám nevyrastie taký kvalifikovaný znalec macedónskej literatúry, ktorý by vedel nielen dobre prekladať, lež aj vyberať na prekladanie najlepšie macedónske literárne diela z nášho pohľadu, ba nevznikne nám ani len kvalifikovaný prehľad macedónskej literatúry, ani macedónska gramatika, ale ani spoľahlivé slovensko-macedónske či macedónsko-slovenské slovníky. Toto tvrdenie napokon hneď potvrdzuje práve aj „Slovensko-macedónsky slovník“, ktorý vyšiel v Skopje začiatkom tohto roka (s vročením 2014), lebo už pri jeho letmom prelistúvaní sa presvedčujeme, že je to vo viacerých ohľadoch slovník výrazne osobitý, a to nielen emotívnym predhovorom, ale najmä metódou spracovania a napokon i jeho vydaním.

Slovník zostavili ako kolektívne dielo traja macedónski autori: Goce Cvetkovski, Ljupčo Mitrevski a Zvonko Taneski. Osobne obdivujem odvahu a smelosť jeho autorov, že sa bez akýchkoľvek vlastných lexikografických skúseností z tvorby dvojazyčných slovníkov podujali tento slovník zostaviť a vydať. Musím však zároveň hneď zapochybovať o ich vynaliezavosti pri hľadaní metódy spracovania tohto slovníka, a to pri úplnej absencii predbežných jazykovedných bádanií lexiky v slovensko-macedónskom kontexte. Napokon „vynašli sa“ pomerne ľahko, inšpirujúc sa vari našimi prekladateľmi umeleckých textov z macedónčiny, keď bez veľkého váhania uplatnili pri tvorbe slovníka „metódu z druhej ruky“ tak, že si za prekladovú predlohu zvolili už vydaný „Srbsko-chorvátsky či chorvátsko-srbský slovník“.² Keďže sa však slovník ako celok preložiť nedá, preložili do macedónčiny iba srbsko-chorvátske ekvivalenty, ktoré jednoducho pripojili k slovenským heslovým slovám. A tak bol Slovensko-macedónsky slovník doslova akoby šibnutím čarovného prúta na svete! Uplatnením tejto metódy sa takto autori slovníka oslobodili od „čiernej slovníkarskej roboty“ – zdĺhavého excerptovania, výberu slov, tvorby ilustratívnych príkladov a exemplifikácií, gramatických údajov i štylistických hodnotení, tvorbe a používaniu grafických značiek. Ostatne, vyhli sa i jeho redigovaniu a korigovaniu, keďže slovenská časť prebratého slovníka zostala zachovaná. A keďže autori takto prijali kompletne celú slovenskú časť, nemuseli sa unúvať ani s tvorbou koncepcie slovníka. Napriek tomu v predhovore slovníka uplatnenie „metódy z druhej ruky“ neuviedli, napokon podobne, ako sa neuvádza ani pri prekladaní umeleckej literatúry jazyk predlohy. Lenže pri uplatňovaní tejto metódy autori si neuvedomili podstatný rozdiel medzi použitím tejto metódy pri preklade umeleckého či vedeckého textu a jej uplatnením v lexikografii. Totiž sémantická štruktúra aj geneticky dvoch najbližších príbuzných jazykov je iná, osobitá, preto pri tvorbe slovníka je nevyhnutné dôkladným porovnávaním oboch jazykov osobitne zisťovať a odhaľovať zhody a rozdiely vo významoch každého slova dvoch jazykov. Redukovanie takéhoto porovnávania na sprostredkovanie iným, tretím jazykom je lingvisticky zradné, preto nie je v slovanskej či v slovenskej lexikografii uplatňovanie tejto metódy ani prípustné. Čo sa napokon aj v prítomnom Slovensko-macedónskom slovníku potvrdzuje najmä pri uvádzaní adekvátneho významového ekvivalentu macedónskeho ekvivalentu nepravými synonymami či dodatočnými nepotrebnými výkladmi, ktoré do dvojazyčného slovníka nepatria. A to je aj jeho najslabšia stránka.

Iné problematické stránky slovníka sa naisto budú rozoberať v odborných recenziách, tu by som poukázal aspoň na dve, podmienené práve zvolenou metódou. Autori totiž pri prebera-

² Emil Horák, Srbochorvátsko-slovenský a slovensko-srbochorvátsky slovník. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava Obzor – Tvorba, Novi Sad 1991. 756 s.

ní tejto metódy „prehliadli“, že slovník-predloha so srbsko-chorvátkymi ekvivalentmi vznikala jednak najmenej pred tridsiatimi rokmi a vyšla pred štvrtstoročím, jednak si nevšimli v jeho predhovore zásadu, podľa ktorej sa výber slov v tomto slovníku-predlohe zakladal prísne na frekvencii slov v slovenčine vzhľadom na jeho konkrétne zameranie.. A tak sa do „Slovensko-macedónskeho slovníka“ nedostali nové slová či nové významy slov, ktoré vznikli v období najmenej ostatného štvrtstoročia. Ak si to autori uvedomili neskoro, takmer pred odovzdaním slovníka do tlače, a niektoré nové slová doň stihli vložiť, svojim lexikografickým spracovaním však nesú, žiaľ, pečať značnej autorskej nekompetencie. O nej napokon svedčí aj „fasáda“ slovníka, ktorú autori vyrobili z opisu slovenských grafém na začiatku každého písmena, pravda, pritom si neuvedomili, že takýto opis patrí najmä do výkladového slovníka, ale nie aj do stredne veľkého dvojjazyčného slovníka, kde neplní nijakú funkciu. Navyše kompletnou „fasádou“ olemovali i slovenskú časť slovníka, keď označenia gramatických a štylistických údajov „preložili“ do angličtiny, keďže v slovenskom slovníku-predlohe boli „iba“ v tradičnej latinskej podobe.

Našťastie, slovník vyšiel iba v 300 výtlačkoch. Pravda, ak už medzičasom nevyšiel i v druhom vydaní, usudzujúc podľa tlačových či elektronických médií, ktoré slovník na jeho prezentáciách či krstoch chválili ako „prelomovú vedeckú prácu“, „reprezentatívne dielo na vysokej lexikografickej úrovni“ či ako „počin prinajmenšom európskeho významu“ a tak podobne.

Záverom svojho uvažovania by som sa rád vrátil ku vzťahu vydaného slovníka v kontexte našich slovensko-macedónskych vzťahov. Budem pritom celkom osobný. Vekove patríam skôr ku generácii macedónskych filológov, ktorí odborne i ľudsky formovali autorov tohto slovníka. Dokonca môj vekový rozdiel s touto generáciou bol menší než môj vekový rozdiel s autormi tohto slovníka. Od prvého kontaktu s osobnosťami tejto generácie, a boli v nej ešte aj priami kodifikátori spisovnej macedónčiny, som u nej pozoroval a precíťoval výnimočný, doslova odane bratský vzťah osobitne k nám Slovákom, rovnako potom na sympóziách či vedeckých konferenciách i medzinárodných slavistických kongresoch. A ďalej celé tri desaťročia, keď k nám prichádzali už ako univerzitní či akademickí funkcionári, bol som svedkom ich značného úsilia o otvorenie aspoň recipročného lektorátu našich dvoch jazykov na Univerzite Komenského v Bratislave a na Univerzite Konštantína a Metoda v Skopje, čo sa im nedarilo, lebo na našej strane boli prekážkou akési politické či ideologické „problémy“, zatiaľ čo všetky susedné štáty otvárali nielen lektoráty macedónskeho jazyka a literatúry, lež budovali aj macedonistiku rovnako, prirodzene, podľa potreby ako ostatné slovanské filológie – v Česku i na dvoch univerzitách, ba v Poľsku dokonca na troch, na vysokej teoretickej úrovni sa macedonistika už tradične rozvíjala v Rusku i na Ukrajine, v rámci slavistiky sa pestuje a rozvíja macedónska filológia v Maďarsku i v Rakúsku. Iba Slovensko malo a stále má so zavedením štúdia macedónskej filológie „problém“. Prirodzene, nerozumiem, aký to „problém“ prekáža suverénnej Slovenskej republike ešte aj v ostatnom štvrtstoročí dodnes postaviť slovensko-macedónske jazykové vzťahy na dôstojnú inštitucionálnu úroveň. Navyše ak staršia generácia macedónskych filológov aj napriek tomu, že sa celé jedno polstoročie o to usilovala, a narážajúc na sústavné nepochopenie zo slovenskej strany nepochodila. Napriek tomu táto generácia nepochybne preniesla svoj vrúcny vzťah k Slovensku na svojich žiakov, o čom očividne svedčí aj ich emotívne ladený predhovor k vydanému „Slovensko-macedónskemu slovníku“. A že tento slovník vznikol tak, ako sme uviedli, a teda, že je taký, aký je, dovoľme si tvrdiť, že v podmienkach (našich) biednych slovensko-macedónskych jazykových vzťahov inakší ani nemohol vzniknúť. Isté je však jedno – spomenutá generácia macedónskych lingvistov by naisto nebola súhlasila s tvorbou tohto slovníka metódou „z druhej ruky“ už aj preto, že sa prieči elementárnym etickým princípom vedeckej práce. Napokon aj v lexikografii platí, že je podstatný rozdiel medzi želaním, aj tým najlepším, a jeho realizáciou.

SPRÁVY A RECENZIE

Správa z výskumu v Historickom archíve Kongregácie pre evanjelizáciu národov alebo «De Propaganda Fide» (APF) a v Archíve Kongregácie pre náuku viery (ACDF)

V dňoch 25.-29. apríla 2016 sa v rámci projektu APVV-14-0029 Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia (CyrSlav) uskutočnil v Historickom archíve Kongregácie pre evanjelizáciu národov (APF)¹ a v Archíve Kongregácie pre náuku viery (ACDF)² sondážny výskum prameňov viažucich sa k dejinám Mukačevskej eparchie.

V nasledujúcom prehľade uvádzame fondy APF a ACDF, ktoré obsahujú materiál relevantný z hľadiska dejín Mukačevskej eparchie. V rámci jednotlivých fondov predstavujeme pramene, do ktorých sme mali možnosť počas výskumu nahliadnuť. Upozorňujeme, že náš prehľad reflektuje iba sondážny výskum, je teda iba malou vzorkou materiálu, ktorý je možné nájsť vo fondoch obidvoch archívov.

Historický archív Kongregácie pre evanjelizáciu národov

Bádatelia v APF majú k dispozícii výborne spracovaný inventár fondov N. Kowalsky OMI – J. Metzler OMI: *Inventory of the Historical Archives of the Congregation for the Evangelization of Peoples or «De Propaganda Fide»*, 3. rozšírené vydanie (Studia Urbaniana 33, 1988). Autori inventára však upozorňujú na dôležitú skutočnosť, že pôvodné archívárske opisy nachádzajúce sa na obaloch jednotlivých zväzkov – podľa ktorých Kowalsky a Metzler archívnou pomocou vyhotovili – nie vždy zodpovedajú skutočnému obsahu zväzkov. Preto jestvujúci inventár je len orientačným (a niekedy zavádzajúcim) sprievodcom a v mnohých prípadoch nemôže nahradiť priamy kontakt s prameňným materiálom. Táto okolnosť spôsobuje, že výskum v APF je časovo náročný.

Počas výskumu sme nahliadli do týchto fondov:

1. *Greci di Croazia, Dalmazia, Schiavonia, Transilvania e Ungheria*
Zv. I (1642–1760)

Fol. 7-12: Zjednotený cholmský biskup gréckeho rytu v Ríme pri kongregácii rokuje vo veci obsedenia muka-

čevského biskupstva; po smrti predchádzajúci mukačevského biskupa kňažná Rákociová žiadala u „gréckeho metropolitu na Rusi“ (Metropolita Greco di Russia), aby konsekroval katolíka gréckeho ritu. Rozoberá sa otázka jurisdikcie, kam má patriť Mukačevo: pod Ostrihom alebo pod „gréckeho“ metropolitu? (nedatované)

Fol. 17-28: Transumpt listín týkajúcich kláštora na Černečej hore (fundatio monsterii Beati Nicolai Episcopi), ktorý dal v hodnovornom mieste Jasov vyhotoviť biskup Basilius Tarasovič, (1642)

Fol. 66-68: Juraj Selepčeni informuje kongregáciu o vyznaní viery (professio fidei) mukačevského biskupa Jozefa Volešinovského (Josephus Wolesinowsky), ktoré zložil „ruténskym“ jazykom. (Viedeň, 25. máj 1669)

Fol. 73-74: Leopold I. menuje Jozefa Volešinovského za mukačevského biskupa. Mukačevský biskup má podliehať jedine ostrihomskému arcibiskupovi a nikomu inému. (16. júl 1669)

Fol. 224-231: Opis cirkevno-právneho vývinu Mukačevskej eparchie od počiatkov až po Michala Oľšavského (Notizie Circa il Vescovado Munkciense in Vngaria).

Fol. 525-528: Dotazník o stave zjednotenej cirkvi byzantsko-slovanského obradu v Uhorsku, ktorý vyplnil a kongregácii poslal Michal Manuel Oľšavský. (20. 5. 1759)

II (1761–1845)

Fol. 19-24: Správa o stave cirkvi byzantsko-slovanského obradu v Uhorsku; rieši sa problém, kto má právo menovať mukačevského biskupa, keďže toto právo si nárokuje tri strany: zemepáni (Rákociovci), uhorský kráľ a svätá stolica. Veľká časť dokumentu je venovaná biskupovi Petrovi Partheniovi. Rukopis je v zlom stave a nachádza sa v ňom veľa dier. (nedatované)

Miscellanea I (documenti vari)

Fol. 7-9: Správa o náboženských pomeroch novozriadeného gréckokatolíckeho biskupstva vo Veľkom Varadíne. Správa obsahuje informáciu o tom, že mukačevský biskup má povolenie nakúpiť potrebné liturgické knihy z Lvova a že cisárovná mu darovala 2000 florénov na tlač kníh vo Viedni. (9. 10. 1776)

Fol. 17-18: Správa o prestúpení z východného obradu na západný v Spišskom biskupstve. (1781)

Dalej zväzok obsahuje materiál súvisiaci s Viedenskou synodou 1773 a s korekciou liturgických kníh, ktorú žiadal biskup A. Bačinský (fol. 79-81).

Miscellanea II (documenti vari)

Zväzok obsahuje materiál týkajúci sa zriadenia dvoch nových gréckokatolíckych biskupstiev vo Veľkom Varadíne a v Križevci. V dokumentoch sa sporadicky spomína aj Mukačevské biskupstvo.

2. *Moscovia, Polonia, Ruteni* - 24 zväzkov (1624–1892) + 7 zväzkov Miscellanea (2. a 3. zväzok je venovaný baziliánom v Poľsku a na Litve, 5. zväzok obsahuje materiály Komisie pre revíziu ruténskych liturgických kníh) + 1 zväzok nedatovaných dokumentov.

Zv. I (1624–1674)

Fol. 621: Premysľský biskup Jan Malachowski píše, že bol v Uhorsku na pozvanie kňažnej Rákóciovej, ktorej veľmi záležalo na únii. (Varšava, 1. apríl 1672)

¹ Archivio storico della Congregazione per l'evangelizzazione dei popoli (APF), Via Urbano VIII, 16 – 00165 Roma. Kongregácia pre evanjelizáciu národov (pôvodne *Congregatio de Propaganda Fide*) vznikla roku 1622 na podnet pápeža Gregora XV.

² Archivio della Congregazione per la Dottrina della Fede, Palazzo del Sant'Uffizio, 00120 Città del Vaticano. Kongregácia pre náuku viery (pôvodne *Congregatio Romanae et Universalis Inquisitionis*) zriadil Pavol III. v roku 1542.

Nasledujúca trojica fondov obsahuje spisový materiál týkajúci sa záležitostí prerokovaných na jednotlivých generálnych a partikulárnych zasadnutiach kongregácie. Ide o veľmi rozsiahly materiál usporiadaný do zväzkov podľa jednotlivých rokov.

3. *Scritti originali riferiti nelle Congregazioni Generali* (SOCG)

4. *Acta Congregationis de Propaganda fide* (Acta)

5. *Congregationi particolari* (CP)

Zv. 20

Fol. 207^v-215^v: Partikulárna kongregácia vo veci biskupstiev Uhorského kráľovstva, ktorá sa konala 17. decembra 1666. Išlo o právo nominácie biskupov uhorským kráľom (v biskupstvách, ktoré neboli založené sv. Štefanom). Ohľadne mukačevského biskupstva sa diskutovalo, či právo menovať biskupa patrí kňazskej Rákociovej alebo uhorskému kráľovi.

Zv. 29

Fol. 602^v-608bis^v: Kardinál Kolonič rokoval v Ríme vo veci biskupov Izaiáša Popovića a Jozefa de Camellisa (22. 10. 1689)

6. *Fondo Vienna* 17 (Settentrione: Rutenia, Polonia, Kiovia, Ungaria, 1658–1666), 18 (Settentrione: Ruteni, 1658–1668). Podľa inventára Kowalsky-Metzler sú tieto dva zväzky „základným prameňom dejín «Ruténie» v danom období a viažu sa najmä k rímskej misii cholmského biskupa Jakiva Suša (1652–1687).“

7. *Congregatio super Correctione Librorum Ecclesiae Orientalis* (CLO), 13 zväzkov

8. *Ungheria e Transilvania*, 8 zväzkov (1622–1892)

Archív Kongregácie pre náuku viery

ACDF bádateľom poskytuje iba interný inventár fondov prístupný na počítačoch v študovni archívu. Najrozsiahlejší materiál o Mukačevskej eparchii predstavuje spis RR1b nr. 6, ktorý obsahuje dokumenty súvisiace s kánonickým erigovaním eparchie. V rámci tohto spisu sa pod písmenom F nachádza nedatovaný rukopis *Reflexiones super Ort, Religione, et Habitationis Statibus Gentis Ruthenae, ejusdemque Episcopis tum ante, quum post Ingressum Hungarorum in Pannoniam* (ďalší exemplár rukopisu sa v archíve nachádza pod signatúrou Caprano UU7 nr. 12). V spomenutom spise RR1b nr. 6 je pod písmenom B uložený aj nedatovaný rukopis vyjadrenia vo veci zriadenia Mukačevského biskupstva, ktoré si viedenský nuncius vyžiadal od „istej nestrannej osoby, ktorá sa vyzná v uhorských dejinách“.

Okrem toho sme v ACDF zaregistrovali nasledovné dokumenty viažuce sa k cirkvi byzantsko-slovanského obradu na Slovensku/v Uhorsku:

QQ2i 51: Kňazi východného obradu zdržiavajúci sa v Uhorsku dostávajú dišpenz od bigamie. (1690)

QQ2l 16: Druhé manželstvo, ktoré uzavreli kňazi východného obradu v Uhorsku sa vyhlasuje za neplatné. (1717)

D.V.D.V.1770-1773 6: Spis vo veci Bradáčovho šlabikára (Bukvar), v ktorom vyznanie viery bolo uverejnené bez „filioque“. (1771)

I 5 e 145: Spis týkajúci sa „Grékov“ a „heretikov“ v Uhorsku a na Korzike.

Krátky, päťdňový sondážny výskum v dvoch vatikánskych archívoch pravdaže nemohol priniesť systematickejšie výsledky. Avšak aj toto zbežné nahliadnutie svedčí o pramennom bohatstve APF a ACDF; vo výskume treba rozhodne pokračovať. Plnohodnotné výsledky archívny výskum vo Vatikáne prinesie až po dôkladnom oboznámení sa so spôsobom fungovania jednotlivých kongregácií, so štruktúrou jednotlivých archívov a s povahou spisového

materiálu pochádzajúceho z činnosti týchto kongregácií.

Spisový materiál v APF a ACDF nám umožňuje vidieť problematiku Mukačevskej eparchie v širších geopolitických súvislostiach strednej a východnej Európy. Jedným z kľúčových problémov, ktoré sa opakovane objavujú v prešľudovaných písomnostiach, je stret viacerých záujmových sfér v danom priestore a nevyjasnenosť ohľadne kompetencie menovať mukačevského biskupa.

Viacere z archívnych prameňov menovaných vo vyššie uvedenom prehľade budú spracované formou konferenčných príspevkov a publikovaných štúdií v rámci projektu APVV-14-0029 Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia (CyrSlav).

Svorad Zavarský

Ruský jazyk v slovanskom a neslovanskom svete: lingvodidaktický aspekt

5. – 6. mája 2016 sa na pôde Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave konala medzinárodná vedecká konferencia *Ruský jazyk v slovanskom a neslovanskom svete: lingvodidaktický aspekt*, ktorú organizovala Katedra rusistiky Filozofickej fakulty UCM v Trnave v rámci projektu KEGA č. 025UCM-4/2014 Zvyšovanie efektivity edukačného procesu v rusko-slovenskej komparácii. Podujatie slávnostne otvorila vedúca katedry, doc. PhDr. Tatjana Grigorjanová, CSc., ktorá všetkých zúčastnených srdečne privítala a predstavila. Nasledovali slávnostné príhovory oficiálnych hostí: pána rektora UCM v Trnave, Dr.h.c. doc. Ing. Jozefa Matúša, CSc., mim. prof., dekanky Filozofickej fakulty UCM v Trnave, doc. Mgr. Kataríny Novákovej, PhD. a predsedu Trnavského samosprávneho kraja, Ing. Tibora Mikuša, PhD., pod záštitou ktorého sa celé podujatie konalo. Slávnostný priebeh konferencie umocnilo vystúpenie slovenského dámskeho komorného orchestra The Ladies Ensemble.

Po oficiálnom zahájení podujatia nasledovalo plenné zasadnutie, ktoré bolo sprevádzané praktickými ukážkami odbornej zručnosti pod vedením popredných metodistov. V rámci nich odzneli zaujímavé postrehy zamerané na kultúrne hodnoty, rétoriku, kognitívne taktiky či využitie rozhlasového vysielania o ruskom jazyku a kultúre Ruska pri výučbe ruského jazyka atď., ktoré boli zavŕšené podnetnou diskusiou.

Druhý deň konferencie sa niesol v znamení piatich sekcií, v ktorých viac než šesťdesiat kolegov – rusistov z vyše dvanástich krajín sveta diskutovalo o týchto hlavných témach:

1. Problémy pri výučbe ruského jazyka u slovanských a neslovanských poslucháčov.
2. Kompetenčný prístup k výučbe ruského jazyka ako cudzieho.
3. Úroveň ovládania ruského jazyka. Testovanie znalostí ruského jazyka ako cudzieho.
4. Meranie efektivity vzdelávacieho procesu vo výučbe ruštiny ako cudzieho jazyka.
5. Synergia starého a nového v metodike výučby ruského jazyka.
6. Zabezpečenie procesu výučby ruštiny ako cudzieho jazyka: programy, učebnice a ďalšie pomôcky.
7. Dištančná výučba ruského jazyka ako cudzieho.
8. Profesionálna príprava učiteľov, tlmočníkov a prekladateľov ruského jazyka.
9. Súčasná lexikografia a nové technológie tvorby slovníkov.
10. Literatúra a kultúra Ruska vo výučbe ruštiny ako cudzieho jazyka.

V prvej sekcii s názvom *Problémy pri výučbe ruského jazyka u slovenských a neslovenských poslucháčov* odznali príspevky na témy: ruský jazyk ako cudzí u slovenských poslucháčov, problém intenzifikácie výučby rečového praktika na kórejskej vysokej škole, problémy čítania, kognitívna súčasť výučby ruského jazyka ako cudzieho u slovenských poslucháčov, výučba ruského jazyka v odbornej komunikácii u českých študentov, otázka niektorých typologických osobitostí slovensko-ruskej a lotyšsko-ruskej fonetickej interferencie, problém výskumu derivátov odvodených od prísloví a ich využitie vo vzdelávacom procese, porovnávací konceptuálna analýza pojmu „toska“ na materiáli ruského a slovenského jazyka, schopnosť študentov českých gymnázií využiť vedomosti gramatického systému pri nových lexikálnych jednotkách či zvláštnosti lexiky u neslovenských poslucháčov. Výnimočnou bodku za prvou sekciovou bol referát emeritného profesora Katedry rusistiky FF UCM, Pavla Šimu, na tému *Metodický aspekt variačného koncovieho podstatných mien, zakončených na -be/-ue v súčasných slovenských jazykoch*.

V rámci druhej sekcii s názvom *Problémy pri výučbe ruského jazyka ako materinského. Profesionálna príprava učiteľov, tlmáčikov a prekladateľov ruského jazyka* odznalo jedenásť príspevkov, v ktorých sa účastníci orientovali na systém tvorivých úloh pri výučbe ruského jazyka ako materinského u poslucháčov s humanitným zameraním, na niektoré otázky výučby syntaxe ruského jazyka u slovenských vysokoškolských študentov, lingvokulturologický aspekt práce s textom v rámci metodiky výučby ruského jazyka ako materinského a cudzieho, právnický preklad a kompetencie súdnych prekladateľov v Chorvátsku, slovenčinu pre slavistov na Katedre slavistiky Filologickej fakulty v Belehrade, morfológické alternácie vo výučbe súčasného ruského jazyka, využitie prísloví právnej tematiky pri profesionálnej príprave právnikov, verbálnu prefixáciu ako slovotvorný postup v slovenských jazykoch, kognitívnu výučbu profesionálnej komunikácie budúcich pedagógov ruského jazyka ako cudzieho, úlohu textu pri výučbe ruského jazyka či na otázku sémantiky súvetí pri výučbe súčasného ruského jazyka.

Tretia sekcia, venovaná úrovniám ovládania ruského jazyka, testovaniu znalostí ruského jazyka ako cudzieho, kompetenčnému prístupu k výučbe ruského jazyka ako cudzieho, synergii starého a nového v metodike výučby ruského jazyka či zabezpečeniu procesu výučby ruštiny ako cudzieho jazyka, priniesla pestrú variabilitu tém. Diskutovalo sa o medzikultúrnych a komunikatívnych metódach pri výučbe ruského jazyka ako cudzieho, o olympiáde ako spôsobe merania efektivity ruského jazyka ako cudzieho, súdnom procese ako interaktívnom spôsobe výučby ruského jazyka či o metaforických dominantách textov súčasných ruských masmédií či o inováciách vo vyučovanom procese ruského jazyka.

Vo štvrtjej sekcii, zameranej na súčasnú lexikografiu a nové technológie koncipovania slovníkov, odznalo sedem príspevkov, počnúc komplexným lexikografickým opisom ruských osobných zámen (na príklade zámena «мы») cez didaktický charakter slovníkov bežného výkladu ruských slov pri výučbe ruského jazyka ako cudzieho, odzrkadlenie polyšémie v lexikografii, spôsoby odzrkadlenia lingvokultúrnej hodnoty slova v onomastickom slovníku, koncepciu elektronického lexikografického projektu, náležitosti elektronického antropocentrického slovníka až po osobitosti terminologického slovníka pre zahraničných študentov medicíny.

V poslednej, piatej sekcii s názvom *Literatúra a kultúra Ruska vo výučbe ruského jazyka ako cudzieho vy-*

stúpilo štrnásť rusistov z rôznych krajín, ktorí diskutovali o otázkach metodiky výučby ruskej literatúry a kultúry, počnúc obdobím Starej Rusi až po súčasnosť. Výnimočné miesto zaujímal ruský film vo vysokoškolskom výchovno-vzdelávacom procese.

Po tvorivých diskusiách v každej sekcii nasledovalo odovzdanie certifikátov všetkým aktívnym účastníkom a záverečné slovo vedúcej Katedry rusistiky, ako aj hostí konferencie, ktorí vyjadrili veľkú spokojnosť s odbornou úrovňou a organizačnou prípravou konferencie. Pre všetkých účastníkov bola zorganizovaná exkurzia po historickom centre Trnave, v rámci ktorej navštívili Galériu Jána Koniarka a Západoslovenské múzeum v Trnave, kde mali možnosť oboznámiť sa tzv. malým Rimom. Spoznávanie krás Slovenska pokračovalo aj 7. mája prehliadkou kaštieľa vo Sv. Antone, ktorý sa stal národnou kultúrnou pamiatkou od roku 1985. Zlatým klincom exkurzie bola obhliadka historického centra banského mestiečka Banská Štiavnica, kde si záujemcovia mohli pozrieť Starý a Nový zámok, Kammerhof, Slovenské banské múzeum, Kostol svätej Alžbety z 13. storočia, Kostol Panny Márie Snežnej z roku 1480 a Kostol svätej Kataríny z roku 1491 či synagógu z roku 1893. Všetci účastníci exkurzie boli očarení týmto slovenským mestiečkom, ktoré je dnes spolu s okolím zapísané do zoznamu Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Veríme, že sa toto podujatie stane tradíciou a nasledujúce konferencie, organizované Katedrou rusistiky FF UCM v Trnave, budú podnetným stretnutím filológov z mnohých krajín a budú prínosom pre rozvoj ďalšej vedecko-výskumnej či pedagogickej spolupráce na medzinárodnej úrovni.

Tatjana Grigorjanová, Andrea Grominová

ŽEŇUCHOVÁ, K. (ed.): *Ľudová próza na Slovensku v kontexte dejín slavistiky*.

Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Slovenský komitét slavistov, 2015, 344 s.

Súbor štúdií *Ľudová próza na Slovensku v kontexte dejín slavistiky* je výstupom z rovnomennej interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa uskutočnila 8.-9. októbra 2014 v rámci riešenia výskumných úloh Centra excelentnosti SAV. Ľudová próza i ďalšie folklórne žánre reflektujú myslenie, vieru i spôsob života ľudí v období, v ktorom vznikali. Prístup k terénnym zberateľským výskumom, prekonávanie problémov so zapisovaním a spracovaním textov i motivácia tejto činnosti sa v priebehu storočí menila s kultúro-spoločenskými aj náboženskými potrebami spoločnosti. Monometatický súbor štúdií predstavuje celý rad príspevkov odborníkov zo Slovenska, Poľska, Čiech, Ukrajiny a Ruska.

Editorka knižnú publikáciu rozdelila do dvoch tematických celkov: V prvej časti sa autori venujú vybraným zberateľským osobnostiam 19. storočia, ktoré sa pričinili o zozbieranie a šírenie slovenskej rozprávky. Druhý celok tvoria témy interdisciplinárneho charakteru, ktoré sa dotýkajú rituálov, obradov i myslenia v náboženskej sfére, ktorá pretkávala a formovala každodenný život človeka.

Prvý tematický okruh otvára štúdia Jany Pacálovej, *Archeológia pamäti Pavol Dobšinský a výskum dejín slovenskej rozprávky na príklade Codexov Tisovských*. Autorka prináša nový pohľad na najznámejšieho slovenského rozprávkara s prihliadnutím na pramenný materiál a to Codexy tisovské A a B. Na základe materiálovej verifiká-

cie rozprávok z tohto kódexu poukázala nielen na edičnú, ale i redakčnú prax slovenských romantikov pri príprave zbierok. Zároveň upozorňuje, že zbierka vznikala ešte v období pred kodifikáciou štúrovskej slovenčiny.

Výskum zameraný na *Zápisy ľudovej prózy v zbierke Samuela Cambela. K otázkam jej edičného sprístupnenia* prezentovala Katarína Žeňuchová. V príspevku nadviazala na edíciu z roku 2014, v ktorej sa po prvýkrát podarilo vydať kompletný pôvodný rukopisný zápis folklórneho materiálu zberateľa Samuela Cambela, pre ktorého je príznačná práve autenticnosť, exaktnosť a presnosť zaznamenaného naratívneho materiálu (s. 31). Autorka poukazuje nielen na úskalia a chyby pri príprave edície rukopisného materiálu, ale taktiež konfrontuje skorších slavistov ako M. Weingart či J. Polívku pri práci s Cambelovým pramenným materiálom. Pokúša sa zároveň začleniť naratívne texty Cambelovej edície do systematiky ATU. Prostredníctvom edície prameňov sa môže širšia verejnosť ľahšie zoznámiť s málo dostupnými archívnymi materiálmi.

Tému *Význam zbierky Jiřího Polívky pre súčasné folkloristické bádanie. K limitom známou ústnej ľudovej tvorby* objasnila Martina Bocanová. Od počiatku zberateľských aktivít, či už to boli piesne, alebo iné folklórne texty sa zberatelia stretávali s problémom zaznamenať autentický naratívny text, ktorý sa od písaného líšil viacerými kritériami. Napriek tomu, že na to viacerí zberatelia, ako napr. Samuel Reuss, Jiří Polívka, či Pavol Dobšínský upozornili, tieto zásady sa nepoužívali programovo a často sa nedodržiavali. Nakoľko cieľom mnohých romantických zberateľov neboli vedecké účely, ale rozšíriť slovenské rozprávky do spoločnosti, texty sa pred výdaním upravovali. Autorka sa následne zamýšľa nad faktormi, ktoré ovplyvnili tieto edičné zásady a to napríklad spontánnosť rozprávačskej situácie, forma textu, recipient i charakter spoločnosti.

Dominika Tekeliová vo svojom príspevku *Zbierka ľudovej prózy Františka Šujanského – lingvistické a folkloristické aspekty* predstavila zberateľskú činnosť slovenského vzdelanca z pol. 19. storočia, ktorý zhromaždil vzácny folklórny materiál a upravil ho podľa dobových edičných a redakčných princípov. Jeho rozsiahle dielo má význam najmä pre ďalšie folkloristické bádanie.

Tematiku zameranú na podvod v rozprávkach vysvetľovala Marina Михайловна Валенцова v príspevku *Обман: сказочная функция, фольклорный мотив и магический прием*. Na podvod v Dobšínskeho rozprávkach nazerala ako na sugetový element, resp. z hľadiska funkcie a didaktického využitia rozprávky, pričom za teoretické východisko si zvolila prácu B. Я. Проппа.

Ольга Белова v štúdií *Народно-христианские легенды этнокультурного пограничья о локальных вариантах общеславянских сюжетов* obohatila zborník výskumom biblických legend v ďalších krajinách a to v etno-kultúrnom pohraničí. Autorka sa sústredila na niekoľko motívov spätých s oblasťou národno-kresťanskej etiológie, ktorá sa fixuje najmä v regionálnej tradícii. Venovala sa rozmanitým variantom motívov o stvorení sveta Bohom s pomocníkom, motívom vzniku zemského reliéfu, resp. geografické motívy, motív existencie smrti či motív cudzej hriechne.

Cirkevno-historický pohľad na Dobšínskeho rozprávky, dobovo nazvané povesti, ponúkol Peter Zubko v článku *Kresťanský svet v Dobšínskeho zbierke Prstonárodných slovenských povestí*. Pomocou textovej kritiky podal cirkevno-historický pohľad na slovenské rozprávky. Zároveň sa pokúsil určiť vznik jadra týchto rozprávok v kontexte spoločenských fenoménov románskej, gotickej či barokovej spoločnosti. Rozprávky ako folklórny žáner sú kontinuum od najstarších čias. Napriek tomu, že niektoré reálie v týchto ústne tradovaných žánroch prešli

vlastným vývinom, P. Zubko v nich identifikuje motívy inšpirované z desatora Božích príkazní, biblických a hagiografických predloh, evanjeliových podobností, katolíckych, pohanských a morálne hriechných reálií a pod. Predkresťanské prvky autor nachádza v motíve o zlých duchoch, čiže démonologických predstavách, pri návratoch mŕtvych a ďalších.

Ľubomír Gábor v príspevku *Baláz z Dobšínskeho Prstonárodných slovenských povestí. Pohansko-kresťanský synkretizmus ako možná výkladová schéma ľudovej rozprávky* sa venoval problematike funkcie postavy, charakterovej duality či dejovej symboliky, ktorú identifikuje medzi kresťanským mučeníkom sv. Blažejom, resp. Balázom a pohanským slovanským bohom Velesom/Volosom. V tomto kontexte vidieť prepojenosť v indoeurópske kozmogonické mýty, ktoré sa zachovali v rámci mytologického dedičstva Slovanov tradovaním.

Poľská slavistka Ewa Kocój svoj príspevok nazvala *Byzantsko-slovianska literatúra pseudo-kanonická (apokryfická) i jej vplyv na folklór oraz ikonografię Europy Środkowo-Wschodniej – przyczynek do badań*. Autorka príspevku sa pokúsila objasniť, akým spôsobom sa tvorila, vyvíjala a modifikovala ľudská kultúra v byzantsko-slovanskej literatúre v 19. storočí. Po objasnení významu apokryfných textov svoj záujem upriamila predovšetkým na apokryfné spisy Starého a Nového zákona, na hagiografické legendy, na tzv. prirodzené (filozofické) texty a cestovateľské texty. Prichádza k záveru, že spôsob modifikovania ľudskej kultúry je priamo závislý na početnosti rôznych religióznych, literárnych a spoločenských vplyvov. Určenie jasných zdrojov pôsobiacich na ľudovú kultúru strednej a východnej Európy sa však aj dnes stretáva s nemalými ťažkosťami, a preto je nevyhnutný interdisciplinárny prístup, ktorý dokáže zreteľnejšie identifikovať skúmané vplyvy a ich dôsledky.

Ольга Николаевна Афиногенова sa vo svojom príspevku s názvom *Богомильское сказание об архангеле Михаиле* venuje prejavovanej účte k tejto nebeskej mocnosti v Byzantskej ríši. Svoj výskum zakladá na gréckom apokryfnom rukopise zo 16. storočia a na jeho slavistických redakciách. Uvádzaný rukopis, ktorý je rozčlenený na viacero častí, podrobnejšie rozpracoval už nemecký katolícky kňaz, historik A. Ehrhard. Svoje skúmanie autorka štúdie opiera aj o iné známe bogomilské legendy.

Problematike apokryfov v Uglianskom poučiteľnom evanjeliu sa venuje Svetlana Vašíčková v príspevku *Апокрифические мотивы в Угличском учительном евангелии*. Uglianske poučiteľné evanjelium je rukopisným cyrilským zborníkom kázni, poučení, výkladov evanjeliových perikop a exempli, ktorý vznikol na konci 17. storočia v pravoslávnom kláštore v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Priblížila aj ďalšie apokryfické texty o páde anjelov, apokryfickú legendu na Kristovo narodenie venovanú príchodu troch kráľov, Afrodítianovu povest', povest' o vyrazení nemluvnat, apokryf o šatách a o novom prejave Tomášovej nevery atď. V prílohe štúdie nájdeme prepis apokryfov z rukopisného textu pamiatky.

Prvý tematický okruh uzatvára Žanna О. Янковська. V štúdií *Рецепція архетипних образів хліба та дорожів в українській літературній прозі* poukázala na príklade ukrajinskej prozaickej tvorby na ponímanie frekventovaných termínov *хліб* a *cesta*. Tieto dva národno-kultúrne archetypové obrazy predstavila v systéme myslenia spoločnosti, resp. ako symboly spoločnosti, ktoré ostávajú stabilné aj pod vplyvom modernej globalizácie a transformácie. Zároveň poukazuje na skutočnosť, že uvedené symboly sú intertextovým prepojením s dlhovekou tradíciou. Ich recepcia sa prejavuje v každodennom živote, folklóre i rituáloch, ako podávanie chleba so soľou, či

prechádzanie s chlebom cez cestu pri svadobnom alebo pohrebnom sprievode.

Druhá časť zborníka sa zameriava práve na spoločensko-politické, historické a náboženské javy, ktoré ovplyvňovali predstavy a myslenie ľudí a prejavili sa v celom spektre každodenného života.

Prvotnú kristianizáciu Slovanov rozvinul Šimon Marinčák v svojom príspevku *Ludová viera a kresťanská liturgia v slovanskom prostredí do mongolských vpádov. Na príklade oficiálnej dokumentácie štátno-ekleziastického charakteru*. Na základe analýzy nariadení a zákazov panovníkov ohľadom pohanov a ich praktík, uvádza niekoľko hypotéz týkajúcich sa prežitia pohanských prvkov podnes. V príspevku sa autor dotýka dodnes spornej problematiky, a to liturgickej tradície použíwanej na našom území. Na základe 46. kánonu z predpisu kráľa Kolomana, kde sa zakazuje čítať a spievať v chráme to, čo nebolo schválené synodou, sa domnieva, že kánon hovorí v prvom rade o používaní latinskej bohoslužby.

Tomáš Mrňávek, autor štúdie *Od chrámu ke kostelu, od pohana ke kresťanu*, rozoberá niektoré aspekty evanjelizácie a jej metód od 4. storočia. Integrácia kresťanského učenia prebiehala dlhodobo, lebo pohanské tradície boli úzko späté s prírodnými cyklami či významnými životnými udalosťami. Významnú úlohu v procese evanjelizácie zohrali mníši a kláštory, vznikajúce pri dedinách, ako aj pohanské chrámy. Tie sa buď zbúrali a materiál sa použil na výstavbu kostolov, alebo sa uplatnil princíp *stabilitas loci* a takýto chrám sa transformoval na kostol.

Martin Golema sa v príspevku *Smrtná nedeľa - kresťanské a predkresťanské prvky vo veľkopôstných jarných dievčenských obradoch a hrách u západných Slovanov* pokúsil novou metódou algoritmického stláčania o nový pohľad na Smrtnú nedeľu, či ľudovo zaužívané vynášanie moreny. Na prvý pohľad pertraktovanú problematiku predstavil v svetle byzantského obradu a liturgie, na čom vystavoval svoju hypotézu. Morénu spája s pustovníckou Máriou Egyptskou na základe etymologického základu atribútov a ustálených slovných motívov.

Príspevok s názvom *Prirozené poznání Boha a apel na změnu názorové perspektivy epistemologie listu Římanům* je venovaný možnostiam a spôsobom ľudského poznávania Boha. Tomáš František Král uvažuje o dvoch základných spôsoboch ľudského poznania Boha, a to z prirodzeného sveta a zo zjavenia v osobe Ježiša Krista. Problematickou sa však javí predovšetkým tzv. nevedeckosť náboženských skutočností a náboženských výrokov. Akákoľvek možnosť racionálnej verifikácie je v náboženských skúsenostiach problematická. Nástup moderny po osvietenstve znamenal, že veda odmietla diskusiu o možnosti jej racionálneho prístupu voči náboženským skúsenostiam. Epistemológia apoštola Pavla je podľa autora poukázaním na to, že prijatie evanjelia nemusí byť len iracionálnym krokom, naopak, prirodzeným stretnutím rozumu a viery.

Tomáš Pešek v príspevku *Obraz rímskeho cisára a úcta k ikonám – súvislosti, inšpirácie* analyzuje schematický vývin postoja kresťanov ku ikonám, konkrétne k zobrazovaniu cisára a vzťahu medzi obrazom a kráľom, ktorí stoja na podobnosti. Opiera sa o polemiky Atanáza Veľkého a Bazila Veľkého. Tretí prameň, ktorý priamo obráňuje uctievanie ikon, je od Jána Damaského.

Autor Walerian Bugel vo svojom príspevku s názvom *Medzi dekonstrukciou kresťanské liturgie a návratom k prírodným náboženstvom – náboženské obrady bezpopoveckých konfesno-obradných skupín Pokus o charakteristiku* autor sumarizuje viacero poznatkov s cieľom poukázať aj na zdroje liturgických slávení. Svoju pozornosť zameril

predovšetkým na obrady bezpopovcov, teda náboženskej skupiny, ktorá odmietla prijať reformy patriarchu Nikona. Predmetom záujmu autora sa stalo aj samoupaľovanie, ako prejav viery tejto náboženskej skupiny. Ďalšie skupiny starovercov, ktoré charakterizuje sú Kapitónovščina, Pomorci, Fedosejevci, Chlisti s iné. Dôležité hľadisko podľa autora je predovšetkým časopriestorové zaradenie obradov do historického kontextu náboženského rozkolu 17. storočia v Rusku.

Jana A. Nováková a Michal Řoutil sa vo svojom príspevku s názvom *Sežehli svá těla, duše však v ruce Boží přinesli? K rané teologické polemice ruských staroobřadníků o smrti sebeupálením* rozhodli poukázať na dôsledky náboženského rozkolu, ktorý v polovici 17. storočia v ruskej pravoslávnej cirkvi nastal. Stručne, no veľmi jasne identifikovali a pomenovali príčiny rozkolu, ktoré viedli k vytvoreniu viacerých tzv. starovereckých hnutí. Pozornosť článku sa sústreďuje na praktiky prejavovania ich viery.

Prítomný zborník štúdií je cenným príspevkom k prehĺbeniu poznatkov nielen o ľudovej próze, zberateľskej a edičnej praxi romantizmu, či o pohansko-kresťanskom synkretizme, ale predovšetkým je príspevkom k poznaniu myslenia ľudstva v rozličných historických, kultúrnych, časových i náboženských prostrediach. Knižná publikácia tak ponúka viacero nových pohľadov na pôvodné prameňe, ktoré môžu byť inšpiráciou pre ďalšiu verifikáciu či interdisciplinárny výskum. Pomocou týchto poznatkov sa tak môžeme poučiť z minulosti a lepšie porozumieť súčasným javom.

Mária Strýčková

ГАРЗАНИТИ, М.: Библиейские цитаты в церковнославянской книжности. Москва: Индрик, 2014. 232 с.

V roce 2014 v moskevském vydavatelství Indrik vyšla práce italského slavisty a biblisty Marchella Garzanitího s názvem *Библиейские цитаты в церковнославянском писемничестве* (Марчелло Гарзанити «Библиейские цитаты в церковнославянской письменности»), Москва, Индрик 2014, 232 stran. ISBN 978-5-91674-306-7). Autor je známý početnými pracemi o slovanském překladu bible a o dějinách středověké kultury slovanských národů. Tato publikace je zařazena do edice *Slavia Christiana* a vydána pod záštitou Centra interdisciplinárních výzkumů slovanského písemnictví Ústavu slavistiky Ruské akademie věd.

Daná kniha je výsledkom mnohaleté aktívnej práce nad témom biblických citátů v cirkevňoslovanském písemnictví, jejím základem se staly dosavadní příspěvky autora na toto téma. Publikace obsahuje úvod, osm kapitol a závěr a je napsána rusky. Je opatřena rozsáhlým seznamem literatury a rozvíjivým poznámkovým aparátem.

V úvodu autor poukazuje na to, že nejdůležitějším pramenem v celé cirkevňoslovanské tvorbě je Písmo svaté. Toto tvrzení je založeno na přítomnosti hojného množství biblických citátů doslova ve všech textech, jako jsou například životy světců, kroniky, cestopisy aj. Často jsou takové citáty opatřeny odkazem na jejich zdroj a slouží jako garance spolehlivosti úvah středověkého autora. Garzaniti si ale vytýčuje mnohem větší cíl, chce poukázat na roli biblických citátů při zařazení jednotlivých cirkevňoslovanských děl do kontextu byzantsko-slovanské symboliky univerza.

První kapitola je věnována teoretickým otázkám biblických citátů a zprostředkovatelské roli liturgických knih

a bohoslužby. Na začátku autor uvádí informace o stavu výzkumu dané problematiky, mezi nejvýznamnějšími badateli zmiňuje R. Picchia, D. Lichačova, A. Naumowa a H. Goldblatta. Dále se M. Garzaniti věnuje teoretickým otázkám odhalování a klasifikace citátů, analýze způsobu citování a předkládá vlastní schéma jejich klasifikace. Literární funkce citátů se neomezuje jen na metody klasické rétoriky, v níž se používala pro pouhou argumentaci, ale je také spojena s autorským záměrem poukázat na aktuálnost biblické moudrosti ve světě současném středověkému autorovi. Zprostředkovatelská role liturgických a paraliturgických knih je založena na těsném sepětí bohoslužby a středověké kultury, kdy se kultura formovala na základě náboženství a umělecké myšlení bylo myšlením bohoslužebným. V odlišu o Písmu o korpusu „svatých knih“ autor rozebírá otázky biblického kánonu a hierarchie jednotlivých knih. Skutečnost, že při slavení liturgie hrají hlavní roli Evangelia a Zalm, vysvětluje jejich centrální místo v církevněslovanském písemnictví. Dále se autor věnuje otázkám liturgie a paměti. V klášterním prostředí, kde se vychovávali budoucí církevněslovanskí spisovatelé, byla bohoslužba centrální událostí dne, liturgické knihy se používaly jako výukový materiál, a tak se přirozeně stávaly základem pro literární tvorbu. Během staletí se kolem bohoslužby vytvořil ucelený systém asociací a odkazů, které v současnosti nazýváme kolektivní nebo církevní pamětí, která spojuje místní církve a církev všeobecnou. Tato církevní paměť spojuje verbální (čtení a zpěv) a neverbální (ikonografie, oděvy kněží, liturgické nádoby apod.) elementy. Tato paměť se stále doplňovala a měnila, a tak se stala svérázným archivem odkazů a citátů, pomocí kterých se jakékoliv události zařazovaly do systému církevního života. Rekonstrukce zmíněného kolektivního archivu je nejdůležitější součástí správné interpretace církevněslovanského písemnictví. Při interpretaci textů památek a analýze biblických citátů je třeba si uvědomovat, že středověký autor neměl k dispozici rozsáhlé knižní fondy a moderní kritické příručky. Navíc je třeba provádět výzkum textologie citátů jen v rámci verbální paměti. Středověcí církevní spisovatelé používali tento nepsaný archiv církevní paměti při citování a interpretaci jevů. Kromě toho je třeba mít na paměti i literární žánr díla, ve kterém se zkoumají citace, a jeho místo v slavení liturgie.

Druhá kapitola se nazývá *Patristický výklad Pisma svatého v Životě Metodějově* a pojednává o praxi solušských bratří, kdy byla při tvorbě ústních kázání a různých proslavů používána sbírka biblických citátů. Tato praxe používání určitých citátů se odrazila v literárních textech, které se vztahují k době Cyrila a Metoděje, zvláště v jejich Životech.

Třetí kapitola je věnována *Putování igumena Daniila do Svaté země*, které je jedinečným svědectvím o bohoslovecké kultuře a duchovnosti Kyjevské Rusi začátku 12. stol. a dosti podrobně odráží palestinskou liturgickou tradici a některé změny, které se objevily po dobytí Jeruzaléma křižáky.

Dále následuje kapitola o Písmu svatém a duchovním sňatku v *Životě Paraskevvy*. Pomocí biblických citátů se v opisu života svčice zdůrazňuje nedílná spojitost pozemského a duchovního života. Například duchovní povaha svatě Paraskevvy je vyjádřena pomocí podobností o deseti družkách (Mt. 25:1-13), cílem její duchovní cesty je setkání s Ženichem. Její vítězství nad drakem je potvrzením slov apoštola Pavla, že už není rozdíl mezi mužem a ženou, všichni jsou jedno v Kristu Ježíši (Ga. 3:28). Analýza biblických citátů přináší novou, hlubší interpretaci *Života Paraskevvy*.

V páté kapitole se autor věnuje biblickým citátům ve *Výprávění o bitvě s Mamajem*, zkoumá literární strukturu tohoto díla. Již na začátku *Výprávění* je zformulována idea Boží prozřetelnosti, dále následuje komplex aluzí na biblické texty, především z Zalmů. Také ony jsou odvoláním na Boží

prozřetelnost, dohromady tvoří tematický klíč k celému *Výprávění*. Smysl celého textu je obsažen v modlitbách knižete, jež jsou složené z úryvků především z Pisma svatého.

Šestá kapitola je věnována dalšímu žánru církevněslovanské literatury – *Listům starce Filofeje*, adresovaným d'áku Misjurju Muněchinovi. V těchto listech mnich Filofej kritizuje význam astrologie, příčinou všech změn je podle něj lidská neschopnost držet se kánonů víry. Samozřejmě, že veškerá Filofejova argumentace se zakládá na Písmu. Tento list je zvlášť důležitý pro ruskou biblickou historiosofii, protože je v něm formulována koncepce Moskvy jako třetího Říma.

Další kapitola je věnována dílu Maxima Greka a spolehlivým zdrojům, tzv. „auctoritates“. Zde jsou uvedeny poutavé informace o rozdělení zdrojů Maximem Grekem podle jejich autoritativnosti. Největší hodnověrnost má Písmo svaté, které bývá v díle autora doplněno o výroky církevních otců a občas citáty z antických filozofů. Podobná hierarchie zdrojů je zásadně novým jevem v ruském písemnictví a celé kulturní tradici.

Osám kapitola pojednává o funkci biblických citátů v církevněslovanské knižní tvorbě. Podle autora je funkce citátů odvozena především od funkce základních knih v byzantsko-slovanské tradici. Hlavní úlohu v tomto smyslu hrají Evangelia a Apoštol, knihy, které se běžně používaly při slavení liturgie. K obdobným zdrojům patří i Žaltář, to plně vysvětluje jeho pozici nejužnavnější knihy Starého zákona. Naopak, ačkoliv některé knihy byly součástí Pisma, během liturgie se nečetly, a to vysvětluje malý počet citátů např. ze Žjevení Janova a Písně písní. Na základě svých úvah o tématu autor dospívá k myšlence, že interpretace biblických citátů v církevněslovanském písemnictví se nemůže omezovat biblickou úroveň, ani větším prostředím svatých knih, ale musí se zakládat na širším liturgickém kontextu, ve kterém se utvořila kolektivní paměť a identita konglomerátu Slavia Orthodoxa. Církevněslovanské písemnictví se utvářelo ve středověku a je spjaté s liturgií, z tohoto spojení pak vznikly poučné žánry. V této perspektivě vystupuje do popředí ta funkce citátů, která je založena na hledání hlubšího smyslu díla. Kromě toho existují citáty, které hrají roli tematických klíčů, jež pomáhají lépe pochopit literární dílo. Třetí funkce citátů je pragmatická, plní ji především citace v homiletických a duchovních dílech, kdy se autor poučováním nebo i hrozbou snaží zapůsobit na čtenáře nebo posluchače, aby změnil své chování a následně i celý život. Jediná opravdu estetická funkce citátů se projevuje v dílech hesychastů a jejím účelem je zesílit působení buď celého díla, nebo jen jeho části. Všechny označené funkce se rozličným způsobem kombinují v různých literárních dílech a jejich analýza odhaluje nové a nečekané poklady církevněslovanského písemnictví.

Svetlana Vašíčková

ВАЛЕНЦОВА, М. М.:

Народный календарь чехов и словаков.

Этнолингвистический аспект.

Москва: Индрик 2016, 616 с.

Публикация Марины Михайловны Валенцовой «Народный календарь чехов и словаков. Этнолингвистический аспект» (ISBN: 978-5-91674-370-8, 616 стр.) вышла в серии *Традиционная духовная культура славян* в московском издательстве «Индрик» в 2016 году. Книга посвящена памяти Н.И. Толстого, основоположника советской и позднее российской этнолингвисти-

ки, ученицей которого автору посчастливилось быть.

Народный календарь, по мнению С.М. Толстой, является важнейшим звеном, даже ядром, традиционной культуры.¹ Терминология народного календаря – предмет особого научного интереса: тесно связанная с христианской терминологией, она диалектна по своему характеру и отражает мифоритуальное содержание праздника. Существование и функционирование элементов народного календаря на фоне религиозности населения обусловлено двумя процессами. С одной стороны, дохристианские символы и понятия, существовавшие на славянских территориях, с распространением христианства видоизменились и включились в религиозную систему понятий. С другой стороны, христианские мотивы с развитием книжности проникали и закреплялись в народной культуре. В результате обоих процессов возникли уникальные традиционные культуры европейских народов.

Народный календарь представляет интерес для этнографов, фольклористов, историков и религиоведов, он несет ценные сведения о духовной культуре народа и этника. Интерес этнографов к народному календарю возник еще в XIX веке, с тех пор до настоящего времени ему было посвящено большое количество работ, однако лингвистическая ее сторона не была до настоящего времени всецело обработана. Этнографы и фольклористы фиксировали обрядовую лексику и терминологию, однако в их исследованиях она имела лишь вспомогательный характер. Настоящий словарь – опыт именно лингвистического, а точнее, этнолингвистического упорядочения данных о традиционной обрядовой культуре чехов и словаков.

«Народный календарь чехов и словаков» построен по образу известного словаря духовной культуры славян «Славянские древности». Именно форма словаря оказалась самой удачной для описания отдельных сегментов духовной культуры, в том числе календарных праздников и относящихся к ним обрядов, трудовых обычаев, демонологических представлений, народной зоологии и других феноменов духовной культуры славян. Обрядовый термин может быть представлен как термином – словом или словосочетанием, называющим концепт народной культуры, так и нетерминологической лексикой, подвергшейся семантическим изменениям и используемой для названия обрядовых предметов и явлений, причем культурная терминология – особый пласт лексики диалектного характера, она является ценным источником и для этимологических исследований. В лингвистических словарях чешского и словацкого языка календарная и обрядовая лексика отражена мало, однако существует большое количество этнографических работ, описывающих календарные традиции чехов, моравян и словаков, содержащих как общее описание традиций, так и их региональные варианты.

При подготовке настоящего словаря автор проделала огромную работу по поиску и систематизации информации: обширный список литературы содержит как работы, изданные во второй половине XIX века, так и труды современных ученых. Источниками материалов для «Народного календаря чехов и словаков» послужили этнографические работы, содержащие языковые данные, а также диалектные и идеографические словари, лингвистические и этнографические атласы, архивные материалы Института этнологии и Института словацкого языка САН и свои собствен-

ные материалы, собранные в полевых исследованиях.

Несмотря на название «Народный календарь чехов и словаков», словарь содержит словарные статьи, отражающие народную культуру и фольклор не только чешского и словацкого народа, но и других этносов, проживающих на территории современной Чехии и Словакии, например, русинов, горалов, поляков из Моравской Силезии, моравские словаки также включены в чешскую этнографическую группу.

Словарь предвзят этнографические карты Чехии и Словакии, список католических праздников в хронологическом и алфавитном порядке, которым посвящены словарные статьи, список праздников и дней памяти святых, которым словарные статьи не были посвящены, а также список переходящих церковных праздников.

Ядром публикации являются два словаря календарной обрядности: чешский (с. 44-263) и словацкий (с. 265-455). Словарная статья в каждом из них содержит грамматические пометы и синонимические термины, далее следует толкование или описание термина так, как это указано в первоисточнике, объемный материал излагается в виде развернутого плана, а описание редких обрядов и элементов воспроизводится как можно более полно. Часто указаны сопровождающие обряд или символическое действие фразы на языке оригинала, дополненные переводом на русский язык.

В круглых скобках дана географическая помета, содержащая название села, района и области, далее следует ссылка на источник. Содержание словарных статей можно разделить по тематике на несколько групп: *хрононимы* (названия праздников и праздничных периодов, других временных отрезков), *названия обрядов* и их составных частей, ритуальных действий, *названия ритуальных предметов, названия лиц*, принимающих участие в обрядах, и *названия фольклорных элементов*, включенных в обряд. Некоторые статьи проиллюстрированы рисунками, фотографиями и картами из этнографического и диалектологического атласов, показывающих распространение этнографической реалии на территории Чехии и Моравии или Словакии.

За словарем следует две программные этнолингвистические статьи под названием «Лексика народного календаря, ее формальная структура и генезис» и «Семантика и символика календарной терминологии». В них автор анализирует полученные и обработанные в словаре сведения о пяти таксономических группах календарной лексики (хрононимах, терминологии ритуалов и обрядов, обрядовых реалиях, исполнителях и персонажах, и фольклорных элементах обряда), их взаимосвязи, мотивационных моделях словообразования и о происхождении некоторых заимствованных из других языков терминов. Важной составляющей второй статьи является хронологический индекс, в котором календарный год разделен на периоды и отдельные праздники и указаны все их варианты – народные названия с географической пометой.

Далее следуют Предметно-тематический указатель, упрощающий поиск по словарю, и обширный список литературы и источников.

«Народный календарь чехов и словаков» Марины Михайловны Валенцовой является результатом многолетнего кропотливого труда по собиранию и упорядочению этнолингвистического, фольклористического и лингвистического материала, полученного эксерпцией из этнографических и фольклористических работ, из архивов и в ходе полевых исследований автора. Данная книга является уникальной в своем роде энциклопедией календарной обрядности чехов и словаков, изданной на русском языке. Собранный и обработанный материал

¹ Толстая, С.М.: Полесский народный календарь. Москва 2005. с.9-10.

из многочисленных источников разного времени, начиная со второй половины XIX века до настоящих дней, и стройная система организации в форме словаря, дополненного статьями с перечислением основных проблем исследования календарной терминологии в разных аспектах, делают монографию о народном календаре чехов и словаков важнейшим (и что немаловажно, доступным) источником познания духовной культуры этих народов для всего славистического сообщества.

Светлана Вашичкова

Константинова, Д.: Падежите в словашкия език (с оглед на преподаването им на Българи).

Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2015.

Používanie pádového systému slovenčiny je pre používateľov analytického jazykového systému zložitým mechanizmom, preto sa pri vyučovaní slovenského jazyka osobitne prízvukuje tento moment. Daniela Konstantinová, bulharská slovakistka veľkotoňovskej univerzity a dlhoročná spolupracovníčka a stážistka v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV, sa systematicky venuje výskumu i vyučovaniu slovenčiny v bulharskom jazykovom prostredí. V roku 2015 vydala knižnú publikáciu s názvom *Pády v slovenčine* (z hľadiska ich vyučovania u Bulharov), v ktorej prezentuje súčasný stav pádového systému v slovenčine z teoretického a praktického hľadiska.

Knižná práca obsahuje krátky prehľad morfológického systému slovenského jazyka so zameraním na jeho syntaktický charakter s dobre vyvinutým deklináčnym systémom mien a zámen. Osobitne sa v úvodnej časti knižnej práce venuje predovšetkým rozmanitým aspektom sprístupňovania deklináčného systému mladšej generácii bulharských študentov slovakistiky. Poukazuje najmä na rozdielne skúsenosti s vyučovaním slovenského jazyka u študentov, ktorí už prišli do kontaktu s vyučovaním ruského či iných slovanských jazykov, alebo študovali napríklad nemecký jazyk, pri ktorých porovnáva mieru pochopenia formálnej stránky, najmä však funkcionality deklináčného systému.

Nosná časť práce prináša bulharskému recipientovi šesť osobitných kapitol o šiestich pádoch (nominatív, genitív, datív, akuzatív, lokál a inštrumentál). Jednotlivé pády D. Konstantinová vysvetľuje z teoretického hľadiska a k svoju vysvetleniu vhodne pripája praktické príklady využitia každého pádu v rozličných syntaktických vzťahoch. Osobitne vysvetľuje praktické používanie ohýbajúcich prípon pomocou celého spektra frekventovaných príkladov v slovanskom jazyku, ktoré sú následne preložené do bulharčiny, aby tak dokumentovali ich systémové použitie. Pri jednotlivých kapitolách sú v prehľadných tabuľkách uvedené aj jednotlivé koncovky substantív, adjektív, čísloviek a zámen (osobných, opytovacích, prívlastňovacích, ukazovacích a vymedzovacích). Na konci knižnej práce je príloha s tabuľkami, ktoré obsahujú deklináčny vzor.

Knižka je určená pre Bulharov, ktorí sa venujú štúdiu slovenčiny. Keďže ide predovšetkým o učebnicu, treba vysoko vyzdvihnúť jej prehľadnosť obohatenú o prístupný výklad jednotlivých deklináčnych systémov v mužskom, ženskom i strednom rode v slovenčine.

Autorka nielenže dobre pozná a vhodne využíva lingvistickú terminológiu, ale aj často jednotlivé termíny vhodne vysvetľuje. Treba osobitne oceniť predovšetkým jej dobrú znalosť slovenskej i bulharskej jazykovednej

literatúry, preto knižná publikácia bulharskej slovakistiky Daniely Konstantinovej sa prezentuje nielen ako učebnica slovenčiny pre Bulharov, ale aj ako vhodná príručka pri poznávaní teoretickej gramatiky a morfológie slovenského jazyka v bulharskom jazykovom prostredí.

Katarína Žeňuchová

Празникът на Кирил и Методий. Пространства на духа. Том 1.-2.

(СЪСТ. АНАСТАСОВА, Е. — ЛОЗАНОВА, Г. — СТАНОЕВ, Ст. София: Парадигма 2015. 324 а 404 с.)

V roku 2015 sa bulharským kolegom podarilo vydať zaujímavú dvojdielnu knižnú publikáciu o oslavách späť s cyrilo-metodskou tradíciou a o dedičstve založenom na slovanskej písomnosti a kresťanskej identite. Publikácia je výsledkom projektu s názvom Празникът на св. св. Кирил и Методий – от националното към европейското духовно пространство. История, тенденции, перспективи, ktoré finančne podporila vedecká projektová nadácia bulharského ministerstva školstva. Projekt realizovali bulharskí etnológovia, slavisti, sociológovia a kulturológovia, ktorí sa podujali zmapovať súčasný stav a rozvoj slávenia sviatkov späť s Cyrilom a Metodom a ich odkazom (14. február, 11. máj, 24. máj, 5. júl) v kontexte slovanskej i európskej kultúry. Hoci ide o projekt, na ktorom sa zúčastnili predovšetkým bulharskí vedci, predsa treba pripomenúť účasť slovenských slavistov pri organizovaní terénnych výskumov v roku 2013 (na terénnom výskume sa zúčastnila Irina Kolarska a Marijanka Borisovová) a v roku 2014 (Vladimír Penčev a Marijanka Borisovová) v Nitre, v Tmave a okolí. Terénny výskumy sa realizoval v rámci bilaterálneho projektu a zameriaval sa najmä na prejavy bulharskej etnickej identity a slávenie sviatku sv. Cyrila a Metoda.

Dvojdielná knižná publikácia prináša viacspektrový a interdisciplinárny pohľad na slávenia sviatku Cyrila a Metoda v slovanskom i neslovanskom kontexte.

Prvý zväzok obsahuje 17 kapitol. *Desislava Najdenovová* v úvodnej štúdií predstavuje kultúrnu politiku Ruska a habsburskej monarchie v kontexte balkánskeho regiónu a Európy na pozadí miléniového výročia smrti svätého Metoda. Sústreďuje sa najmä na osemdesiate roky 19. storočia, ktoré opisuje v kontexte vzťahov Ruska s Habsburgovcami a Poľskom. Osobitne sa venuje aj niektorým politickým snahám o obnovu poľsko-litovského štátu. Poukazuje tiež aj zložité politické pomery v Bulharsku ovplyvnené vzťahmi s Ruskom, keď sa na bulharský trón dostal Alexander I. z kniežacej hessensko-battenberskej dynastie, ktorý sa pre Bulharov stal symbolom slobody a nádeje, keď sa v roku 1885 po takmer piatich storočiach nadvlády Osmanskej ríše zaslúžil o zjednotenie Bulharska.

V kapitole venovanej slovenskej idey a svätým slovanským apoštolom Cyrilovi a Metodovi z hľadiska presahov ich kultu do svetského prostredia v období bulharského obrodzenia sa venuje *Gal'a Šimenovová*, ktorá predstavila genézu cyrilo-metodského sviatku. V Bulharsku sa tento sviatok slávil 11. mája. Rozdiel v dátume slávenia toto sviatku v širšom slovanskom kontexte vyplýva z trinásťdňového posunu medzi juliánskym a gregoriánskym kalendárom. O používaní juliánskeho alebo gregoriánskeho kalendára rozhoduje miestna cirkev byzantsko-slovanského obradu. O začiatkoch slávenia 11. mája ako národného sviatku v Bulharsku svedčia práve niektoré písomné pamiatky z polovice 19. storočia. Sviatok sa v týchto písomnostiach pre-

zentuje ako významný prejav kultúrnej identity Bulharov. Gaťa Simenová na základe týchto dokladov vysvetľuje dôvody pre exkluzivitu sviatku ako typickej oslavy bulharského národa i nezávislosti bulharskej cirkvi. V tom vidí aj pôvod popularity sviatku v širokom politickom a kultúrnom spektre. Homiletická tvorba s cyrilometodskou tematikou v latinskej kultúrnej a písomnej tradícii predstavuje *Slavia Barlievová*, ktorá sa zameriava najmä na dva typy kázňovej produkcie v západnom kresťanskom prostredí.

Irina Kolarska a *Lina Gergovová* v štúdií s názvom *Od Velehradu k Nitre: Sviatok Cyrila a Metoda* v historickom kontexte národno-religióznych ideí Slovákov a Čechov poukazujú na spoločné východisko kultu týchto svätcov v Čechách i na Slovensku. Osobitne sa venujú špecifikám tradície cyrilo-metodského kultu v slovenskom a českom prostredí najmä z hľadiska ich uplatnenia v konfesionálnom, religióznom i národno-kultúrnom kontexte a skúmajú ich odkaz pre národný život Čechov a Slovákov. Porovnanie osláv späťch s úctou Cyrila a Metoda v bulharských školách v Prahe i v bulharskej Sofii prezentovala *Irina Kolarska* v osobitnej kapitole prvého zväzku edície. Výsledkom jej komparatívneho výskumu je zistenie, že obidve edukačné centrá približujú dejiny a význam kultúrneho odkazu Cyrila a Metoda najmladšej generácii bulharských žiakov bez rozdielu koncepcie doma i v zahraničí.

Kultúrne dedičstvo a tradíciu cyrilo-metodských slávností a ich sociálny a politický rozmer v Chorvátsku objasňuje *Galina Lozanová* a *Marijanka Borisovová*. Venujú sa najmä literárnym pamiatkam, ktoré reflektujú kult Cyrila a Metoda z chorvátskeho hľadiska. Osobitne sa venujú špecifikám chorvátskeho glagolitizmu ako ich národnému symbolu a približujú význam cyrilo-metodského dedičstva pre národné obrozenie Chorvátov a katolícku cirkev v Chorvátsku. V ďalšej kapitole G. Lozanová a M. Borisovová podávajú obraz o slávení sviatku Cyrila a Metoda v prvú júlovú nedeľu v dedine Sunger v lokalite Mrkopalj v Chorvátsku.

Ekaterina Anastasovová sa venuje národnému a nadnárodnému aspektu sviatku Cyrila a Metoda, ktorý možno naplno pozorovať v meste Odesa na Kryme, kde žije nielen východoslovanské (Rusi a Ukrajinci) ale aj bulharské obyvateľstvo. *Oleksandr Gančev* a *Volodymyr Milčev* v nadväznosti na predchádzajúcu kapitolu charakterizujú činnosť bulharských národno-kultúrnych spolkov a opisujú ich vplyv na formovanie osláv Dňa slovanskej písomnosti a kultúry na Ukrajine. Pôvod slávenia sviatku Cyrila a Metoda na prelome 19. a 20. storočia v Odesse približuje *Aleksandr Prigarin*. Tradíciu a rozvoj cyrilo-metodský kultu v Moskve od 19. storočia opisuje *Svetoslava Tončevová*, pričom sa zameriava najmä na procesy vzniku osláv z hľadiska politiky 19. storočia i z hľadiska prijatia tohto slávania v ruskom národnom kontexte. O slávení sviatku slovanskej písomnosti a kultúry dňa 24. mája v Macedónsku píše *Vladimír Penčev* v kapitole, v ktorej vysvetľuje podoby osláv sviatku z hľadiska oficiálnej štátnej, regionálnej i konfesionálnej politiky. Osobitne sa zameriava na sociálny význam tohto sviatku u Metodóncov.

Stanoj Stanoev sa v kapitole venovanej spomienke na ellwangenské väznenie svätého Metoda venuje vybraným aspektom slávania jeho pamiatky známej ako *Methodiustag* v Ellwangene v Nemecku (na mieste trojročného väznenia sv. Metoda). S. Stanoev vníma spomienku na svätého Metoda v Nemecku ako sviatok utvorený vplyvom iného kultúrneho prostredia. Význam sviatku Cyrila a Metoda pre bulharskú komunitu v Istanbuli v Turecku v 30.-50. rokoch 20. storočia vysvetľuje *Vaňa Mateevová*. O slávení cyrilo-metodského sviatku u Bulharov v Solúne od roku 2008 hovorí v štúdiu *Vaňa Jordanovová*. O bulharskej diaspóre v Grécku a Španielsku v súvislosti s oslava-

mi Dňa slovanskej písomnosti a kultúry informuje aj *Magdalena Slavkovová*. Obidve štúdiá sú výsledkom terénnych výskumov zameraných na problematiku osláv slovanskej písomnosti (24. mája), ktorý si ako pamätný deň oficiálne pripomínajú Bulhari v Španielsku od roku 2008 a v Grécku od roku 2011. Poukazuje sa tak na dôležitosť prezentácie bulharskej národnej kultúry a tradície v nedomácom prostredí. Problematiku bulharských emigrantov a zachovanie ich kultúrnej tradície a cyrilo-metodského dedičstva vo Francúzsku a vo Veľkej Británii približuje *Mila Maeová*. Opiera sa o výskum v prostredí školských komunít v Londýne a Paríži realizovaný v rokoch 2007-2012.

Druhý zväzok tvorí 21 kapitol. *Lina Gergovová* skúma význam osláv bulharskej duchovnej kultúry v kontexte edukácie; sústredila sa najmä na kultúry prínos Dňa slovanskej písomnosti a kultúry (24. máj) a Dňa bulharských národných buditeľov (1. november) v kontexte upevňovania národnej pamäti.

Dmitro Češmedžiev kriticky nazerá na 11. máj ako na spoločný deň úcty Cyrila a Metoda. Zdôrazňuje, že pôvodnými pamätnými dňami úcty k Cyrilovi a k Metodovi boli 14. február a 6. apríl. D. Češmedžiev pokladá slávenie obidvoch svätcov naraz 11. mája za účelový termín. Spoločnú úctu dňa 11. mája zdôvodňuje tým, že februárový i aprílový dátum zvyčajne kolidoval s pôstnym obdobím, ktoré neumožňovalo veľkolepú národnú slávnosť. Preto sa dátum spoločnej úcty obidvoch svätých presunul na neskoršie obdobie. Uvažuje aj o tom, že 11. máj je pôvodne prevzatý z ruskej tradície. K štúdiu pripája aj texty, ktoré opisujú priebeh prvého verejného slávania sviatku Cyrila a Metoda na bulharskej pôde 22. mája 1813 v Šumene. *Cvetelina Dimitrovová* opisuje procesy, ktorých cieľom bolo uznanie diela Cyrila a Metoda ako národného symbolu. Zároveň približuje spor medzi Šumenom a Plovdivom o prvenstvo verejného slávania sviatku Cyrila a Metoda. Problematike symboliky sviatku Cyrila a Metoda v národnom i slovanskom kontexte sa venuje *Marija Serafimovová*. Oslavnú poetickú tvorbu Viktora Jordanova zameranú na zdôraznenie úcty Cyrila a Metoda približuje *Grigor Grigorov*. Vo svojej interpretačnej štúdiu odкрýva také súvislosti tvorby Viktora Jordanova, v ktorých poukazuje historickú i mytologickú podstatu cyrilo-metodského duchovného a kultúrneho odkazu.

Kaťa Michajlovová sa v kapitole venovanej rozvoju kultu svätých bratov v Bulharsku sústreďuje na tradičné oslavy v Plovdive. Z dobových materiálov publikovaných o týchto oslavách v novinách, v súkromných denníkoch, v kronikách, memoároch a vo svedectvách poukazuje na dôležitosť osláv práve z hľadiska bulharského národného obrozenia a v kontexte oslobodenia Bulharska. *Taňa Marevová* sa v svojej štúdiu zaoberá tradičnými oslavami sviatku v rodopskom regióne, kde táto úcta nepretržite žije už od roku 1863. Špecifikom cyrilo-metodských osláv v rodopskom regióne na rozdiel od ostatných oblastí Bulharska spočíva v tom, že práve tu sa podobne ako v Plovdive začal pravidelne pripomínať sviatok Cyrila a Metoda. Odkaz cyrilo-metodského dedičstva v edukačnom procese na príklade základných škôl v meste Smoljan v rodopskom regióne približuje *Vaňa Jordanovová*. Špecifikom Dňa slovanskej písomnosti a kultúry (24. máj) v meste Čepelare je skutočnosť, že sa slávi aj ako sviatok mesta. *Marijanka Borisovová* sleduje prijatie tejto skutočnosti kresťanmi a moslimami, ktorí žijú v meste Čepelare, pričom poukazuje na vzťah obyvateľov mesta k sláveniu tohto sviatku v kontexte národnej i štátnej ideológie. *Ekaterina Anastasovová* sa zaoberá procesmi utvárania národnej identity v kontexte cyrilo-metodskej tradície a etnickými diferenciáciami v meste Sozopol. Špecifikom tohto mesta je spolunažívanie Bulharov s miestnymi

Grékmi. Zdôrazňuje sa tu význam cyrilo-metodskej idey pri formovaní národnej i štátnej identity. O sviatku Cyrila a Metoda a jeho dôležitosti pre katolíkov v meste Rakovskí v plovdivskom regióne píše *Galina Lozanovová*. Poukazuje na vplyv pravoslávneho prostredia na katolíkov v meste, ktoré je jediným mestským centrom v Bulharsku s prevažujúcou katolíckou konfesiou. Napriek tomuto silnému vplyvu bulharského prostredia si miestni katolíci zachovali svoju religiozitu a konfesionálnu identitu, ktorá sa prejavuje aj pri slávení pamiatky sv. Cyrila a Metoda.

Vladimír Penčev v kapitole venovanej sláveniu Dňa slovanskej písomnosti a kultúry v Starej Zagore poukazuje na skutočnosť, že tento sviatok tu slávia spolu s Bulharmi aj ostatné nebulharské etnické spoločenstvá. Autor poukazuje na skutočnosť, že nebulharské etnické spoločenstvá svoju štátnu príslušnosť vnímajú v kontexte spoločnej bulharskej národnej idey: „Sme iní, no žijeme spoločne.“ *Vladimír Penčev* pritom zdôrazňuje atraktivnosť výskumu, ktorý umožňuje pochopiť vzťah iných národov k tradícii a cyrilo-metodskému dedičstvu Bulharska.

Stanoj Stanoev sa venuje tradícii abiturientských bállov na bulharských stredných školách, ktoré sa tradične slávia dňa 24. mája, keď sa slávil aj Deň slovanskej písomnosti a kultúry. Na základe rozhovorov a pamäťových správaní so študentmi stredných škôl z 50. a 60. rokov 20. storočia poukazuje na spätosť takýchto spoločenských podujatí a bállov s politickými a sociálnymi zmenami v Bulharsku. *Tana Marevová* skúma motívy svätých bratov Cyrila a Metoda v numizmatike, vexilológii, filatelii. Problematiku politickej symboliky cyrilo-metodských osláv a ich prepojenie so sviatkom Alexandra Nevského približuje *Grigor Grigorov*. Sviatok Cyrila a Metoda v dedine Rebrovo vo svojej štúdii opisuje *Ruža Nejkovová*, ktorá skúma najmä folklorizáciu cyrilo-metodskej idey v ľudovom prostredí v stredozápadnom Bulharsku. Viacdimeziálnosť cyrilo-metodskej tradície v kultúrnych dejinách bulharského národa charakterizuje *Marija Serafimovová*. Na jej príspevok nadväzuje *Iveta Jakovová*, ktorá si kladie otázku, či postačuje už existujúca forma osláv Dňa slovanskej písomnosti a kultúry v Bulharsku. Prostredníctvom sociologického prieskumu autorka hľadá odpoveď u respondentov, ktorí formu osláv tohto sviatku v Bulharsku pokladajú ako súčasť spoločenskej a kultúrnej reality. Špecifikám a funkciám spirituálneho systému oficiálnych štátnych osláv z hľadiska ich ideologizácie, historicity a psychologizácie v rovine duchovnosti a religiozity skúma *Svetoslava Tončevová*.

Dvojdielná knižná publikácia predstavuje cenné svedectvo o aktuálnom rozvoji cyrilo-metodského kultu, o pamiatke Dňa slovanskej písomnosti a kultúry v slovenskom prostredí a ďalších cyrilo-metodských slávnostiach. Dvojdielná knižná publikácia ponúka tak nielen ucelený obraz o živote Bulharov a ich diaspóry v rozličných oblastiach európskeho spoločenstva (Slovensko, Grécko, Francúzsko, Španielsko, Turecko a pod.), ale môže poslúžiť aj ako metodologicky inšpiratívny zdroj pre možný podobný výskum kultúrneho povedomia iných slovanských národov, napríklad aj Slovákov doma i v zahraničí a ich vzťahu k vybraným sviatkom i predstaviteľom národného a kultúrneho života. Veď vznikli v kontexte slovanskej kultúry a sú prejavom slovanskej identity a jej štátnosti aj bez zbytočného pátosu mytologizácie či demytologizácie. V tejto súvislosti treba poukázať ešte na jeden aspekt recenzovanej dvojdielnej knižnej publikácie: Nielen bulharská vedecká komunita, ale aj bulharský národ žijúci v hraniciach svojej vlasti i za jej hranicami v diaspóre alebo ako menšiny v okolitých štátoch pokladajú sviatok svätých solúnskych bratov za pamiatku, v ktorej Cyrila a Metoda oslavujú ako tvorcov slovanskej písomnosti,

ktorého sviatok sa aj v Bulharsku slávi ako štátny sviatok dňa 24. mája podľa tradície juliánskeho kalendára, hoci bulharská pravoslávna cirkev si pamiatku pripomína v súlade s gregoriánskou reformou kalendára, teda dňa 11. mája. Bulharskí kolegovia v prítomnej knižnej práci objektívne a s rešpektom k svojmu kultúrnemu bohatstvu zdôraznili identitu vlastnej kultúry a prispeli k jej objektivizácii v kontexte slovanskej kresťanskej tradície, aby tak poukázali aj na jej nezastupiteľné miesto v systéme európskej duchovnej kultúry a civilizácie.

Peter Žeňuch

Vladimír Hurban Vladimírov:

Jazykovedné práce

(Zost. MARIČOVÁ, A. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum 2014, 178 s.)

Sny a hviezdy profesora Michala Filipa

(Zost. PREBUDILA, M. Stará Pazova – Báčsky Petrovec: Cirkevný zbor a Ústredný archív SEVC, Slovenské vydavateľské centrum 2015, 126 s.)

Keď sa mi postupne dostali do rúk dve publikácie, ktoré rok po roku vyšli v Slovenskom vydavateľskom centre v Báčskom Petrovci, ožila vo mne pasáž z knihy nedávno zosnulého Umberta Eca Meno ruže. V nej mladý Adso hovorí na podnet Viliama z Baskervillu o knihách. „Teraz som si uvedomil, že knihy nezriedka hovoria o knihách, či vlastne akoby sa rozprávali medzi sebou“ (s. 270). A knižnica „[b]ola teda miestom dlhého, stáročného šepotu, nečujného rozhovoru pergamenov, čímsi živým, schránkou sil, ktoré jeden ľudský um neovládne, pokladnicou tajomstiev, ktoré vzišli z množstva umov a prežili smrť tých, čo ich vytvorili, alebo boli ich sprostredkovateľmi“ (tamže). A tak rada využívam možnosť písať o týchto dvoch publikáciách na jednom mieste a predstaviť ich vzájomný rozhovor či tichý šepot.

Publikácie spájajú viaceré styčné body. Obe vyšli pri príležitosti nedežatých jubileí – v prípade Vladimíra Hurbana Vladimírova v roku 2014 uplynulo 130 rokov od jeho narodenia a v roku 2015 sme si pripomenuli nedežatú storočnicu profesora Michala Filipa. Vladimír Hurban Vladimírov aj Michal Filip sú rodákmi zo Starej Pazovy. Navyše sa profesor Filip nielen osobne poznal a štýkal s Hurbanovskou rodinou, ale aj profesionálne sa venoval tomuto svojmu významnému spolurodákov. Obe publikácie nám ukazujú menej známu tvár osobnosti, ktorým sú venované. Aj tematicky sa viaceré motívy publikácií preplietajú do tkaniva, ktoré vytvára dosiaľ azda nepostrehnuté vzory.

Vladimíra Konštantína Hurbana (1884 – 1950) ako autora viacerých divadelných hier pozná slovenská kultúrna verejnosť pod menom Vladimír Hurban Vladimírov (VHV). Takisto nie je neznáme, že bol synom Vladimíra Hurbana a Augusty Štúrovej. Po mame bol teda vnukom Jána Štúra (brata Ľudovíta Štúra). Po otcovi bol vnukom Jozefa Miloslava Hurbana a Aničky Jurkovičovej a synovcom Svetozára Hurbana Vajanského. Po skončení štúdií (gymnázium v Záhrebe, teológia vo Viedni a v Bratislave) pôsobil ako učiteľ a kaplán v Starej Pazove. Tam aj písal, režíroval a hral v ochotníckom súbore. Po otcovej smrti v roku 1914 sa stal v rodisku farárom a pôsobil tam až do konca života.

Publikácia Hurbanových jazykovedných prác, ktorú zostavila profesorka A. Maričová, približuje tohto autora

slovenskej verejnosti z menej známeho aspektu – najmä ako zápalistého obhajcu spisovnej slovenčiny a spisovného pravopisu.

V predhovore zostavovateľka upozorňuje na to, že VHV sa narodil, žil, pôsobil a svoje práce písal v bilíngválnej a viacerorej Starej Pazove. Pripomína čitateľom, že dom Hurbanovcov bol ohniskom slovenskej reči a kultúry. To, že VHV do svojich prác vnáša al. používa pri vysvetľovaní chorvátske, nemecké, latinské a srbské jazykové prvky vysvetľuje zostavovateľka tým, že život staropazovských Hurbanovcov bol orientovaný prevažne na Chorvátsko, na Viedeň a na Belehrad.

Úvodná štúdia Jazykovedné práce Vladimíra Hurbana Vladimírova prof. Maričovej vznikla pôvodne pri príležitosti storočnice jeho narodenia. Do tejto publikácie, podľa slov autorky, bola čiastočne doplnená a zaoberá sa v nej VHV ako jazykovedcom. Hurbanove práce o jazyku sú v publikácii zaradené do troch kapitol.

Prvú časť tvoria práce, ktoré VHV publikoval v rokoch 1927 – 1940 vo vojvodinských periodikách. Ako uvádza zostavovateľka publikácie, 22 príspevkov bolo uverejnených v Národnej jednote, 3 v Našom živote a jeden v Národnom kalendári. Príspevky sú zaradené v poradí, ako boli publikované. Zostavovateľka ponechala texty bez akýchkoľvek pravopisných či iných úprav. Tak poskytujú verný obraz dobového stavu spisovnej slovenčiny vo vojvodinskom prostredí z pera erudovaného a intelektuálne zameraného človeka. Badateľný je vplyv miestneho nárečia, v príspevkoch používa aj ľudovú frazeológiu a prevzatia zo srbsčiny prenikali a prenikajú v vojvodinských Slovákov rovnako do spisovnej aj do nárečovej podoby jazyka. Príspevky vznikali často ako besednice, takže sú to väčšinou krátke články.

Rozsiahlejší a štruktúrovaný je príspevok *Sedem hodín o slovenskom pravopise*. Prvá hodina je venovaná vývinu písma (od egyptských hieroglyfov a babylonského klinového písma po grécku a latinskú abecedu), autor nezabúda ani na hlaholiku a cyriliku. Pri výpočte znakov slovenského písma triedi znaky na všeobecné (a, b, c, d, e, ...), slovenské (č, š, ž) a špeciálne slovenské (á, á, ě, ô, ý). Túto tému rozpracúva aj neskôr v príspevku *Fragmenty o písme a písmenách*. Nasledujúce hodiny sú potom prípravou na praktické vyučovanie slovenského pravopisu so zameraním na vojvodinské prostredie a pravopisné problémy vo viaceréovom prostredí a silným nárečovým vplyvom, ktorý sa prejavoval rôznym spôsobom aj v písomnom verejnom styku Slovákov. VHV venuje pozornosť správne oddeľovaniu jednotlivých slov, „aby sme každé slovo osobitne písali a nie spolu dve až tri slová, alebo delili slová na dve čiastky“ (s. 18), dlhým samohláskam v domáciach a prevzatých slovách, správne mu písaniu mäkkečov, písaniu i, y, í, ý, slabičnému r, l a interpunkcii.

V besednici *Týždeň* sa VHV zaoberá etymológiou slova týždeň i pomenovaní jednotlivých dní, podáva ich popularizačným spôsobom, sprestruje úryvkami piesní.

Nie so všetkými závermi VHV by sme v dnešnej dobe mohli súhlasiť. Ani jeho štipľavý spôsob argumentácie by každému nebol po vôli. Bol veľmi horlivým zástancom vtedy nového slovenského pravopisu, ktorý u vojvodinských Slovákov vyvolával aj také výzvy, ako „Preč s ypsilonom“. Pod týmto heslom vydala v roku 1930 v Juhoslávii Učená spoločnosť výzvu na radikálne zjednodušenie nášho „ťažkého pravopisu“ tak, „aby mohol každý Slováč s ľahkosťou vedieť správne písať“ (s. 33). Proti tomu VHV veľmi ostro vystúpil. Podobne ostrá bola reakcia na výzvu k návratu k štúrovskému pravopisu (s. 79). Jej iniciátori žiadali, aby sa slovenský pravopis zjednodušil napr. podľa vzoru Vuka Karadžiča (Piš, ako hovoríš!). Uvádza svoje protiargumenty, poukazuje na ťažkosti, ktoré by vznikli pri

takomto zjednodušení a jednoznačne sa stavia za pravopis založený na mocnejšom ako individuálnom pravidle, ktoré je vybudované „na historickom vývine reči, teda na etymologickom princípe“ (s. 83). Aj dnes možno počuť otázky na „nové trendy“ v pravopise a výzvy na jeho zjednodušenie (alebo aspoň na odstránenie ypsilonu) sa takisto objavujú doteraz. Obranných príspevkov, v ktorých vyzyval Slovákov, aby sa slovenský pravopis učili, lebo je to ich povinnosť, uverejnil VHV viacero.

VHV sa venoval aj niekoľkým praktickým jednotlivostiam, napr. aj spôsobu písania telegramov Morseovou abecedou v slovenčine. Ponúka jednoduchý systém znakov na označovanie písmen s dlžňom alebo s mäkkým čí písmena ô. Inde upozorňuje na pravopisné zaujímavosti, rozdiely medzi podobne znejúcimi slovami, ktoré sa odlišia iba v písanej podobe, čiže porovnáva srbsčinu a slovenčinu z hľadiska medzijazykových homonym, homoforiem, homofónov a pod. tejto téme sa tiež venuje aj v príspevku *Slovania medzi sebou*.

Dalšou témou, ktorou sa VHV zaoberá, je písanie cudzích slov a štýl, zaujímal sa aj o slovenské chlapčenské a dievčenské krstné mená pazovských detí. VHV obrátil svoju pozornosť aj na predpony v slovenčine, či na tému o písaní rodinných ženských mien – *OVA* či –*OVA*? Isto by bol prekvapený, že otázka dnes už stojí celkom inak.

Popri rôznych lingvistických a štylistických hračkách (niekedy podaných spolu s príbehom zo života), ako ich sám nazýva, venoval VHV z viacerých hľadísk pozornosť pazovčine. V časopise *Náš život* uverejnil v roku 1933 *Slovník staropazovských výrazov z cudzích jazykov*, ktorý obsahuje dačo vyše 130 slov označených ako prevzatia z francúzštiny, turečtiny, nemčiny, latinčiny, maďarčiny, juhoslovančiny, medzi nimi uvádza aj niektoré onomatopoické slová a „skomoleniny z rôznych jazykov“. V práci na prevzatíach v Starej Pazove pokračoval aj nasledujúcich rokoch a v roku 1938 uverejnil novú verziu tohto slovníka. Zmeny nastali aj v označovaní (juhoslovanské slová tu už označuje ako prevzatia zo srbsčiny, čo je presnejšie), niekde sa zmenilo zaradenie prevzatia, viaceré slová vypadli a iné pribudli. Tento slovníček má takmer 360 slov. V oboch verziách slovníka uvádza aj slová, pri ktorých si nie je istý ich pôvodom a označuje ich otáznikom.

VHV neobchádza ani otázky prízvisk. Venuje sa jej v článku *Rodinné mená Slovákov evanjelikov v St. Pazove*. Triedi ich do istých skupín (1. pôvodné slovenské mená, tie člení podľa zakončenia, pridáva skupiny mien podľa remesiel a profesie, zoologické mená, mená označujúce národnosť a mená podľa predmetov; 2. prevzatia, sú členené na maďarské, české, nemecké, latinské a maďarizované mená; 3. rodinné mená utvorené podľa krstných mien a do 4. skupiny zaradil mená neznámeho pôvodu). Na svoju dobu je to veľmi zaujímavý pohľad na túto problematiku.

Odpisy zachovaných rukopisných (strojopisných) prác, v ktorých sa VHV venoval jazyku, tvoria druhú časť publikácie. Originály sú uschované v ústrednom archíve Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi (SEAVC) na staropazovskej färe. Sú to tri listy adresované obecnému úradníkovi (datované sú z rokov 1942 a 1943). Týkajú sa organizačnej prípravy *Náukobehu slovenčiny* – teda vyučovacích hodín slovenského pravopisu (bol doplnený i vyučovaním prehľadu slovenskej spisby a informáciami z dejepisu a zemepisu Slovenska). Toto vzdelávanie dospelých, ktorí prejavili záujem, bolo orientované predovšetkým na úradníkov, lebo VHV považoval za povinnosť, aby popri úradnej reči vedeli správne písať aj vo svojej materinskej reči. Nasledujúcich 14 prác sa venuje otázkam spisovného jazyka, niekedy vo vzťahu k vojvodinskému či špecificky staropazovskému prostrediu, otázkam jazykovej kultúry

a kontaktem slovenčiny a srbčiny. Viaceré z týchto prác sú reakciami na iné príspevky v Národnej jednote, ktoré neboli publikované, alebo boli publikované v inej podobe. Opakujú sa v nich témy z prvej časti publikácie a potvrdzujú autorov postoj vo viacerých otázkach.

Tretou časťou publikácie je skenovaná podoba rukopisu, ktorý zostavovateľka označila ako *Slovník cudzích slov od A po Z*. Autorov rukopis je pre necvičené oko náročné na čítanie a vzhľadom na názov sa končí predčasne, prvými heslami písmena T. K tejto časti publikácie nie sú k dispozícii žiadne doplnujúce údaje. Nevedno teda, či bol tento slovník dokončený a časť z neho sa nezachovala alebo nebol nikdy kompletný. Názov Slovník cudzích slov vznikol asi na základe prvých hesiel. Tie majú od písmena A po začiatčne heslá písmena C (K) trojčlennú štruktúru. Prvé slovo je prevzaté z latinčiny, v zátvorke nasleduje latinský výraz, z ktorého pochádza a potom slovenský zväčša jednoslovný výklad či ekvivalent, napr. *apetit (appetitus): túžba; autor (auctor): pôvodca; kanal (canalis) = žleb*. Potom sa však už mení na jednoduchý typ prekladového latinsko-slovenského slovníka, v ktorom sú priradené latinským slovám zväčša slovenské (niekedy však aj srbské) ekvivalenty: *stella* = hviezda; *tabella* = doštička; *tabula* = plocha; *talentum* = 25 kg; *Tantalus* = Tantal.

Publikácia jazykovedných práce VHV je mimoriadne zaujímavým svedectvom doby aj prostredia svojho vzniku, inšpiratívnym prameňom k dejinám slovenského pravopisu a lingvistiky. Prináša aj nový pohľad na široký záber záujmu a pôsobnosti Vladimíra Konštantína Hurbana.

Pozostalosti VHV (vrátane jeho prác o jazyku) podrobne spracoval ďalší pazovský rodák profesor Michal Filip. Jemu je venovaná druhá publikácia, o ktorej chceme informovať. A s tou predošlou naozaj veľmi čulo hovorí.

Kniha Sny a hviezdy profesora Michala Filipa, ktorú zostavil Martin Prebudila, prináša netypický pohľad na jedného zo zakladateľov slovakistiky vo vtedajšej Juhoslávii. Ako sme už spomenuli, vyšla pri príležitosti nedožitého stého výročia narodenia „staropazovského rodáka a nestora vojvodinskej slovakistiky profesora Michala Filipa“ (1915 – 1989). Podobne ako predošlá publikácia, aj táto je koncipovaná do troch častí.

Prvú časť knihy s názvom *Z tvorby Michala Filipa* tvoria dva články zostavovateľa. V jednom, ktorý nesie ten istý názov ako celá publikácia, je aj stručný životopis profesora Filipa. Oživujúco ho doplnia článoček *Pukétik detstva Michala Filipa* (bol uverejnený v časopise pre deti), ktorý vznikol ako záznam profesorových spomienok na útle detstvo. Ďalších 7 článkov a štúdií v tejto časti knihy tvoria vlastné práce M. Filipa – zväčša už publikované časopiseccky alebo v Zborníku spolku vojvodinských slovakistov). Prinášajú zaujímavý zmes, ktorá naznačuje aký široký bol okruh jeho profesionálnych záujmov a tvorivosti.

Ako gymnazisti mu v Národnej jednote publikovali Žúrivú pieseň času (1934), v ktorej už akoby cítil blížiacu sa vojnovú udalosť, neskôr napísal texty troch piesní, ktoré sa spievali v Slovenskej brigáde.

Pre časopis Náš život pripravil článok *Dva listy Ludovíta Štúra Spoločnosti srbскеj spolpolitosti*. Prepisy obidvoch listov sú súčasťou tohto článku. Štúr ich napísal v srbčine (prvý cyrilikou, druhý latinkou). Prvým ďakuje za to, že ho Spoločnosť pozvala, aby sa stal jej členom korešpondentom a v druhom reaguje na zmenu štruktúry Spoločnosti srbскеj spolpolitosti a vyberá si členstvo v jednom z piatich odborov, konkrétne žiada o zadelenie do historického odboru. Tieto listy sú v archíve Srbskej akadémie vied a prof. Filip, ako sám uvádza v článku, poslal ich fotokópie Slovenskej akadémii vied v Bratislave pre druhý zväzok Štúrovej korešpondencie. Čitateľom ich sprístupnil ako doklad slovensko-srbských kultúrnych stykov.

Nasledujúce dva texty prinášajú menej známe údaje o VHV. Príspevok k dejinám prvej slovenskej tlačiarne v Juhoslávii – VHV sa stal majiteľom malej tlačiarne, ktorá tlačila „až dva riadky“ naraz. Zaujímavejšia je ručná tlačiareň, ktorá umožňovala tlačiť celé strany aj brožúry. Bola to tlačiareň Vzájomnej pomocnice. Vtedy ešte len žiak tretej a potom štvrtej triedy sa stal zodpovedným redaktorom časopisu Mravec. Kompletný odpis zachovaných častí tohto časopisu je takisto súčasťou tejto publikácie zásluhou profesora Filipa. Časopis bol považovaný za stratený – na farskej povale sa napokon po viacdnennom pátraní podarilo objaviť aspoň niektoré čísla a jednotlivé strany. Podrobný súpis je súčasťou štúdie *Príspevok k bibliografii časopisu Mravec*. V tejto súvislosti hodno spomenúť, že spolupracovníkmi boli aj traja Vladimirovia z rodu Hurbanovcov (okrem zodpovedného redaktora VHV, jeho otca Vladimíra Hurbana, bol prispievateľom i Vladimír Hurban Svetozárov – neskôr VHS. Bonbónikom pre čitateľov Mravca boli iste viaceré básnické príspevky Svetozára Hurbana Vajanského.) Medzi spolupracovníkmi tohto diela je aj meno Ľudmilu Hurbanovej, Vladimírovej sestry. V texte *Za Ľudmilou Hurbanovou* píše M. Filip o tejto poslednej členke staropazovských Hurbanovcov ako o vzácné vzdelanej žene a národnej pracovníčke. Vystupovala aj v ochotníckom divadle, prispievala do novín, časopisov zväčša pod pseudonymami. Zaujímavé je, že zdramatizovala Kukučinovu Rysavú jalovicu, hrala sa v Petrovci, Kovačici aj v Starej Pazove, napísala dve jednoaktovky. Pre svoju skromnosť a sebakritickosť sa nepustila do väčších projektov.

Posledný text tejto časti knihy s názvom *O mene Slovák a prezývke Tót* je úryvkom z rozsiahlejšieho textu z 1. zväzku vybraných spisov Štúdie a články M. Filipa. Jasne sa v ňom odzrkadľuje profesionálny záber autora, jeho rozľadenosť a erudícia.

Druhú časť knihy tvoria *Nestárnúce spomienky*. Zostavovateľ do nej zaradil viaceré rôznorodejšie (často už predtým publikované) texty, ktoré približujú pohľady na osobnosť M. Filipa najmä od jeho žiakov, spolupracovníkov a kolegov. To prináša so sebou úskalie, že niektoré životopisné informácie sa viackrát opakujú. Napriek tomu sú to pohľady natoľko rôznorodé, že prinášajú vždy niečo svojské, nové a obohacujúce. Prvý príspevok dal názov tejto časti publikácie. Je to spomienkový text žiačky prof. Filipa, slovenskej lingvistky Márie Myjavcovej. Napísala ho k stému výročiu narodenia svojho profesora, ktorým jej bol najprv na gymnázii v Báčskom Petrovci (v budove petrovského gymnázia nájdeme fotografie profesora Filipa na maturitných tabľach – i ako študenta, i ako triedneho profesora) a neskôr na slavistike v Belehrade. Spojilo ich ešte jedno spoločné pôsobisko na Filozofickej fakulte v Novom Sade. Spomienky M. Myjavcovej tak nadobúdajú širšiu spoločensko-kultúrnu dimenziu.

Hlbší a aktívny vzťah prof. Filipa k divadlu približuje v rozhovore, ktorý poskytol Michalovo Babiakovi pre mládežnícky časopis Vzlet. Režisér, dramaturg, scénograf, kostymér, divadelný organizátor, prekladateľ a významný hurbanológ, to sú hlavné témy rozhovoru a životná náplň profesora Filipa v tejto oblasti. Text M. Týra približuje M. Filipa ako prekladateľa Cankarových hier.

Prof. Filipovi udelili v roku 1987 Cenu Spolku vojvodinských slovakistov. Publikovaná časť zdôvodnenia, ktoré vypracoval akademik Ján Kmeť, prináša stručne a súhrnne nielen známe životopisné fakty, ale aj nové doplnujúce informácie o práci a pôsobení laureáta, ktorého „zdobí povest' ochotného a veľmi informovaného poradcu mladších slovakistických kádrov v našom prostredí“ (s. 65).

Príspevok Kataríny Verešovej (bol publikovaný už v roku 2013) prináša potešiteľnú informáciu o tom, že sa podarilo spracovať písomnú pozostalosť profesora Filipa.

Bola uložená spolu s pozostalosťou Vladimíra Hurbana Vladimírova v Ústrednom archíve SEAVC.

Poslednú časť knihy *Diamanty v zemi nezhnijú* tvoria prednesené smútočné prejavy a nekrológy.

Hoci každá zo spomienok a smútočných prejavov nesie pečať svojho tvorca, približuje vždy nový kamienok do mozaiky poznania života a práce profesora Filipa, čosi ich spája. Čítiť z nich, že hovoria o skromnom a múdrom človeku s dobrým srdcom, ktorý sa rozdával nielen.

Fotografie profesora Filipa (ale i všetkých prispievateľov) z rôznych období jeho života a rôznych miest, kde pôsobil, spoločné fotografie so známymi osobnosťami kultúrneho života vo Vojvodine i s jeho žiakmi alebo spolupracovníkmi, fotokópie niektorých dokumentov sú takisto výpovedným doplnením publikácie. Zaujímavé sú tiež stránky časopisu Mravec, na ktorých vidíme nielen rukopis mladého šéfredaktora, ale i to, že časopis bol obohatený kresbami. Na obálke publikácie je portrét profesora Filipa od akademickej maliarky Zuzky Medvedovej.

Lubica Dvornická

Zo správy o činnosti v dvadsiatom roku existencie Slavistického ústavu Jána Stanislava

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV (SÚJS SAV) aj v roku 2015 – napriek pretrvávajúcemu zníženému limitu zamestnancov na 9 systematizovaných miest (uznesenie P SAV 187.C z roku 2014) – plnil vedeckovýskumné úlohy vyplývajúce z jeho vedeckovýskumného zamerania v týchto hlavných oblastiach: výskum slovanských jazykov a kultúr, najmä výskum vzťahov slovenského jazyka a kultúry s inými slovanskými jazykmi a kultúrami a výskum slovensko-latinských, slovensko-maďarských a slovensko-nemeckých vzťahov; vykonával úlohy vedeckovýskumného a koordinačného centra interdisciplinárnych slavistických výskumov, podieľal sa na národných i medzinárodných výskumných projektoch a svoju vedecko-organizačnú činnosť v medzinárodnom kontexte koordinoval so Slovenským i Medzinárodným komitétom slavistov. Riaditeľ Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a predseda Slovenského komitétu slavistov pracoval aj ako koordinátor komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov.

22. januára 2015 navštívil Slavistický ústav Jána Stanislava SAV minister školstva, vedy, výskumu a športu Juraj Draxler. Uskutočnila sa prehliadka pracoviska a minister J. Draxler sa zaujímal o výskumné úlohy a činnosti jednotlivých pracovníkov v našej vedeckej organizácii a o výskumné projekty riešené na pracovisku. SÚJS SAV prezentoval vedecké publikácie, osobitne edície pamiatok, napríklad Kamaldulskú Bibliu, edíciu Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae, Bulharsko-slovenský slovník a tiež výsledky projektu CE SlovSlav. Špeciálne sa zaujímal o medzinárodnú spoluprácu, najmä s národnými komitétmi slavistov a Medzinárodným komitétom slavistov. Minister školstva J. Draxler v súvislosti s transformáciou SAV uviedol, že nebude zasahovať do jej vnútorného vývinu v rámci SAV.

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV z príležitosti návštevy ministra školstva a následne aj na evalvačnom seminári v Smoleniciach (marec 2015) vyjadril presvedčenie o potrebe zachovania vedeckovýskunnej kontinuity a identity inštitucionalizovaného slavistického pracoviska v rámci Slovenskej akadémie vied.

V apríli navštívil SÚJS SAV predseda SAV prof. P. Šajgalík v sprievode prof. J. Koppela, Dr. E. Majkovej,

prof. E. Višnovského, Dr. D. Gálika a Dr. J. Marušiaka. Na rokovaní s predsedom a členmi P SAV riaditeľ ústavu, predseda vedeckej rady a prítomní pracovníci prediskutovali otázky súvisiace s transformáciou SAV. Počas rokovania riaditeľ organizácie a predseda vedeckej rady SÚJS SAV oboznámili prítomných členov P SAV s vedeckovýskumným a vedecko-organizačným know-how pracoviska a diskutovali o nevyhnutnosti zachovania inštitucionalizovaného slavistického výskumu v Slovenskej akadémii vied. Členom P SAV venoval SÚJS SAV aj publikáciu „Dvadsať rokov inštitucionalizovanej slavistiky v Slovenskej akadémii vied“, ktorá je venovaná 20. výročiu fungovania SÚJS SAV. Opätovne sa na rokovaní zdôraznilo stanovisko SÚJS SAV prezentované na evalvačnom seminári v Smoleniciach (10.-11.3.2015) a na porade riaditeľov (30.3.2015), že podľa aktuálnych legislatívnych podmienok pokladáme za nevyhnutné udržať samostatnosť Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV na všetkých úrovniach rozhodovania, s ktorými naše pracovisko vstúpi aj do procesu transformácie.

Dňa 12. decembra 2015 SÚJS SAV elektronickou formou požiadal Akreditačnú komisiu, poradný orgán vlády Slovenskej republiky, o vyjadrenie k spôsobilosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV ako nevysokoškolskej inštitúcie podieľať sa na uskutočňovaní doktorandského študijného programu 2.1.28 slovanské jazyky a literatúry v študijnom odbore slavistika – slovanské jazyky. Žiadosť o akreditáciu v študijnom odbore 2.1.28 slovanské jazyky a literatúry bola predložená v záujme kompatibility akreditovaného študijného programu „*slavistika - slovanské jazyky*“ s Filozofickou fakultou UKF v Nitre, ktorý sa po akreditácii v roku 2015 začal realizovať na Filozofickej fakulte UKF. Doktorandský študijný program priamo nadväzuje na vedeckovýskumnú činnosť Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a je v úzkom vzťahu s vedeckovýskumným zameraním pracoviska. Zároveň s aktuálne priznanými právami pre FF UKF požiadal SÚJS SAV aj o úpravu dĺžky doktorandského štúdia v externej forme štúdia z 5 na 4 roky. Garantom doktorandského študijného programu v SÚJS SAV je prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., vedúci vedecký pracovník, spolugarantmi sú Mgr. Svorad Zavarský, PhD., samostatný vedecký pracovník, a Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD., samostatná vedecká pracovníčka. Dňa 19. apríla 2016 SÚJS SAV dostal rozhodnutie o priznaní práv spolupodieľať sa na doktorandskom štúdiu v odbore 2.1.28 slovanské jazyky a literatúry v študijnom programe slavistika-slovanské – jazyky.

Od 12. januára do 12. apríla 2015 sa v SÚJS SAV uskutočnil vládny audit (č. 5; 15100018-P-37) s cieľom overiť a hodnotiť dodržiavanie hospodárnosti, efektívnosti, účinnosti a účelnosti pri hospodárení s verejnými prostriedkami, efektívnosť a účinnosť finančného riadenia a ďalších skutočností ustanovených osobitnými predpismi. Auditori v správe z vykonaného auditu nenavrhl žiadne odporúčania. Zistenia z vykonaného auditu mali charakter nízkej alebo strednej závažnosti. Na základe zistených nedostatkov z vykonaného vládneho auditu a v nadväznosti na existujúcu dohodu medzi SÚJS SAV a THS ÚSV SAV, na základe ktorej THS ÚSV SAV uskutočňuje účtovanie režijných a prevádzkových nákladov SÚJS SAV, zaviazal SÚJS SAV Technicko-hospodársku správu odstrániť nedostatky tak, aby sa v budúcnosti už neopakovali. THS ÚSV SAV na základe zistení z vládneho auditu a podľa príkazného listu vypracovala metodiku odstránenia zistených nedostatkov. Dňa 18. augusta 2015 v SÚJS SAV realizovalo Ministerstvo vnútra SR prostredníctvom firmy KPMG Slovensko, spol. s r. o., audit zameraný na procesy riadenia v rámci organizácií verejnej spravy, ktorého výsledkom bolo posúdenie súčasného stavu v oblasti procesov, kompetencií a systému riadenia v organizáciách SAV. Z audi-

tov vyplynulo, že SÚJS SAV vykonáva svoju ekonomickú i vedeckovýskumnú činnosť v zmysle zriaďovacej listiny pracoviska, platných noriem a predpisov.

SÚJS SAV v spolupráci so Slovenským komitétom slavistov uskutočňoval redigovanie a vydávanie slovenského interdisciplinárneho slavistického časopisu *Slavica Slovaca*, ktorý od roku 2011 vychádza v troch číslach; tretie číslo časopisu predstavuje supplementum, ktoré obsahuje pramenné vydanie pamiatky s kritickým komentárom a úvodnou štúdiou. Hlavným redaktorom časopisu *Slavica Slovaca* je Peter Žeňuch a výkonnou redaktorkou je Katarína Žeňuchová. SÚJS SAV organizačne zabezpečuje aj celú agendu súvisiacu s vydávaním medzinárodnej vedeckej edície *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slavociae*. V súčasnosti sa pripravuje ďalší zväzok edície zameraný na pamiatky z okruhu uglianskych rukopisov (na vydanie pripravuje S. Vašíčková).

SÚJS SAV sa stal nositeľom projektu financovaného Agentúrou na podporu výskumu vývoja a názvom „Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia“ (evidenčné číslo projektu: APVV-14-0029) v trvaní od 1. júla 2015 do 30. júna 2019. Na riešení projektu sa podieľajú pracovníci a doktorandi SÚJS SAV. Projekt sa rieši v spolupráci s Teologickou fakultou Trnavskej univerzity. Bola zriadená internetová stránka projektu www.cyrslav.sav.sk za účelom prezentácie výsledkov výskumu projektu. Internetová stránka poskytuje širokej odbornej i laickej verejnosti systematizujúci a ucelený pohľad na cyrilskú písomnú kultúru v prostredí historickej Mukačevskej eparchie s dôrazom na účasť slovenských veriacich pri formovaní cyrilskej písomnej kultúry do konca 18. storočia. Stránku budú postupne dotvárať prepisy historických pramenných materiálov o národných a kultúrno-konfesionálnych procesoch súvisiacich s kultúrnym rozvojom byzantskej cirkvi slovanskej tradície na Slovensku. Osobitú dynamiku získali tieto procesy v kontexte s cyrilo-metodským kultúrnym dedičstvom, s kolonizáciou na valašskom práve, užhorodskou cirkevnou úniou a jej dôsledkami a s kánonickým zriadením Mukačevskej eparchie. S týmito historickými medzinkami úzko súvisia aj jednotlivé etapy rozvoja písomníctva byzantsko-slovanského obradu na Slovensku, ktorý sa predstavuje v súlade s harmonogramom riešenia projektu. Peter Zubko v rámci riešenia projektu APVV pripravil na vydanie a publikoval monografickú prácu *Skrutníka uniatských presbyterov z roku 1749* (*Slavica Slovaca*, roč. 50, 2015, 3, s. 3-102). Ide o záznam vizitácie biskupa Barkóciho, ktorý okrem latinských farností zdokumentoval aj existenciu uniátov, kalvínov, luteránov a ostatných vieroveryznaní na území svojho biskupstva. Záznam z vizitácie obsahuje zoznam 52 otázok s odpoveďami kňazov zameranými na teologickú, morálnu a disciplinárnu zložku späť s fungovaním miestnych gréckokatolíckych presbyterov. Pamiatka patrí k významným dokumentom latinskej administratívnej dominancie 18. storočia aj v prostredí gréckej cirkvi slovanskej tradície na Slovensku.

V dňoch 4.-6. novembra 2015 sa uskutočnil Druhý kongres slovenských slavistov, ktorý zorganizoval Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v spolupráci so Slovenským komitétom slavistov v rámci riešenia projektu Centra excelentnosti SAV. Cieľom kongresu bolo predstaviť interdisciplinárny pohľad na dejiny slovenskej slavistiky aj v kontexte diela Jána Stanislava. Účastníci kongresu si pripomenuli 20. výročie vzniku Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a 50. výročie vzniku slavistického časopisu *Slavica Slovaca*. Na kongrese sa prezentovali výsledky výskumov slovensko-latinských, slovensko-nemeckých a slovensko-cirkevnoslovanských vzťahov staršieho vývinového obdobia slovenských dejín a kultúry, výskum slovensko-slovanských i slovensko-neslovanských jazykových a kultúrnych vzťahov.

Z príležitosti 20. výročia založenia slavistického pracoviska v SAV riaditeľ SÚJS SAV P. Žeňuch odovzdal päť pamätných listov osobnostiam, ktoré sa zaslúžili o inštitucionalizáciu slavistiky na pôde Slovenskej akadémie vied, o budovanie jej vedeckovýskumného zázemia a o zabezpečenie kontinuity slavistického vedeckého bádania. Ocenenými sú prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc., zakladateľ organizácie, prof. Ing. Štefan Luby, DrSc., predseda SAV v období, keď vznikalo toto pracovisko, prof. Dr. Hans Rothe z Nemecka, ktorý spolu s J. Doruľom stál pri vydaní faksimile slovenského prekladu Biblie do slovenčiny v roku 2002 (*Kamaldulská Biblia*) v renomovanej edícii *Biblia Slavica*. Pamätný list prevzal prof. PaedDr. Bernard Garaj, CSc., dekan Filozofickej fakulty UKF v Nitre, za spoluprácu na utváraní podmienok pre doktorandský študijný program v odbore slovenské jazyky a literatúry, a PhDr. Viera Gašparíková, DrSc., za dlhodobú spoluprácu na interdisciplinárnom slavistickom výskume.

Profesor Štefan Luby vo svojom pozdravnom príhovore zdôraznil nevyhnutnosť slavistických výskumov. Pripomenul, že na plnenie náročného výskumného programu by sa žiadalo zvýšiť počet výskumných pracovníkov ústavu. Vyjadril uspokojenie nad tým, že dvadsať rokov slavistickej inštitúcie v SAV obohatilo nielen domáci, ale aj zahraničný slavistický výskumný priestor. Na kongrese sa zúčastnila veľvyslankyňa Bulharskej republiky na Slovensku Margarita Ganevová, ktorá vyzdvihla spoluprácu slovenských a bulharských vedcov pri výskume cyrilo-metodského dedičstva a slovensko-bulharskej lexikografie. Dňa 17. decembra 2015 veľvyslankyňa Bulharskej republiky na Slovensku z príležitosti jubilea SÚJS SAV odovzdala riaditeľovi Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV na pôde Bulharského veľvyslanectva pamätnú gramotu a blahoprajný list od Cyrilo-metodského výskumného centra Bulharskej akadémie vied. Druhý kongres slovenských slavistov prišiel pozdraviť aj Mons. František Rábek, predseda Rady pre vedu, vzdelanie a kultúru pri Konferencii biskupov Slovenska, Mons. Peter Rusnák, bratislavský gréckokatolícky eparcha, prorektor Trnavskej univerzity Šimon Marínčák, dekan Filozofickej fakulty UCM v Trnave Katarína Slobodová-Nováková, pozdravný list Institutu slavianovedná Ruskej akadémie vied prečítala Marina Valencová. Na nadväznom zasadnutí Slovenského komitétu slavistov odovzdal prof. PhDr. Alexander Ruttkay, DrSc., riaditeľovi Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV pozdravný list Archeologického ústavu SAV.

Na zasadnutí SKS sa prítomní členovia SKS pozitívne vyjadrovali o priebehu i celkovej atmosfére na 2. kongrese slovenských slavistov. Zároveň sa prediskutovali témy súvisiace s prípravou Tretieho kongresu slovenských slavistov. Nosnou témou ďalšieho kongresu slovenských slavistov bude slovenská slavistika v kontexte medzinárodných slavistických výskumov s dôrazom na koncepciu interdisciplinárnych výskumov slavistiky prezentovaných na 11. medzinárodnom zjazde slavistov v Bratislave v roku 1993. Tretí kongres slovenských slavistov sa uskutoční v roku 2021.

Z príležitosti 20. výročia od založenia Slavistický ústav Jána Stanislava SAV vydal knižnú publikáciu „Dvadsať rokov inštitucionalizovanej slavistiky v Slovenskej akadémii vied“ (Ed.: P. Žeňuch, Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2015. 254 s.), ktorá širokému okruhu záujemcov o slavistiku približuje vedecko-výskumné zameranie a výsledky výskumov pracoviska, profily a bibliografiu všetkých pracovníkov ústavu od roku 1995 do konca roka 2014. V publikácii sa nachádzajú aj anotácie knižných prác, ktoré vydal Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, i takých knižných publikácií, ktoré vyšli v iných domáciach alebo zahraničných vydavateľstvách, na ktorých sa ako autori podieľali pracovníci SÚJS SAV. Publikácia je nielen pamätnicou

organizácie z príležitosti dvadsiateho výročia jej založenia, ale zároveň je príspevkom k dejinám slovenskej slavistiky. Knižná publikácia o dejinách SÚJS SAV vznikla ako súčasť riešenia projektu Centra excelentnosti SloSav.

Z príležitosti 50. výročia existencie časopisu *Slavica Slovaca* sa podarilo vydať bibliografiu (Bibliografia 1966-2015. *Slavica Slovaca*, 2015, roč. 50. 157 s.; e. K. Žeňuchová), ktorá zahŕňa práce publikované na stránkach časopisu ca lé toto obdobie. Za celých päťdesiat rokov (1966-2015) máme možnosť sledovať vývin v tematickom zameraní, cieľoch a úlohách časopisu, zmeny vydavateľov, zmeny na postoch redaktorov, v zložení redakčnej rady i zmeny periodicity. Bibliografický prehľad dokumentuje uvedené skutočnosti, ktoré ovplyvnili vedecký a obsahový profil časopisu *Slavica Slovaca* pri formovaní slovenského slavistického výskumu.

K najvýznamnejším vedeckým výsledkom práce SÚJS SAV v roku 2015 patrí monografická knižná publikácia J. Doruľa *Slováci medzi starými susedmi. Môžu byť aj Slováci starí?* (Bratislava 2015), v ktorej sa predkladajú výsledky dlhodobého skúmania viacerých kľúčových problémov zo slovenského jazyko-historického a kultúrneho vývinu predovšetkým z filologického hľadiska, ako sa to usiluje dokumentovať aj súbor štúdií zahrnutých do 17 príloh. Pomocou argumentov opretých o bohatú dokumentáciu sa predkladá obraz o hĺbke časového priebehu tohto vývinu, porovnateľnej s vývinom v okolitých krajinách. Ďalšiu významnú publikáciu predstavuje monometrický súbor štúdií s názvom *Ľudová próza na Slovensku v kontexte dejín slavistiky* (ed. K. Žeňuchová, Bratislava 2015). Publikácia sa venuje vybraným osobnostiam 19. storočia, ktoré sa podieľali na zbieraní, vydávaní a šírení folklórnej prózy a významne sa podieľali na vzniku prvých teoretických náhľadov na problematiku ľudovej rozprávky. Konfrontujú sa romantické koncepty zberateľských a vydavateľských aktivít v slovanských i neslovanských kontextoch s dôrazom na vývinový aspekt, na vzťah autentického folkloristického záznamu a jeho umelecké spracovanie v žánroch ľudovej prózy. Časť publikácie tvoria výsledky výskumov slovenského kultúrno-historického a religiozného priestoru v interakciách kresťanských a predkresťanských tradícií. Predstavuje sa systém obradov a ich odraz vo folklórnych žánroch, ľudovej

Ďalším významným výsledkom vedeckej činnosti je zborník z medzinárodnej konferencie *Musikalische und literarische Kontexte des Barocks in Mitteleuropa / in der Slowakei* (ed. L. Kačic, Bratislava 2015), ktorý tvorí 21 príspevkov popredných literárnych vedcov a hudobných historikov z Rakúska, Poľska, Českej republiky, Maďarska a Slovenska, ktorí sa zaoberajú vzťahom literatúry a hudby 17. a 18. storočia v strednej Európe a na Slovensku z interdisciplinárneho hľadiska. V zborníku sú zastúpené konceptné štúdie zamerané na periodizáciu obdobia, vzťah hudby a textu (slova) v rozličných žánroch (opera, školská hra, kantáta, duchovná pieseň atď.) až po hudbu byzantského obradu (paraliturgické pieseň, irmos). Autori sú odborníci z univerzít vo Viedni, Salzburgu, Brne, Olomouci, Ostrave, Krakove, Budapešti, Bratislave, Prešove a Nitre. Patria k nim aj štyria pracovníci Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV (P. Žeňuch, S. Zavorský, M. Prokripčáková a L. Kačic). Zborník podáva komplexný obraz o slovenskom ľudobnom a literárnom baroku v stredoeurópskom kontexte.

V rámci projektu Centra excelentnosti SloSav realizoval P. Zubko v dňoch 17.-25. júna 2015 pracovnú cestu do Prahy, počas ktorého v Pamätníku národného písmečníctví preštudoval korešpondenciu Jána Stanislava s českými jazykovedcami. V dňoch 19.-23. apríla a 25.-30. septembra 2015 K. Žeňuchová realizovala v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine výskum korešpondencie Jána Stanislava a jeho nářečových zápisov folklórnych prozaic-

kých textov. Pri štúdiu sa zamerala najmä na nářečové zápisy ľudových prozaických útvarov, ktoré dotvárajú obraz o podiele Jána Stanislava na dialektologickom výskume Liptovských nářečí. Získaný materiál využila pri príprave referátu na Druhý kongres slovenských slavistov. V dňoch 22.-23. októbra 2015 K. Žeňuchová realizovala archívny výskum v Spolku svätého Vojtecha v Trnave zameraný na rukopisnú pozostalosť bernolákovca Jána Koresku a v Štátnom archíve v Nitre uskutočnila výskum administratívno-právnych dokumentov (najmä matrik) za účelom získať informácie o pôsobení J. I. Bajzu vo farnosti Zbehy.

Svorad Zavorský v rámci výskumov súvisiacich s projektom APVV preštudoval dva exempláre anonymného rukopisu „Reflexiones super Ortū, Religione, et Habitationibus Stativis Gentis Ruthene, ejusdemque Episcopis tum ante, quam post Ingressum Hungarorum in Pannoniam“, z ktorých jeden sa nachádza v Archíve Kongregácie pre náuku viery a druhý vo Vatikánskom tajnom archíve. Autorom rukopisu je pravdepodobne Ján Bradáč. Popri koncepcii Joannikija Baziloviča (Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits) predstavuje tento dokument zaujímavý pohľad na dejiny cirkvi východného obradu na našom území a tiež je dobrou ilustráciou latinizačných snáh jagerského biskupstva. Rukopis je odbornej verejnosti známy (napr. Michal Lacko, Unio Užhorodensis), no osobitná pozornosť sa mu dosiaľ nevenovala.

V dňoch 15.-21. novembra 2015 uskutočnili archívny výskum v Slovenskej knižnici a Národnej knižnici v Prahe P. Žeňuch a S. Vašíčková. Výskum sa realizoval za účelom excerpcie prameňných materiálov, ktoré sa dotýkajú cyrilikou zapísanej kázňovej, liturgickej, historiografickej a piesňovej tvorby. Skúmané pramene patria do okruhu písomností, ktoré vznikli v kontexte konfesijného prostredia Mučakevskej eparchie. Obsahujú jazykové prvky prevzaté z karpatských rusinských nářečí i z nářečového prostredia slovenských veriacich byzantského obradu. Boli preštudované tieto historické pramene: Zborník spisov D. Areopagitu, rukopisov a listiny z Haliče a Podkarpatskej Rusi, hucklívské pamiatky, Karpatsko-ruské kázne, zlomky o premúdroch Salamúnovi a otázky a odpovede.

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v roku 2015 vykonával činnosti podľa priznaného práva spolupodieľať sa na uskutočňovaní dennej i externej formy doktorandského štúdia v odbore 2.1.28 slovanské jazyky a literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v študijnom programe *slavistika-slovanské jazyky: ruský jazyk*.

Interná doktorandka SÚJS SAV Mgr. Dominika Tekeľiová, PhD., (školiciteľkou jej bola Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD.) úspešnou obhajobou dizertačnej práce „Ľudová próza na prelome 19. a 20. storočia (problematika jazyka a žánru)“ ukončila interné doktorandské štúdium. Mgr. Božena Pecuchová (školiciteľom je ThLic. Andrej Škoviera, PhD.) svoju dizertačnú prácu nevypracovala v stanovenom termíne a požiadala o predĺženie doktorandského štúdia; teraz pokračuje v externej forme štúdia. V SÚJS SAV v rámci akreditovaného študijného programu v roku 2015 sa školiло 7 doktorandov v dennej forme štúdia, 1 doktorandka v externej forme štúdia a jeden pracovník ústavu bol školiciteľom doktorandky mimo EÚ (Mgr. Marina Hribová zo Srbska), ktorej doktorandské štúdium je financované z vládneho programu na podporu doktorandov mimo EÚ. Jedna doktorandka prešla z internej formy štúdia na externú.

V roku 2015 boli pracovníci ústavu garantmi výskumných štipendií financovaných v rámci štipendijného mobilného programu agentúry SAIA a ďalších nadácií: Od 1. októbra do 31. decembra 2015 v rámci štipendijného pobytu SAIA pôsobila v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV Dr. Halina Czubová z Katedry ukrajinského jazyka a kultúry Fakulty medzinárodných a politických vzťahov Jagelonskej univerzity v Krakove; garantom jej štipendij-

ného pobytu bol P. Žeňuch. H. Czubová sa v SÚJS SAV venovala výskumu cyrilských rukopisných prameňov a písomností, ktoré vznikali na pomedzí slovanského východu a západu. Pripravuje knižnú publikáciu o cyrilskej knižnej kultúre na Slovensku v kontexte kultúrnych vzťahov v karpatskom regióne v 16.-18. storočí. Na pôde Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV dňa 7. 12. 2015 prezentovala referát na tému „Książka cyrylicka XVI-XVIII ww. w kontekście interkulturowości regionu Karpackiego.“ Počas jej pobytu sa prerokovali možnosti užšej spolupráce v oblasti výskumu cyrilskej písomnej kultúry v Karpatoch. Výsledky svojho výskumu v SÚJS SAV Halina Czubová publikuje v podobe vedeckej štúdie v časopise *Slavica Slovaca*.

SÚJS SAV naštívil Dr. Marijan Šabić, samostatný vedecký pracovník (Hrvatski institut za povijest), ktorý sa venuje výskumu slovensko-chorvátskych vzťahov a ich reflexii v Slovenských národných novinách a v Orlovi Tatranskom. Počas výskumného pobytu v dňoch 10. – 26. augusta 2015 Dr. M. Šabić pracoval v knižnici ústavu a v ostatných pamäťových inštitúciách v Bratislave, predovšetkým v Ústrednej knižnici SAV a Univerzitnej knižnici v Bratislave. Výskumný pobyt bol hrađený z prostriedkov chorvátskej nadácie.

Archívne výskumy, ktoré realizujú pracovníci SÚJS SAV v rámci svojej pracovnej náplne a v zmysle plnenia úloh projektov riešených na pracovisku, patria k významným výsledkom základného výskumu. Mnohé archívne výskumy v zahraničí sa uskutočňujú prostredníctvom centrálnych dohôd MAD, bilaterálnej spolupráce a štipendijných pobytov financovaných inštitúciami a nadáciami v zahraničí.

Archívne výskumy predstavujú významný zdroj pre komplexné poznávanie jednotlivých výskumných tém a oblastí, ktorých výskum vyplýva z vedeckovýskumného zamerania pracoviska.

V dňoch 12.–18. apríla 2015 uskutočnil Svorad Zavorský v rámci projektu VEGA i s podporou Slovenského historického ústavu v Ríme výskum prameňov uložených v Archíve Kongregácie pre náuku viery. S. Zavorský prešľudoval cenzorský posudok CL 1733-4, nr. 12 na taliansky preklad knihy *Quinquaginta rationes* (ďalej Qr) z r. 1734. Autorom prekladu bol Gianbattista Chicherio, člen rehole somaskov. Z posudku je zrejme, že jestvovalo latinské vydanie Qr z r. 1732 (Ticinum/Pavia), ktoré sa zatiaľ nepodarilo nájsť ani v knižničných katalógoch, ani v bibliografii. V dňoch 11.-17. októbra 2015 S. Zavorský navštívil Vatikánsky tajný archív, kde študoval nasledovné fondy: *Segreteria di Stato, Germania* 249; *Segreteria di Stato, Inghilterra* 21; *Segreteria di Stato, Principi* 140; *Segreteria di Stato, Vescovi e Prelati* 114; *Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna* 61, 79. Výskum potvrdil, že európsku recepciu Sentivániho spisu z roku 1702 (*Quinquaginta rationes*) treba interpretovať v kontexte politiky pápeža Inocenta XI., ktorá smerovala k jednote kresťanov. Vo fonde Viedenskej nunciatury prezrel aj materiály týkajúce sa úsilia viedenskonoemetského biskupa Krištofa de Royas y Spinola o katolícko-protestantskú úniu v Uhorsku v závere 17. storočia, ktoré predstavuje základný rámec pre interpretáciu celého teologicko-polemického diela Martina Sentivániho. V dňoch 7.–13. júna 2015 uskutočnil S. Zavorský výskum v historickej knižnici benediktínskeho opátstva Downside Abbey (Stratton-on-the-Fosse, Radstock, Bath). Polemicko-apologetický spis Martina Sentivániho *Quinquaginta rationes* (Trnava 1702), v angličtine publikovaný ako *Fifty Reasons* prvýkrát r. 1715, našiel najväčšiu odozvu práve v prostredí perzekvovaného anglického katolicizmu. Knižnica v opátstve Downside Abbey obsahuje najväčšiu zbierku anglickej katolíckej literatúry z obdobia prenasledovania katolíkov v Anglicku, predstavuje teda ideálne prostredie na výskum

recepcie spomenutého Sentivániho spisu na britských ostrovoch. Výskum sa uskutočnil vďaka finančnému grantu historickej spoločnosti Catholic Record Society.

Ľubomíra Wilšinská, doktorandka SÚJS SAV, uskuotočnila v dňoch 12.-26. apríla 2015 výskumný pobyt v Ríme. Vďaka finančnej podpore Slovenského historického ústavu v Ríme sa zamerala na výskum v archívnych a knižničných fondoch spätých s dielom Juraja Joannikija Baziloviča „*Imago vitae monasticae*“, ktorý patrí k významným prameňom východného mníšstva v kontexte byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku.

V dňoch 22.-26. júna 2015 P. Zubko uskutočnil archívny výskum v Jági (Eger) v Maďarsku. Cieľom výskumu bola excerpčia archiválií z 18. storočia, ktoré vznikli v kancelárii jágerského biskupa a týkajú sa gréckokatolíkov. Podarilo sa prešľudovať niektoré hungariká, najmä sťažnosti uniatskeho kléru, spis A. Špáciho, osobné spisy klerikov a ďalšie pramenné materiály o realiách súvisiacich s latinsko-uniatskymi vzťahmi v 18. storočí.

Pracovná cesta M. Prokipčákovej v júni 2015 do Maďarska bola zameraná na zber hudobných i nehudobných cyrilských rukopisných pamiatok karpatskej proveniencie, ktoré sú uložené vo fondoch knižnice Gréckokatolíckej vysokej školy sv. Atanása v Nyíregyháze. Vyhotovili sa fotografické kópie niekoľkých cyrilských pamiatok, ktoré doplnili databázu digitalizovaných cyrilských prameňov v SÚJS SAV.

V dňoch 16.-19. novembra 2015 sa na základe centrálnej dohody (MAD) uskutočnila pracovná cesta N. Hubinskej do Budapešti. V knižnici Országos Széchényi Könyvtár a Egyetemi könyvtár. Na podnet N. Hubinskej knižnica zdigitalizovala a sprístupnila na svojej webovej stránke Denník Juraja Dobronockého, ktorý bol hlavným cieľom archívneho výskumu.

V dňoch 4.-13. septembra 2015 P. Žeňuch a K. Žeňuchová uskutočnili zahraničnú pracovnú cestu do Ústavu bulharského jazyka prof. L. Andrejčina Bulharskej akadémie vied (BAV) a Ústavu etnológie a folkloristiky BAV v Sofii. Pracovná cesta sa realizovala na základe bilaterálneho projektu realizovaného v rámci medziodkademickej dohody. Projekt je zameraný na výskum vzťahov slovenského a bulharského jazyka a kultúry, predovšetkým na etnolingvistiký výskum, ktorý je spätý s diachrónnymi aspektmi rozvoja jazykovej a kultúrnej identity oboch národov. V rámci pobytu sa dňa 7. septembra 2015 v priestoroch Ústavu bulharského jazyka BAV uskutočnil pracovný seminár za účasti riešiteľov bilaterálneho projektu (prof. Marija Kitanovová, prof. Palmira Legurská, Dr. Joanna Kirilovová, Dr. Kalina Mičevova-Peješevová, Dr. Katarína Žeňuchová, prof. Peter Žeňuch). Účastníci seminára diskutovali o vedeckovýskumnom pláne projektu, o tematických okruhoch výskumu a príprave medzinárodnej vedeckej konferencie. Cieľom tejto spolupráce je vybudovať na Slovensku kontaktné miesto pre doteraz chýbajúci interdisciplinárny etnolingvistiký výskum. Pri Medzinárodnom komitete slavistov už niekoľko desaťročí intenzívne pracuje osobitná medzinárodná Etnolingvistiká komisia zložená z odborníkov zo zahraničia (Poľsko, Bulharsko, Česko, USA, Litva, Rusko, Rakúsko, Švajčiarsko, Ukrajina, Srbsko, Slovinsko a ďalšie). Členkou tejto komisie je od roku 2013 Katarína Žeňuchová, ktorá sa podujala organizovať etnolingvistiký výskum na Slovensku. Počas pobytu v Sofii sa P. Žeňuch zapojil do rokovaní s predstaviteľmi Bulharského komitétu slavistov, na ktorých sa diskutovalo o prípadnej možnosti organizovať medzinárodný zjazd slavistov v roku 2023 v Sofii. V Cyrilo-metodskom výskumnom centre BAV prebehli navyše rokovania o vytvorení bilaterálnej rámcovej zmluvy o spolupráci medzi Cyrilo-metodským výskumným centrom BAV a Slavistickým ústavom Jána Stanislava SAV. Zmluva bude zameraná na výskum vzťahov

a duchovnej kultúry medzi Slovámi a Bulharmi. Zmluva sa bude aktualizovať pomocou dodatkov, kde bude presnejší plán projektovaného vedeckého výskumu. O podmienkach takejto zmluvy prebehlo informatívne stretnutie aj s Vladimirom Penčevom z Ústavu etnológie a folkloristiky Bulharskej akadémie vied.

V dňoch 7.-16. októbra 2015 pricestovala do SÚJS SAV docentka Mária Kitanovová, predsedníčka Bulharského komitétu slavistov, ktorá v rámci bilaterálnej spolupráce pripravila na publikovanie štúdiu v časopise *Slavica Slovaca* na tému Etnolingvistika na prelome dvoch storočí. Zároveň sa prediskutovali možnosti pripravovanej etnolingvistickej konferencie a možnosti prezentácie výsledkov výskumov bulharskej, poľskej i ruskej etnolingvistickej školy na Slovensku. V dňoch 3.-8. novembra 2015 pricestovala do SÚJS SAV aj Dr. Joanna Kirilovová.

V rámci MAD sa realizovala aj pracovná cesta M. Koškovej do Bulharska v dňoch 12.-24. októbra 2015 a pracovný pobyt bulharskej redaktorky N. Kostovovej v SÚJS SAV v dňoch 23.-29. apríla 2015. Hlavná riešiteľka pracovala aj v lexikologickom archíve BAV a v Národnej knižnici sv. Cyrila a Metoda v Sofii, kde okrem excerptovania jazykového materiálu pripravovala podkladový materiál pre vypracovanie štúdie. Aj jednodemesačný študijný pobyt doktoranda R. Csapáka v Ústave bulharského jazyka prof. L. Andrejčína, počas ktorého vypracoval minimovú prácu k dizertačnej skúške, sa realizoval v rámci MAD.

V dňoch 30. augusta až 2. septembra 2015 sa P. Žeňuch zúčastnil na zasadnutí Medzinárodného komitétu slavistov (MKS) v Prahe. Na zasadnutí MKS sa prerokovali základné tematické okruhy (tematika) pripravovaného 16. medzinárodného zjazdu slavistov, ktorý sa uskutoční v dňoch 20. – 27. augusta 2018 v Belehrade. Tematika zjazdu bola prijatá s pripomienkami prítomných účastníkov z 24 krajín sveta. Na zasadnutí MKS bola prerokovaná aj správa o činnosti 39 komisií zriadených pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktorých koordinátorom je v súčasnosti predseda Slovenského komitétu slavistov. Diskutovalo sa o návrhoch na zlepšenie činnosti málo aktívnych komisií a o ich prezentácii na internetových stránkach, ktoré komisie zriaďujú za účelom šírenia výsledkov výskumov realizovaných v rámci svojho vedeckovýskumného programu. V nadväznosti na činnosť komisií a na tematiku zjazdu Medzinárodný komitét slavistov organizuje aj tematické bloky, ktoré sa budú realizovať počas 16. medzinárodného zjazdu slavistov v Belehrade v roku 2018. Výzvu na prihlasovanie tematických blokov Slovenský komitét slavistov zverejnil na stránke Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV. Rokovanie Medzinárodného komitétu slavistov sa venovalo aj problematike indexácie slavistických časopisov. V Slovenskej knihovne v Prahe vznikla databáza slavistických časopisov, ktoré Medzinárodný komitét slavistov na svojom zasadnutí predstavil ako relevantné slavistické periodické publikácie. K takýmto časopisom MKS zaradil aj slovenský slavistický časopis *Slavica Slovaca*.

Peter Žeňuch

Výročné plenárne zasadnutie Slovenského komitétu slavistov

Dňa 2. februára 2016 sa v zasadačej miestnosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV v Bratislave (Dúbravská cesta 9), uskutočnilo výročné plenárne zasadnutie Slovenského komitétu slavistov. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV je na základe dohody o spolupráci podpi-

sanej dňa 2. februára 2006 sídlom Slovenského komitétu slavistov a podľa svojich možností vybavuje agendu komitétu a zabezpečuje priestorové, technické a iné podmienky na jeho činnosť. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV podľa svojej zriaďovacej listiny je interdisciplinárnym slavistickým výskumným centrom, ktoré sa zameriava nielen na jazykovedné, ale aj na historické, národopisné, umenovedné a kulturologické výskumy z porovnávacieho hľadiska, v interdisciplinárnej internej a externej spolupráci. Je nielen vedeckovýskumným, ale aj koordinácnym centrom slavistických výskumov na Slovensku. V spolupráci so Slovenským komitétom slavistov (SKS) udržiava kontakty so slavistickými výskumnými pracoviskami v zahraničí, stará sa o organizáciu domácich a medzinárodných slavistických vedeckých podujatí, zabezpečuje redigovanie a vydávanie slovenského slavistického časopisu *Slavica Slovaca*. Je stabilným partnerom pre slavistické pracoviská v slovenských i neslovenských krajinách v európskom i širšom svetovom kontexte. Prostredníctvom Slovenského komitétu slavistov sa slovenská slavistika aktívne zúčastňuje na vedeckovýskumných i vedecko-organizačných aktivitách Medzinárodného komitétu slavistov, najvyššej slavistickej organizácie v globálnom slavistickom vedeckovýskumnom prostredí.

Rokovanie výročného plenárneho zasadnutia SKS otvoril a viedol jeho predseda prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., podľa schváleného programu.

V rámci prvého bodu programu P. Žeňuch predniesol správu o činnosti SKS za roky 2011-2015, v ktorej zdôraznil najvýznamnejšie výsledky činnosti komitétu. Poukázal najmä na to, že od roku 2011 je časopis *Slavica Slovaca* publikačným orgánom Slovenského komitétu slavistov a Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a že patrí k relevantným slavistickým časopisom aj v medzinárodnom kontexte. Časopis je sledovaný aj v databáze Scopus. Od roku 2011 je pravidelne podporovaný z prostriedkov dotačného systému Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, je registrovaný v CVTI (Centre vedecko-technických informácií) SR a postupne získal aj medzinárodné uznanie. Jeho kredibilitu zvyšuje aj skutočnosť, že je evidovaný v medzinárodných databázach (C.E.E.O.L., CEJSH, CSA, DOAJ, ERIH). Jednotlivé čísla časopisu sú v plnom znení k dispozícii na internetovej stránke vydavateľov. Časopis je tak súčasťou štruktúry open access, lebo umožňuje jednoduchý prístup k výsledkom vedeckého výskumu. P. Žeňuch pripomenul, že SKS má od roku 2011 aj vlastný znak. Tvori ho štátny znak Slovenskej republiky umiestnený na dvoch lipových listoch s plodmi. Štátny znak obkolesuje modrý kruh, na ktorom je bielymi písmenami napísaný názov: Slovenský komitét slavistov. K najvýznamnejším výsledkom činnosti SKS patrí aj zorganizovanie dvoch národných slavistických kongresov. Prvý kongres slovenských slavistov sa uskutočnil 26.-28. októbra 2011; poukázal na skutočnosť, že prioritou slovenskej slavistiky je interdisciplinárny model základného výskumu a prezentácia získaných výsledkov v domacom i medzinárodnom kontexte. Takýto výskum v slovenskom kultúrnom prostredí utvára obraz o nás samých, a preto je nevyhnutné ho naďalej naplňovať v aktuálnych vedeckovýskumných zámeroch ako prioritný program. Referáty, ktoré odznali na Prvom kongrese slovenských slavistov sú publikované v kolektívnej monografii *Slovenská slavistika včera a dnes (Bratislava 2012)*. Aj Druhý kongres slovenských slavistov (4.-6. novembra 2015) poskytol obraz o stave slavistických výskumov na Slovensku (správa o kongrese je publikovaná v časopise *Slavica Slovaca*, 2015, č. 2, s. 194-195) predovšetkým v nadväznosti na hlavnú tematiku kongresu, ktorou bola téma Ján Stanislava a slovenská slavistika. Jeho účastníci si pripomenuli 20. výročie vzniku Slavistického ústavu Jána Stanislava

SAV i 50. výročie vzniku slavistického časopisu *Slavica Slovaca*. Tematické okruhy konferenčných rokovaní úzko súviseli s uvedenými výročiami i s ideovým odkazom diela Jána Stanislava. Z rokovania kongresu vyplynulo, že výskum vzťahov slovenského jazyka a kultúry s inými slovanskými i neslovanskými jazykmi a kultúrami je nevyhnutnou podmienkou komplexného poznávania slovenskej kultúry v európskom hodnotovom rámci. Na kongrese sa ukázalo, že výsledky výskumov slovenskej slavistiky sa naplno akceptujú v širšom národnom a medzinárodnom kontexte. Aj na tomto poli je slovenský slavistický výskum pevne ukotvený, a tak sa aj naplno zúčastňuje na poznávaní európskej kultúrnej pamäti. Z rokovanií Druhého kongresu slovenských slavistov sa v SUJS SAV pripravuje monometatický súbor štúdií, ktorý bude obsahovať referáty prednesené na kongrese spracované do podoby vedeckých štúdií. V tejto súvislosti predseda SKS pripomenul víziu Tretieho kongresu slovenských slavistov, ktorý sa plánuje na rok 2021 s tematikou orientovanou na slovenskú slavistiku v kontexte medzinárodných slavistických výskumov s dôrazom na koncepciu interdisciplinárnych výskumov slavistiky prezentovaných na 11. medzinárodnom zjazde slavistov v Bratislave v roku 1993. V správe o činnosti predsedu SKS osobitne vyzdvihol aktivity SKS súvisiace s prípravou i účasťou slovenských slavistov na 15. medzinárodnom zjazde slavistov v bieloruskom Minsku v roku 2013 i s vydaním publikácií, ktoré pravidelne reprezentujú výsledky výskumov slovenskej slavistiky na medzinárodnej úrovni.

Na pléne SKS bola prednesená aj správa z revízie hospodárenia SKS za rok 2015, ktorú vypracovala externá spolupracovníčka SKS Helena Rummelová a na rokovaní pléna SKS ju predniesla Júlia Dudášová-Kriššáková. Revízorky SKS (T. Štefanovičová a J. Dudášová) správu preskúmali a jej správnosť potvrdili. Plénum SKS jednohlasne schválilo správu o činnosti SKS za roky 2011–2015 i správu z revízie hospodárenia SKS za rok 2015.

Rokovanie pléna SKS ďalej pokračovalo voľbou nového predsedníctva Slovenského komitétu slavistov. Po krátkej diskusii prítomní členovia Slovenského komitétu slavistov na návrh z pléna odhlasovali aklamačnú voľbu predsedníctva SKS. P. Žeňuch po tomto hlasovaní oboznámil plénum SKS s návrhom predsedníctva SKS (predsedníctvo SKS sa zišlo pred zasadnutím pléna SKS) na zloženie nového predsedníctva SKS na funkčné obdobie päť rokov. Za predložený návrh hlasovali všetci prítomní členovia Slovenského komitétu slavistov. Na základe výsledkov hlasovania sa konštatovalo, že predsedníctvo Slovenského komitétu slavistov bude vo funkčnom období nasledujúcich piatich rokov (teda od 2. februára 2016 do 1. februára 2021) pracovať v tomto zložení:

Predseda: Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc. (jazykoveda)

Podpredsedovia: Doc. PhDr. Erika Brtňáková, CSc. (literárna veda)

PhDr. Mojmir Benza, CSc. (etnológia)

Prof. PaedDr. Róbert Letz, PhD. (história s archeológiou)

Tajomník: Doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD.

Revízná komisia: Prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc.

Prof. PhDr. Tatiana Štefanovičová, CSc.

Za prejavenu dôveru sa za novozvolený výbor podakoval P. Žeňuch.

Predseda SKS P. Žeňuch v ďalšom bode programu zhrnul úlohy, ktoré je potrebné realizovať v súvislosti s prípravou 16. Medzinárodného zjazdu slavistov, ktorý sa uskutoční v Belehrade v dňoch 20.–27. augusta 2018. Rokovanie zjazdu bude prebiehať v štyroch sekciách: 1. Jazyk, 2. Literatúra, kultúra, folklór, 3. Slavistické diskurzy a 4. Špeciálne témy zjazdu. Tematika zjazdu v slovenskom jazyku sa publikuje v tomto čísle časopisu a je spolu s výzvou na prihlasovanie referátov k dispozícii na

internetovej stránke Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV (www.slavu.sav.sk) a Slovenského komitétu slavistov (www.slavu.sav.sk/sks).

Zaujímavosťou o účasti na 16. medzinárodnom zjazde slavistov v Belehrade môžu svoje prihlášky posilať na adresu Slovenského komitétu slavistov (Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4) do 31. januára 2017. Účasť referentov na 16. medzinárodnom zjazde slavistov nemožno zabezpečiť z prostriedkov Slovenského komitétu slavistov. Účasť delegácie slovenských slavistov na zjazde je potrebné koordinovať s pokynmi Medzinárodného komitétu slavistov uverejnenými na internetovej stránke <http://www.fil.bg.ac.rs/lang/sr/centri-i-instituti/mks/> a tiež na internetovej stránke Slovenského komitétu slavistov (www.slavu.sav.sk/sks). Kvóta referátov pre delegáciu slovenských slavistov na kongrese predstavuje 15 referátov.

Štruktúra prihlášky referátu na 16. medzinárodnom zjazde slavistov v Belehrade:

1. Meno, priezvisko, tituly.
2. Pracovisko.
3. Kontaktná adresa, e-mail a telefón.
4. Názov referátu v slovenskom a tiež v ruskom, nemeckom alebo anglickom jazyku.
5. Rozšírená anotácia referátu a kľúčové slová v slovenskom a tiež v ruskom, nemeckom alebo anglickom jazyku (najviac 700 znakov).

Predseda SKS informoval prítomných aj o možnosti podávania prihlášok na tematické bloky (do 1. mája 2016; informácia bola zverejnená na internetovej stránke Medzinárodného i Slovenského komitétu slavistov a tiež je publikovaná v *Slavica Slovaca*, 2015, roč. 5, č. 2, s. 194–195).

V nadväznosti na túto výzvu profesor Martin Homza i profesor Róbert Letz prejavili záujem zorganizovať tematické bloky venované veľkomoravskému obdobiu a tiež problematike súvisiacej so vznikom nástupníckych štátov v roku 1918 po rozpade Habsburskej monarchie. Prítomní členovia privítali tento záujem aj vzhľadom na posilnenie zastúpenia tzv. nefilologických výskumov na 16. medzinárodnom zjazde slavistov. V súvislosti s prípravou medzinárodného zjazdu slavistov v Belehrade P. Žeňuch poznamenal, že srbskí kolegovia pripravujú podmienky na realizáciu prezentácie posterových referátov. Umožňuje sa tak väčšia možnosť účasti mladých slavistov na svetovom slavistickom podujatí.

V rámci diskusie P. Žeňuch informoval, že vznikol Fond na podporu umenia, ktorý od začiatku roka 2016 pridáva dotácie na projekty. Slovenský komitét slavistov predloží do fondu žiadosť na podporu vydávania časopisu *Slavica Slovaca* a dve žiadosti na organizovanie konferencií. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v spolupráci so Slovenským komitétom slavistov v dňoch 5.–7. októbra 2016 organizuje medzinárodnú vedeckú konferenciu Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Kliment Ochridský a jeho prínos pre slovanskú a európsku kultúru (k 1100. výročiu jeho smrti). Odznela aj informácia o tom, že Slovanská knižnica v Prahe sa stala centrom evidencie slavistických periodických a neperiodických publikácií. Medzinárodný komitét slavistov odporučil národným komitétom slavistov, aby jej posielali svoje periodické i neperiodické publikácie a informovali ju aj o svojich elektronických vydaniach na webových portáloch. V tejto súvislosti prof. Ján Podolák poukázal na to, že je potrebné chýbajúce čísla ročenky *Ethnographica Slavica* et *Slovaca* zaradiť do fondu Slovenskej knižnice v Prahe.

Peter Žeňuch

CONTENTS

STUDIES

P. ZUBKO: Commenting on the discovered document of the Uzhhorod-Union	3
P. ŽEŇUCH: Andrej Deško and Bohuš Nosák-Nezabudov about Cultural Stereotypes of Eastern Slovakia and Subcarpathian Ruthenia in the 40s of the 19th Century	10
A. GIRUTSKI: Name and Reality in the History of Culture and Science and in Contemporary Linguistics.....	33
T. GRIGORJANOVÁ, M. S. MATYTCINA: „Envy“ in poetic and prose texts of Russian, English and Slovak languages	44

REVIEW ARTICLES

A. MARIČOVÁ: Characteristic Features of Central Slovak Dialects in Vojvodina	52
J. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ: Important linguogeographic Work of the Slovak Dialectology from the international project The Slavic Linguistic Atlas (OLA)	65
K. ŽEŇUCHOVÁ: From The Archives and Newest Research of J. I. Bajza	71
E. HORÁK: Slovak-Macedonian Dictionary	80

REPORTS and REVIEWS

S. ZAVARSKÝ: Research Report in Historical Archive of the Congregation for the Evangelization of Peoples or «De Propaganda Fide» (APF) and in Archive of the Congregation for the Doctrine of the Faith (ACDF)	83
T. GRIGORJANOVÁ, A. GROMINOVÁ: Russian Language in Slavic and Non-Slavic World: Linguo-Didactic Aspect	84
M. STRÝČKOVÁ: ŽEŇUCHOVÁ, K. (ed.): Ľudová próza na Slovensku v kontexte dejín slavistiky	85
S. VAŠÍČKOVÁ: ГАРДЗАНІТИ, М.: Біблейські цитати в церковнослов'янській книжності	87
C. VAŠIČKOVÁ: ВАЛЕНЦОВА, М. М.: Народный календарь чехов и словаков	88
K. ŽEŇUCHOVÁ: КОНСТАНТИНОВА, Д.: Падежите в словашкия език (с оглед на преподаването им на Българи)	90
P. ŽEŇUCH: Празникът на Кирил и Методий. Пространства на духа. Том 1.-2.	90
L. DVORNICKÁ: VLADIMÍR HURBAN VLADIMÍROV: Jazykovedné práce	92
P. ŽEŇUCH: From Annual Report of the 20th Year of Jan Stanislav Institute of Slavistics.....	95
P. ŽEŇUCH: Plenary meeting of the Slovak Committee of Slavists	99

SLAVISTICKÝ ÚSTAV JÁNA STANISLAVA SAV BRATISLAVA

SLOVENSKÝ KOMITÉT SLAVISTOV

SLAVICA SLOVACA, ročník 51 (2016), č. 1.

Vychádza: 1. číslo v júni, 2. číslo a 3. číslo a 4. (supplementum) v decembri

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Dúbravská cesta 9, 845 02 Bratislava.

Tel.: 02/20920203, e-mail: vedasav@savba.sk.

Vychádza s finančnou podporou z verejných zdrojov z Fondu na podporu umenia.

Distribúcia / Distributed by:

Slovart G. T. G., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava

ISSN 0037-6787

u. fond
na podporu
umenia